

Мішель Уельбек

Елементарні частинки

ЛІТЕРАТУРА

CF FOLIO

Мішель УЕЛЬБЕК

Елементарні частинки

Харків
«Фоліо»
2005

ББК 84.4 ФРА
У32

Серія «Література»
заснована у 2005 році

Michel Houellebecq
LES PARTICULES ÉLÉMENTAIRES

Перекладено за виданням:
Houellebecq M. Les particules élémentaires. —
Paris: Flammarion, 1998

Переклад з французької
Р. В. Мардер

Художник-оформлювач
І. В. Осипов

Уельбек М.

У32 Елементарні частинки / Худож.-оформлювач І. В. Осипов. — Харків: Фоліо, 2005. — 287 с. — (Література).

ISBN 966-03-3236-X.

Роман «Елементарні частинки», що отримав дві престижні премії в галузі літератури — Дублінську та Французьке національне Гран-прі, на сьогодні виданий майже 30 мовами світу.

У чому полягає щастя: кохати чи отримувати сексуальне задоволення? — ось питання, що рано чи пізно постає в житті кожного. А може, є третє вирішення проблеми? Її розв'язання заслуговує на Нобелівську премію...

Головний герой роману, французький учений, домагається кардинальних змін у біології людини як виду, у результаті чого з'являється нове покоління ЩАСЛИВИХ людей.

ББК 84.4 ФРА

© Flammarion, 1998

© Р. В. Мардер, переклад українською, 2005

© І. В. Осипов, художнє оформлення, 2005

© Видавництво «Фоліо», видання українською мовою, марка серії, 2005

ISBN 966-03-3236-X

ПРОЛОГ

Цей твір — насамперед історія людини, більша частина життя якої пройшла в Західній Європі другої половини ХХ сторіччя. Звикла до самотності, вона, проте, іноді вступала в зв'язки з іншими людьми. Вона жила в нещасливий та буремний час. Країна, в якій вона з'явилася на цей світ, повільно, але неухильно прямувала до категорії країн середнього достатку, а людям її генерації нерідко загрозувало животіння у безпросвітних злиднях, до того ж на самоті і в гіркому озлобленні. Почуття любові, ніжності й людського братерства значною мірою були втрачені; у взаєминах між собою її сучасники показували приклад байдужості, а то й навіть жорстокості.

На момент свого зникнення Мішель Джерзінські був одностайно визнаний як один з найкращих учених-біологів, йому цілком серйозно збиралися дати Нобелівську премію; але його справжнє значення виявиться трохи згодом.

У той час, коли жив Джерзінські, філософію вважали здебільшого наукою, що втратила не тільки будь-яке практичне значення, а й навіть свій предмет. Але ж насправді самі погляди людей, що домінують на даний момент у суспільстві, визначають шляхи розвитку економіки, політики та звичаїв цих людей.

Метафізичні мутації, тобто радикальні та глобальні зміни уявлення про світ переважної більшості людей, — дуже рідкісне

явище в історії людства. За приклад може стати зародження християнства.

Коли метафізична мутація відбулася, вона поширюється, не зустрічаючи на своєму шляху ніякого опору, аж доки не вичерпає всіх своїх можливостей. Вона змітає економічні й політичні системи, естетичні канони, соціальні ієрархії. Жодна людська сила не може зупинити її — жодна сила, окрім нової метафізичної мутації.

Не можна сказати, що метафізичні мутації спостигають лише ослаблені суспільства, які вже занепадають. Коли виникло християнство, Римська імперія була на вершині своєї могутності: щонайвищою мірою організована, вона панувала над усім відомим їй світом, її технічні й військові досягнення не мали аналогів, але попри все це в неї не було жодного шансу. Коли виникла сучасна наука, середньовічне християнство визначало цілісну систему відносин між людиною та Всесвітом, слугувало фундаментом для управління народами, рушійною силою для пізнання діяльності, вирішальною умовою як війни, так і миру, головним чинником для накопичення багатств та їх розподілу; однак, усе це не змогло перешкодити його руйнації.

Мішель Джерзінські не був ані першим, ані головним винуватцем третьої чи не найбільш радикальної метафізичної мутації, яка мала відкрити новий період всесвітньої історії, але через низку надзвичайних життєвих обставин він став одним із найбільш сумлінних і найбільш далекоглядних її творців.

Ми живемо на світанку надзвичайної епохи.

Сплетіння обставин наповнює наші тіла,

Осяває наші тіла,

Дарує їм ореол немеркнучої радості.

Те, що було для людей лише солодким передчуттям у музиці минулих часів,

Для всіх нас повсякденною реальністю стало.

Те, що марилось їм як країна ідеалу,

*Втілилось у нашу дійсність, як сон, що втілювався у життя.
Проте це не означає, що ми зневажаємо цих людей.
Нам відомо, що ми багато чим завдячуємо їх мріям,
Нам відомо, що ми — втілення їх щастя та болю, з яких
сторіччями складалась історія,
Нам відомо, що вони пронесли наш майбутній образ через
ненависть, розбрат і страх, через жахіття і горе, через роки
блукань у темряві,
Коли потроху писали вони історію людства,
Ми знаємо, що вони б не вистояли, якби не мали в собі серцець,
сповнених великої надії на майбутнє,
Вони б не вижили, якби не ця мрія.
І тепер, коли настала епоха світла,
Тепер, коли ми живемо у безпосередній близькості до світла
І світло наповнює наші тіла,
Осяває наші тіла,
Дарує їм ореол немеркнучої радості.
Тепер, коли ми живемо поруч з оцим потоком,
У низці невичерпних днів,*

*Тепер, коли світло стало реальним, доступним та яскравим,
Тепер, коли ми досягли мети нашої мандрівки
І назавжди покинули розлуку,
Царство прощання з собою,
Щоб зануритися в одвічне буяння радості
Нових законів,
Сьогодні —
Вперше —
Ми можемо вам розповісти
Про останні дні старого світу.*

Частина перша

ВТРАЧЕНЕ ЦАРСТВО

1

Перше липня 1998 року припало на середу. Отож, для Джерзінські було цілком природно, хоча й незвично, спакувати свої пожитки у вівторок ввечері. В холодильнику марки «Брандт», що трохи осів під вагою морозильних циліндрів з ембріонами, разом з останніми нахолоняли пляшки шампанського; зазвичай, у ньому можна було зберігати абиякі хімічні продукти.

Чотири пляшки й п'ятнадцять термостатів — це відносно справедливо. Утім, як і все решта: інтереси, що поєднували їхню групу, були досить-таки поверховими, одне необачне слово, зневажливий погляд — і компанія могла б легко розпастися, кожен побіжить до своєї машини. Вони перебували у напівпідвальній кімнаті з кондиціонером, облицьованій білосніжним кахлем і прикрашеній календарем з краєвидами німецьких озер. Ніхто навіть не запропонував сфотографуватися. Молодий дослідник, пришелепкуватий на вигляд бородань, що приїхав на початку року, через кілька хвилин наживав п'ятами, пославшись на проблеми з гаражем. Між співтрапезниками все більше відчувалася якась скутість; незабаром починався сезон відпусток. Дехто збирався відвідати своїх родичів, інші жадали розважити душу «зеленим туризмом». Слова зависали в повітрі. Скоро й розійшлись.

Опів на восьму усе скінчилося. На автомобільну стоянку Джерзінські вийшов у товаристві однієї з колег — довговолосої

брюнетки з дуже білою шкірою і огрядними грудьми. Іона була трохи старша за нього. Мабуть, саме вона мала стати його спадкоємицею на чолі дослідницької групи. Більшість її публікацій стосувалася гена DAF3 дрозофіли. Чоловіка в неї не було.

Зупинившись біля своєї «Тойоти», він усміхнувся і простягнув супутниці руку (вдатися до цього жесту, як і всміхнутися, він вирішив кількома секундами раніше, тож подумки встиг підготуватись до нього). Долоні зчепилися, лагідно потисли одна одну. Згодом він вирішив, що цьому потискові рук бракувало теплоти; зважаючи на ситуацію, вони могли б обійнятись, як це роблять міністри чи дехто з естрадних співаків.

Покінчивши з прощальними формальностями, він сів у авто і довгих п'ять хвилин, які здалися йому майже вічністю, сидів не рухаючись. Дивно, чому ця жінка не їде? Вона що, мастурбує там, слухаючи Брамса? Чи, може, навпаки, розмірковує про свою блискучу кар'єру, про нові обов'язки (радіє, мабуть)? Нарешті, «Гольф» генетика виїхав зі стоянки. Він знову лишився на самоті. Погода стояла чудова, ще було жарко. У ці перші літні тижні все наче завмерло в сяючій нерухомості; проте, Джерзінські відчував, як дні стають коротшими.

У свою чергу, вирулюючи на дорогу, він подумав, що працює у престижному районі. 63% місцевих мешканців на питання «Чи відчуваєте ви, живучи в Палезо, переваги престижного району?» відповідають «Так». І це можна зрозуміти: будівлі тут невисокі, між ними газони. Кілька супермаркетів легко забезпечували потреби населення. Говорячи про Палезо, поняття *якість життя* навряд чи здавалося перебільшенням.

Південна траса в напрямку до Парижа була безлюдною. Таке враження, наче він потрапив до новозеландського науково-фантастичного фільму, який дивився ще студентом: остання людина на Землі після загибелі всього живого. В атмосфері щось і справді відгонило сухим апокаліпсисом.

Джерзінські мешкав на вулиці Фремікур уже років десять; він звик до неї, тут було затишно. У 1993 році він відчув потре-

бу в товаристві якоїсь живої істоти, щоб вона вечорами зустрічала його з роботи. Його вибір припав на білу канарку, створіння вкрай полохливе. Канарка співала, особливо вранці. Одначе спів її не здавався аж надто веселим; та й чи може канарка радіти? Радість — відчуття сильне й глибоке, емоція чистого захоплення, що цілком заволодіває свідомістю; її можна порівняти зі сп'янінням, зачарованістю, екстазом. Якимось він випустив птаху з клітки. Від страху вона випорожнилася на канале, а потім стала кидатись на ґрати клітки, шукаючи вхідних дверцят. За місяць він спробував знову. Цього разу бідолашна пташка випала з вікна; якимось пригальмувавши своє падіння, вона дивом зачепилася за балкон сусіднього будинку навпроти, п'ятьма поверхами нижче. Мішель був змушений чекати, коли повернеться хазяйка, прикро сподіваючись на те, що в неї немає кішки. Він з'ясував, що дівчина працювала редактором у журналі «Двадцять років», що мешкала вона сама та пізно поверталась додому. Кішки в неї не було.

Настала ніч. Мішель забрав крихітне створіння, що тремтіло від холоду і страху, припавши до бетонної стінки. Потім він ще кілька разів зустрічав ту редакторку, здебільшого коли виносив сміття. Вона кивала головою, мабуть, бажаючи показати, що впізнала його; він, зі свого боку, теж кивав у відповідь. Врешті-решт цей випадок дозволив йому зав'язати з нею добросусідські стосунки. Отже, все вийшло якнайліпше.

З його вікон можна було побачити з десяток будинків, тобто десь понад три сотні помешкань. Коли вечорами він повертався до себе, канарка починала насвистувати і щебетати; це тривало хвилин п'ять-десять, потім він змінював їй корм, воду, підстилку. Але того вечора його зустріла тиша. Він підійшов до клітки: канарка була мертва. Її маленьке біле тільце, що встигло вже захопнути, лежало на бочку на підстилці з гравію.

Він поснідав з пластикового коритця зубаткою з кербелем, що він його купив у супермаркеті «Монопрі-Ласуха», запивши досить посереднім вином «Вальдепеньяс». Повагавшись, він по-

клав мертву пташку в целофановий пакет, туди ж сунув пляшку пива, як баласт, і кинув усе це у сміттєпровід. А що він мав ще зробити? Відправити месо?

Він не знав, де кінчається цей не надто широкий сміттєпровід, а проте цілком широкий, аби пропустити тільце канарки. Втім, уві сні йому привиділися гігантські сміттєві цистерни, повнісінькі кавових фільтрів, равіолі у соусі та одрізаних статевих органів. Величезні дзьобаті хробаки, такі ж завбільшки, як і сама пташка, роздирали її тіло. Вони відривали їй лапки, шматували кишки, викльовували очі. Він схопився серед ночі, весь тремтячи; було близько пів на другу. Проковтнув три пігулки ксанаксу. Так закінчився перший вечір його свободи.

2

14 грудня 1900 року у повідомленні Берлінської академії під назвою «Zur Theorie des Gesetze der Energieverteilung»¹ Макс Планк уперше ввів поняття «квант енергії», яке мало зіграти вирішальну роль у майбутньому розвитку фізики. Між 1900 та 1920 роками зусиллями головним чином Ейнштейна та Бора ця концепція більш-менш хитромудрим способом була узгоджена з попередніми теоріями, але вже на початку двадцятих ці погляди були цілком спростовані.

Якщо Нільс Бор і вважається справжнім автором квантової механіки, то не тільки через власні відкриття, а, передусім, дякуючи виключно творчій атмосфері інтелектуального творення, вільного пошуку істини та дружби, яку він умів створювати навколо себе. Інститут фізики в Копенгагені, заснований Бором у 1919 році, привітно відчинив двері молодим

¹ «До теорії закону розподілення енергії в нормальному стані» (нім.). Тут і далі примітки перекладача.

вченим, з якими були пов'язані основні сподівання європейської науки. Тут навчались Гайзенберг, Паулі, Борн. Будучи лише трохи старшим за них, Бор годинами міг до найменших подробиць обговорювати їхні гіпотези, унікально поєднуючи філософську прозорливість, привітність і суворість. Майже маніакально педантичний, він терпіти не міг ані найменшої приблизності у тлумаченні результатів експериментів, але в той же час жодна нова ідея не здавалася йому апріорі безглуздою, жодна класична концепція не була для нього непохитною. Він любив запрошувати студентів до свого замиського будиночка в Тісвільді; там у нього гостювали і вчені, зайняті в інших галузях науки, політики, представники мистецтва; розмови велись невимушено, переходячи від фізики до філософії, від історії до мистецтва, від релігії до повсякденного життя. Такого ще ніколи не було з часів розквіту грецької культури. Ось у такому незвичному контексті між 1925 та 1927 роками були розроблені основні поняття Копенгагенської школи, які здебільшого спростовували попередні категорії простору, часу та причинності.

Джерзінські не вдалося створити навколо себе такого оточення. Всередині дослідницької групи, яку він очолював, панувала лише робоча атмосфера. Мікробіологи далеко не були поетами своєї справи, такими собі Рембó від мікроскопа, якими любляють їх уявляти собі чуттєві профани. Здебільшого то були чесні технарі, не відзначені особливою геніальністю: вони читають «Нувель обсерватер» і мріють про відпустку в Гренландії. Дослідження в галузі молекулярної біології не вимагають ані винахідливості, ані творчої наснаги; фактично, майже завжди це рутинна робота, для якої слід мати бодай якісь другорядні інтелектуальні здібності. Люди здобувають докторські ступені, захищають дисертації, тим часом як двох років спеціальної освіти та атестату середньої школи з лишком вистачило б, аби впоратися з приладами. «Щоб додуматися до ідеї генетичного коду, — любив повторювати Деплешен, завідувач біологіч-

ного відділу Національного центру з наукових досліджень, — щоб відкрити принцип синтезу протейнів, треба й справді трохи попотіти. Утім, згадайте: першим, хто сунув ніс у цю справу, був Гамов, фізик. Але щодо розшифровки ДНК... Пхе! Розшифровуєш, розшифровуєш. Створюєш молекулу, потім іншу. Заносиш дані в комп'ютер, комп'ютер робить розрахунок усіх складових її ланцюжків. Посилаєш факс у Колорадо; вони створюють гени: В27, С33. Та ж сама кухня. Час від часу вдається вносити деякі вдосконалення в обладнання, зазвичай цього досить, аби мати в кишені Нобелівську премію. Все це рутинна робота, халтура, дитячі іграшки».

Першого липня після полудня стояла неймовірна спека; то був один з тих днів, що погано кінчаються: ввечері вибухає гроза, розлякуючи та розганяючи скупчення напівголих тіл. Вікна робочого кабінету Деплешена виходили на набережну Анатолія Франса. На протилежному березі Сени по набережній Тюільрі прогулювалися на сонечку гоміки, бесідуючи попарно чи в гурті, позичаючи один одному рушники. Майже усі вони були в стрінгах. Їх зволожені кремом для загару мускули блищали на яскравому світлі, випуклі сідниці лисніли. Не припиняючи своїх розмов, дехто потирав крізь нейлонові плавки свої статеві органи або запускав туди палець, оголюючи лобкове волосся та кінчик фалоса. Коло вікна Деплешен прилаштував бінокль. За чутками, він і сам був гомосексуалістом; насправді ж, уже кілька років він був гарно вихованим світським п'яничкою. Ось такого полудня він двічі намагався помастурбувати, прикипівши до бінокля і вп'явшись очима у підлітка, який саме приспустив плавки, щоб вивільнений член почав своє хвилююче підняття. Але його власний, плаский, сухий і зморшкуватий, відразу обвис; тому він облишив це заняття.

Джерзінські прибув рівно о четвертій. Деплешен сам попросив його зайти. Він був заінтригований. Зрозуміла річ, якщо вчений бере річну відпустку, щоб поїхати попрацювати в іншій

команді до Норвегії, Японії чи навіть до однієї з тих похмурих країн, де в сорок років люди часто-густо вчиняють самогубства, — тут це нормальне явище. Дехто — такі випадки почастішали за «часів Міттерана», коли жага матеріальної наживи досягла неймовірних розмірів, — ступали на ризикований шлях, створюючи комерційні підприємства, щоб дістати прибуток з тієї чи іншої молекули; декому таки вдавалося за досить короткий час зажити величезних статків, безсовісно перетворивши у статтю прибутку знання, здобуті за роки безкорисливих досліджень. Але те, як просувається Джерзінські, котрий не мав ані конкретних планів, ані мети, ані щонайменшого розсудливого виправдання, здавалося незбагненним. У сорок років він очолював дослідницьку групу, п'ятнадцять вчених працювали під його керівництвом; сам він підпорядковувався — й то лише теоретично — тільки Деплешену. Його група мала чудові результати, її вважали одним із найкращих наукових колективів Європи. То що ж, у біса, його не влаштувало?

Деплешен, підвищивши голос, запитав:

— І що ж ви плануєте робити?

З півхвилини Джерзінські мовчав, потім коротко відповів:

— Розмірковувати.

Кепський початок. Намагаючись удавати жартівливість, Деплешен провадив далі:

— А в особистому плані? — Він пильно глянув на серйозне, змарніле обличчя, в сумовиті очі того, хто сидів перед ним, і раптом йому стало соромно. В особистому плані? П'ятнадцять років тому він сам розшукав Джерзінські в університеті в Орсе. Його вибір виправдав себе якнайкраще: то був пунктуальний, чіткий, винахідливий молодий дослідник; результати накопичувались у великому обсязі. Якщо Національному центру з наукових досліджень вдалося втримати за собою почесне місце в європейській молекулярній біології, то великою мірою — завдяки заслугам Джерзінські. Так що умови контракту виконані з лишком.

— Звісно, — закінчив Деплешен, — ви й надалі матимете доступ до баз даних. На необмежений термін ми залишимо активними ваші коди доступу до результатів досліджень на сервері та до центральної бази даних в Інтернеті. Якщо вам знадобиться ще щось, я завжди у вашому розпорядженні.

Коли Джерзінські пішов, Деплешен знову присунувся до вікна. Він трохи спітнів. Молодий брюнет північно-африканського типу на набережній навпроти стягував свої шорти. У фундаментальній біології залишалися суттєві проблеми. Біологи думали і діяли так, наче молекули були розрізненими матеріальними елементами, з'єднаними лише електромагнітним притяганням та відштовхуванням; жоден з них — у цьому він був цілком певен — навіть не чув про парадокс ЕПР¹, про експерименти Аспекту; ніхто навіть не взяв на себе обов'язок поцікавитись, якого прогресу досягла фізика з початку сторіччя; їх уявлення про атом не дуже відрізняються від тих, що були в Демокріта. Вони накопичували інформацію одноманітно, з єдиною метою негайно застосувати її у промисловості, анітрішечки не розуміючи, що під концептуальний фундамент їх діяльності вже давно закладено мінний заряд. Джерзінські та й він сам, завдяки своїй першій фізичній освіті, мабуть, були єдиними в Національному центрі наукових досліджень, хто усвідомлював: тільки-но сучасна біологія основ життя зіштовхнеться з атомістикою, вона негайно злетить у повітря. Ось про що розмірковував Деплешен, дивлячись, як над Сеною спускається вечір. Він не міг уявити, якими шляхами рухається думка Джерзінські; він навіть не відчував у собі достатньо сил, щоб обговорювати це з ним. Він наближався до шостого десятка; в інтелектуальному плані він відчував себе згорілим доценту. Гомосексуалісти пішли, набережна спорожніла. Йому більше не вдавалося згадати свою першу ерекцію. Він чекав на грозу.

¹ Парадокс Ейнштейна—Подольського—Розена.

Гроза вибухнула близько дев'ятої вечора. Джерзінські слухав шум дощу, потягуючи маленькими ковтками дешевий арманьяк. Йому тільки що виповнилося сорок: чи став він жертвою *кризи сорокаріччя*? Враховуючи поліпшення умов життя, у сорок років люди сьогодні ще сповнені сил та енергії, перебувають у чудовій фізичній формі; перші ознаки, що вказують як зовнішнім виглядом, так і реакцією організму на навантаження, — що ось він, поріг, після якого почнеться довга дорога вниз, до могили, усе частіше спадають на думку десь ближче до сорока п'яти, навіть до п'ятдесяти років. До того ж ця горезвісна «криза сорокаріччя» часто-густо асоціюється з феноменами сексуальними, з раптовими гарячковими пошуками тіл дуже юних дівчат. У випадку із Джерзінські такі міркування виключалися геть цілком: член був йому потрібен лише задля того, щоб висцятись, ото й усе.

Наступного ранку він прокинувся близько сьомої, взяв у своїй бібліотеці «Частину й ціле», наукову автобіографію Вернера Гайзенберга, й пішки почимчикував на Марсове поле. Світанок був прозорий та свіжий. Цю книгу він придбав, коли йому було ще сімнадцять років. Улаштувавшись під одним з платанів алеї Віктора Кузена, він перечитав те місце з першого розділу, де Гайзенберг, розповідаючи про роки навчання, згадує свою першу зустріч з теорією атома:

«Здається, це трапилося навесні 1920-го. Перша світова війна посіяла сум'яття та розбрід серед молоді наших країв. Глибоко розчарована поразкою старша генерація на все махнула рукою, а молодь збиралася в гуртки, великі й маленькі товариства, щоб відшукати нові шляхи або принаймні новий компас, який допоміг би їм зорієнтуватись, адже колишні цінності зруйнувалися. Так, одного чудового весняного дня опинився я в компанії з десяти-двадцяти моїх товаришів. Якщо мене не зраджує пам'ять, ми

йшли пагорбами, що простягаються уздовж західного берега Штарнбергського озера; щоразу, коли виникав провіт між рядами яскраво-зелених буків, ми бачили це озеро зліва від нас, і, мабуть, воно простягалось аж до самісінького підніжжя гір, які слугували тлом для цього краєвиду. Хоч як це дивно, саме під час цієї прогулянки ми вперше заговорили про атомну фізику — розмова, яка мала серйозно вплинути на весь мій подальший життєвий шлях».

Близько одинадцятої спека посилилася. Повернувшись додому, Мішель повністю роздягся і простягнувся на канапі. У наступні три тижні він максимально скоротив свої пересування. Він нагадував рибину, що час від часу висовується з води, щоб ковтнути повітря; на лічені секунди перед нею з'являється зовсім інший, райський, повітряний світ. Звісно, вона має негайно повертатися назад, у своє тінисте середовище, де риби пожирають одна одну. Але на кілька секунд у неї було передчуття існування іншого світу, досконалого, нашого світу.

Вечері 15 липня він зателефонував Брюно. Музикальний джазовий фон у стилі «кул» надавав голосу його зведеного брата ледве вловимої пихатості. Брюно — ось типова жертва кризи сорокаріччя. Носить шкіряний плащ, відпустив бороду. Щоб показати, що добре знає життя, поводитьсь і розмовляє, наче персонаж другосортного поліцейського бойовика: палить цигарки, нарощує м'язи. Втім, Мішель не вважав, що у випадку з братом усе можна було списати на «кризу сорокаріччя». Людина, що стала жертвою цього лиха, прагне просто жити, але жити повнокровним життям. Бодай трохи продовжити його. А братові, судячи з усього, все остаточно остогидло, він уже не бачить ані найменшого сенсу в його продовженні.

Того ж вечора Мішель відшукав фотографію, зроблену в початковій школі, у Шарні, і заплакав. Хлопчик сидить за партою, тримає в руках відкритий підручник. Він дивиться в об'єктив з чарівною посмішкою, сповнений радості та відваги; і ця дитина — треба ж! — він сам. Хлопчик робить домашнє

завдання, з довірливою серйозністю слухає пояснення вчителя. Він входить у цей світ, відкриває його для себе, і цей світ не лякає його; він готовий зайняти своє місце серед людей. Усе це можна прочитати в погляді малюка. На ньому блуза з невеличким комірцем.

Кілька днів Мішель тримав фотографію біля себе, прихиливши її до лампи у головах. Таємниця часу банальна, все це цілком нормально, — намагався він переконати себе: спочатку тьмяніє блиск очей, зникають радість та довіра. Простягнувшись на канапі марки «Бюлтекс», він без успіху намагався приручити себе до недовговічності. На чолі хлопчика можна було побачити маленьку круглу западинку — відбиток вітряної віспи; цей шрам пережив роки. Де ж істина? Полуденна спека наповнювала кімнату.

4

Мартен Секальді, котрий народився 1882 року в глухому корсиканському сільці у неписьменній селянській родині, здавалося, мав прожити пастухом та хліборобом усе своє життя, для нього була уготована та сама обмежена сфера діяльності, що була долею нескінченної низки генерацій його предків, які змінювали одна одну. Йдеться про стиль життя, який в наших краях давно вже канув у минуле, тож його повний аналіз викликав би лише неширокий інтерес; хіба що деякі радикальні екологи час від часу демонструють незрозумілу ностальгію за таким існуванням, проте я для повноги картини пропоную коротко його змалювати: людина живе на природі, дихає свіжим повітрям, обробляє якийсь там клаптик ділянки, розмір якої визначається за суворо встановленим правом упадкування; коли-не-коли впольовує дикого кабана; трахає всіх направо й наліво, передусім свою дружину, яка народжує йому *діточок*; виховує цих дітей, щоб вони в свою чергу

зайняли його місце у тій самій екосистемі; з роками починає хворіти, ото й усе.

Особлива доля Мартена Секальді фактично надто примітна, бо свідчить про роль, яку зіграли інтеграція французького суспільства та прискорення технологічного прогресу під час Третьої республіки, завдяки титанічним зусиллям світської школи. Його викладач швидко зрозумів, що має справу з неабияким учнем, наділеним абстрактним мисленням і деякою винахідливістю, виявити які в своєму середовищі йому буде вкрай важко. Цілком усвідомлюючи, що його місія не обмежується лише забезпеченням майбутніх громадян багажем елементарних знань, а й що разом з тим він мусить ще відбирати тих, хто з часом має стати частиною еліти Республіки, він зміг переконати батьків Мартена, що покликання їхнього сина може здійснитися виключно за межами Корсики. Отже, у 1894 році, здобувши право на стипендію, юнак вступив інтерном до марсельського лицейу Тьера, так вдало зображеного в дитячих спогадах Марселя Паньоля, які мали до останніх днів Мартена Секальді стати його улюбленим читанням, завдяки чудовому за своєю правдивістю відтворенню основних ідеалів того часу, що знайшли своє втілення в життєвому шляху юнака — вихідця з самих низів. У 1902 році, повністю справдивши надії свого першого вчителя, він вступив до Вищої політехнічної школи.

Дев'ять років по тому він дістав призначення, яке зумовило його подальший життєвий шлях. Йшлося про створення діючої водопровідної мережі, яка охоплювала б усю територію Алжиру. Він займався цим понад двадцять п'ять років: розраховував ступені кривизни акведуків та діаметр водопровідних труб. У 1923 році він одружився з Женев'євою Жюлі, продавщицею в тютюновій крамничці, рід якої походив з Лангедоку, але останні два покоління облаштувались у Алжирі. У 1928 році в них народилася донька Жанін.

Розповідь про життя людини може бути як завгодно довгою чи короткою. Метафізичний або трагічний вибір зводиться

врешті-решт до традиційних табличок на надгробному камені з датами народження та смерті. Він приваблює своєю надзвичайною стислістю: Але щодо Мартена Секальді буде доречним розглянути історичний та соціальний аспекти, зосередившись не стільки на його особливих якостях, скільки на еволюційному розвитку суспільства, характерним елементом якого він є. Ці характерні представники свого часу, яких, з одного боку, захоплює хід історичного розвитку, а з другого — вони самі охоче пливають за течією, зазвичай мають прості щасливі біографії; такий життєпис у його класичному варіанті, як правило, займає одну-дві сторінки. Що ж до Жанін Секальді, то вона належала до бентежливої категорії *предтеч*. Певною мірою пристосовані до стилю життя більшості сучасників, предтечі водночас прагнуть «бути вищими» за них, сповідуючи нові або пропагуючи ще мало відомі способи існування; зазвичай життєвий шлях предтеч треба змальовувати докладніше, позаяк він частенько більш вибоїстий та заплутаний. Утім, їх роль зводиться лише до прискорення історичних процесів, до того ж прискорення більш руйнівного — вони ніколи не можуть надати подіям нового напрямку: ця місія покладається на *революціонерів* чи *пророків*.

Отже, донька Мартена і Женев'єви Секальді виявляла надзвичайні розумові здібності, принаймні такі ж, які були в її батька, маючи ще й доволі незалежний характер. Невинність вона втратила у тринадцять років (надзвичайний факт, якщо взяти до уваги епоху та середовище), а потім присвятила роки війни (в Алжирі вони були досить мирними) відвідуванням різних балів, які проходили наприкінці кожного тижня спочатку в Константині, потім в Алжирі; все це не заважало їй тримістр за триместром постійно досягати вражаючих успіхів у шкільній науці. Таким чином, у 1945 році закінчивши з відзнакою школу та вже маючи чималий сексуальний досвід, вона їде від батьків, щоб розпочати в Парижі вивчення медицини.

Перші повоєнні роки були сповнені важкої праці; показники виробництва були найнижчими, продовольчі картки скасу-

вали тільки в 1948-му. І все ж таки, у вузькому колі найбільш заможних верств населення вже з'явилися перші ознаки тієї пристрасті до споживання, що прийшла зі Сполучених Штатів Америки і яка мала в наступні роки поширитися всюди, цілком захопивши все населення. Отже, Жанін Секальдї, студентці медичного факультету, довелося жити в Парижі майже за «років екзистенціалізму». Колись їй навіть пощастило танцювати в «Табу» бібоп із самим Жаном-Полем Сартром. Не дуже полюбуючи творчість цього філософа, вона, навпаки, була вражена його майже патологічно виродливою потворністю, тож цей випадок не мав жодного продовження. Вона була дуже гарненька — чітко виражений середземноморський тип краси — та пережила багато любовних пригод, перш ніж у 1952 році зустрілася із Сержем Клеманом, який у той час закінчував курс хірургії.

«Змалювати вам мого батька? — любив повторювати Брюно через багато років. — Візьміть мавпу, дайте їй мобільний телефон, і портрет готовий!» У той час Серж Клеман, звісно, не мав мобільного телефону; але він і справді вирізнявся надмірною волохатістю. В цілому ж його аж ніяк не можна було назвати красунчиком, але він видихав таку потужну та невідпорну чоловічу чарівність, яка б мусила привабити молоденьку студентку. До того ж він мав свої плани на майбутнє. Мандрівка до Сполучених Штатів переконала, що косметологія пророкує амбіційному практикантові великі перспективи. Поступове поширення спокус вільного ринку, розпад традиційного шлюбу, вірогідність стрімкого економічного злету Західної Європи — все це й справді здавалося багатообіцяючим, відкриваючи надзвичайні можливості для цієї галузі медицини, а Серж Клеман мав ту перевагу, що він одним з перших в Європі — а у Франції достеменно першим — побачив ці можливості; єдина проблема полягала в тому, що йому бракувало коштів, необхідних для початкового ривка. Мартен Секальдї, приємно вражений підприємницькою хваткою майбутнього зятя, погодився позичити йому грошей, і в 1953 році відкрилася перша лікарня в

Неї¹. Успіх, підхоплений жіночими журналами, які в той час набирали обертів, був просто вражаючим, тож у 1955 році відкрилась уже друга лікарня, на каннських пагорбах.

Разом подружжя утворило те, що згодом почнуть називати «сучасним шлюбом», і якщо Жанін завагітніла від власного чоловіка, то скоріше через недогляд. Проте вона вирішила залишити дитину; на її думку, материнство — це одне з тих випробувань, які кожна жінка має пережити; втім, період вагітності виявився доволі приємним, і у березні 1956-го народився Брюно. Нудні турботи, що їх потребує мала дитина, невдовзі видалися батькам несумісними з їх ідеалом особистої свободи, відтак з обопільної згоди у 1958 році Брюно був відряджений до Алжиру, до діда та бабусі з материного боку. На той час Жанін знову була вагітною, але цього разу батьком був Марк Джерзінські.

Гнаний лютою вбогістю, що межувала з голодом, Люсьєн Джерзінські, сподіваючись дістати роботу у Франції, у 1919 році полишає Катовіцький вугільний басейн, де народився двадцятьма роками раніше. Він пішов робітником на залізницю, потім колійним доглядачем — і одружився з Марі Леру, донькою наймита, народженого в Бургундії, яка теж працювала на залізниці. Він подарував їй чотирьох діточок, перш ніж загинути в 1944 році під час бомбардування станції авіацією союзників.

Його третьому синові Марку було чотирнадцять років, коли батька не стало. То був розумний, серйозний і трохи сумний хлопчина. У 1946 році він, завдяки зусиллям сусіда, влаштувався учнем на кіностудію Пате в Жуанвілі. Він одразу виявив великі здібності до цієї роботи: виходячи з коротких інструкцій, він міг до приходу оператора підготувати чудове підсвічування загаль-

¹ Неї — дуже престижне та заможне передмістя Парижа.

ного плану. Анрі Алькан¹ дуже цінував його і навіть хотів зробити своїм асистентом, коли в 1951 році вирішив перейти до Управління французького телебачення та радіо.

Коли на початку 1957 року Марк познайомився із Жанін, він працював над телерепортажем, присвяченим мешканцям Сен-Тропе. Героїнею репортажу була Брижіт Бардо (фільм «І Бог створив жінку», що вийшов у 1956-му, справді дав початок міфу Бардо), але у пошуках матеріалу Марк часто крутився в деяких артистичних та літературних колах, насамперед його приваблювала компанія, яку згодом назвали «бандою Саган». Цей світ, закритий для Жанін, незважаючи на її гроші, зачарував дівчину, і вона серйозно захопилася хлопцем. Вона одразу перейнялася думкою, що з нього має вийти великий режисер; утім, так, мабуть, і повинно було статися. Працюючи над репортажами з освітлювальною апаратурою полегшеного типу, йому вдавалось, переставляючи предмети, створювати хвилюючі кадри в дусі Едварда Хопера, реалістичні, спокійні, але водночас сповнені цілковитої безнадійності. Спілкуючись із знаменитостями, він ковзав по них байдужим оком і, знімаючи Бардо чи Саган, приділяв їм не більше уваги, ніж ракам чи кальмарам. Він ні з ким не розмовляв, ні до кого не виявляв симпатії; він був насправді чарівним.

У 1958 році, невдовзі після того, як Брюно відправили до її батьків, Жанін розлучилася з чоловіком. Це було полюбовне розлучення, кожна сторона взяла частину провини на себе. Серж щиросердо поступився своєю часткою прав на каннську клініку, прибуток від якої мав забезпечити Жанін комфортабельне існування. Влаштувавшись на віллі у Сент-Максимі, Марк нічим не зрадив свої холостяцькі звички. Жанін змушувала

¹ *Анрі Алькан* (1909—2001) — відомий французький оператор, який працював з такими режисерами, як Рене Клеман, Жан Кокто, Пітер Устинов. У 1983 році здобув «Сезар» за кращу операторську роботу за фільм «Форель».

його докласти бодай якихось зусиль задля продовження кар'єри в кіно; він погоджувався, але нічого для цього не робив, просто чекав, коли трапиться нагода для нового репортажу. Якщо вона влаштувала вечірку, він здебільшого волів перекусити десь на кухні сам-один, а потім йшов прогулятися набережною, повертаючись аж тоді, коли гості збирались уже розходились. У своє виправдання він посилався на те, що довелося терміново закінчувати монтаж. Народження сина — у червні 1958-го — викликало в нього очевидне збентеження. Кілька довгих хвилин він, не відриваючи очей, дивився на немовля, яке було неймовірно схоже на нього: те ж саме обличчя з чіткими рисами, ті ж самі гострі вилиці, ті ж самі великі зелені очі. Згодом Жанін почала зраджувати його. Мабуть, він страждав, але стверджувати це важко, бо насправді він говорив усе менше й менше. Він будував невеличкі вівтарі з гальки, хмизу та панцирів ракоподібних. Потім фотографував їх з боковим підсвіченням.

Репортаж про Сен-Тропе мав великий успіх у певних колах, але він відмовився відповідати на запитання журналіста з «Кайє дю сінема». Його шанси на успіх ще збільшилися після короткого, дуже гострого документального фільму про групу «Привіт, хлопці!», який він відзняв навесні 1959 року, та зародження музичного стилю йе-йе. Художній кінематограф його анітрохи не цікавив; він двічі відмовлявся від пропозиції попрацювати з Годаром. У той час Жанін познайомилася з приїжджими американцями, які частенько з'являлися на Лазуровому узбережжі. У Сполучених Штатах, в Каліфорнії, саме виникло щось радикально нове. В Ізалені, поблизу Біг Сура, з'являлися комуні, засновані на базі сексуальної свободи та застосування психоделічних наркотиків, що, як вважалося, сприяє вивільненню підсвідомих бажань. Жанін стала коханкою Франческо Ді Меоли, американця італійського походження, який був знайомий з Аленом Гінзбергом та Олдосом Хакслі, а також однією із співзасновників Ізаленської общини.

У січні 1960 року Марк вирушив до Народного Китаю готувати репортаж про будівництво комуністичного суспільства нового типу. До Сент-Максима він повернувся 23 червня вдень. Будинок здавався покинутим. Втім, у вітальні на ковдрі по-турецьки сиділа зовсім гола дівчина років п'ятнадцяти. У відповідь на його питання вона буркнула: «Gone to the beach»¹, після чого знов упала в прострацію. У спальні Жанін, розлігшись упоперек ліжка, хропів здоровенний, вочевидь п'яний, бородань. Марк прислухався: йому здалося, що хтось чи то плаче, чи то стогне.

У кімнаті на другому поверсі панував неймовірний сморід; люті сонячні промені, проникаючи крізь шибки, освітлювали чорно-білий кахель підлоги. Його син незграбно повзав долі, час від часу ковзаючи у калюжах сечі та екскрементів. Він мружився і протяжно скиглив. Помітивши, що хтось увійшов до кімнати, малюк спробував утекти. Батько взяв його на руки; налякане крихітне створіння тремтіло в його обіймах.

Марк вийшов з дому; у найближчому магазині він купив сидіння для малюка. Відпустивши круте слівце на адресу Жанін, він сів у машину, закріпив дитину в сидінні й поїхав у північному напрямку. Не доїжджаючи до Валанса, він повернув до Центрального масиву. Вряди-годи, між поворотами він поглядав на сина, що дрімав позаду нього, і дивне відчуття охоплювало його.

З того дня Мішель зростав під наглядом своєї бабусі, яка жила самотньо в Йонні, звідки вона сама й походила. Невдовзі його мати поїхала до Каліфорнії, щоб оселитися в комуні Ді Меоли. Мішель знов побачив її аж коли йому виповнилося п'ятнадцять. А втім, свого батька він теж недовго бачив. У 1964 році той подався робити репортаж про Тибет, який у той час був зайнятий китайськими військами. У листі до матері він писав, що живий-здоровий та що перебуває під враженням від маніфестацій ти-

¹ Пішла на пляж (англ.).

бетських буддистів, яких Китай несамовито намагався знищити; більше звісток од нього не було. Протест, з яким Франція звернулася до китайського уряду, нічого не дав. Хоча тіло так і не знайшли, через рік було офіційно повідомлено, що Марк пропав безвісти.

5

Літо 1968-го. Мішелю десять років. З двох років він живе разом зі своєю бабусею. Вони оселились у Шарні, що в департаменті Йонн, неподалік од Луаре. Вранці він прокидається рано, щоб приготувати сніданок для бабусі; він завів спеціальний зошит, куди записує, як довго треба настоювати чай, скільки потрібно бутербродів і таке інше.

Нерідко він аж до полудня не виходить з кімнати. Читає Жуля Верна, комікси про собаку Піфа чи про «Клуб п'яťох», але найчастіше він захоплюється багатотомним зібранням «Всесвіт». Там розповідається про опір матеріалів, про різні види хмар, про бджолині танці. Є щось про Тадж-Махал, палац, збудований у давнину одним царем на честь померлої дружини, про смерть Сократа, про геометрію, створену Евклідом понад дві тисячі років тому.

Після обіду, одягши короткі штанці, він сидить у саду. Притулившись спиною до стовбура черешні, він насолоджується пружною м'якістю трави. Гріється на сонечку. Листя латуку поглинає сонячну спеку; так само вбирає воно й воду; він пам'ятає, що ввечері має полити його. Він продовжує читати «Всесвіт» або якусь іншу книжку із серії «Сто питань про...»; він поглинає знання.

Іноді він їде велосипедом за місто. Щосили натискає на педалі, наповнюючи легені ароматом вічності. Дитяча вічність дуже коротка, але він ще цього не знає; а краєвиди пролітають повз нього.

У Шарні залишилась лише одна бакалійна лавка; але щосередини сюди заїжджає вантажівка м'ясника, а щоп'ятниці — торговця рибою; в суботу на обід бабуся часто готує тріску під вершковим соусом. Мішель проводить у Шарні своє останнє літо, проте цього він ще не знає. На початку року в бабусі був інсульт. Дві її доньки, що мешкають у передмісті Парижа, шукають їй помешкання поближче до них. Вона більше не може цілий рік жити сама та опікуватися своїм садочком.

Мішель дуже рідко грається з хлопцями свого віку, проте стосунки з ними у нього нормальні. Він здобув право триматися трохи осторонь; вчиться він добре, розуміє все без очевидних зусиль. З усіх предметів він завжди перший, і, звісно, бабуся дуже цим пишається. Але друзі не сердяться на нього, не дражнять. Під час контрольних робіт він дозволяє їм списувати. Чекає, не перегортає сторінку, аж поки його сусід закінчить. Але незважаючи на свої досягнення, він сидить на останній парті. Непевне щастя в його королівстві.

6

Одного літнього ранку, коли Мішель ще мешкав у Йонні, він утік на луки зі своєю кузиною Брижіт. Брижіт була надзвичайно милою, дуже вродливою шістнадцятирічною дівчиною, яка через кілька років мала одружитися з неймовірним бовдуrom. Це було влітку 1967-го. Вона взяла його за руки і закружляла, змушуючи бігти навколо неї; потім, знесилені, вони попадали на свіжоскошену траву. Він пригрівся коло її гарячих грудей; на ній була коротенька спідничка. Наступного дня вони обоє покрились маленькими червоними прищами, а їхні тіла час од часу пронизував шалений свербіж. *Thrombidium holosericum*, він же кліщик-червонотілка, — доволі часто зустрічається на літніх луках. Його діаметр — близько двох міліметрів. Він товстий,

м'ясистий, дуже опуклий, яскраво-червоного кольору. Впливаючись своїм хоботком у шкіру ссавців, він спричиняє нестерпне подразнення. *Linguatulia rhinaria*, або п'ятиустка, оселяється в носовій порожнині, лобових або верхньощелепних пазухах собак, а іноді й людей. Личинка овальна, ззаду — хвостик; у роті — жвала для свердління. Дві пари виступів (чи то пак відростків) оснащені довгими кігтиками. Доросла особина має білий колір, ланцетоподібна й може досягати 18—85 міліметрів завдовжки. В неї сплюснене тіло, кільчасте, прозоре й покрите хітиновими голками.

У грудні 1968-го його бабуся переїхала до департаменту Сена-і-Марна, ближче до своїх доньок. Спочатку життя Мішеля майже не змінилось. Околиці Кресі-ан-Брі, що десь за п'ятдесят кілометрів од Парижа, у той час були сільською місцевістю. Чарівна місцина, повсюди старовинні будиночки, Коро написав тут кілька своїх картин. Система каналів, що підводили сюди воду річки Гран-Морен, подарувала Кресі назву Брійської Венеції, принаймні так її називали в деяких проспектах. Мало хто з тамтешніх мешканців їздить на роботу до Парижа. Більшість працює на місцевих невеликих підприємствах або ж — найчастіше — знаходить собі роботу в Мо.

Ще через два місяці бабуся купила собі новий телевізор; у той час на першому каналі саме з'явилася реклама. Вночі проти 21 липня 1969 року Мішель мав нагоду спостерігати у прямому ефірі за першими кроками людини на Місяці. Шістсот мільйонів телеглядачів, розкиданих по всій планеті, були присутні на цій виставі разом із ним. Мабуть, ті кілька годин, що тривала трансляція, можна цілком слушно назвати кульмінацією першого періоду західної технологічної мрії.

Прибувши до Кресі-ан-Брі в розпалі навчального року, він проте легко адаптувався в міському середньоосвітньому коледжі і до п'ятого класу перейшов без особливих проблем. Кожного четверга він купував «Піф», який тоді вже змінив свій формат.

На відміну од більшості читачів, він купував його не заради поліграфічних нововведень, а саме заради пригодницьких оповідань. Усупереч яскравій зміні часів та декорацій в цих історіях на перший план виходили прості глибокі моральні цінності. Реньяр-Вікінг, Тедді Тед та Апач, «син суворих віків» Раган, Ходжа Насреддін, який обдурював візирів та халіфів, — усіх їх об'єднувала єдина мораль. Мішель дуже швидко це збагнув, таке усвідомлення мало серйозно вплинути на нього. Читання Ніцше не викликало в нього нічого, крім миттєвої досади, а знайомство з Кантом лише підтвердило те, що він і до цього знав. Закони чистої моралі єдині та всеохоплюючі. З часом вони ані збагачуються, ані збіднюють. Мораль не залежить від жодних історичних, економічних, соціологічних або культурних чинників, вона взагалі ні від чого не залежить. Ніщо не визначає її, але сама вона визначає. Безпричинна, вона сама є причиною. Інакше кажучи, вона — абсолют.

Мораль, яку можна спостерігати на практиці, завжди становить суміш у різних пропорціях чистої моральності з іншими складовими більш-менш темного, переважно релігійного походження. Чим вагомішою в цій суміші буде частка первісної моралі, тим тривалішим та щасливішим може бути існування суспільства, що обрало її своєю опорою. В ідеалі, суспільство, організоване за універсальними законами моральності, мало б існувати аж до кінця світу.

Мішель захоплювався всіма героями «Піфа», але його улюбленцем, звісно, був Чорний Вовк, індіанець-одинак, шляхетне поєднання всіх чеснот апачів, сіу та шейенів. Чорний Вовк весь час мандрував преріями разом із своїм конем Чінука та вовком Тупі. Він не тільки активно діяв, без вагань кваплячись на допомогу всім слабким та приниженим, а й постійно коментував усі свої вчинки, спираючись при цьому на трансцендентні етичні категорії, час від часу висловлюючись у поетичній формі прислів'їв племені крі чи дакота, а іноді ще простіше — посиляючись на «закон прерій». Навіть через багато років Мішель

мимоволі визнавав його ідеальним кантівським героєм, який завжди діє так, «наче його максими надавали йому право засідати в законодавчому зібранні всесвітнього королівства обранців».

Телевізор цікавив його менше. Втім, хоч і не дуже охоче, він щотижня дивився «Життя тварин». Газелі та лані, ці граціозні ссавці, проводили свої дні у постійному страху. Леви й пантери перебували у стані тупої апатії, що переривалася короткими вибухами жорстокості. Вони вбивали, роздирали, пожирали слабких, старих і хворих тварин, а потім знов поринали в безглузду сонливість, прокидаючись хіба що через напади дрібніших паразитів, що гризли їх ізсередини, та в свою чергу ставали тлом для репродукції вірусів. Між дерев повзали змії, хапаючи своїми отруйними зубами птахів та ссавців, якщо тільки чийсь хижий дзьоб не розривав на шматки їх власне тіло. Поважний, дурнуватий голос Клода Дарже супроводжував ці жорстокі сцени коментарями, сповненими нічим не виправданого захоплення. Мішель здригався всім тілом від огиди. У ці хвилини він також відчув, як зростає в ньому незаперечна впевненість: загалом дика природа як вона є — не що інше, як найбільша мерзенність та підлість; дика природа в її цілісності — не що інше, як виправдання тотального руйнування, всесвітнього геноциду, а місія людини, певно, й полягає в тому, щоб довести цей голокост до остаточного кінця.

У квітні 1970-го «Піф» вийшов з новою штучкою, яка мала додати деякої популярності і закарбуватися в пам'яті читачів. То був так званий «порошок життя». До кожного номера додавався пакетик з ікрою малюсіньких морських рачків *Artemia salina*. Впродовж кількох тисячоліть ці організми перебували в анабіозі. Процедура для їх оживлення була досить складною: слід було три доби відстоювати воду, потім підігріти її, всипати вміст пакетика й акуратно збовтати. В наступні дні треба було тримати посудину біля джерела світла та тепла, регулярно додаючи туди воду належної температури, компенсуючи таким чи-

ном випаровування; обережно перемішувати рідину, щоб наситити її киснем. За кілька тижнів у плящі кишіла сила-силенна напівпрозорих рачків, не дуже апетитних, але безперечно живих. Не знаючи, що з ними робити, Мішель урешті-решт виплеснув їх у Гран-Морен.

У тому ж номері на двадцяти сторінках, присвячених пригодницьким оповіданням, дещо розповідалося про ті обставини юності Рагана, що за доісторичних часів зробили його самотнім героєм. Коли він був ще дитиною, через виверження вулкану загинуло його плем'я. Його батько, Крао Мудрий, помираючи, залишив йому у спадок лише намисто з трьома кігтями. Кожен з тих кігтів символізував якусь чесноту «тих, хто ходить прямо», тобто людей. Там був кіготь чесності, кіготь мужності та найважливіший — кіготь доброти. З того часу Раган носив це намисто, намагаючись бути гідним того, що воно значило.

Їхня садиба в Кресі на всю довжину була обсаджена черешнею, садочок був трохи меншим, ніж в Йонні. Мішель і тут читав «Всесвіт» та «Сто питань про...». Коли хлопчику виповнилося дванадцять, бабуся подарувала на його день народження набір «Юний хімік». Хімія була набагато привабливішою, ніж механіка чи електрика: таємничішою та різноманітнішою. Хімікати лежали у своїх коробках, різні за кольором, формою та фактурою, наче навік розлучені істоти. Проте варто зіштовхнути їх між собою, і почнеться бурхлива реакція, миттєво створюючи нові сполуки.

Одного липневого дня, коли він як завжди читав у садочку, Мішель усвідомив, що хімічні основи життя могли б бути цілком іншими. Ту ж саму роль, яку в складі молекул живої плоти відіграють молекули вуглецю, кисню та азоту, могли б виконувати молекули з тією ж валентністю, але більшою атомною вагою. На іншій планеті, за інших температурних умов та сили тяжіння, молекули життя мали б містити в собі кремній, сірку і фосфор або ж германій, селен і миш'як, а то ще й олово, телур і

сурму. Не було нікого, з ким він міг би обговорити ці речі, а тому на його прохання бабуся купила йому кілька книжок з біохімії.

7

Перші спогади Брюно належали до його чотирьох років; то були спогади, пов'язані з його приниженням. У той час він ходив до дитячого садочка у парку Лаперльє в Алжирі. Одного осіннього дня вихователька пояснювала хлопчикам, як робити гірлянди з листя. Дівчатка чекали, сидячи на пагорбку; вже тоді в них виявлялися перші ознаки тупої бабської покірливості; майже на всіх були білі платтячка. Земля була вкрита золотавою ковдрою з листя, переважно каштанів та платанів. Його товариші, один по одному завершуючи свої вироби, підходили кожен до своєї обраниці, щоб оповити гірляндою її шию. У нього ж нічого не виходило, листя кришилось у його руках, все розпадалось. Як пояснити їм, що він потребує любові? Як пояснити це без листяної гірлянди? Від люті він розридався; вихователька не прийшла йому на допомогу. Все скінчилося, діти повставали зі своїх місць і подалися геть із парку. Невдовзі той дитячий садочок закрився.

Його дідусь та бабуся жили в дуже гарному помешканні на бульварі Едгара Кіне. Будинки буржуа в центрі Алжира були збудовані у тому ж стилі, що й паризькі будівлі епохи Наполеона III. Помешкання перетинав величезний двадцятиметровий коридор, що вів у вітальню з балконом, звідки можна було помилуватися зверху на біле місто. Навіть через багато років, ставши розчарованим сорокарічним буркуном, Брюно часто бачив перед собою цю картину: йому чотири роки, він щосили тисне на педалі триколісного велосипеда, прямуючи темним коридором до відчинених дверей балкона. Мабуть, саме тоді він спізнав найбільше земне щастя.

У 1961 році дідусь помер. У нашому кліматі труп ссавця чи птаха спочатку приваблює деякі види мух (*Musca*, *Curtonevra*); тільки-но він почне розкладатися, нові біологічні види вступають у гру, а саме *Calliphora* і *Lucilia*. Під дією бактерій і травних соків, що їх виділяють хробаки, труп більш-менш розріджується, перетворюючись на середовище маслянокисло-го та аміачного бродіння. За три місяці мухи завершують свою справу, поступаючись місцем команді жорсткокрилих комах з роду *Dermestes* та лускокрилих метеликів *Aglossa pinguinalis*, які переважно живляться жирами. Під час бродіння білкової матерії її споживають личинки *Piophilila petasionis* та жорсткокрилих роду *Corynetes*. Труп, що розрідився, ще містить певну кількість вологи, стаючи надалі вотчиною кліщів, які висмоктують з нього останню сукровицю. Висушений таким чином та муміфікований, він стає житлом для нових користувачів — личинок хутрянного шкіроїда та шкіроїда-антренуса, гусениць метеликів *Aglossa cuprealis* та *Tineola bisellelia*. Вони й довершують цикл.

Подумки Брюно знову бачить труну гарного глибокого чорного кольору із срібним хрестом, а в ній — діда. Картина умиротворена, навіть чарівна: дідусеві, певно, добре в такій чудовій труні. Згодом він дізнається про існування кліщів та трупних личинок з іменами другосортних італійських старлеток. Проте, навіть зараз, образ дідусевої труни лишається в його пам'яті щасливою картиною.

Ще він уявляв собі бабусю того дня, коли вони приїхали у Марсель, як вона сидить на валізі посеред викладеної кахлем кухні. Долівкою снують таргани. Мабуть, саме того дня її розум затьмарився. За кілька тижнів вона пережила смерть чоловіка, його останню агонію, спішний від'їзд з Алжира, важкі пошуки житла в Марселі. Неймовірно брудний квартал, у якому вони опинилися, був на північному заході міста. Раніше вона ніколи не була у Франції. І донька кинула її, не приїхавши на батьків

похорон. Мабуть, тут була якась помилка. Хтось колись мав припуститися тут якоїсь помилки.

Вона одужала і прожила ще п'ять років. Купила меблі, поставила ліжечко для Брюно в їдальні, записала його до початкової школи в їхньому кварталі. Щовечора вона забирала його звідти. Він соромився цієї маленької жінки, старезної, сухої, що водила його за ручку. Інші мали батьків; у той час дуже рідко можна було побачити дітей, чиї батьки розлучилися.

Щоночі вона знов і знов згадувала етапи свого життя, що закінчувалося так сумно. Стеля в помешканні була низенькою, влітку тут стояла задушлива спека. Врешті-решт вона засинала перед самісіньким світанком. Удень вона сновигала туди й сюди в стоптаних капцях, і раз у раз повторювала, сама того не усвідомлюючи, іноді до п'ятдесяти разів за день, одне й те саме. Вона все ніяк не могла забути вчинок доньки. «Не приїхати на похорон рідного батька...» Вона ходила з кімнати в кімнату, часом не випускаючи з рук ганчірку чи каструлю, забуваючи, нащо вона їх взяла. «Похорон рідного батька... Похорон рідного батька...» Її капці шаркали по кахельній долівці. Брюно злякано завмирав, скулившись у своєму ліжку; він розумів, що все це погано скінчиться. Інколи вона бурмотіла вже з самісінького ранку, ще в халаті та бігудях: «Алжир — це Франція...»; тоді починалося човгання. Вона тинялася з кімнати в кімнату, втупившись очима в якусь одну невидиму цятку. «Франція... Франція...» — весь час повторював її голос, поступово слабшаючи.

Вона все ще була доброю куховаркою, це була її остання втіха. Для Брюно вона готувала смачну вишукану їжу, якою можна було б нагодувати десятюх їдців. Перці в олії, анчоуси, картопляний салат: зрідка перед основною стравою на стіл виставлялося кілька різних закусок — фаршировані кабачки, заєць з оливками, іноді кус-кус¹. Хіба що кондитерські вироби їй не дуже вдавалися, але у дні, коли вона отримувала пенсію, вона

¹ Кус-кус — африканська страва, схожа на плов.

принесла додому коробки з нугою та мигдалевим печивом з Ексу, вершки з каштановою пудрою. Поволі Брюно став опецькуватою боязливою дитиною. Сама вона майже нічого не їла. В неділю вона прокидалася пізніше; він залізав до неї в ліжко, притулявся до її худого тіла. Іноді він уявляв, як підводиться вночі і встромляє ніж їй у самісіньке серце; потім він бачив самого себе на підлозі, всього у сльозах, біля її трупа, йому здавалося, що він сам одразу помре.

Наприкінці 1966 року вона отримала листа від доньки, яка дізналася про її адресу через батька Брюно — щороку на Різдво вони обмінювалися листами. Жанін не висловлювала аніякогосинького жалю з приводу минулого, згадавши про нього лише одним реченням: «Я довідалася про смерть батька і про твій переїзд». Між іншим вона повідомляла, що виїхала з Каліфорнії, повернулася на південь Франції, де й оселилася; проте адреси не повідомила.

Одного березневого ранку 1967 року, намагаючись приготувати кабачкові оладки, стара жінка перекинула на себе сковорідку з киплячою олією. В неї вистачило сил вийти в коридор; її стогони привернули увагу сусідів. Коли ввечері Брюно повернувся зі школи, він зустрів мадам Аузі, котра мешкала над ними; вона відвела його прямісінько до лікарні. Йому дозволили увійти до бабусі всього на кілька хвилин; її опіки були приховані під простирадлами. Вона отримала велику дозу морфіну; проте, впізнала Брюно, взяла його за руку; потім хлопчика забрали. Вночі її серце зупинилося.

Брюно довелося ще раз зустрітися зі смертю. І знову він майже нічого не зрозумів з того, що відбулося. Навіть кілька років по тому, отримавши контрольну роботу з французької чи написавши гарний твір з історії, він казав собі, що розповідь про це бабусі. Звісно, він одразу згадував, що вона померла, але ця думка, то зникаючи, то знов повертаючись до нього, по суті не переривала їхнього діалогу. Коли відбувся його конкурс на заміщення посади викладача сучасної літератури, він довго об-

говорював з нею свої оцінки; втім, тоді він вірив у її присутність лише у хвилини душевного затьмарення. Заради такої нагоди він купив дві банки вершків з каштановою пудрою; то була їхня остання тривала розмова. Діставши посаду викладача, він помітив, що більше не може вийти на контакт з нею; тоді образ бабусі поступово зник за стіною часу.

Наступного дня після похорону він став свідком дивної сцени. Батько з матір'ю, котрих він бачив уперше, сперечалися про те, що робити з ним. Це відбувалось у їдальні їх марсельського помешкання. Брюно слухав, сидячи на ліжку. Завжди цікаво слухати, як інші говорять про тебе, особливо коли вони, як здається, не усвідомлюють твоєї присутності. Так і самому можна втратити певність у власному існуванні, в цьому є своя чарівність. Отож, здавалося, все це його не стосується. Проте ця розмова мала зіграти вирішальну роль у його житті, він багато разів згадуватиме її, хоча так і не зможе відчутти справжнього хвилювання. Він не зможе віднайти кривого зв'язку між собою і двома дорослими людьми, які того дня в їдальні особливо вразили його своїм високим зростом і моложавою ходою. У вересні Брюно мав піти до шостого класу; вирішили, що для нього знайдуть пансіон, а батько забиратиме його до себе у Париж на вихідні. Мати спробує час від часу забирати його на канікули. Брюно не заперечував: ці двоє не здалися йому надто ворожими. Що не кажіть, а справжнім життям для нього було життя з бабусею.

8

ТВАРИНА ОМЕГА

Брюно спирається на раковину умивальника. Він скинув піжамну курточку. Його білий маленький живіт зморщився, притиснутий до фаянсу раковини. Йому одинадцять років. Він

хоче почистити зуби, як робить це кожного вечора. Він сподівається, що його туалет відбудеться без прикрих несподіванок. Утім, Вільмар тут як тут, наближається, поки що він сам, штурхає Брюно у плече. Він починає відступати, тремтячи від страху; він приблизно знає, що зараз буде. «Облиш мене...» — слабо белькоче він.

Підходить Пеле. Низенький, кремезний, надзвичайно сильний. Пеле дає болючого потиличника Брюно, той плаче. Потім вони штовхають його додолу, хапають за ноги і волочать. Біля вбиральні вони зривають з нього піжамні штани. Цюрчик у нього маленький, ще дитячий, без порості. Вони удвох тримають хлопчика за чуба, змушуючи відкрити рота. Пеле тикає йому в лице смердючою шваброю. Він відчуває на губах смак лайна. І репетує, мов навіжений.

Підходить Брассер; йому чотирнадцять, він найстарший із шестикласників. Він дістає свого члена, який здається Брюно величезним і товстим. Нахилившись над ним, помочився йому в лице. Учора він змусив Брюно смоктати його член, а потім лизати зад; але цього вечора він цього не хоче. «Клемане, твоя цюцюрка зовсім гола, — каже він знущально, — треба допомогти волоссю рости...» За командою свого ватажка інші хлопці обмазують член Брюно кремом для гоління. Брассер розкриває лезо бритви, приміряється. Від страху Брюно обкалявся.

Однієї березневої ночі 1968 року наглядач знайшов його у дальньому кутку подвір'я, зовсім голого, вимазаного лайном. Він розпорядився, щоб хлопчику принесли піжаму, й одвів його до старшого наглядача Коена. Брюно ціпенів од жаху, що він буде змушений розповісти про все, що треба буде назвати ім'я Брассера. Але Коен, хоча його й підняли посеред ночі, прийняв хлопчика дуже лагідно. На відміну від наглядачів, що були під його керівництвом, він звертався до вихованців на «ви». Це був третій, до речі, не найгірший, пансіон, де він працював; він знав, що жертви майже завжди відмовляються називати імена

своїх знущальників. Усе, що він міг зробити, то це покарати наглядача, який відповідав за порядок у дортуарі шестикласників. Більшість з цих дітей була кинута батьками напризволяще, він був для них єдиною людиною, яку вони поважали. За ними потрібно було добряче пильнувати, щоб запобігти будь-яким правопорушенням — але це було неможливо: за двома сотнями вихованців доглядало лише п'ять наглядачів. Після того, як Брюно пішов, він зварив собі каву, перегорнув список учнів шостого класу. Він запідозрив Пеле та Брассера, але в нього не було жодних доказів. Якщо вдасться приперти їх до стінки, він зможе довести справу до виключення. Досить найменшого прояву насильства і жорстокості, щоб почалася ланцюгова реакція. Більшість хлопців, особливо якщо вони збираються в зграю, прагнуть підкорити собі інших, більш слабких, принизити їх. На початку отрочтва їхнє дикунство досягає неймовірних розмірів. У нього не було ілюзій щодо характеру людської природи, якщо вона не підпорядкована контролю закону. З часу, як він прибув до пансіону в Мо, він спромігся вселити у вихованців відчуття страху. Коен знав, що без цього останнього багатію закону, яку він тут уособлював, розправам над такими хлопцями, як Брюно, не буде кінця.

Залишившись у шостому класі на другий рік, Брюно сприйняв це з полегшенням. Пеле, Брассер та Вільмар перейшли до п'ятого¹ і тепер були в іншому дортуарі. На жаль, після міністерських директив, викликаних подіями 68-го, було вирішено скоротити кількість наглядачів у пансіонах, створивши натомість систему самодисципліни; такі заходи відповідали духові того часу, до того ж до них ще додавалась така перевага, як скорочення видатків на зарплату. Проникнути з одного дортуару до іншого стало простіше; п'ятикласники взяли за правило бодай раз на тиждень влаштовувати наскоки на дортуар молодших; до

¹ Нумерація класів у Франції йде у зворотному порядку.

себе вони поверталися, захопивши з собою одну, а то й дві жертви, і сеанс починався. Наприкінці грудня Жан-Мішель Кемпф, тендітний боязкий хлопчина, що вступив до пансіону на початку року, аби позбутися своїх мучителів, вистрибнув у вікно. Падіння мало б бути смертельним, йому ще поталанило, що все обійшлося тільки численними переломами. Щиколотка була сильно ушкоджена, роздроблену кістку ледве відновили. Було ясно, що хлопець залишиться калікою. Коен вчинив генеральний допит, після чого його підозри ще дужче посилювалися; незважаючи на вперті заперечення Пеле, він вирішив виключити його на три дні. В основі майже всіх тваринних суспільств лежить система підпорядкованості залежно від співвідношення сил його членів. Для цієї системи характерна сувора ієрархічність: найсильнішого самця групи називають «*тварина альфа*», того, хто посідає друге місце за силою, звать «*твариною бета*», і так далі аж до «*тварини омега*» — найслабкішого в ієрархії. Позиція в ній зазвичай визначається за допомогою бойового ритуалу. Тварини, що мають нижчий статус, провокують більш привілейованих на поєдинок, знаючи, що в разі якщо вони виграють, їх становище поліпшиться. Високий ранг дає певні переваги: право наїдатися першим, спаровуватися з самками зграї. В той же час найслабкіша тварина звичайно може ухилитися від сутичок, вдаючись до пози «*покірливості*» (присідаючи, підставляючи зад). Ситуація, в якій опинився Брюно, була не настільки сприятливою. Панування завдяки грубій силі властиве всім тваринним суспільствам, вже у шимпанзе (*Pan troglodytes*) воно супроводжується актами невинуватої жорстокості щодо слабших. Ця тенденція досягає свого повного розвитку як в примітивних людських суспільствах, так і в розвинутих — серед дітей та підлітків. Згодом з'являється жалість, або ідентифікація чужих страждань зі своїми власними; надалі ця ж сама жалість швидко систематизується, перетворюючись на моральний закон. Але в ліцейському пансіоні в Мо втіленням морального

закону був Жан Коен, і він був сповнений рішучості не відхилитися з цього шляху. Він анітрохи не вважав перекрученням те застосування концепцій Ніцше, до якого вдавалися нацисти: заперечуючи співчуття, ставлячи себе вище за добро та зло, Ніцше, на його думку, природно йшов до фашизму. Професійний досвід та рівень освіти Коена дозволяли йому обійняти посаду директора ліцею; і якщо він ще залишався на посаді наглядача, то тільки добровільно. Він відправив до академічної інспекції кілька повідомлень, в яких ремствував на скорочення штатів наглядачів у притулках; жодних наслідків ці повідомлення не мали. В зоопарку самець кенгуру (*macropodides*) часто поводить себе так, наче сприймає вертикальне положення працівника за виклик на бій. Агресивного кенгуру можна заспокоїти, якщо працівник прийме зігнуту позу, властиву для смиренного кенгуру. Жану Коену аж ніяк не хотілося перетворюватися на смиренного кенгуру. Злостивість Мішеля Брассера, що фактично є нормальним проявом егоїзму, властивого тваринам, які перебувають на більш низькій сходинці еволюції, вже призвела до того, що один з його товаришів залишився інвалідом на все життя; хлопцям на кшталт Брюно вона, мабуть, може завдати незворотних психологічних травм. Викликаючи Брассера до себе в кабінет для допиту, Коен навіть не збирався приховувати ані свого презирства до нього, ані бажання домогтися його виключення з пансіону.

Недільними вечорами, коли батько, як завжди, відвозив його на своєму «мерседесі» назад до пансіону, Брюно починав тремтіти, ще тільки наближаючись до Нантей-ле-Мо. Приймальною ліцею прикрашали барельєфи із зображенням колишніх учнів, які потім стали знаменитостями: Куртелін та Муассан. Жорж Куртелін — французький письменник, автор оповідань, де в іронічному дусі зображується абсурдність буржуазного побуту та вдач бюрократії. Анрі Муассан — французький вчений-хімік (у 1906 році він удостоївся Нобелівської премії), який винай-

шов застосування електричної печі, виділив кремній та фтор. Батько Брюно завжди повертався саме до початку семигодинної трапези. Зазвичай Брюно вдавалося щось попоїсти не раніше полудня, коли годували вихованців, які поверталися до пансіону з дому (вечір вони проводили з тими, хто ночував у пансіоні). За стіл сідало восьмеро, кращі місця займали старші. Вони накладали собі досхочу, а потім плювали в тарілку, щоб малі не могли доїсти за ними.

Щонеділі Брюно думав, чи не поговорити з батьком відверто, але, врешті-решт, розумів, що це неможливо. Батько вважав, що хлопець повинен уміти постояти за себе. І справді, декому з хлопців його віку вдавалося, відбрикуючись та сперечаючись, рано чи пізно змусити поважати себе. Серж Клеман у свої сорок два був, як то кажуть, людиною процвітаючою. Коли в його батьків була бакалійна лавка в Пті-Кламари, у нього вже були три косметологічні клініки: одна в Неї, друга в Везіне, третя поблизу Лозанни, в Швейцарії. Коли його колишня дружина зібралася до Каліфорнії, він посів ще й посаду завідувача клініки в Каннах, звідки йому перераховувалася половина прибутку. Він давно вже не оперував, але був, як кажуть, «гарним керівником». Він не дуже добре тямив, як слід поводитися з сином. Мабуть, він бажав йому добра, але за умови, що від нього не вимагатимуть багато часу; він відчував легку провину. Наприкінці тижня, коли Брюно приїжджав до нього, він намагався стримуватися від побачень з коханками. Він купував у домовій кухні готові страви, вони обідали вдвох на самоті; потім дивилися телевізор. В ігри з сином він гратися не вмів. Брюно часто прокидався вночі і крадькома, прямував до холодильника. Він насипав у чашку попкорн, розбавляв молоком або свіжими вершками, засипав усе це товстим шаром цукру. Потім починав їсти. Так він з'їдав кілька чашок, їв, аж поки його не починало нудити. В животі з'являлася тяжкість. Він відчував справжнє задоволення.

З точки зору еволюції звичаїв 1970 рік був позначений швидким поширенням і споживанням еротичної продукції, усупереч все ще пильній цензурі, яка намагалася втрутитись у процес. Мюзикл «Волосся», покликаний нести в маси «сексуальну революцію» шістдесятих, мав шалений успіх. На пляжах південного узбережжя швидко поширилася мода на оголені груди. За декілька місяців кількість паризьких секс-шопів зросла з трьох до сорока п'яти.

У вересні Мішель пішов до четвертого класу й почав вивчати німецьку як другу розмовну мову. Саме завдяки заняттям німецькою він і познайомився з Анабель.

У той час уявлення Мішеля про щастя були не надто мудримі. По суті, він ніколи й не мріяв про нього. Поняття, які він міг мати з цього приводу, здебільшого він перейняв од бабусі. Вона була католичкою і голосувала за де Голля; її обидві доньки одружилися з комуністами, але від цього мало що змінилось. Ось такі ідеї генерації, що в дитинстві пережила нестатки війни, а в двадцять — Визволення, ось такий світ вони бажали залишити у спадок своїм нащадкам. Жінка лишається вдома і господарює по хаті (але на допомогу їй прийшла побутова техніка, в неї з'являється багато вільного часу, який вона присвячує родині). Чоловік працює поза домом (проте завдяки роботизації його праця стає не такою важкою та тривалою). Подружні пари щасливі й віддані одна одній; вони мешкають у затишних оселях за містом (*у передмістях*). На дозвіллі вони захоплюються ремісничими виробами, займаються садівництвом, цікавляться красним письменством і мистецтвом. Часто подорожують, вивчають звички та культуру інших далеких країн.

Якоб Вілкенінг народився в Леувардені, в Західній Фрісландії; потрапивши до Франції у чотири роки, він мало що пам'ятав про своє голландське походження. У 1946 році він одружився із

сестрою одного з найближчих своїх друзів; їй було сімнадцять, і вона не знала інших чоловіків. Попрацювавши деякий час на заводі, що виробляв мікроскопи, він відкрив власне підприємство з виготовлення точних оптичних приладів, яке здебільшого працювало як субпідрядник разом з «Анженьє» та «Пате». Японці в той час не були для них конкурентами; Франція виробляла чудові об'єктиви, деякі з них могли змагатися з продукцією Шнейдера та Цейса; його підприємство процвітало. Подружжя мало двох синів, сорок восьмого та п'ятдесят першого року народження; потім, значно пізніше, в 1958-му, на світ з'явилася Анабель.

Анабель народилась у щасливій сім'ї (за двадцять п'ять років свого шлюбу її батьки жодного разу серйозно не посварились) і навіть на мить не сумнівалася, що її доля має бути такою ж. Замислюватися над цим вона почала влітку, напередодні її зустрічі з Мішелем. Їй тоді йшов тринадцятий рік. Десь на світі жив юнак, якого вона не знала, він тим паче не знав її, але саме з ним їй судилося прожити все життя. Вона спробує зробити його щасливим, а він теж зробить усе можливе, щоб дати їй щастя; але вона не уявляла собі, як він виглядає, на кого схожий; це дуже бентежило її. Читачка її віку, що прислала листа до «Журналу Міккі», переймалася тим самим питанням. Їй відповіли якомога заспокійливіше, останнє речення звучало так: «Не хвилюйся, крихітко Коралі: ти зумієш його впізнати».

Вони почали ходити одне до одного, щоб разом працювати над домашнім завданням з німецької. Мішель мешкав на протилежному боці вулиці, метрів за п'ятдесят од неї. Щодалі вони все частіше стали проводити разом неділі та четверги; він заходив за нею одразу після полудня. «Анабель, твій женишок іде», — виглянувши в сад, оголошував її брат. Вона червоніла, але батьки не глузували з неї. Мішель їм дуже подобався, і вона здогадувалася про це.

То був дивний хлопець. Він нічого не тямив ані в футболі, ані в співачках з вар'єте. Однокласники не відчували до нього антипатії, він розмовляв з багатьма, але тримався осторонь. До появи Анабель жоден з її шкільних товаришів не бував у нього вдома. Він звик до самотніх мріянь та міркувань. Помалу він звикав і до відсутності дівчини. Іноді вони сідали на велосипед і підіймалися по схилу Вуланжі; потім пішки блукали луками та лісами, видиралися на пагорб, звідки відкривався краєвид на долину річки Гран-Морен. Вони блукали серед заростей високої трави, навчаючись розуміти одне одного.

10

ВСЕ ЧЕРЕЗ КАРОЛІНУ ЄСАЯН

Починаючи з того ж 1970 року становище Брюно в пансіоні дещо поліпшилося; він перейшов до четвертого класу й відтепер вважався старшокласником. З четвертого класу і до самого випуску учні мешкали в іншому крилі будівлі, в дортуарах, розділених на бокси по четверо ліжок у кожному. В очах своїх катів він уже був цілком приборканий та принижений; помалу вони переключились на новачків. Того ж року Брюно почав цікавитися дівчатами. Іноді, не надто часто, чоловічий та жіночий пансіони влаштовували спільні прогулянки. Щочетверга, якщо дозволяла погода, вони вирушали на щось подібне до пляжу, що простягався вздовж берегів Марни у передмісті Мо. Там в одному з кафе було багато столів для електричного більярду й настільного футболу, втім, його головним атракціоном був пітон у скляному акваріумі. Хлопчики розважались, дражнячи тварину: якщо постукати пальцем по склу, вібрація передавалася пітону і страшенно його розлючувала, він щосили кидався на скляну перегородку, аж поки падав ослаблий. Одного жовтневого дня після полудня Брюно розговорився з Патрицією Хохвайлер; дівчина була сиротою, тож покидала пансіон тільки

під час канікул, коли їхала до свого дядька в Ельзас. Тоненька, білява, вона говорила дуже швидко, її обличчя весь час змінювалося, час від часу завмираючи в дивній посмішці. За тиждень після того він зазнав жорстокого удару, побачивши, як вона сидить, розсунувши ноги, на колінах у Брассера; той тримав її за талію і взаємно цілував. Утім, з цього випадку Брюно не зробив жодних кардинальних висновків. Якщо паскуди, що багато років тероризували його, мають успіх серед дівчат, то лише тому, що тільки вони й наслідують їх кадри. До того ж він помітив, що Пеле, Вільмар та навіть Брассер намагаються не бити і не принижувати малих, коли поруч з'являється дівчина.

Починаючи з четвертого класу вихованці мали право записуватись до клубу шанувальників кіно. Сеанси відбувалися щочетверга ввечері в актовому залі чоловічого пансіону; там збирались як хлопці, так і дівчата. Одного грудневого вечора перед показом «Вампіра Носферату» Брюно сів поруч з Кароліною Єсаян. Коли фільм добігав свого кінця, він дуже обережно поклав ліву руку їй на коліно. Більше години він тільки про те й думав. Якусь надзвичайну мить (п'ять секунд? чи шість? щонайбільше — десять) нічого не відбувалось. Вона не рухалася. Потім мовчки, без різких рухів, прибрала його руку. Згодом, частенько даючи відсмоктати якійсь шльондрі, Брюно мимоволі згадував ті кілька блаженних секунд; звісно, йому доводилося згадувати й ту мить, коли Кароліна м'яко відхилила його руку. В глибині душі хлопчика за всіма його сексуальними бажаннями ховалося щось неймовірно чисте та ніжне. То було просте бажання торкнутися тіла коханої, відчутти обійми її рук. Ніжність понад спокусу, саме тому так важко втратити надію.

Чому того вечора Брюно поклав свою долоню на коліно Кароліни Єсаян, а не взяв її за лікоть (на що вона, ймовірно, погодилась би, і з цього, мабуть, міг би початися їх чудовий роман, адже вона сама заговорила з ним, коли вони стояли в черзі, вона хотіла, щоб він сів поруч, і вона навмисне поклала руку на підлокітник, що розділяв їхні крісла; насправді, вона

вже давно накинула оком на Брюно, він їй страшенно подобався, і вона дуже сподівалася, що того вечора він візьме її за руку)? Мабуть, проблема полягала в тому, що стегно Кароліни Єсаян було оголене, а він не зрозумів, що це ще нічого не означає. Doroslішаючи, Брюно з огидою пригадував переживання свого дитинства, і тоді він цілком ясно розумів сутність своєї долі, бачачи її в холодному світлі неминучої реальності. Того грудневого вечора 1970 року Кароліна Єсаян, певно, могла б вилікувати його від гіркоти та принижень раннього дитинства; після цього першого ж фіаско (бо після того, як вона м'яко відвела його руку, він більше ніколи не наважився заговорити з нею) все стало набагато складніше. Втім, за своєю людською суттю Кароліна Єсаян не була ні в чому винна. Навпаки, ця вірменочка з лагідним поглядом ягняти і довгим чорнявим кучерявим волоссям, через безвихідь сімейних проблем кинута у похмурі стіни жіночого пансіону при ліцеї в Мо, сама була доказом на користь людства. Якщо всі надії канули у невітшну порожнечу, причиною тому була якась майже гротескна дрібниця. Через тридцять років Брюно був цілком переконаний: якщо визнати за анекдотичними деталями того, що сталося, їх справжнє значення, можна зробити висновок: в усьому винна міні-спідниця Кароліни Єсаян.

Кладучи руку їй на коліно, Брюно, по суті, освідчувався їй, пропонуючи руку і серце. Первісна пора її дівочтва припала на перехідну епоху. Якщо не зважати на кількох предтеч — до речі, його батьки були досить болісним прикладом такого людського різновиду, — представники дорослого покоління встановили надзвичайно міцний зв'язок між шлюбом, сексуальністю та любов'ю. Поступове зростання заробітної платні, швидкий розвиток економіки п'ятдесятих мали б скасувати так званий «шлюб за розрахунком», що тепер має сенс лише для все більш нечисленних верств населення, для яких поняття спадщини зберегло своє реальне значення. Католицька церква, яка завж-

ди засуджувала статеві зв'язки поза шлюбом, з ентузіазмом сприйняла таке зосередження суспільства на «шлюбі за кохан-ням», що більше відповідало її теоріям («Чоловік та жінка — Господь їх створив») і могло стати першим кроком на шляху до встановлення цивілізації миру, любові та вірності, у чому вона вбачала свій природний обов'язок. Тільки комуністична партія, єдина духовна сила того часу, яку за своєю значущістю можна було порівняти з католицькою церквою, відстоювала майже ту ж саму мету. Отже, юнаки та дівчата п'ятдесятих були одно-стайні в своїй нетерплячій жадобі *закохуватися*, тим більше, що вплив населення з сільської місцевості, супроводжуваний занепадом сільських общин, дозволяв значно розширити сферу пошуків нареченої чи нареченого, в той час як самі ці пошуки набували неабиякого значення (недарма саме у вересні 1955-го в Сарселі було запроваджено гасло так званої «політики щільних співтовариств», що вочевидь звузило поняття соціального інстинкту до масштабів сімейного вогнища). Таким чином, можна, не ризикуючи зробити серйозної помилки, визначити п'ятдесяті та початок шістдесятих як справжній золотий час *любовного почуття*, образ якого й зараз можна знайти у піснях Жана Ферра та ранньої Франсуази Арді.

Водночас виникає масовий попит на мистецтво північно-американського походження, що збуджує чуттєвість (пісні Елвіса Преслі, фільми з Мерилін Монро); така продукція поширюється по всій Західній Європі. Поряд з холодильниками та пральними машинами, цим матеріальним зміцненням родинного щастя, європейський ринок заповнили транзистори та пікапи, які мали зіграти вирішальну роль у створенні сучасної моделі «*молодіжного флірту*». Ідеологічний конфлікт, який на-зрівав протягом шістдесятих, на початку сімдесятих вирвався назовні в таких творах, як «Двадцять років» та «Мадмуазель ніжного віку», зосередившись навколо центрального питання того часу: «Що можна дозволити собі до шлюбу?» Водночас чуттєво-гедоністичні тенденції північноамериканського поход-

ження були підхоплені органами преси анархічного спрямування (перший номер «Актюель» з'явився у жовтні 1970-го, а «Шарлі-Ебдо» — у листопаді). Принципово відкидаючи капіталізм, з точки зору його політичних перспектив, ці періодичні видання дуже гарно вписалися в індустрію розваг: вони ставили на знищення іудео-християнських цінностей і прославлення молодості і власної свободи. Роздираючись між суперечливими мотивами, ці дівочі журнали дотримувалися компромісної позиції, яку можна стисло висловити так: на початку (скажімо, між дванадцятьма та вісімнадцятьма роками) дівчина *гуляє* з багатьма хлопцями (втім, семантична невизначеність терміна *гуляти* відбивала двозначність, властиву реальному стандартові поведінки того часу: якщо дівчина *гуляє* з хлопцем, як по суті це слід розуміти? Чи йдеться тут про поцілунки у вуста, чи про більш суттєві ігрища, як от *петтинг* чи *дін-петтинг*, чи безпосередньо про статеві стосунки? Чи слід дозволяти хлопцеві торкатися ваших грудей? Чи слід стягувати йому штанці? І як справлятися з його органами?) Для Патриції Хохвайлер, для Кароліни Єсаян все це було не так легко; улюблені журнали відповідали на їхні питання невиразно, суперечливо. У більш зрілих літах (невдовзі після закінчення школи) дівчина відчуває потребу *більш серйозних відчуттів* (згодом у німецьких журналах з'явиться для цього термін «big love»), тоді головне питання буде таким: «Чи повинна ти жити із Джеремі?»; це й є другий, у принципі вирішальний період. По суті йшлося про те, що за волею анархії на певних спільних етапах життя слід поєднати дві протилежні моделі поведінки, — надзвичайну вразливість компромісів, що їх пропонують дівчатам глянцевої журналістики, та наслідки яких з'явилися згодом, коли розлучення стало повсюдним явищем. Проте факт є фактом: на кілька років ця неймовірна схема заполонила голови юних дівчат, до того ж надто наївних і збентежених стрімкістю змін, що відбувалися навколо, аби вважати таку життєву модель правдоподібною та щиро намагались її за-своїти.

Для Анабель усе було не так. Вечорами, засинаючи, вона думала про Мішеля; вона раділа, що, прокинувшись наступного дня, вона знову побачить його. Коли під час шкільних занять відбувалося щось кумедне чи цікаве, вона передчувала ту мить, коли зможе розповісти йому про це. В ті дні, коли вони з будь-якої причини не могли зустрітися, вона відчувала нудьгу та тривогу. Під час літніх канікул (її батьки мали будиночок в Жиронді) вона щодня писала йому. Якщо вона відверто й не зізнавалась у цьому, якщо її листи не були палкими і скидалися більше на листи, які вона могла б писати братові-ровеснику, якщо почуття, що сповнювало життя цієї дівчини, скоріше огортало її хмаркою ніжності, ніж обпалювало всепожираючою пристрастю, то поступово вона усвідомлювала правду, а правда полягала в тому, що з перших же кроків, не шукаючи і навіть мимоволі вона знайшла велике кохання. Перший хлопець, якого вона зустріла, виявився найкращим, іншого їй було не треба, про це навіть мови не могло бути. «Мадмуазель ніжного віку» вважала, що таке є цілком можливим: не слід забивати собі цим голову, в реальності таке майже не трапляється; утім, коли-неколи, дуже рідко, у надзвичайних, майже казкових, але реальних випадках таке може статися. І в цьому полягає найбільше щастя, яке людина може спізнати на Землі.

11

Звідтоді в Мішеля збереглася фотографія, зроблена під час великодніх канікул 1971 року в саду батьків Анабель; її батько сховав шоколадні великодні яйця під деревами і на квіткових клумбах. На фотографії Анабель зображена серед форсітій; цілком поринувши в пошуки, вона з дитячою серйозністю розсуває кущі. Її обличчя починає набувати тонких рис, вже можна здогадатись, якою чарівною красунею вона стане. Її груди ледве вимальовуються під светром. То був останній раз, коли

на Великдень у них були шоколадні яйця. Через рік вони були вже надто дорослими для таких забав.

З тринадцяти років, під впливом прогестерону та естрадіолу, що виділяються яєчниками, на грудях та сідницях дівчини формуються жирові подушечки. Якщо все йде якнайкраще, ці частини тіла набувають остаточного вигляду гармонійних округлостей; їх споглядання породжує в чоловіка пристрасне бажання. Анабель мала чарівне тіло. Як і в її матері у цьому віці. Проте обличчя матері було лише приємним, привабливим, але не більше того. Ніщо не передвіщало болісного спалаху вроди в Анабель, що починало лякати матір. Мабуть, від батька, від голландської гілки родини, Анабель отримала великі блакитні очі та розкішне сліпучо-біляве волосся; але тільки неймовірний морфогенетичний випадок міг створити таке обличчя, ці риси, чарівні за своєю чистотою. Дівчина, позбавлена краси, відчуває себе нещасною, вона втрачає надію бути коханою. Звісно, ніхто не знущається з неї, не поводить з нею жорстоко, але вона наче невидимка — коли вона проходить, ніхто не дивиться їй услід. Незвичайна краса, яка надто швидко перевершує звичайну принадність свіжої спокусливої молодості, справляє враження надзвичайності, в ній відчувається неминуче передвістя трагічної долі. В свої п'ятнадцять Анабель стала однією з тих доволі рідкісних дівчат, побачивши яких, усі чоловіки — незважаючи на вік та соціальне становище, — завмирають, уражені; коли така дівчина просто йде собі вулицями якогось провінційного міста, повз торговельні крамнички, це викликає прискорення серцевого ритму у юнаків та зрілих чоловіків, а у старих — буркотливе ремствування жалю. Вона швидко помітила, що при її появі будь-де — у кафе чи у лекційній залі, — всі одразу замовкають, але тільки через кілька років вона зрозуміла причину такого мовчання. У колежі в Кресіан-Брі всі загалом визнали той факт, що «вона з Мішелем»; але, правду кажучи, навіть без цього ніхто з хлопців не насмівся щось зробити, щоб зблизитися з нею. В житті надзвичайно вродливих дівчат це одна з головних проблем: тільки досвідчені бабії,

розв'язні та цинічні, почуваються з ними вільно; таким чином, скарб їх невинності зазвичай дістається найнікчемнішим і наймерзеннішим типам, що часто-густо й стає першою стадією неминучого краху.

У вересні 1972 року Мішель перейшов до другого класу ліцею в Мо. Анабель була в третьому, вона мала залишитись у колежі на рік довше. З ліцею він повертався поїздом, потім з Еблі — на мотовозі. До Кресі він зазвичай приїжджав о 18.33; Анабель чекала на нього на вокзалі. Вони блукали удвох вуличками міста. Іноді, досить рідко, заходили у кафе. Тепер Анабель знала, що рано чи пізно Мішель захоче обійняти її, пестити її тіло, перетворення якого вона відчувала. Вона чекала цієї миті без нетерпіння, але й без страху: вона цілком довіряла йому.

Якщо головні риси сексуальної поведінки природжені, то механізм приведення їх у дію визначається обставинами перших років життя, особливо це стосується птахів та ссавців. Нагальну потребу в попередніх тактильних контактах відчувають, мабуть, собаки, кішки, пацюки, морські свинки і макаки-резуси (*Maca-ca mulatta*). У самця пацюка відсутність у дитячому віці контакту з матір'ю призводить до дуже серйозних порушень у статевій поведінці, зокрема в загальмованості в процесі залицяння. Якби від цього залежало його життя (до речі, багато в чому воно справді залежало від цього), Мішель навіть тоді не зміг би поцілувати Анабель. Увечері, коли він з портфелем у руці виходив з мотовоза, вона так раділа, побачивши його, що буквально кидалася на шию. Тоді на якусь мить вони завмирили у блаженному паралічі і тільки після цього починали розмову.

Брюно теж навчався в ліцеї Мо і теж у другому класі, але в іншому; він знав, що його мати мала ще одного сина, від іншого батька; більше він нічого не знав. Матір він бачив дуже рідко. Двічі під час канікул він гостював на її віллі в Кассі. Вона приймала в себе багато молодих людей, які з'являлись і зникали. Мандруючі хлопці. Ті, кого преса зазвичай називає «хіпі». По

суті, вони не працювали: поки жили у Жанін, вона їх утримувала; своє ім'я вона змінила на Джейн. Отже, вони жили на прибуток клініки пластичної хірургії, що була заснована її колишнім чоловіком, тобто, врешті-решт, паразитували на бажанні деяких жінок, які мали відповідні гроші, боротися з неминучим зів'яненням та вродженими вадами зовнішності. Хіпі хлюпалися у бухточках голими. Брюно відмовлявся зняти плавки. Сам собі він здавався білястим, низьким, відразливим та гладким. Нерідко його мати пускала когось із хлопців у своє ліжко. Їй вже було сорок п'ять, її груди ослабли і трохи обвисли, але риси обличчя все ще були неймовірно вродливими. Брюно тричі на день охоплювала спокуса. Округлості молодих жінок були такі близькі, доступні, часом його відокремлювало від них менше метра, проте Брюно дуже добре розумів, що шлях до них для нього закритий: інші хлопці були вищими, міцнішими, застмаглишими. Через багато років Брюно дійшов висновку, що коло малих буржуа, світ держслужбовців та чинуш невисокого рангу набагато терпиміше та привітніше, воно більш відкрите, аніж середовище молодих маргіналів, якими були в той час хіпі. «Можна так вирядитися, наче ти з респектабельних, — утішав себе Брюно, — і тоді вони приймуть тебе. Для цього мені досить придбати костюм, сорочку, краватку — на все франків 800 має вистачити, якщо купувати в «С&А» під час розпродажу; а потім всього-на-всього й треба, що навчитися зав'язувати краватку. Втім, ще залишається така проблема, як автомобіль — фактично єдина проблема в житті представника середнього класу; але її теж можна розв'язати: взяти кредит, попрацювати кілька років, розрахуватись, і все. А ось прикидатись маргіналом мені немає ніякого сенсу: я вже не такий молодий, не вродливий та не дуже й *cool*¹. Волосся в мене рідіє, поступово я товстішаю, а старішаючи, ставатиму все більше чуттевим та неспокійним, все більше страждатиму від виявів зневаги та ворожості. Отже,

¹ Класний (*англ.*).

мені бракує природності, тобто я не достатньою мірою *твари-на* — ось найбільш непоправна вада: хоч би що я казав, робив, купував, я ніколи не зможу виправити це, адже така вада вирізняється всією безвихідністю природної потворності». З найпершого приїзду до матері Брюно зрозумів, що хіпі ніколи не приймуть його; він не був та й не мав жодної надії стати привабливим самцем. Ночами йому снилися гарні оголені груди. Тоді ж він почав читати Кафку. Спочатку він відчув холод, приховане зледеніння; через кілька годин після того як дочитав «Процес», він усе ще відчував себе обважнілим, знесиленим. Він раптом усвідомив, що цей уповільнений, таврований соромом світ, де живі істоти блукають, зіштовхуючись у космічній порожнечі, проте якась близькість між ними ніколи не можлива, точнісінько відбиває його внутрішній світ. Холодний, тягучий. Якщо десь існувало тепло, воно приховувалося в єдиному гарячому місці — між ногами в жінки; але це джерело тепла було недосяжне.

Ставало все більш очевидним, що справи Брюно йшли зовсім кепсько: в нього не було друзів, дівчата лякали його, і все його отроцтво — одна жалюгідна поразка. Усвідомивши це, його батько відчув, як на нього навалюється все зростаюче відчуття провини. На Різдво 1972 року він наполягав на зустрічі зі своєю колишньою дружиною, щоб обговорити проблему. Під час розмови з'ясувалося, що зведений брат Брюно навчається в тому ж ліцеї, теж у другому класі (тільки в іншій групі) і що вони ніколи там не зустрічалися; цей факт дуже зачепив його, як огидна ознака сімейного руйнування, в якому вони обоє були винні. Вперше виявивши волю, він вимагав, щоб Жанін відновила спілкування зі своїм другим сином, спробувала виправити те, що ще можна було виправити.

Жанін не мала ілюзій щодо почуттів, які бабуся Мішеля могла мати до неї; проте все було значно гірше, ніж вона собі уявляла. Ледве вона припаркувала свій «порше» перед особняч-

ком у Кресі-ан-Брі, як стара вийшла звідти з господарською сумкою в руках. «Я не можу перешкодити вам побачитися з ним, адже він ваш син, — заявила вона різко. — Я йду по магазинах, повернуся за дві години, я хочу, щоб до цього часу вас тут уже не було». І вона пішла.

Мішель був у своїй кімнаті; вона штовхнула двері і зайшла. Вона хотіла обняти його, але щойно вона простягла до нього руки, як він відскочив на цілий метр. Підростаючи, він ставав різуче схожим на батька: те ж саме тонке біляве волосся, таке ж обличчя з чіткими лініями та виступаючими вилицями. Вона привезла йому в подарунок програвач та кілька дисків «Роллінг стоунз». Усе це він узяв, не сказавши жодного слова (платівки потрошив через кілька днів, але програвач зберіг). Його кімната була дуже акуратною, жодної афіші на стінах. На відкидній дошці секретера лежала розгорнена книжка з математики. «Що це?» — спитала вона. «Диференціальні рівняння», — стримано відповів він. Вона хотіла поговорити про його життя, запросити його на канікули; все це здавалося цілком неможливим. Вона обмежилася лише повідомленням про наступний візит брата; він погодився. Навіть години не минуло, як вона тут, а мовчання вже затягувалось, аж ось із садочка пролунав голос Анабель. Мішель кинувся до вікна, гукнув їй, щоб вона підіймалася нагору. Жанін устигла мигцем глянути на дівчину, що входила в садову хвіртку. «Твоя подружка гарненька...» — кинула вона, ледь скрививши губи. Це зауваження Мішель сприйняв як удар хлиста; його обличчя спотворилося. Прямуючи до свого «порше», Жанін зіштовхнулася з Анабель і зазирнула їй в очі; у погляді Жанін можна було прочитати ненависть.

У ставленні до Брюно бабуся Мішеля не відчувала ворожості; на її думку, надто загальну, але в цілому вірну, він теж став жертвою цієї протиприродної матері. Отже, Брюно звик відвідувати Мішеля щочетверга. Він сідав на мотовоз у Кресі-ла-Шапель. Щоразу, коли була нагода (а нагода була майже

завжди), він сів навпроти якоїсь молоденької пасажирки. Здебільшого дівчата сиділи, закинувши ногу на ногу, або ж блузка була прозора, або ще щось... Він сів не прямо навпроти, а скоріше по діагоналі, але часто на тій же лаві, метра за два. Він збуджувався вже з першого погляду на довге волосся, біляве або каштанове; вибираючи собі місце, проходячи між рядами, він відчував, як під плавками посилювався біль. Сідаючи, він одразу діставав з кишені носову хусточку. Треба було лише розкрити папку для паперу, покласти її на коліна, і все. Іноді дівчина розсувала ноги саме в ту мить, коли він діставав свого члена, йому навіть не потрібно було торкатися себе: він випускав струмінь, ледве побачивши перед очима її трусики. Хусточка була потрібна для безпеки, здебільшого він вивергав сім'я безпосередньо на сторінки своєї папки: на рівняння другого ступеня, таблиці видів комах, статистики з вуглевидобутку в СРСР. Дівчина продовжувала гортати журнал.

Минули роки, але Брюно все ще перебував під тягарем сумнівів, не знаходячи відповіді на безліч питань. Те, що з ним відбувалося, було безпосередньо пов'язане з товстим боязким малюком, чиї фотографії в нього збереглися. Цей хлопець був пов'язаний з болісним бажанням дорослого чоловіка, яким він став. Дитинство Брюно було болісним, отрочтво — жорстоким; тепер йому сорок два, тож якщо розмірковувати об'єктивно, до смерті ще далеко. Що йому залишилось у цьому житті? Мабуть, кілька феяцій, за які, це він точно знав, Брюно платитиме все з більшою готовністю. Життя, спрямоване на досягнення однієї мети, залишає мало місця спогадам. Чим швидкоплиннішою та важчою ставала ерекція, тим більше Брюно впадав у безвладну печальну розслабленість. Секс став головним сенсом його існування; тепер він зрозумів, що вже неможливо нічого змінити. З цієї точки зору, Брюно був типовим представником свого часу. За часів його отрочтва сувора економічна конкуренція, у полоні якої французьке суспільство перебувало понад двісті років, дещо пом'якшилася. Поширювалася думка, що при

нормальному ході економічного розвитку суспільні умови мають змінюватись у бік деякого зрівняння можливостей. Політики та гіганти бізнесу постійно посилялися на шведську соціал-демократичну модель. Отже, Брюно не міг запалитись ідеєю перевершити своїх сучасників щодо економічного успіху. В професійному плані його єдиною — і доволі розумною — метою було проникнути в той «численний середній клас, що не має чітких меж», про який згодом писав Жіскар д'Естен. Але люди вміють створювати ієрархії: людина має відчувати свою перевагу над собою подібними. Данія та Швеція, що були зразком для європейських демократій у досягненні економічної рівності, разом з тим давали ще один приклад для наслідування — то був приклад *сексуальної свободи*. В середині того самого середнього класу, до якого все більше долучалися робітники і службовці, точніше, серед дітей цього прошарку населення, раптом відкрилося нове поле для боротьби самозамилування. Під час однієї лінгвістичної конференції, що відбувалась у липні 1972 року в маленькому баварському місті Траунштайні поблизу австрійського кордону, якийсь Патрік Кастеллі, молодий француз із його групи, протягом трьох тижнів зміг оволодіти тридцятьма сьома кралями. Брюно за той же час показав нульовий результат. Він дійшов до того, що показав продавщиці супермаркету свій пеніс — добре, що вона тільки пирснула зо сміху і не стала подавати на нього до суду. Цей Патрік Кастеллі, як і він, належав до буржуазної сім'ї та мав непогані успіхи в навчанні; що ж до майнового становища, тож їх перспективи були рівнозначні. Більшість юнацьких спогадів Брюно були в такому ж дусі.

Згодом глобалізація економіки поклала початок конкуренції більш жорсткій, яка розвіяла сподівання на інтеграцію всього населення у середній клас, що розширювався із збільшенням купівельної спроможності; все більш численні соціальні верстви населення опинялись у порожнечі нестабільності та безробіття. Запеклість змагання в царині сексу не тільки не зменшилась, а навпаки, навіть посилилася.

Вже двадцять п'ять років минуло, відколи Брюно познайомився з Мішелем. Брюно здавалося, що за цей страхітливий час він майже не змінився; гіпотеза про незмінність людської суті була для нього безперечною та очевидною істиною. Втім, численні пласти його власної історії вже потонули в сутінках забуття. Місяці, цілі роки згинули так, наче він ніколи їх не проживав. Але цього не можна було сказати про останні два роки його отрочтва, такі багаті на спогади і досвід навчання. Як набагато пізніше пояснить йому брат, пам'ять людського життя схожа на «консистентні історії» Гріффітса. То було травневого вечора, вони сиділи в помешканні Мішеля, пили кампарі. Вони рідко згадували минуле, здебільшого їх розмови торкались насущних політичних чи соціальних проблем; проте того вечора вони це зробили.

— Ти згадуєш різні моменти свого життя, — підсумував Мішель, — ці спогади з'являються перед тобою в різних виглядах; до тебе повертаються думки, мотиви, обличчя. Іноді просто згадуєш ім'я, скажімо, Патриція Хохвайлер, про яку ти щойно говорив, хоча сьогодні ти навіть не упізнав би її. Зрідка ти бачиш обличчя, але навіть не можеш згадати, чиє воно. У випадку з Кароліною Єсаян усе, що ти про неї знаєш, сконцентровано тільки на тій миті, коли твоя долоня лежала в неї на коліні. Термін «консистентні історії» у 1984 році ввів Гріффітс з метою встановити зв'язок між кількісними змінами в описах ймовірностей. «Історія» за Гріффітсом твориться згідно з низкою більш-менш випадкових намірів, здійснених у різний час. Кожен намір свідчить про наявність певної фізичної величини, яка може відрізнитися від результатів інших намірів і для кожного визначеного моменту стосується певної зони вимірів. Наприклад, у час t_1 електрон має певну швидкість, що вимірюється з часткою приблизності, яка залежить від способу намірів; у час t_2 він знаходиться в певній просторовій зоні; у час t_3 він має певне значення спіну. Виходячи з підмножини намірів можна визначити його *історію*, логічно консистентну, про яку, однак,

не можна стверджувати, що вона *правдива*; вона лише може бути визнана несуперечливою. Серед можливих та експериментально припустимих *історій* нашого світу деякі можна описати у вигляді, який пропонує Гріффітс, — саме тоді їх можна буде назвати *гріффітськими консистентними історіями*, бо все в них відбувається так, наче світ складається з неpojєднаних об'єктів, наділених органічно тільки їм властивими стабільними характеристиками. До того ж, кількість *гріффітських консистентних історій* може бути описана виходячи з низки вимірювань і звичайно значно перевищує одиницю. Ти маєш уявлення про своє «я». Це уявлення дозволяє тобі вивести певну гіпотезу, а саме: історія, яку ти зараз відновлюєш, виходячи з власних спогадів, є логічною консистентною історією, яка виправдана у тій мірі, в якій її викладення однозначне. Як окремих індивід із сталими й незмінними упродовж певного відрізка часу умовами існування, що підпорядковується певній онтологічній ієрархії властивостей та сутностей, ти обов'язково, можеш не сумніватися, потрапляєш під опис *гріффітської консистентної історії*. Звичайно, апріорі ця гіпотеза співвідноситься зі сферою реальності, а не твоїх мрій.

— Мені легше думати, що моє «я» ілюзорне, хай то буде навіть болісна ілюзія, — м'яко заперечив Брюно. На це Мішель, який нічого не знав про буддизм, не знайшовся, що відповісти.

Їм було нелегко спілкуватися, вони бачились не частіше, ніж два рази на рік. Замолоду вони вели палкі суперечки, але той час минув назавжди. У вересні 1972 року вони разом обрали природничонаукову спеціалізацію; протягом двох років пройшли курс математики та фізики. В науках Мішель був значно вищий за своїх товаришів. Він уже почав розуміти, що світ людських відносин оманливий, сповнений гірких розчарувань і тривоги. Математичні рівняння давали йому світлу живу радість. Блукаючи в сутінках, він раптом знаходив вихід: кілька формул, яких-небудь зухвалих факторизацій — і ти підіймаєшся

на нову сходинку, до осяйної ясності. Перше з рівнянь доведення було найбільш хвилюючим, адже на півдорозі істина все ще сумнівна, вона ледь мерехтить вдалині; останнє рівняння було найбільш радісним, найбільш сліпучим. У тому ж році Анабель перейшла до другого класу ліцею в Мо. Після занять вони часто зустрічались утрюх. Потім Брюно повертався до інтернату, Анабель та Мішель прямували до вокзалу. Ситуація стала дивною і сумною. На початку 1974 року Мішель цілком поринув у простори Гілберта; потім він відкривав для себе теорії вимірювань, прилучався до інтегралів Рімана, Лебега та Стілтєса. Брюно тим часом читав Кафку і мастурбував у мотовозі. Одного травневого дня в басейні, який тільки-но відкрився в Шапель-сюр-Кресі, він дістав велике задоволення, стягнувши край рушника і продемонструвавши свого члена двом дівчаткам дванадцяти років; йому дуже приємно було дивитись, як вони штовхають одна одну, та пересвідчитися, що це видовище їх зацікавило; з однією з них, маленькою шатенкою в окулярах, він обмінявся довгим поглядом. Надто нещасний та ображений, щоб серйозно замислюватися про чужі проблеми, Брюно однак збагнув, що справи в його зведеного брата йдуть ще гірше. Часто вони утрюх ходили в кафе; Мішель носив спортивні куртки на блискавці та кумедні шапочки, він не вмів грати у настільний футбол, і здебільшого саме Брюно підтримував розмову. Мішель сидів не рухаючись, говорив усе рідше; підводячи погляд на Анабель, він дивився пильно і байдуже. Анабель не заперечувала; для неї Мішель був якимось втіленням правди іншого, кращого світу. Приблизно в той самий час вона прочитала «Крейцерову сонату» і деякий час вважала, що цей твір допоміг їй зрозуміти його. Через двадцять п'ять років Брюно здавалося очевидним, що вони тоді потрапили в цілком ненормальну ситуацію, хистку та безнадійну; коли дивишся у минуле, завжди виникає враження, — мабуть, оманливе — певної визначеності.

СТАНДАРТНИЙ РЕЖИМ

Під час революцій ті, хто з такою дивною пихатістю присвоюють собі дешеvu заслугу підбурювачів спокою, який викликав у їхніх сучасників вибух анархічних пристрастей, не помічають, що цим прикрим тріумфом вони в першу чергу зобов'язані ситуації, що склалася стихійно та була зумовлена певною сукупністю суспільних явищ.

*Огюст Конт. Курс позитивної філософії.
Лекція 48*

Середина сімдесятих у Франції була позначена скандальним успіхом «Привиду раю», «Механічного помаранча» та «Тих, що вальсують» — трьох надзвичайно різних фільмів, масовий попит на які, проте, мав стати доказом комерційної перспективи «культури молодих», яка переважно ґрунтувалася на сексі та насильстві і яка впродовж наступних десятиліть мала завоювати все більший ринок. Розбагатілі тридцятирічні шістдесятих зі свого боку дістали цілковите задоволення від «Еммануелі», що вийшла на екран у 1974-му й була насичена картинами приємного проведення часу, екзотичними краєвидами і фантазіями. На культурному тлі фільм Жуста Жекена, сам по собі лишаячись іудео-християнським, став маніфестом вступу світу до цивілізації розваг.

У більш широкому сенсі рух за свободу звичаїв у 1974 році досяг важливих успіхів. 20 березня в Парижі відкрився перший клуб «Вітатоп», який мав зіграти новаторську роль у становленні культу тілесної фізичної сили. 5 липня було прийнято закон про громадянське повноліття з вісімнадцяти років, 11-го числа того ж місяця — закон про розлучення за обопільною згодою: стаття про подружню зраду була вилучена з Кримінального кодексу. Нарешті, 28 листопада під тиском лівих було прийнято закон Вей-

ля, який дозволяв аборти. Після бурхливих спорів більшість коментаторів назвали цей закон «історичним». Справді, християнська антропологія, яка в країнах Заходу довгий час була для більшості незаперечною, надавала незмірного значення життю будь-якої людини, починаючи з моменту зачаття до моменту смерті; це значення ґрунтувалося на тому факті, що християни вірили в існування *душі* всередині людського тіла — душі, безсмертної за своєю суттю, яка в майбутньому мала поєднатися з Богом. Під впливом прогресу біології в дев'ятнадцятому і двадцятому століттях поволі виникала антропологія матеріалістична, яка радикально відрізнялася від попередніх та була набагато поміркованішою в своїх моральних вимогах. З одного боку, зародку, маленькому згустку тканини, що перебував у стані невпинного поділу і диференціації клітин, статус індивідуальної автономної істоти може бути надано тільки за умов певного соціального консенсусу (відсутність генетичної вади, що призводить до неповноцінності, згода батьків). З другого боку, старий, будучи осередком органів, що невпинно розпадаються, може реалізувати своє право на виживання лише за умови достатньої узгодженості своїх органічних функцій — введення концепції *людської гідності*. Етичні проблеми, що виникають у житті людей двох різних віків (спочатку аборт; потім, через кілька десятиліть, евтаназія), мають відтепер ґрунтуватися на протилежності поглядів на світ, на таких непримиренних визначних чинниках, як дві антропології, вкрай антагоністичних за своєю суттю.

Агностицизм, на якому ґрунтуються всі принципи Французької республіки, мав полегшувати лицемірне, навіть дещо зловісне торжество матеріалістичної антропології. Питання про *цінність* людського життя, яке ніколи раніше не ставилося відкрито, однаке продовжувало пробивати собі стежку в людських умах; можна без жодного сумніву стверджувати, що частково воно стало причиною того депресивного, мало не мазохістського суспільного настрою, який поширився в західних країнах за останні кілька десятиріч.

Для Брюно, якому тільки-но виповнилося вісімнадцять, літо 1974-го стало найважливішим, навіть вирішальним життєвим етапом. Багато років по тому, коли він звернувся по допомогу до психіатра, він був змушений ще не раз у подробицях згадувати той час, змінюючи так чи інакше якісь деталі, — психіатр і справді, здавалося, надавав великого значення цим розповідям. Канонічна версія, яку любив подавати йому Брюно, була така:

— Це трапилось наприкінці липня. Я на тиждень їздив до матері на Лазуровий берег. Там весь час хтось мешкав проїздом, було повно людей. Того літа вона крутила любов з якимось канадцем — здоровенним молодим типом з пикою справжнього дроворуба. Вранці напередодні від'їзду я прокинувся дуже рано. Сонце вже припікало. Я зайшов до них у кімнату, вони обоє спали. Секунду-дві я вагався, потім зірвав простирadlo. Мати поворушилась, якусь мить я чекав, що вона розплющить очі; її стегна були трохи розсунуті. Я став навколішки, нахилився над нею. Протягнув руку, але не наслідився торкнутись. Я вийшов, щоб випорожнитись. Вона завжди підбирала кішок, в неї їх було багато і всі більш-менш дикі. Я підійшов до молодого чорного kota, який грівся на каменюці. Земля навколо будинку була кам'яниста, суцільна немилосердна біла галька. Кіт декілька разів скидав на мене оком, поглядаючи, як я мастурбую, але він заплющив очі раніше, ніж я кінчив. Тоді я нахилився й підібрав великий камінь. Череп kota розлетівся на друзки, мозок розприскався навколо. Я закидав труп галькою, потім повернувся в будинок; там ще ніхто не прокинувся. Того ранку мати відвезла мене до батька, він мешкав кілометрів за п'ятдесят. У машині вона вперше розповіла мені про Ді Меолу. «Він теж поїхав з Каліфорнії чотири роки тому, — сказала вона, — і купив великий маєток поблизу Авіньйона, на схилах Ванту. Влітку до нього приїздить молодь з усієї Європи, а також з Північної Америки». Вона думала, що я міг би з'їздити туди влітку, що це могло б відкрити мені нові обрії. Вчення Ді Меоли орієнтоване насамперед на брамінські традиції, але, за її словами, без фанатизму і нетерпимості. Воно рахується як з

досягненнями кібернетики, НЛП¹, так і з прийомами дезомбіювання, які були розроблені в Езалені. Його головна мета — вивільнення особистості, розкриття її глибоких творчих можливостей. «Ми використовуємо не більше десяти відсотків наших нейронів!»

«До того ж, — додала Джейн (у ту мить вони їхали через сосновий ліс), — там ти зміг би поспілкуватися з твоїми ровесниками. За той час, що ти прожив у нас, у всіх склалося враження, що ти маєш проблеми сексуального характеру. Західний стиль життя, — додала вона, — привносить плутанину і перекручення в усе, що стосується сексу. У багатьох примітивних суспільствах посвячення в таємниці сексу проходило на порозі отроцтва, цілком природно, під контролем дорослих членів племені». Тут вона ще нагадала: «Я твоя мати». Але не захотіла додати, що 1969 року вона сама посвятила у секс Девіда, сина Ді Меоли. Тоді Девіду було тринадцять. Першого ж вечора вона роздяглася перед ним, щоб підбадьорити його під час його мастурбації. Наступного вечора вона сама пестила й ніжила його. Нарешті третього дня йому дозволили увійти в неї. Для Джейн то були дуже приємні спогади: хлопчиків член виявився досить міцним і здавався непохитним навіть після кількох вивержень; немає жодних сумнівів, що саме після цього випадку вона повністю перейшла на молодих хлопців. «Утім, — зауважила вона, — посвячення завжди відбувається поза колом прямих родичів». Брюно здригнувся й подумав: чи не прокинулася вона того ранку, коли він дивився на неї. Проте в зауваженні матері не було нічого незвичайного: адже існує табу на інцест у попелястих гусаків та мандрилів. Це науково доведений факт. Машина наближалася до Сент-Максима.

— Прийшовши до батька, — провадив далі Брюно, — я одразу зрозумів, що він не дуже добре почувається. Того літа він зміг узяти лише два тижні відпустки. Здається, тоді в нього

¹ НЛП — нейролінгвістичне програмування.

були проблеми з грошима: вперше справи йшли вкрай кепсько. Згодом він пояснив мені чому. Він прогавив раптовий попит на силіконові груди. Він вирішив, що то була миттєва примха моди, яка не вийде за межі американського ринку. Чистий ідіотизм. Ще ніколи моді, що прийшла зі Сполучених Штатів, не вдавалося за кілька років полонити всю Західну Європу, ніколи. А один з його молодих компаньйонів скористався з нагоди, відкрив власний бізнес і почав виготовляти силіконові бюсти, переманивши в нього більшість клієнтів.

На час цієї розмови батькові Брюно було сімдесят. Незабаром цироз мав угробити його. «Історія повторюється, — похмуро буркотів він, брязкаючи в склянці льодяниками. — Цей чортів Понсе (йшлося саме про того молодого заповзятливого хірурга, який двадцять років тому стояв на початку його розорення) шойно відмовився фінансувати дослідження щодо збільшення статевого члена. Він називає це ковбасним виробництвом, він не вірить, що в Європі ось-ось з'явиться ринок таких товарів. Понсе! Бовдур. Такий же ідіот, як і я свого часу. Було б мені зараз тридцять, я б не упустив збільшення членів!» Після цього він зазвичай впадав у сумні міркування, які закінчувалися дрімотою. В такому віці розмова дещо буксує.

В липні 1974-го батько Брюно переживав лише перший етап свого краху. Після обіду він зачинявся в своїй кімнаті зі стопкою романів Сан-Антоніо та пляшкою бурбону. Звідти він виходив близько сьомої години, тремтячими руками готував вечерю. Він не уникав розмови з сином, просто в нього нічого не виходило, та й годі. Через дві години мовчання ставало справді тяжким. Брюно після обіду йшов кудись, гуляв до ночі, просто вештався по пляжу.

Продовження історії цікавило психіатра не так сильно, але сам Брюно дуже цінував цю частину своєї біографії і не бажав замовчувати її. До того ж, цей бовдур на те тут і сидить, щоб слухати, хіба це не його робота?

— Отже, вона була сама, — вів далі Брюно, — весь день на пляжі і все одна-однісінька. Непоказна дівчинка з багатеньких, як і я. Їй було сімнадцять років. Товстуха з невисокою копицею волосся і несмілим обличчям, з надто білявою шкірою в прищах. На четвертий вечір, саме напередодні від'їзду, я взяв свій рушник і сів поруч з нею. Вона лежала на животі, розстібнувши ліфчик. Наскільки я пам'ятаю, я не знайшов нічого кращого, як спитати: «Ти на канікулах?». Вона підвела очі; звичайно, навряд чи вона могла сподіватися на якусь витонченість поводження, проте до такого примітивізму, мабуть, все одно не була готова. Врешті-решт ми познайомились, її звали Анік. Вона саме збиралася підводитись, а я гадав: намагатиметься вона застебнути ліфчик чи, навпаки, випрямиться, показавши мені груди? Вона обрала щось середнє: перевернулася на спину, притримуючи ліфчик на боках. У фінальній позиції чашки бюстгальтера трохи з'їхали набік і лише частково прикривали їх. Її груди справді були великими, вже дещо відвисали, а на що вони перетворяться з роками, навіть уявляти не хотілося. Тоді я подумав, що вона дуже хороbra дівчина. Я простягнув руку й почав просовувати її під бюстгальтер, все більше оголюючи груди. Вона не ворушилась, але дещо напружилась і заплющила очі. Я просунув руку ще далі. В неї були тверді соски. Ця мить лишилась одним з найкращих спогадів мого життя.

Потім все стало складнішим. Я повів її до себе, ми одразу піднялися до мене в кімнату. Я побоювався, щоб батько не побачив її; все життя він бачив лише дуже вродливих жінок. Але він спав; того вечора він був п'яним, як чіп, і прокинувся не раніше десятої. Дивно, але вона не дозволила зняти з неї трусики. «Я ніколи не робила цього», — мовила вона; відверто кажучи, вона взагалі ніколи не мала справи з хлопцями. Але мінет вона робила вправно, без найменшої зніяковілості, навіть з деяким натхненням; пам'ятаю, вона при цьому всміхалася. Потім я наблизив член до її губів; вона трохи відсмоктала, але не настільки сильно вона жадала, щоб продовжити. Я не напо-

лягав, а сів на неї зверху. Коли я затис свій член між її грудей, я відчув, що вона справді щаслива, вона злегка стогнала. Це мене неймовірно збуджувало, я скочив і стягнув з неї трусики. Цього разу вона не заперечувала, навіть підняла ноги, щоб допомогти мені. Ця дівчина була справді невродлива, але її піхва вабила не менш, ніж у будь-якої іншої жінки. Вона заплющила очі. В ту мить, коли я просунув долоні під її сідниці, вона широко розсунула коліна. Це так вразило мене, що я враз кінчив, не встигнувши навіть увійти в неї. На її лобкове волосся потрапило трохи сперми. Я був дуже засмучений, але вона сказала, що цілком задоволена.

У нас зовсім не лишалося часу, щоб поговорити. Була вже восьма година, вона мала повертатися додому, до батьків. Вона сказала мені, я навіть не зрозумів до чого, що вона єдина донька в сім'ї. Вона мала такий щасливий вигляд, вона так пишалася, що має причину запізнитися до вечері, що я мало не розплакався. Ми довго цілувалися в садочку навпроти будинку. Наступного ранку я поїхав до Парижа.

На завершення цієї стислої розповіді Брюно робив паузу. Лікар, нишком посміхаючись, зазвичай казав: «Гаразд». Залежно від часу, він або просив Брюно розповідати далі, або обмежувався словами: «Отже, це все на сьогодні?», дещо натискаючи на *останньому* слові, щоб надати реченню питальної інтонації. При цьому на його вустах з'являлася пікантна легка посмішка.

13

Того ж літа 1974-го Анабель дозволила одному хлопцеві на дискотеці в Сен-Пале поцілувати її. Вона щойно прочитала в «Стефані» матеріал про дружбу хлопчиків та дівчат. Торкаючись питання про *друга дитинства*, журнал розвиває неймовірно огидну ідею: друг дитинства надзвичайно рідко може стати *дружком*; зазвичай він має стати *приятелем, вірним товаришем*;

він навіть нерідко може бути сердечним повіреним своєї подружки та підтримувати її у години хвилювань, спричинених першим досвідом *флірту*.

Після того поцілунку Анабель усупереч запевнянням преси в першу мить відчула неймовірний смуток. У грудях з'явилося відчуття чогось нового, невідомого та болісного. Вона пішла з дискотеки, не дозволивши йому йти за нею. Коли вона відключала протиугінний пристрій свого мопеда, її тіло тремтіло. Того вечора на ній була найчарівніша сукня. До будинку її брата було з кілометр, не більше; коли вона приїхала туди, навряд чи було більше одинадцятої вечора; у вітальні горіло світло. Побачивши освітлені шибки, вона заплакала. Саме за таких обставин цієї липневої ночі 1974 року Анабель гірко та безповоротно усвідомила факт свого *індивідуального буття*. Спочатку відкриваючись тварині у формі фізичного болю, індивідуальне буття повної мірою усвідомлюється членами людських товариств через *брехню*, з якою воно може збігтися в реальному житті. До шістнадцяти років Анабель не мала таємниць од батьків; також вона не мала — тепер вона зрозуміла, що то була за безцінна рідкість, — таємниць од Мішеля. Тієї ночі Анабель зрозуміла, що людське життя — лише безперервна низка брехні. Саме тоді до неї прийшло усвідомлення власної вроди.

Індивідуальне буття та відчуття свободи, що витікає з нього, слугують природним підґрунтям демократії. За демократичного режиму класичним способом регулювання стосунків між людьми є контракт. Будь-який контракт, що обмежує права однієї із сторін або не містить чітких умов розірвання договору, має через це бути визнаним недійсним.

Якщо своє літо 1974-го Брюно згадував охоче і в подробицях, то щодо наступного навчального року він був уже не таким балакучим; правду кажучи, ті місяці не залишили в його пам'яті нічого, крім усе зростаючого відчуття ніяковості. Непевний, але за тональністю доволі кепський відрізок часу. Він

усе ще часто зустрічався з Анабель та Мішеlem, загалом вони були дуже близькими, однак невдовзі вони мали складати випускні іспити, а кінець навчального року неминуче мав розлучити їх. Мішель змінився: тепер він слухав Джиммі Хендрікса й енергійно рухався в такт по килиму; набагато пізніше, ніж в інших, у ньому вочевидь почали виявлятися ознаки *отроцтва*. Вони з Анабель виглядали збентеженими, їм було вже не так легко взятися за руки. Коротше кажучи, як колись сказав Брюно про свого психіатра, «яйця там варилися круто».

Після історії з Анік, яку він був схильний прикрашати в пам'яті (втім, завбачливо уникаючи її повторення), Брюно відчував себе дещо впевненіше. Але за цією першою перемогою зовсім не було інших, і він дістав жорстокий опір, коли спробував поцілувати Сільвію, дуже *стильну* чарівну брюнетку з того ж класу, в якому вчилася Анабель. Проте одна дівчина захотіла його, отже, можуть бути й інші. Він почав відчувати до Мішеля якесь незрозуміле заступницьке відчуття. Адже він був його братом, до того ж молодшим братом, Брюно старший на два роки. «Ти повинен щось зробити стосовно Анабель, — казав він, — вона ж тільки на те й чекає, вона кохає тебе, це найвродливіша дівчина в ліцеї». Мішель нервово крутився на стільці та лише відповідав: «Так». Минали тижні. Він вочевидь вагався на порозі вступу в доросле життя. Якби він поцілував Анабель, мабуть, це було б для них обох єдиним засобом уникнути проблем такого переходу; але він не усвідомлював цього; він заколисував себе оманливою ілюзією, ніби те, що є, триватиме вічно. У квітні він викликав обурення викладачів тим, що відмовився записатися на підготовчі курси. Було цілком очевидно, що він, як ніхто інший, мав чудові шанси вступити до університету. До випускних іспитів залишалось півтора місяця, а він, здавалося, все більше заносився у хмари. Крізь заграбовані вікна лекційної зали він дивився на хмари, дерева, що росли на подвір'ї ліцею, на інших учнів; здавалося, жодна подія зі світу людей не могла по-справжньому зворушити його.

Брюно, зі свого боку, вирішив записатися на філологічний факультет: йому вже набридли рядки Тейлора—Маклорена, а головне, на філологічному факультеті були дівчата, безліч красунь. Його батько не заперечував проти такого рішення сина. Як усі старі розпусники, він на старість став дуже сентиментальним і гірко дорікав собі за те, що через власний егоїзм зіпсував життя синові; втім, частка правди у цьому була. На початку травня він розірвав стосунки з Жулі, своєю останньою коханкою, хоча вона була блискучою жінкою; її звали Жулі Ламур, але вона носила сценічний псевдонім Джулія Лав. Вона знімалася в перших французьких порнофільмах, у нині забутих стрічках Берда Тренбарі чи Франсіса Леруа. Вона була трохи схожа на Жанін, але набагато дурніша. «Наді мною висить прокляття... прокляття...», — повторював про себе батько Брюно, коли, знайшовши фотографію своєї колишньої дружини в молоді літа, усвідомив їх схожість. Цей зв'язок став абсолютно нестерпним відтоді, як на прийомі Беназерафа його кохана зустріла Делеза і взяла за звичку при першій же нагоді пускатись у глибокі просторікування на захист порнографії. До того ж вона дорого йому обходилася, бо під час зйомок звикла до взятих напрокат «роллс-ройсів», хутряних шуб і до різних еротичних фантазій, які з роками ставали для нього все більш виснажливими. Наприкінці сімдесят четвертого йому довелося продати будинок у Сент-Максимі. Через кілька місяців він придбав для сина чудове житло поблизу садів обсерваторії: світле, спокійне помешкання з вікнами, що не виходять на стіни будинку навпроти. Прийшовши туди з Бруно, він зовсім не вважав себе виключно щедрим дарувальником, скоріше він відчував, що намагається в міру можливого загладити заподіяне лихо; хай там як, а він, мабуть, зробив гарний вчинок. Обнишпоривши все очима, він трохи підбадьорився. «Тут ти можеш зустрічатися з дівчатами!» — бовкнув він, не подумавши. Побачивши обличчя сина, одразу ж пошкодував про свої слова.

Зрештою Мішель записався на фізико-математичне відділення в Орсе; зокрема його приваблювала близькість універси-

тетського містечка: то була головна причина. Випускні іспити вони склали без жодних несподіванок. В день оголошення результатів з ними пішла Анабель; у неї було дуже серйозне обличчя, за останній рік вона дуже подорослішала. Трохи схуднувши, з чарівною, ледь помітною усмішкою на вустах вона, на жаль, стала ще вродливішою. Брюно вирішив виявити ініціативу: в нього більше не було будиночка в Сен-Максимі, проте він міг, як радила мати, поїхати у маєток Ді Меоли; він запропонував їм обом скласти йому компанію. Вони поїхали туди через місяць, наприкінці липня.

14

Не дають їхні вчинки вернутися до Бога,
бо дух блудодійства всередині їхній,
і не відають Господа.

Осія 5, 4

Чоловік, що зустрів їх на зупинці автобуса в Карпантра, був украй виснаженим і хворим. Син італійського анархіста, котрий емігрував до США у двадцятих роках, Франческо Ді Меола, поза всяким сумнівом, *процвітав у житті*, звичайно, у фінансовому плані. Наприкінці Другої світової війни цей молодий італієць, наче Серж Клеман, збагнув, що світ радикально змінився, і діяльність, яка довгий час вважалася справою еліти та маргіналів, незабаром набере нового економічного сенсу. Тим часом, як батько цілком займався косметологічною хірургією, Ді Меола захопився виробництвом дисків; певна річ, дехто заробив на цьому набагато більше, але і йому дістався добрий шмат пирога. До сорока років у нього, як і в багатьох мешканців Каліфорнії, виникло відчуття нової хвилі, схожої на щось більше, ніж звичайні примхи моди, що наближалась і мала знести на своєму шляху всю західну цивілізацію; тому на своїй віллі у Біг Сур він зміг поспілкуватися з Аланом Уотсом, Паулем Тілліхом, Карлосом Кастане-

дою, Абрахамом Маслоу та Карлом Роджерсом. Трохи згодом він навіть мав честь познайомитися з Олдосом Хакслі, справжнім духовним батьком нового руху. Старий, майже сліпий Хакслі приділив йому досить мізерну увагу; проте ця зустріч мала залишити в його пам'яті вирішальне значення.

Мотиви, що змусили його у 1970 році покинути Каліфорнію, щоб купити маєток у Верхньому Провансі, не до кінця розумів навіть він сам. Згодом, уже майже перед смертю, він нарешті зізнався собі, що ним керувала якась внутрішня потреба *померти в Європі*; але в ту мить з усіх своїх мотивів він усвідомлював лише ті, що лежали на поверхні. Травневі заворушення 68-го надихнули його, але коли рух хіпі став сходити нанівець у Каліфорнії, він вирішив, що, мабуть, може щось зробити з європейською молоддю. Джейн підбадьорювала його в цих намірах. Французька молодь особливо скута, її душить залізний патерналістський нашийник холізму; але, як вона запевняла, досить однієї іскри, щоб усе вибухнуло. Протягом кількох років найбільшою насолодою для Франческо було курити цигарки з маріхуаною в компанії зовсім юних дівчат, яких приваблювала духовна аура руху хіпі, а потім оволодівати ними в ароматі ладану, серед символів буддистської міфології. Дівчата, що приїжджали у Біг Сур, були здебільшого маленькими протестантськими дурепами; принаймні половина з них були незайманими. Наприкінці шістдесятих хвиля стала спадати. Тоді він сказав собі, що, мабуть, слід повертатися в Європу; йому самому такі думки здавалися дивними, адже коли він поїхав з Італії, йому ледве виповнилося п'ять років. Його батько не був революціонером, він був людиною культури, естетом, закоханим у красу мови. Мабуть, це мало якось вплинути на сина. У глибині Ді Меола завжди вважав американців цілковитими бовдурами.

Він усе ще був дуже вродливим, з гострим матовим обличчям, з довгим сивим волоссям, густим і хвилястим; проте всередині його організму клітини почали безладно розмножувати-

ся, порушуючи генетичний код сусідніх клітин та виділяючи токсини. Думки лікарів, з якими він радився, розбігалися щодо багатьох пунктів, крім одного, головного: незабаром він помре. Його рак був неоперабельним, він продовжував безповоротно поширювати свої метастази. Більшість фахівців схилилася до того, що агонія буде мирною, а за допомогою деяких препаратів навіть удасться до самого кінця уникнути фізичних страждань; справді, досі він не відчував нічого, крім страшенної загальної втоми. І все ж таки він не міг змиритися, він не міг уявити такий кінець. Хоча для сучасної західної людини, навіть коли вона при здоровому розумі, думка про смерть є чимось на кшталт *фонового шуму*, що заповнює мозок, тільки-но починають зникати плани та бажання. З віком цей шум стає всепоглинаючим; його можна порівняти з глухим гулом, іноді його супроводжує скреготіння. За інших часів основою внутрішнього шуму було очікування Царства Господнього; тепер це очікування кінця. Ось так.

Хакслі, про якого він увесь час згадував, здавався байдужим до неминучості власної смерті; але, мабуть, він просто здурів од наркотиків. Ді Меола читав, проте ані Платон, ані «Бхагавадгіта», ані «Тао-те-Кінг» не принесли йому жаданого заспокоєння. Йому тільки-но виповнилося шістьдесят, але він помирає, всі симптоми говорять про це, помилитися неможливо. Він навіть почав утрачати інтерес до сексу і якимось неуважно, мимохідь, зауважив вроду Анабель. Що ж до хлопців, то їх він навіть не помітив. Він давно жив серед молоді і, мабуть, лише за звичкою виявив певну зацікавленість, подумавши про знайомство з синами Джейн; насправді йому, мабуть, було начхати на них. Він привіз їх у маєток, сказав, що вони можуть розташуватися, де захочуть, і розбити намет; він хотів прилягти й нікого не бачити. Фізично він ще являв собою надзвичайний тип проникливого і чуттєвого чоловіка, його погляд пронизувала іронія, навіть якась мудрість; дехто з надто дурних дівчат вважали його обличчя проясненим і сповненим доброти. Сам він не відчував у собі ніякої доброти, до

того ж він не міг позбутися відчуття, що він лише посередній актор: і як це він міг пошити в дурні цілий світ? Загалом, часто казав він собі з деяким смутком, уся ця молодь, що прагне нових духовних цінностей, цілковиті бовдури.

Тільки-но вони висадились із джипа, Брюно відразу зрозумів, що припустився помилки. Положистим, з деякими улоговинками схилом маєток спускався у південний бік, навколо росли дерева та квіти. Водоспад падав в озерце спокійної зеленої води; поруч, розтягнувшись на пласкому камені, сохла на сонці зовсім гола жінка, тим часом інша намілювалася перед тим як зануритись у воду. Поруч з ними, ставши на коліна, дрімав чи медитував якийсь бородатий суб'єкт. Він теж був голим і дуже засмаглим; його довгі біляві патли вражаюче розметалися по темній шкірі; він чимось нагадував Кріса Крістоферсона. Брюно відчував себе збентеженим. А на що, власне, він сподівався? Мабуть, ще є час забратися звідси, якщо не зволікати. Він кинув погляд на своїх супутників: Анабель з вражаючим спокоєм почала розгортати намет; Мішель, присівши на пеньок, грався зав'язкою рюкзака; він мав цілком відсторонений вигляд.

Вода, що потрапила на ледь похилу поверхню, починає стікати вниз. Характер вчинків і поведінка людини, які визначені в цілому та зокрема у кожній її дії, дуже рідко піддаються спокусі рішучого вибору, та й то ніхто послідовно не дотримувався цього особливого шляху. У 1950 році у Франческо Ді Меоли народився син від італійської другорозрядної актриси — вона так і не спромоглася вийти за межі ролі єгипетської рабині в «Камо грядеші?», де вона (то була вершина її кар'єри) дістала можливість мовити дві репліки. Свою дитину вони назвали Девідом. У п'ятнадцять років Девід захотів стати *рок-зіркою*. І він був не один такий. Будучи багатшими, ніж директори компаній та банкіри, *рок-зірки* проте зберігали романтичний образ бунтарів. Молоді, чарівні, знамениті, навіюючи хтивість усім жінкам

і задрість усім чоловікам, вони склали саму верхівку соціальної ієрархії. З часів обожнювання фараонів у Стародавньому Єгипті ніщо в історії людства не піддається порівнянню з культом *рок-зірок*, що захопив європейську та американську молодь. Щодо зовнішності, у Девіда було все, щоб досягнути своєї мети: запаморочлива врода, водночас дика і диявольська; мужне, але разом з тим правильне обличчя; довге волосся, чорне, дуже густе і трохи хвилясте; великі глибокі блакитні очі.

Завдяки батьківським зв'язкам Девіду вдалося в сімнадцять років записати свою першу сорокап'ятку; то був цілковитий провал. Слід зазначити, що вийшла вона в один рік із «Sgt Peppers», «Days of Future Passed» та багатьма іншими. Джиммі Хендрікс, групи «Роллінг стоунз» та «Дорз» були на піку популярності; Ніл Янг уже почав записуватись, і багато надій покладалося на Брайана Вільсона. В той час пристойному, але не надто винахідливому контрабасисту нічого не світило. Девід не відступав: чотири рази він змінював групи, пробував різні ігрові прийоми; за три роки після від'їзду батька він теж вирішив спробувати своє щастя в Європі. Він без проблем отримав запрошення до одного з клубів на Лазуровому узбережжі. Щодня красуні чекали на нього в його вбиральні — тут у нього теж не було жодних проблем. Ось тільки видавничі фірми не виявляли аніякого інтересу до його музичних опусів.

Коли Девід зустрів Анабель, у його ліжку вже побувало близько п'ятисот жінок; утім, він не міг пригадати, щоб хтось із них досягав такої пластичної досконалості. Анабель зі свого боку теж, як і всі інші, тяглася до нього. Спершу вона опиралася, поступилася тільки через кілька днів після приїзду. Їх — тих, хто танцював, — було душ тридцять; усе відбувалося теплої зоряної ночі перед заднім фасадом будівлі. На Анабель була біла спідниця й коротенька теніска із зображенням сонця. Танцюючи, Девід притуляв її до себе, а іноді починав

крутити за всіма правилами року. Вони танцювали, не відчуваючи втоми, вже більше години, під барабанний ритм, то швидкий, то повільний. Брюно стояв нерухомо, притулившись до дерева, насторожений, зіркий, з важким серцем. Час від часу на прогалині, в освітленому колі, з'являвся Мішель, потім знову зникав у темряві. Раптом він виник зовсім близько, метрів за п'ять. Брюно бачив, як Анабель, залишивши партнера, підійшла до нього, чув, як вона спитала його: «Ти не танцюєш?»; її обличчя в ту мить було дуже сумним. Мішель відхилив запрошення надзвичайно повільним жестом, наче він був якоюсь доісторичною твариною, яку шойно повернули до життя. Кілька секунд Анабель нерухомо стояла перед ним, а потім відійшла і приєдналася до компанії. Девід узяв її за талію, міцно притулив до себе. Вона оповила руками його плечі. Брюно знов глянув на Мішеля. Йому здавалося, що посмішка блукала на його обличчі. Брюно похнюпився. А коли він підвів очі, Мішель уже зник. Анабель була в обіймах Девіда; їхні губи майже торкалися.

Лежачи в своєму наметі, Мішель чекав світанку. Наприкінці ночі розбурхалася сильна гроза, і він здивувався, помітивши, що відчуває легкий страх. Потім у небі все затихло, пішов дощ, повільний, монотонний. Краплі з невиразним шумом падали на парусину за кілька сантиметрів од його обличчя, але він був захищений від контакту з ними. Його охопило передчуття, що все його життя буде схожим на ці хвилини. Він проходитиме крізь людські емоції, часто вони близько зачіпатимуть його, але інші пізнають щастя чи відчай, а його це ніколи по-справжньому не торкнеться, не досягне. Того вечора Анабель, танцюючи, кілька разів кидала погляд у його бік. Він хотів зрушити з місця, але не міг; він вочевидь відчував, наче стоїть у крижаній воді. Він почувався віддаленим од світу кількома сантиметрами порожнечі, що створювали навколо нього чи то мушлю, чи то панцир.

Наступного ранку в наметі Мішеля нікого не було. Всі його речі зникли, але він залишив записку — лише два слова: «НЕ ТУРБУЙТЕСЯ».

За тиждень поїхав і Брюно. Сідаючи в потяг, він уперше подумав, що за весь час перебування тут він навіть не спробував кадрити дівчат чи принаймні з ким-небудь поспілкуватися.

Наприкінці серпня Анабель помітила, що в неї затримується місячне. І сказала собі, що так навіть краще. Жодних проблем щодо цього не було: батько Девіда знав лікаря, поборника планування сім'ї, що працював у Марселі. То був суб'єкт років тридцяти, енергійний, з маленькими рудими вусиками, звали його Лоран. Лікар наполягав, щоб до нього так і зверталися: просто Лоран. Він показував їй різні інструменти, пояснював механізм вискоблювання та відсмоктування. З клієнтками, яких він вважав скоріше своїми приятельками, він прагнув налагодити діалог на рівних. У своїй діяльності він від самого початку був на боці жінок, і, на його думку, у цій боротьбі в нього було ще багато справ. Операцію було призначено на наступний день; усі витрати взяла на себе Асоціація планування сім'ї.

До себе в номер Анабель прийшла на межі нервового зриву. Завтра їй зроблять аборт, ще одну ніч вона проведе в готелі, потім повернеться додому; вона так вирішила. Три тижні поспіль вона щоночі пускала до свого намету Девіда. Першого разу їй було трохи боляче, але потім вона зазнала насолоди, великого задоволення; вона навіть і не підозрювала, що сексуальна насолода може бути такою сильною. Втім, вона не відчувала до цього чоловіка жодної прихильності; вона знала, що він дуже швидко знайде їй заміну, і, мабуть, це вже сталося.

Того вечора, снідаючи в колі друзів, Лоран з ентузіазмом згадував про випадок з Анабель. Заради таких дівчат ми й боремося, сказав він; ми не хочемо допустити, щоб дівчина щонайбільше сімнадцяти років («і надзвичайної вроди», ледве не до-

дав він) занастила собі життя через якусь там канікулярну пригоду.

Анабель страшенно боялася свого повернення до Кресі-ан-Брі, але, по суті, нічого не трапилось. Було четверте вересня; батьки похвалили її засмагу. Вони повідомили їй, що Мішель поїхав, він влаштувався в університетському гуртожитку; було зрозуміло, що вони нічого не запідозрили. Вона пішла до бабусі Мішеля. Стара жінка виглядала втомленою, але зустріла її лагідно й охоче дала онукову адресу. Їй здалося трохи дивним, що Мішель повернувся раніше за інших, це так; вона дуже здивувалася, коли Мішель переїхав до гуртожитку на місяць раніше початку занять; але він *завжди* був хлопцем зі своїми примхами.

Серед всесвітнього природного варварства людським істотам іноді (досить рідко) вдається створити теплі місця, осяяні світлом кохання. Такі маленькі лагідні закриті місця, де панують взаєморозуміння й любов.

Наступні два тижні Анабель присвятила написанню листа до Мішеля. Це було дуже важко, раз у раз вона закреслювала, кілька разів починала писати знову. Зрештою лист зайняв сорок сторінок; вперше вона написала справжнє *любовне послання*. 17 вересня, в день початку занять у ліцеї, вона віднесла його на пошту. Потім стала чекати.

Факультет в Орсе (Париж-ХІ) — єдиний в паризькому окрузі університетський філіал, організований у справжньому дусі американського *кампусу*. В кількох будівлях, розкиданих по парку, мешкають студенти першого-третього курсів. Орсе не тільки навчальний заклад, але й дослідницький центр дуже високого рівня, де проводяться дослідження в галузі фізики елементарних частинок.

Мішель оселився в наріжній кімнаті на п'ятому, останньому, поверсі корпусу номер 233; він одразу відчув себе тут дуже зручно. В кімнаті стояли вузьке ліжко, робочий стіл, етажерки

для книжок. Вікно виходило на галявину, яка вела до річки; трохи нахилившись праворуч, можна було побачити бетонну масу прискорювача елементарних частинок. У той час, за місяць до початку занять, будівля була майже безлюдною; тут залишалося лише кілька студентів-африканців, для яких головна проблема — розташуватися заздальгідь, у серпні, коли житлові будівлі ще порожні. Мішель перекинувся кількома словами з консьержкою. Удень він прогулювався берегом річки. Він ще не знав, що проживе в цьому корпусі понад вісім років.

Одного ранку, близько одинадцятої години, він розлігся на траві серед байдужих дерев. Він сам дивувався, що здатен отак страждати. Дуже далекий від християнських категорій спокути і милосердя, далекий від понять свободи й прощення, його погляд на світ набув характеру якоїсь механічності та нещадності. Первинні умови задано, думав він, мережу перших взаємодій параметровано, події мають розвиватись у приречено порожньому просторі; вони незворотно визначені. Те, що сталося, мало статись, інакше бути не могло. Ніхто не може вважатися в цьому винним. Уночі Мішелю снились абстрактні, вкриті снігом далечіні; його тіло, сповиване бинтами, пливло під низьким небом серед металургійних заводів. Удень він зрідка зустрічався з одним із студентів, маленьким африканцем із сірою шкірою, уродженцем Малі; зустрічаючись, вони кивали один одному. Університетська їдальня була ще зачинена; він заходив у «Континент», супермаркет у Курсель-сюр-Іветт, купував склянку консервованого тунця, потім повертався до себе. Настав вечір. Він вештався безлюдними коридорами.

У середині жовтня Анабель написала йому другого листа, він був коротший за попередній. Тоді ж вона зателефонувала Брюно, в якого теж не було ніяких новин: він напевно знав лише, що Мішель регулярно телефонує бабусі, але, мабуть, приїде до неї не раніше як на Різдво.

Одного листопадового вечора, повертаючись з аналітичного семінару, Мішель знайшов у своїй шафці телеграму. Там було написано: «Зателефонуй тітці Марі-Терез. ТЕРМІНОВО». Вже

два роки він майже не зустрічався ані з тіткою Марі-Терез, ані з кузиною Брижіт. Він одразу ж зателефонував. У його бабусі знову інсульт, вона у лікарні в Мо. Це серйозно, навіть дуже серйозно. Аорта слабка, серце може відмовити.

Він пішки йшов через Мо, проминув ліцей; було близько десятої години. В цей самий час в аудиторії Анабель розбирала текст Епікура, мислителя світлого, поміркованого в своїх думках, досить античного і, якщо чесно, трохи занудливого. Небо було похмуре, води Марни брудні та бурхливі. Він легко знайшов лікарський комплекс Святого Антонія — ультрасучасну будівлю, все зі скла та металу, що була відкрита торік. Тітка Марі-Терез і кузина Брижіт чекали на нього на площадці восьмого поверху; обличчя в них були заплакані. «Не знаю, чи варто тобі йти до неї...» — сказала Марі-Терез. Він не відповів. Усе, що він має пережити, він переживе.

То була палата інтенсивної терапії, бабуся лежала там сама. Надзвичайно біле простирadlo не прикривало рук і плечей; йому було важко відірвати погляд від цієї оголеної плоті, зморшкуватої, білястої, страхотливо старої. Її поколоті руки були прив'язані ремнями до ліжка. З горла стирчала трубка із жолобками. Дроти приладів зміїлися з-під простирadla. Вони зняли з неї нічну сорочку; не дали поправити шин'йон, як вона робила щоранку протягом багатьох років. З цим довгим волоссям, сивим і розпатланим, вона вже не була його бабусею; то було бідолашне смертне створіння, дуже молоде і старезне водночас, що було тепер кинуте на волю медицини. Мішель узяв її руку. Тільки цю руку він ще міг одразу впізнати. Він дуже часто брав її за руку, ще зовсім недавно, минулого року, у свої сімнадцять. Вона не розплющила очей, але, мабуть, попри все відчула його дотик. Він не стискував їй пальці, просто тримав її долоню у своїх, як робив це колись; він жагуче сподівався, що вона відчує цей дотик.

У цієї жінки було дуже важке дитинство, робота на фермі з семи літ серед пропитих напівскотів. Отроцтво було в неї надто

коротке, щоб залишити будь-які реальні спогади. Після смерті чоловіка вона працювала на заводі, з останніх сил підіймаючи своїх чотирьох дітей; посеред зими вона ходила з відрами на подвір'я по воду, щоб сім'я могла помитись. Вийшовши на пенсію, вже на сьомому десятку, вона знову погодилася доглядати малюка — дитину свого сина. І внукові теж не бракувало нічого: ані чистого одягу, ані смачних недільних обідів, ані любові. Тим, що все це було в його житті, він зобов'язаний їй. При хоч найменшому вичерпному аналізі людства треба враховувати і цей феномен. В історії реально існували такі люди. Все своє життя вони працювали, працювали дуже тяжко, виключно заради обов'язку та любові, буквально віддаючи близьким своє життя, ними рухали обов'язок і любов, при цьому вони не вважали, що приносять себе в жертву; фактично, вони не бачили іншого способу прожити життя, окрім як дарувати його іншим з почуття обов'язку та любові. Майже всі такі людські створіння були жінками.

Мішель пробув у палаті близько чверті години і весь час тримав бабусю за руку; потім прийшов інтерн і сказав, що найближчим часом його присутність може завадити. З нею, мабуть, мали щось робити — не операцію, ні, операція була неможлива. Але, мабуть, йшлося про якусь процедуру, зрештою ще не все втрачено.

Назад вони їхали мовчки. Марі-Терез вела «Рено-16» наче уві сні. За обідом теж більше мовчали, тільки час від часу спливали якісь спогади. На стіл подавала Марі-Терез, їй було необхідно рухатися, щось робити: іноді зупиниться, сплакне і знову піде до кухарки.

Анабель спочатку була присутня, коли відправляли машину невідкладної допомоги, потім — коли повернувся «Рено». Близько години попівночі вона підвелася з ліжка і одяглась; батьки вже спали; вона пішки дійшла до огорожі будинку Мішеля. У вікнах горіло світло. Мабуть, усі були у вітальні, але штори заважали побачити бодай щось. У цю мить пішов дрібний до-

щик. Минуло хвилин з десять. Анабель знала, що може подзвонити в двері й побачитися з Мішеlem. Так само, як вона могла нічого й не робити. Вона не надто усвідомлювала, що переживає практичний урок *свободи* вибору. Хай там як, а досвід цей був надзвичайно жорстоким, після тих десяти хвилин вона більше ніколи не стане такою, як раніше. Через багато років по тому Мішель мав обґрунтувати стислу теорію людської свободи на базі аналогії з поведінкою надтекучого гелію. На атомному рівні обмін електронами між нейронами та синапсами, що відбувається в головному мозку, також підпорядковується правилу невизначеності, проте можна вважати, що спосіб дії людини визначений — як у своїй основі, так і в деталях — настільки ж жорстко. Як і поведінка будь-якої іншої природної системи. Однак за деяких, дуже рідкісних, обставин відбувається те, що християни називають *чудом милосердя*: з'являється хвиля нової когерентності й поширюється в мозку, виникає — тимчасово чи остаточно — новий тип поведінки, що регулюється іншою системою джерел гармонійних коливань; тоді ми можемо спостерігати те, що звичайно називається *актом вільної свободи*.

Нічого такого тієї ночі не відбулося, і Анабель повернулась додому. Вона відчувала себе значно постарілою. Двадцять п'ять років мине, перш ніж вона знову побачить Мішеля.

Телефон задзвонив близько третьої ночі; медична сестра здавалася широко збентеженою. Вони дійсно зробили все можливе, але, в принципі, нічого зробити тут практично неможливо. Серце було надто зношене, от і все. Принаймні можна сказати, що вона не страждала. Але, на жаль, тепер все скінчилося.

Мішель пішов у свою кімнату. Він рухався маленькими кроками, не більше двадцяти сантиметрів. Брижіт хотіла підвестися, але Марі-Терез знаком зупинила її. Минуло дві хвилини, потім зі спальні почулося чи то скиглення, чи то ричання. Брижіт кинулась туди. Мішель скорчився біля ліжка. Його очі майже вилізли з орбіт. Обличчя не виражало нічого схожого на скорботу чи якесь людське почуття. Лише тваринний низький страх.

Частина друга

ДИВНІ МИТТЄВОСТІ

1

Одразу за Путє Брюно втратив контроль над машиною. Його «Пежо-305» занесло до розділової смуги, машина трохи шаркнула по металу огорожі й завмерла, розвернувшись задом наперед. «Чорт! — глухо вилаявся він. — Вселенське паскудство!» «Ягуар», що летів зі швидкістю 220 км/год, різко загальмував, теж ледве не врізавшись в огорожу, і під ревіння клаксона поїхав далі. Брюно вистрибнув і погрозив кулаком йому услід. «Педик! — вигукнув він. — Чортів педик!» Потім він розвернув машину й поїхав своєю дорогою.

Так званий Край Змін був створений у 1975 році групою колишніх бунтівників шістдесят восьмого (правду кажучи, ніхто нічого славного в той час не здійснив, але, скажімо, в них відчувався *дух* шістдесят восьмого); вони зайняли широку територію трохи на південь від Шоле. Ця земля належала батькам одного з них. Їх задум, що містив у собі відбиток модних на початку сімдесятих анархістських поглядів, полягав у тому, щоб здійснити конкретну утопію, тобто «тут і зараз» заснувати певний простір де можна було б жити у злагоді з принципами самоврядування, поваги до прав особистості та справжньої демократії. Втім, Край не був новою общиною; мета була набагато скромнішою — створити місце відпочинку, тобто місце, де прихильники цієї ідеї мали б нагоду об'єднатися в літні місяці для втілення ідей у

життя; йшлося також про створення сприятливих умов для спільної діяльності, творчих зустрічей, і все це в дусі гуманізму та народовладдя; і нарешті, якщо вживати термінологію за-сновників, йшлося про те, щоб «добряче перепихнутися».

Брюно повернув з дороги поблизу виїзду із Шоле-Сюд і кілометрів з десять їхав уздовж прибережного шосе. Карта місцевості була незрозумілою, стояла задушлива спека. Він побачив табличку, як йому здалося, майже випадково. Різнобарвні літери на білому тлі повідомляли: «КРАЙ ЗМІН»; нижче, на приклеєній фанерці меншими червоними літерами було каліграфічно виведено те, що, певно, було місцевим девізом: «*Воля інших продовжує мою до нескінченності*» (Михайло Бакунін). Праворуч дорога вела до моря; дві дівчини тягли по ній пластикову качку. Під футболками в них, поганок, нічого не було. Брюно дивився їм услід, у нього засвербіло у штанях. «Футболки мокрі, — сумно сказав він собі, — висохнуть — липнути вже не будуть». Мабуть, вони прямували до прибережного кемпінгу.

Він поставив на стоянку свій 305-й і пішов до маленької дощатої контори з вивіскою «ЛАСКАВО ПРОСИМО». В середині, підгорнувши під себе ноги, сиділа жінка років шістдесяти. Її худі зморшкуваті груди майже вивалювалися з вирізу довгої бавовняної блузи; поява Брюно додала їй зайвого клопоту. Її доброзичлива посмішка здавалася трохи вдаваною. «Ласкаво просимо до Краю», — мовила нарешті вона. І знову широко усміхнулась (чи не ідіотка?) «У тебе є броня?» Брюно відкрив валізу зі штучної шкіри, дістав звідти документи. «Чудово», — сказала недоумкувата, все ще з дурнуватою посмішкою на вустах.

Їздити на машині по території кемпінгу заборонялося; він вирішив уладнати справу за два заходи. Спочатку знайти місце для намету, а потім забрати речі. Саме перед поїздкою він ку-

пив намет типу іглу в «Самаритені» (вироблений в Китайській Народній Республіці, дво-, тримісний, 449 франків).

Коли Брюно вийшов на галявину, перше, що він побачив, була піраміда. Двадцять метрів в основі, стільки ж заввишки: бездоганно рівносторонній об'єкт. Усі стінки скляні, поділені на прямокутники сіткою рам з темного дерева. Деякі з прямокутників блищали, відбиваючи промені призахідного сонця; крізь інші можна було розгледіти структуру внутрішньої будови: сходові майданчики, перегородки теж з темного дерева. В цілому, ансамбль мав нагадувати дерево, і це виходило досить непогано — циліндрична конструкція, що проходила крізь центр піраміди, ховаючи східці, зображала стовбур. З будівлі поодинці чи гуртом виходили люди; одні були оголені, інші одягнені. У присмерковому світлі, від якого виблискувала свіжа трава, все нагадувало науково-пізнавальний фільм. Подивившись на цю сцену дві-три хвилини, Брюно взяв свій намет під пахву і подався до найближчого пагорба.

Маєток складався з кількох лісистих пагорбів, землі, суціль укритої сосновими голками, подекуди були й галявини; то тут, то там були розкидані вбиральні; можливості розміщення були не безкінечними. Брюно трохи спітнів, його обдимало; мабуть, у придорожних ресторанах він забагато з'їв. Усе це завжало ясно мислити, втім, він чітко усвідомлював, що вибір місця може стати вирішальним чинником вдалого перебування тут.

В ту саму мить, коли йому спала ця думка, він помітив мотузку, що була натягнута між двома деревами. На ній досушувалися дівчачі трусики, які лагідно колихав вечірній бриз. «Мабуть, це непогана ідея, — сказав він собі, — між сусідами в кемпінгу зав'язується знайомство, це дозволить зрушити з мертвої точки». Він поклав свій намет додолу й почав вивчати інструкцію з його збирання. Французький переклад був нестерпним, англійський — трохи кращим; з іншими європейськими

мовами справи, мабуть, були такими ж. Чортові китайози. Ну що, наприклад, може означати: «вигорнути напівжорстке кріплення, щоб зафіксувати положення купола»?

З усе більшим відчаєм він тупо дивився на схеми. Раптом праворуч від нього з'явилося щось схоже на скво¹; жінка була одягнена в шкіряну міні-спідницю; у сутінках можна було побачити її пишні важкі груди. «Ти щойно приїхав? — запитала примара. — Допомогти натягнути намет?» — «Я справлюся, — прохрипів він глухим голосом, — усе добре, дякую. Дуже люб'язно з вашого боку», — додав він, і в нього перехопило подих. Він відчув пастку. І справді, за якусь мить із сусіднього вігвама (де вони спромоглися купити цю штуку? Самі зробили?) долинуло голосіння. Скво рвонула туди й одразу ж повернулася з двома малими опецьками, по одному на кожному стегні, й почала похитувати стегнами. Голосіння посилилося. Риссю прибіг самець скво з членом назовні. То був бородатий здоровань років п'ятдесяти з довгими сивими патлами. Він узяв одного малюка й почав його пестити; це було огидно. Брюно відійшов на кілька метрів; од спеки він був увесь мокрий. З цими монстрами безсонна ніч йому забезпечена. Певна річ, ця корова годує їх груддю; а груди таки нічогенькі!

Брюно відступив на кілька кроків по пагорбу, намагаючись непомітно відійти од вігваму; втім, він не дуже хотів занадто віддалятися від трусиків. То була делікатна штучка, прозора, вся в мереживах; неможливо уявити, щоб такі могли належати скво. Він віднайшов місце між наметами двох канадок (кузин? сестер? ліцейських подруг?) і взявся до роботи.

Коли він, нарешті, закінчив, уже майже стемніло. В останніх променях вечірнього світла він спустився за своїми речами. По дорозі він зустрів кількох людей: і пар, і одинаків. Самотні жінки переважно років сорока. Час від часу він читав таблички, при-

¹ *Squaw* (англ.) — індіанка Північної Америки.

биті до дерев: «БУДЬТЕ ВЗАЄМНО ВВІЧЛИВІ»; він підійшов до однієї з них. Під нею була розташована маленька купіль, повністю наповнена презервативами вітчизняного виробництва. Нижче стояла біла пластикова урна для сміття. Він натиснув на педаль, увімкнув кишеньковий ліхтарик: усередині здебільшого банки з-під пива, але також і кілька використаних презервативів. «Це вселяє надію, — сказав собі Брюно, — здається, тут часу не марнують».

Повертатися нагору було важко; валізи впивались у руки і різали їх, дихання було уривчастим; йому довелося зупинитись на півдорозі. Якись люди вешталися по кемпінгу, промені їх ліхтариків схрещувались у темряві. Трохи далі, на прибережній дорозі, ще був жвавий рух. У «Династії», що на Сен-Клеманському шосе, очікувалося шоу оголених бюстів, але в нього вже не було сил туди йти — ні туди, ні будь-куди. Брюно ще з півгодини не рухався з місця. «Я дивлюся на світло фар, що мерехтять за деревами, — думав він, — це моє життя».

Повернувшись до свого намету, він налив собі віскі й почав тихесенько мастурбувати, гортаючи «Свінг мегезін» (розділ «Право на насолоду»); свіжий номер він купив на автостоянці поблизу Анже. Він не припускав, що зможе скористатися різноманітними пропозиціями цього видання; не відчував себе на висоті для групового сексу чи могутніх сім'явивержень. Жінки, готові до інтимних зустрічей з чоловіками, як правило, надають перевагу чорношкірим і потребують таких мінімальних розмірів члена, до яких йому було далеко. Вивчаючи номер за номером, він мимоволі смиренно усвідомив, що його член надто малий: з таким не увійдеш до лав порногігантів.

Проте, його загалом задовольняли власні фізичні можливості. Капілярні імпланти добре засвоїлися: лікар знався на своїй справі. Він регулярно відвідував спорт-клуб і, відверто кажучи, вважав, що як для сорокадворічного чоловіка він не в такій уже й поганій формі. Він знову налив собі віскі, кінчив просто на журнал і заснув майже умиротворений.

ТРИНАДЦЯТЬ ГОДИН ПОЛЬОТУ

Дуже швидко Край Змін зіткнувся з проблемою старіння. Молодь вісімдесятих вважала ідеали його засновників дещо застарілими, якщо не брати до уваги павільйони спонтанного театру й каліфорнійського масажу. Край за своєю суттю був передусім кемпінгом; з точки зору комфорту житла та якості харчування він не міг змагатися з офіційними центрами відпочинку. До того ж його певна анархічність ускладнювала чіткий контроль відвідування та сплати; тому з часом ставало дедалі складніше підтримувати фінансову рівновагу, втім, з самого початку вона була досить хисткою.

Перший захід, одностайно схвалений засновниками, полягав у тому, щоб встановити тарифи, які надавали б молоді справді пільгові умови; виявилось, що цього замало. У 1984-му, на початку бюджетного року, Фредерік Ле Дантек на щорічних зборах запропонував нововведення, які мали б забезпечити добробут Краю. Для 80-х років підприємництво — саме таким був результат його аналізу — одна з найбільш перспективних авантур. Адже всі присутні мають неперевершений досвід оздоровчих практик, які починаються з гуманістично орієнтованої психології (гештальтпсихологія, вчення про реінкарнацію, ходіння по розпеченому вугіллю, трансактний аналіз, медитація дзен, нейролінгвістичне програмування). Чому ж не скористатися всім цим задля розробки програми прийому стажерів? Після бурхливих дебатів пропозицію було прийнято. Саме тоді й була збудована піраміда, а також з півсотні бунгало з обмеженим, але прийнятним комфортом, для стажерів. У той-таки час був проведений інтенсивний вузькоспрямований мейлінг, адресований адміністраторам з кадрової політики великих підприємств. Дехто з представників крайньої лівої політичної орієнтації вороже сприйняв такі нововведення. В середині керівництва Краю відбулася недовга

боротьба, і асоціацію, за законами якої жили в цій місцевості з 1901 року, було розпущено, а замість неї створено товариство з обмеженою відповідальністю, головним акціонером якого став Фредерік Ле Дантек. До того ж маєток належав його батькам, а відділення банку «Креді Мютюель» департаменту Марна-і-Луара, здавалося, було схильне підтримати цей проект.

Через п'ять років Край спромігся зібрати цілий каталог узгоджень (Національний Паризький банк, IBM, Міністерство бюджету, Управління Паризького міського транспорту, група компаній «Буїг»...). Упродовж року організовувалися стажування всередині підприємств та поза ними, а функціонування Краю, як «місця для відпочинку», що його було вирішено залишити через ностальгію за минулими роками, давало не більше п'яти відсотків річного обігу.

Брюно прокинувся з сильним головним болем і без особливих ілюзій. Про Край він почув від однієї секретарки, що повернулася із стажування «Особистий розвиток — позитивна настанова» по 5000 франків за добу. Він попросив дати йому брошуру про літній відпочинок, побачив, що за стилем він дуже симпатичний, тяжіє до культурної відкритості з анархічним відтінком. До того ж його увагу привернула статистична довідка внизу сторінки: минулого літа, в червні-серпні, 63 відсотки мешканців Краю становили жінки. Тобто майже дві баби на одного мужика; то був вирішальний чинник. Він одразу вирішив витратити один тиждень липня, просто щоб глянути, тим більше, що коли він вибирав кемпінг, з'ясувалося: Край обійдеться йому дешевше, ніж, наприклад, «Клуб-Мед» чи навіть студентські путівки. Справді, щодо типу жінок він угадав: колишні лівачки, не першої свіжості, не виключено, сіркопозитивні¹. Ну то й що, дві на одного — це його шанс; якщо не ловити гав, хтозна, можливо, він зможе витягти обидва щасливих білети.

¹ З позитивною реакцією на СНІД.

Що ж до сексу, то цей рік почався для нього досить добре. Навала дівчат зі Сходу призвела до падіння цін; тепер можна було легко розслабитися за 200 франків проти 400 ще кілька місяців тому. На жаль, у квітні він був змушений заплатити за капітальний ремонт машини після аварії, до того ж усю провину повісили на нього. Банк почав притискати його, довелося обмежити свої потреби.

Він трохи підвівся на лікті і налив собі першу порцію віскі. «Свінг мегезін», що він його купив на стоянці поблизу Анже, лежав відкритим на тій самій сторінці; якийсь тип, не знявши шкарпеток, з очевидним зусиллям мітив членом у об'єktiv. Його звали Ерве.

«З моїм навіть поруч не стоїть, — зітхнув Брюно, — не пара мені, ой не пара». Він натягнув труси і потрюхикав до вбиральні. Хай там як, з надією подумав він, якщо взяти, наприклад, вчорашню скво, то вона відносно їстивна. Товсті, трохи відвислі груди — ідеальний варіант для доброго іспанського відсмоктування; в нього вже років три такого не було. А тим часом він ласий на іспанське відсмоктування; але шльондри здебільшого не люблять цього. Може, їх дратує фонтан сперми в обличчя? Це що, вимагає більшої витрати часу чи особистих зусиль, ніж мінет? Чи це завжди так трапляється, коли повинність виявляється нетиповою; іспанське відсмоктування зазвичай погано виконується, отже, воно не передбачається, про нього дуже важко домовитись. Для дівчат ця штука більш інтимна. Тільки для своїх, ось так. Брюно, який шукав саме іспанське відсмоктування, не раз був змушений зменшити свої апетити, погоджуючись на просте відсмоктування, тобто на звичайний мінет. Утім часто-густо йому вдавалося наполягти на своєму; але все одно в структурному відношенні щодо іспанського відсмоктування товар завжди залишав бажати кращого. Так вважав Брюно.

Дійшовши подумки до цього пункту, Брюно наблизився до будівлі № 8. Більш-менш підкорившись неминучості мати справу

зі старими шльондрами, він пережив жорстоке потрясіння, зустрівши дівчат-підлітків. Їх було четверо, від п'ятнадцяти до сімнадцяти, вони стояли біля душової, якраз навпроти умивальників. Двоє з них, у купальниках, чекали; двоє інших гралися, наче уклейки, щебечучи і з вереском бризкаючись: ті були зовсім голі. Видовище було неймовірно грандіозним та еротичним, він не заслуговував на це. В трусах у нього все напружилося; він дістав член і притулився до стійки умивальника, водночас тикаючи в щелепу зубною щіткою. Від надмірного старання він поранив ясна і витягнув з рота закривавлену щітку. Тим часом головка члена роздулася, палала, пройнята сильною сверблячкою; вже починала створюватися крапля.

Одна з дівчат, тендітна брюнетка, вийшла з душу і схопила махровий рушник; вона задоволено поплескала себе по молодих грудях. Рудоволоса крихітка скинула трусики й пірнула під душ; волосся її кіски було світло-золотавим. Брюно легко застогнав, у нього все попливло перед очима. Він має право скинути труси, підійти до душової та стати в очікуванні. Це його право — чекати на свою чергу біля душу. Він уявив собі, як мастурбує перед ними; як говорить щось на кшталт: «Чи тепла водичка?» Відстань між кабінками була з півметра; якби він мився поруч з рудою, вона, мабуть, випадково зачепила б його член. Від такої думки запаморочення посилилось; він учепився у фаянсову раковину умивальника. В ту ж саму мить двоє дівчат з оглушливим реготом вибігли через двері праворуч. Тепер на них були чорні шорти, розшиті блискучими смужками. Брюно відразу ослабів, запхнув свого штиря назад у труси і зосередився на проблемах із зубами.

Згодом, усе ще не одійшовши від шоку після цієї зустрічі, він спустився в їдальню поснідати. Він розташувався окремо, ні з ким не розмовляючи; жуючи свої вітамінізовані злакові кашки, він розмірковував про вампіризм сексуального пошуку, про його фаустіанський аспект. Усе, що говорять про гомосексу-

вони аж ніяк не можуть розраховувати на шлюбний — пристрасний чи осоружний — інститут, для справи якнайскорішого скасування якого вони зробили все можливе. Належачи до генерації, яка з небаченим до того розмахом стверджувала перевагу молодості над зрілістю, вони позбавлені права дивуватися тому, що генерація, яка їх змінила, в свою чергу зневажає їх. Зрештою культ тіла, який вони колись так завзято проголошували, у міру зів'янення їх власної плоті неминуче призводив до все більшої відрази до самих себе — відрази, що мало чим відрізняється від тієї, яку вони могли прочитати в поглядах людей, що їх оточували.

Чоловіки їх віку були загалом у тому ж самому становищі; втім, така схожість долі не породила ніякої солідарності між ними: чоловіки, розмінявши п'ятий десяток, продовжували увиватися за молоденькими — і нерідко з певним успіхом, щастило принаймні тим, хто, зумівши спритно вплутатись у життєву гру, досяг популярності, певного інтелектуального чи фінансового рівня; а для жінок у переважній більшості прихід зрілості приносив із собою поразку, мастурбацію та сором.

Будучи привілейованим притулком сексуальної розкутості і свободи бажання, Край Змін, звичайно, мав скоріше, ніж будь-яке інше місце, стати краєм гіркоти та депресії. Прощавайте, обійми на траві галявин у сьйві повного місяця! Прощавайте, квазі-діонісійські торжества у славу оголених, змашчених олією тіл під променями полуденного сонця! Так нудно бубоніли сорокарічні, дивлячись на свої обвислі члени та жирні округлості.

У 1987 році в Краї почали з'являтися перші гуртки напіврелігійної спрямованості. Звичайно, християнство лишалося поза грою; але ініціатори — люди загалом досить терпимі — зуміли примирити містичну, певною мірою туманну екзотику з культом тіла, який вони продовжували насаджувати всупереч здоровому глузду. Кабінети сенситивного масажу чи розкутості плотського начала, певна річ, ще тримались; але все помітнішим ставало зростання інтересу до астрології, єгипетських карт таро,

медитації стосовно чакр¹, до особливих енергій. Відбувалися «зустрічі з Янголом»; дехто навчився вловлювати кристалічні вібрації. Сибірське шаманство вражаюче виявило себе у 1991-му, коли внаслідок подовженого сеансу посвячення біля жаровні з освяченим вугіллям один з учасників помер від серцевої недостатності. Тантричний культ, що поєднує сексуальні вправи, туманну медитацію та глибокий егоїзм, користувався особливо великим успіхом. За кілька місяців Край — як і решта подібних закладів у Франції та в Західній Європі — перетворився в цілому на центр *New Age*², досить модний, який до того ж зберіг гедоністичну й анархічну специфіку «в дусі сімдесятих», що забезпечило йому особливе місце на ринку.

Після сніданку Брюно повернувся до себе в намет, якусь мить вагався, чи не зайнятись йому онанізмом (спогади про дівчат ще не втратили своєї гостроти), але зрештою вирішив не робити цього. Ці шалені юні створіння, мабуть, належали до потомства тих самих представниць генерації шістдесят восьмого, згуртовані групи яких він весь час зустрічав по всьому кемпінгу. Отже, дехто з постарілих шльондр зумів продовжити свій рід. Цей факт навів Брюно на сумні, не дуже приємні роздуми. Він різко смикнув застібку-блискавку, на яку заціпався його намет, небо над ним синіло. Білі хмарки, наче бризки сперми, летіли над верхівками сосен; погода була гарна. Він глянув у свою програму, зупинивши погляд на першому пункті: «Креативність та релаксація». Вранці йому пропонувалося на вибір: пантоміма і психодрама, заняття аквареллю, композиція. Щодо

¹ *Чакри* — в індуїстській міфології — зброя в одній з чотирьох рук бога Вішну, що мала надприродну силу; окрім того — енергетичні центри на тілі.

² *New Age* — Нова ера (*англ.*). Назва походить від ідеї настання на початку третього тисячоліття ери Водоля, що має принести на Землю мир, злагоду та спокій. Ця ідея стала основою руху *New Age*, що закликає до терпимості і містить як елементи традиційних релігій, так і елементи езотерики та окультизму.

психодрами — ні, дякую, це вже влаштовували на вихідний у замку поблизу Шантії: п'ятдесятирічні аспірантки-соціологи каталися по гімнастичних матах, вимагаючи плюшевих ведмедиків у своїх татусів; цього задоволення краще уникнути. Аква-рель спокушала, але потрібно буде вийти на відкрите повітря, сідати на соснові голки, мати справу з мурахами та іншими незручностями. І все це лише для того, щоб створити якусь мазанину, чи варто?

Ведуча групи з композиції мала довге чорняве волосся, великий, обведений карміном рот (такий, який зазвичай називають «зроблений для мінету»); на ній були спортивні штани та блуза-хітон. Гарна жінка, вищий клас. «Хоча й стара шльондра», — подумав Брюно, займаючи перше місце у нечисленному колі учасників. Праворуч од нього сиділа товста сива тітка в окулярах з товстим склом, із страхітливо землистим обличчям; вона гучно сопіла. Від неї смерділо вином, але ж зараз лише пів на одинадцятю.

— Щоб ушанувати нашу зустріч, — почала ведуча, — щоб ушанувати Землю та п'ять напрямків шляху, почнемо наше заняття з вправи хатха-йоги, яка має назву «шана сонцю». — Після цього йшов словесний опис неймовірної пози; у цю мить п'яничка біля нього вперше ригнула. — Ти втомилася, Жаклін, — зауважила йогиня. — Не слід робити вправу, якщо ти не відчуваєш її. Ляж, полеж. Трохи згодом до тебе приєднається решта групи.

Справді, згодом довелось лягти; тим часом, як кармінна ведуча заглибилась у солодке, пустопорожнє, як у Контрексевілі¹, словоблудство:

— Ви поринаєте у чудову чисту воду. Ця вода омиває ваші члени, ваш живіт. Ви дякуєте матері Землі. Притуліться до неї. Відчуйте своє бажання. Подякуйте собі за те, що це бажання вам дано, — і таке інше.

¹ *Контрексевіль* — один з найвідоміших бальнеологічних курортів у Франції, відомий неперевершеною якістю своєї води.

Розтягнувшись на засаленому татамі, Брюно відчував, як від роздратування у нього скрегочуть зуби; поруч з рівномірними інтервалами блювала п'яна тітка. Між двома відрижками вона вивергала протяжне «Гааах!», що мало наочно продемонструвати стан невимушеності, якого вона вже досягла. Кармінна шльондра провадила далі свій скетч, волаючи до земних сил, чиї випромінювання пронизують черево та статеві органи. Торкнувшись чотирьох стихій, вона, задоволена власним виступом, закінчила:

— Тепер ви досягли межі раціональної ментальності; ви встановили контакт з вашими глибинними планами. Прошу вас: відкрийтеся назустріч безмежним просторам творіння.

«Йди під три чорти!» — подумки вилаявся розлючений Брюно, через силу підводячись на ноги.

Далі йшов сеанс написання композицій, за яким — загальна вступна промова та читання текстів. На цьому занятті була лиш одна більш-менш терпима краля: гарнесенька руда крихітка у джинсах і футболці, яка відгукувалася на ім'я Емма і створила бездоганно дурний віршик про місячних баранів. А втім, усі решта як один теж висловлювали своє захоплення і вдячність за віднайдений контакт з нашою матір'ю Землею та нашим батьком Сонцем. Коли дійшла черга до Брюно, він похмурим голосом прочитав свій опус:

*Таксисти — педики розпусні,
Не зупиняються, хоч лусні!*

— Це спогади, що не відпускають тебе, — мовила йогиня. — Ти все ще переживаєш колишню образу, тому що не піднявся над своїми темними енергіями. Твої глибинні плани обтяжені, я відчуваю це. Ми можемо допомогти тобі, тут і зараз. Ми станемо на ноги і зробимо коло.

Вони підвелися і, взявшись за руки, розташувалися колом. Мимоволі Брюно взяв за руку п'яничку справа, а зліва — одно-

го з тих огидних бороданів, схожих на Кавана¹. Зосереджено, але разом з тим дуже спокійно, інструкторка мовила протяжне «Ом!». Її вигук не залишився без відповіді: усі теж почали промовляти це «Ом!», наче все життя тільки цим і займались. Брюно відважно спробував і собі включитися в гучний ритм дійства, аж раптом відчув, що втрачає рівновагу, падаючи направо: п'яничка, впавши у транс, повисла на ньому мішком. Він випустив її руку, але уникнути падіння не зміг і впав на коліна біля цієї старої шльондри, що брикалася, лежачи на спині. Йогиня, на мить перервавшись, спокійно пояснила:

— Так, Жаклін, твоя правда: якщо ти відчуваєш, що хочеш лягти, то так і треба зробити.

Здається, ці двоє добре знають одна одну.

Другий сеанс написання композиції пройшов дещо вдаліше; надихнувшись ранковим миттєвим баченням, Брюно спромігся на такий поетичний опус:

*Я в басейні пінку
Вистромив, мов рибку,
Щоб засмаг мій прутень.
(Браво, пірко, круто!)*

*Бог прийшов до мене
Нагорі, в солярії,
З яблуком зеленим
І з очами ярими.*

*Він живе за брамою
(Браво, члене, браво!).
У раю прописка.
(Хай живе піпіська!)*

¹ Франсуа Кавана (народився в 1923 р.) — французький письменник, твори якого рясніють докладним змалюванням відвертих еротичних сцен.

— Тут забагато гумору, — відзначила йогиня з легким докором.

— Містики, — вставила тітка, що ригала. — Це скоріше не гумор, а беззмістовна містика...

Що з ним відбувається? Доки він усе це терпітиме? Чи це того варте? Брюно серйозно замислився над цим питанням. Тільки-но заняття закінчилося, він попрямував до свого намету, навіть не спробувавши поговорити з рудою кралею; перед обідом йому треба було ковтнути трохи віскі. Поблизу свого привалу він зіштовхнувся з однією з тих дівчат, на яких витріщився тоді в душовій; граціозним рухом, від якого сколихнулись її груди, вона відчепила з мотузки трусики, що їх вивісила напередодні сушитися. Він відчув, що готовий злетіти у повітря і розплескатися по кемпінгу шматами жиру. А що, власне, змінилося з часів його власної молодості? Він мав ті ж самі бажання, те ж саме розуміння, що навряд чи йому вдасться задовольнити їх. Світ, який не поважає нічого, крім молодості, потихеньку *зжирає* людську сутність. До обіду він обрав одну католичку. Зрозуміти це було неважко, вона носила на грудях величезний залізний хрест; до того ж, у неї були припухлі нижні повіки, які надавали погляду глибини й часто виявляли цілком католицький, якщо не містичний умонастрій (а іноді, правда, і схильність до алкоголізму). З довгим чорнявим волоссям, дуже білою шкірою, вона була трохи худа, але непогана. Навпроти неї сиділа біляво-руда дівчина швейцарсько-каліфорнійського типу, зростом щонайменше метр вісімдесят, з чудовим тілом, на вигляд надзвичайно здорова. То була керівниця тантрійських занять. Насправді вона була родом з Кретея і звали її Брижіт Мартен. У Каліфорнії вона збільшила собі бюст і пройшла обряд посвячення в таємниці східної містики, до того ж вона змінила собі ім'я: повернувшись до Кретея, вона протягом року вела тантрійські заняття для всілякого наброду під ім'ям Шанті Мартен. Здавалося, католичка надзвичайно захоплювалася нею. Спочатку Брюно зміг втрутитись у розмову, яка крутилася на-

вколо дієти з натуральних продуктів, — він мав інформацію щодо пшеничних проростків. Але дуже швидко дами перейшли до релігійних тем, і йому було вже вкрай важко поспішати за ними. Чи можна прирівняти Ісуса до Крішни, а якщо ні, то до кого? Чи слід віддати перевагу Рентентену перед Расті? Католичка, хоча й була католичкою, не дуже любила Папу: Іоанн Павло II з його середньовічною ментальністю гальмує духовний розвиток Західної цивілізації — такою була її теза.

— Авжеж, — погодився Брюно, — він такий йолоп... — Маловживане слівце підіграло інтерес до його персони з боку обох жінок. — А ось далай-лама вміє ворухити вухами, — сумно закінчив він, доїдаючи свій біфштекс.

Католичка жваво підскочила, навіть не доторкнувшись до своєї кави. Вона не хотіла запізнюватися на свої *«Правила так-так»* — заняття із саморозкриття особистості.

— О так! *«Так-так»* — це здорово! — палко вигукнула швейцарка, теж підводячись.

— Дякуємо за розмову, — кинула католичка, з милою посмішкою повернувшись до нього.

Ну, не так уже й погано він викрутився. «Розмовляти з цими бабами, — думав Брюно, повертаючись до себе в кемпінг, — усе одно, що відливати в пісуар, сповнений недопалків; або ще як срати в унітаз, забитий гігієнічними прокладками: вони не пролазять у трубу, а потім смердять». Слово пружно пронизує простір, той самий простір, що розділяє тіла. Не потрапивши в ціль, не отримавши відгуку, воно по-дурному зависає у повітрі, такі слова починають гнити й смердіти, це достеменний факт. Сприяючи налагодженню взаємозв'язків, слово може також зруйнувати їх.

Він розташувався в шезлонгу біля басейну. Дівчата по-діотоськи метушилися, під'юджуючи хлопців, щоб ті зіштовхнули їх у воду. Сонце стояло в зеніті. Голі лискучі тіла ходили туди й сюди навколо блакитної гладіні води. Сам того не помітивши, Брюно поринув у читання *«Шести приятелів і Люди-*

ни в рукавичці», мабуть, справжнього шедевра Поля-Жака Бонзона, що нещодавно був перевиданий у серії «Бібліотека для юнацтва». Під майже нестерпно гарячим сонцем приємно було перенестися у ліонські тумани, побути в заспокійливому товаристві песика Капі.

Пообідня програма надавала йому вибір між сенситивним гештальт-масажем, звільненням голосових зв'язок і переродженням у гарячій воді. До речі, масаж за своїм характером був дуже *hot*, гаряченьким. Уявлення про звільнення голосу він дістав мимохідь, прямуючи на сеанс масажу. Всього там було з десятків пацієнтів; украй збуджені, вони стрибали туди-сюди під керівництвом тантриски, скавучачи, наче перелякані індики.

Масажні столики, вкриті лазневими рушниками, стояли на верхівці пагорба, утворюючи широке коло. Учасники були зовсім голі. В центрі кола ведучий — невисокий, трохи зизокий брюнет — почав викладати коротку історію сенситивного гештальт-масажу: починаючи свій шлях у працях Фріца Перлса про гештальт-масаж, або «масаж по-каліфорнійськи», він поступово увібрав деякі сенситивні досягнення, ставши — так принаймні вважав лектор — найбільш повноцінною методикою масажу. Йому відомо, що не всі в Краї поділяють таку точку зору, але полемізувати з цього приводу він не хоче. Хай там як, це він повідомив під кінець своєї промови, масаж від масажу різниться; врешті-решт можна навіть сказати, що немає двох однакових масажів. Покінчивши з преамбулою, він перейшов до демонстрації, поклавши на стіл одну з учасниць.

— Відчути напругу своєї партнерки... — повчав він, поглажуючи її плечі; його член погойдувався за кілька сантиметрів од білявого волосся дівчини. — Гармонізувати, постійно гармонізувати... — мовив він, обливаючи олією її груди. — Поважати недоторканність тілесної структури... — Його руки сковзнули до її живота, дівчина заплющила очі і з очевидним задоволен-

ням розсунула стегна. — Ось, — закінчив він, — тепер ви працюватимете разом. Ходіть, дійте, зустрічайтесь у просторі; поспішайте зустрітися одне з одним.

Збентежений попередньою сценою, Брюно відреагував трохи запізно, але ж саме тут і треба було ловити момент. Слід було незворушно наблизитись до жаданої партнерки, з посмішкою зупинитися перед нею і спокійно спитати: «Хочеш попрацювати зі мною?» Решта, мабуть, знала, що до чого, бо за тридцять секунд розхапали всіх. Брюно розгублено глянув навколо й побачив, що залишився віч-на-віч з чоловіком, кремезним, маленьким волохатим брюнетом з товстим членом. Він вчасно не збагнув, що тут було тільки п'ять дівчат на сімох мужиків.

Дякувати Богу, цей другий не скидався на голубого. Вочевидь розлючений, він мовчки ліг на живіт, поклав голову на схрещені руки і заходився чекати. «Відчути напругу... поважати недоторканність тілесної структури...» Брюно не пошкодував олії, але далі колін просунутися не зміг; цей тип лежав нерухомо, наче колода. В нього навіть сідниці поросли волоссям. Олія почала стікати, капаючи на лазневий рушник, литки волохатого, мабуть, уже наскрізь просякли нею. Брюно підвів голову. Зовсім поруч він побачив двох чоловіків, що лежали горілиць. Сусід справа підставив для масажу свій торс, груди дівчини м'яко погойдувались; її кіска була на рівні його носа. Касетник ведучого розносив у повітрі широкі хвилі музичної піни з синтезатора; небо сяяло бездоганною синявою. Навколо Брюно, лисніючи від масажної олії, плавно знімались осяяні сонцем члени. Все це було жорстоко *реальним*. Він більше не міг продовжувати. В іншій точці кола ведучий давав поради одній із пар. Брюно швидко зібрав свій рюкзак і подався вниз до води. Навколо басейну була саме година пік. Оголені жінки, розтягнутись на траві, базікали, читали або просто приймали сонячні ванни. Куди б приткнутися? З рушником в руці він став тинятися по

галявині; в деякому сенсі він загубився серед піхв. Він почав переконувати себе, що слід виявити рішучість, коли побачив католичку, яка розмовляла зі смагливим кремезним коротуном, чорноволосим і кучерявеньким; його очі сміялися. Брюно привітав її невиразним жестом — вона нічого не помітила — і приліг поруч. Якийсь тип мимохідь гукнув до чорнявого курдупеля: «Привіт, Каріме!» Той, не припиняючи розмови, махнув рукою. Вона слухала мовчки, відкинувшись на спині. Між її худих стегон була дуже миленька штучка, трохи опукла, з чорним, чарівно хвилястим волоссям. Продовжуючи базікати, Карім лагідно погладжував свої яйця. Брюно притулився щокою до землі, зосередивши увагу на лобковій порості католички, що була за якийсь метр од нього: то був світ лагідності. Він розслабився, обважнів і заснув.

14 грудня 1967 року Національна асамблея прийняла в першому читанні закон Ньюїрта про легалізацію протизаплідних засобів; відтепер пігулки можна було вільно купити в аптеках, хоча їх випуск ще не був сповна сплачений Міністерством соціального захисту. Саме з цього моменту широкі верстви населення дістали доступ до *сексуальної свободи*, що залишалася раніше привілеєм окремих кіл суспільства, представників вільних професій та артистичної богеми, як і керівників дрібних та середніх підприємств. Відзначимо одну пікантну подробицю: ця *сексуальна свобода* спочатку подекуди уявлялась якоюсь колективною мрією, тоді як насправді йшлося про новий рівень історичного сходження індивідуалізму. З такого старого гарного сполучення, як *домашнє господарство*, виходить, що подружжя та родина являли собою останній острівець первісного комунізму всередині ліберальної цивілізації. Наслідком сексуального звільнення став розпад цих суспільств перехідного часу — останньої перешкоди, що стоїть між індивідом та ринком. Процес такого розпаду триває й досі.

Зазвичай після обіду керівний комітет Краю Змін влаштував *танцвечори*. До речі, цікаво, що в такому місці, де особливе значення надавалося нововведенням у сфері духовності, такий вибір ще раз підтверджує незамінність танцвечорів як засобу спілкування між статями в некомуністичному соціумі. Як підкреслював Фредерік Ле Дантек, первісні суспільства теж встановлювали свої свята на танцях, тобто входячи в транс. Отже, звукова апаратура та бар були розташовані на центральній галявині, і люди до пізньої ночі під місяцем дригали ногами. Брюно це давало ще один шанс. Правду кажучи, молоденькі дівчатка, що були в кемпінгу, досить рідко ошчаслилювали ці вечори своєю присутністю. Вони з більшою охотою бігли на околишні дискотеки (у «Більбоке», в «Династію», в «2001», а часто і до «Піратів»), там влаштувалися тематичні вечори, з чоловічим стриптизом чи зірками порнофільмів. Самотніми в Краю залишались лише двоє-троє молодиків з маленькими членами і сонним темпераментом. Вони задовольнялися лише тим, що не виходили зі своїх наметів, мляво пощипуючи струни розстроєної гітари, тим часом, як усі решта дивилися на них з деякою зневагою. Брюно відчував, що не надто відрізняється від цих молокососів; але хай там як, за відсутності дівчат, дістати яких було майже неможливо, було б добре «застромити дротик у який-небудь жирний шматок», якщо користуватися термінологією читачів «Ньюлука», що його він побачив у кафетерії «Анже-Нор». Спонукуваний цією надією, об одинадцятій вечора він натяг білі штани й матроську сорочку і спустився туди, звідки долинав найгучніший шум.

Окинувши поглядом півколо танцюючих, першим, кого він помітив, був Карім. Той покинув католичку, зосередившись на чарівній розенкрейцерській красуні. Вони з чоловіком приїхали сюди після обіду, високі, стрункі, серйозні, на вигляд урожденці Ельзасу. Вони влаштувалися у величезному оригінальному наметі, він був увесь у навісах та заклепках, чоловік

споруджував його години чотири. На початку вечора він причепився до Брюно, розписуючи йому всі потаємні красоти братства Рожевого Христа. Його очі блищали за склом круглих маленьких окулярів; то був справжній фанатик. Брюно слухав неуважно. За твердженням цього типа, рух розенкрейцерів народився в Німеччині, він, звичайно, навіяний якимись працями алхіміків, однак його також слід було пов'язувати з рейнським містицизмом. «Все це насправді штучки педиків і нацистів, — зробив висновок Брюно. — Засунь свого хреста собі в гузно, любий, — сонно подумав Брюно, поглядаючи на кінський круп його красуні дружини, що метушилася на колінах біля газової плити. — І троянду відправ туди ж», — подумки закінчив він, коли вона випрямилася, показавши груди, і наказала чоловікові піти переодягти дитину.

Хай там як, але зараз вона танцювала з Карімом. Дивна з них була пара: він на півметра нижчий за неї, товстенький хитрий дядечко, поруч з цією височенною німецькою кобилою. Танцюючи, він усміхався і невгаваючи теревенив, ризикуючи втратити свою первісну мету спокусника; проте справа, здавалося, просувалась уперед: вона теж усміхалася, зацікавлено, майже зачаровано, дивлячись на нього; одного разу вона навіть голосно пирснула від сміху. У дальньому кінці галявини її чоловік пояснював новому потенційному адептові звідки в 1530 році на землі Нижня Саксонія з'явилися розенкрейцери. Його трирічний білявий синок, нестерпний шмаркач, через рівні проміжки часу починав ревіти, вимагаючи, щоб його віднесли в ліжко. Коротше, тут також довелося спостерігати достеменні моменти *реального* життя. Поруч з Брюно двоє щуплих типів, на вигляд священнослужителі, коментували дії бабія. «Розумієш, він гарячий, — мовив один. — У нього немає грошей, щоб заплатити їй, він не такий вродливий, у нього вже черевце, навіть зростом він нижчий за неї. Проте він, негідник, пристрасний, цим і бере». Інший сумовито підтверджував сказане, перебира-

ючи пальцями уявні чотки. Допиваючи свою апельсинову горілку, Брюно побачив, що Карім спромігся заманити розенкрейцершу на пагорб, увесь порослий травою. Однією рукою він обіймав її за шию, а другу, не перериваючи розмови, обережно просунув їй під спідницю. «Ось як, навіть ноги розсунула, сучка нацистська», — подумав Брюно, відходячи від танцюючих. Перш ніж вийти з освітленого кола, він мигцем помітив, як католичка підставляла свій зад якомусь типу, схожому на інструктора з лижного спорту, а той лапав її за сідницю. Брюно нічого не лишалось, як повернутись у свій намет, де на нього чекала пачка равіолі.

У наметі він машинально, з відчаю, перевірів свій автовідповідач. Там було одне повідомлення. «Мабуть, ти поїхав у відпустку, — почув він спокійний голос Мішеля. — Зателефонуй мені, коли повернешся. Я теж у відпустці, і надовго».

4

Він йшов і йшов, він дійшов до межі. Згряя хижих птахів кружляла в небі, тяжіючи до невидимого центру — мабуть, до падла. М'язи його ніг пружно відгукувалися на нерівності дороги. Завіса жовтої трави вкривала пагорби; на схід око бачило безкрайню панораму. З учорашнього дня він нічого не їв; йому не було страшно.

Прокинувся він в одежі, лежачи впоперек ліжка. Перед входом до магазину «Монопрі» розвантажувалася вантажівка з товарами. Було трохи більше сьомої години ранку.

Вже багато років Мішель вів суто інтелектуальне життя. Почуття, що визначають життя людини, його не цікавили; він погано розумівся на них. У наш час можна організувати своє життя з бездоганною чіткістю; касирки в супермаркеті відгукувалися на його коротке вітання. За десять років, які він прожив

у гуртожитку, його мешканці змінювалися безліч разів. Час од часу формувалися сімейні пари. Тоді він міг спостерігати за переїздом: їхні друзі перетягували сходами коробки та лампи. Всі були молоді, всі посміхались. Часто (але не завжди) після чергового розриву обоє жильців виїжджали водночас. Помешкання звільнялося. Що з цього виходить? Як пояснити те, що відбувається? Важко зробити якийсь певний висновок.

Сам він хотів лише кохати, принаймні він не бажав нічого іншого. Нічого конкретного. Життя, вважав Мішель, має бути простим, щоб його можна було прожити як низку маленьких обрядів, які слід постійно повторювати. Часом ці обряди дурнуваті, а втім, на них можна покластися. Життя без гри випадку, без драм. Але людське життя влаштоване інакше. Частенько він виходив прогулятися, спостерігаючи за молоддю, дивлячись на будинки. Він був певен: більше ніхто не розуміє, як слід жити. Втім, тут він перебільшував: дехто з людей все ж таки виглядав зібраним, захопленим своєю справою, тому їхнє життя, здавалося, було сповнене сенсу. Так, прихильники руху «Act Up»¹ вважали дуже важливим протягнути на телеекрани деякі реклами (що їх дехто засуджував за порнографію), які б зображували крупним планом різноманітні гомосексуальні утіхи. Зазвичай, життя персонажів було цікавим і динамічним, сповненим усіляких подій. У них було безліч сексуальних партнерів, вони з ними злягалися в різних потаємних місцях. Іноді презервативи зсувалися і рвалися. Тоді вони помирили від СНІДу, але навіть смерть їх набирала вигляду доблесного та гідного.

¹ *Act Up* (невсипуща дія — *англ.*) — міжнародний рух — незалежна організація, що була створена 1987 року в Нью-Йорку групою активістів. Гасло організації: «Мовчання — смерть». Цей рух існує в кількох містах США, а також у Франції та Індії. Організація керується способом прямої дії: публічні промови, демонстрації, акції громадянської непокори. Мета руху: домогтися доступу до лікування для всіх носіїв ВІЛ, знищити дискримінацію, скасувати перешкоди і заборони, що заважають ефективній профілактиці СНІДу.

Телебачення, особливо перший канал, полюбляло постійно давати глядачеві уроки гідності. Замолоду Мішель вірив, що особливу гідність надають людині лише страждання. Тепер слід було визнати: він помилявся. Коли щось і надавало людині додаткової гідності, то це саме телебачення.

Незважаючи на постійні невинні радощі, що їх йому давало телебачення, він вважав за потрібне виходити у світ. Бодай за покупками. Без точних орієнтирів людина розривається, розмінюється на дрібниці, з такої вже нічого путнього не витягнеш.

Вранці 9 липня (на день Святої Амандіни) він помітив, що зошити, папки та картотечні ящики вже з'явилися на своєму місці в «Монопрі». Під гаслом «Початок навчального року без головного болю», що здавалося Мішелю цілком переконливим, починалась рекламна кампанія. Адже що таке навчання, накопичення знань, як не суцільний *головний біль*?

Наступного дня в своїй поштової скриньці він знайшов каталог «Труа Сюїс», колекція осінь-зима. На упаковці з товстого картону не було зазначено жодної адреси; мабуть, якийсь комівоєжер сунув йому цей буклет. Як старий клієнт дешевих магазинів з доставкою додому, він уже давно звик до цих невеличких ознак уваги, свідчень взаємної приязні. Літо в розпалі, комерційні стратеги орієнтуються на осінній попит; проте небо як і раніше сяє, а надворі, по суті, лише початок липня.

Ще замолоду Мішель читав різні романи, де все крутилося навколо теми абсурду, екзистенціального відчаю, нерухої порожнечі буття. Така література лише частково переконала його. В той час він часто бачився з Брюно. Брюно хотів стати письменником; він мазюкав сторінку за сторінкою та багато мастурбував; він допоміг Мішелю відкрити для себе Бекетта. Мабуть, Бекетт насправді був, що називається, *великим письменником*, проте Мішель не зміг дочитати до кінця жодного його твору. Це було наприкінці сімдесятих; йому та Брюно було по

двадцять років, і вони вже не відчували себе молодими. Так усе й триватиме: вони відчуватимуть себе все більш старими й соромитимуться цього. Епосі вдалося здійснити в них неймовірну трансформацію: втопити трагічне передчуття смерті в повсякденному і в'ялому відчутті старіння. Два десятиріччя по тому Брюно все ще по-справжньому не замислювався над смертю; спочатку він сумнівався, що коли-небудь замислюватиметься над нею. До самого кінця він прагнутиме жити повним життям, з його проблемами, боротьбою з негодами та ускладненнями конкретного існування і недугами старіючого тіла. До останнього дня він вимагатиме хоча б невеличкої відстрочки, продовження свого земного буття. А головне, до кінця життя він шукатиме останньої солодкої миті, сподіваючись урвати собі останній ласий шматочок. Добряча феляція, хоч якою б незначною перед лицем вічності вона була, дає реальне задоволення; заперечувати це було б безглуздо, думав Мішель, перегортаючи сторінки каталогу, присвячені спідній білизні («Пасок на талії — чуттєвий силует!»).

Що ж до Мішеля, то він мастурбував нечасто; сексуальні фантазії, які йому, молодому досліднику, могли навіяти реальні молоді жінки (переважно комерційні представниці великих фармацевтичних лабораторій) через Мінітель¹, поступово згасали в його уяві. Тепер він спокійно контролював занепад власної мужності через легке безпечне мастурбування, для натхнення йому було досить його каталогу «Труа Сюїс», а часто ще й симпатичного CD-ROM за 79 франків. Брюно ж, наскільки йому було відомо, навпаки, витратив свої зрілі роки, полюючи на непостійних легковажних лоліт з пухкими персами, круглими сідницями і привабливими губками; слава Богу, у Брюно було міцне становище держслужбовця. Але він не жив у світі абсур-

¹ *Мінітель* — французька національна інтерактивна довідкова текстова система.

ду, ні: скоріше в певній мелодраматичній мішанині, серед винних парів та еротичних мрій. Мішель жив у точному, історично німецькому світі, який, однак, підпорядкований загальному ритму деяких комерційних церемоніалів, на кшталт турніру Ролан-Гарос, Різдва, Нового року чи виходу раз на два роки каталогу «Труа Сюїс». Якби він був гомосексуалістом, він міг би взяти участь у «Спідафоні» чи «Гей-прайді»: Якби він був розпусником, то був би у захваті від «Еротичного салону». Якби він був спортивнішим, у цей самий час він спостерігав би за перипетіями піренейського етапу «Тур де Франс». Будучи споживачем без певних інтересів, він, проте, щоразу з радістю відвідував би два тижні італійських товарів у своєму «Монопрі». Все це було добре організовано, воістину гуманно; у всьому цьому він міг би віднайти своє щастя; нічого кращого він не зміг би вигадати, навіть якби бажав цього.

Вранці 15 липня він дістав з урни біля під'їзду проспект релігійного змісту. Різні життєві сюжети закінчувались одним блаженним фіналом: зустріччю з Христом, що воскрес. Його зацікавила історія однієї молодої жінки («Ізабель була шокована, адже вона ризикувала пропустити навчальний рік в університеті»), хоча слід було визнати, що до його власного досвіду ближчою була історія якогось Павла («Для Павла, офіцера чехословацької армії, піком його військової кар'єри стала посада командира протиракетної установки»). Він легко міг вжити до самого себе таке твердження: «Будучи гарним спеціалістом в технічній галузі, випускником престижного навчального закладу, Павел міг би бути задоволений своїм становищем. Але попри це, він був глибоко нещасним і перебував у постійному пошуку сенсу життя».

Каталог «Труа Сюїс», зі свого боку, здавалося, надавав читачеві історично більш обґрунтоване уявлення про хворобливу німець Європеїців. Навіюючи з перших же сторінок думку про

близькість докорінних змін цивілізації, на сімнадцятій сторінці ця теза набувала остаточного формулювання; Мішель кілька годин розмірковував над повідомленням, що містилося в тих двох фразах, які визначали тему колекції: «Оптимізм, великодушність, злагода та гармонія рухають світ уперед. ЗАВТРАШНІЙ ДЕНЬ БУДЕ ЖІНОЧИМ».

Брюно Мазюр у вечірніх новинах повідомив, що американський зонд щойно знайшов на Марсі закам'янілі сліди життя. Йшлося про бактеріальні форми, певно, про метанові археобактерії. Отже, на планеті, близькій до Землі, було можливе виникнення макромолекулярних біоорганізмів, вони могли утворитися від аморфних структур, що самовідтворюються і складаються з примітивного ядра та маловивченої мембрани; потім, певно, цей процес зупинився під впливом кліматичних змін: відтворення все більш ускладнювалось, а тоді й зовсім припинилося. Історія життя на Марсі виявилася досить скромним сюжетом. Однак (хоча Брюно Мазюр, здається, не до кінця це усвідомлював) ця стисла, дещо в'яла розповідь про невдачу жорстко суперечила всім міфічним і релігійним витворам, якими зазвичай тішить себе людство. Не було єдиного, грандіозного акту створення; не було обраного народу, навіть простору чи планети обраної не було. Була лише безліч розкиданих у Всесвіті дрібних, безнадійних і переважно малопереконливих спроб. До того ж, усе це відбувалося із страхітливою одноманітністю. ДНК марсіанських та земних бактерій виявилась, мабуть, ідентичною. Цей висновок укинув його в легкий смуток, який сам по собі вже був симптомом депресії. Дослідника, який перебуває в нормальному, тобто бадьорому та діяльному стані, така ідентичність, навпаки, мала б обрадувати, він побачив би в цьому запоруку багатообіцяючих узагальнених положень. Якщо ДНК всюди однакова, то, мабуть, на те повинні бути свої причини, глибокі причини, пов'язані з молекулярною структурою пептидів або ж з топологічними умовами само-

відтворення. Він міг би знайти ці глибинні причини; він пам'ятав, що коли був молодшим, така перспектива надихнула б його, кинула б у захват.

Коли у 1982 році Джерзінські познайомився з Деппешеном, він закінчував писати дисертацію в університеті в Орсе. Як дисертант він мав брати участь у блискучих дослідах Алена Аспе, що підтверджують нерелевантність розходжень у поведінці двох фотонів, випущених одним і тим самим атомом кальцію; в цій команді він був наймолодшим дослідником.

Точні, строгі, добре задокументовані, досліди Аспе мали викликати жвавий відгук в науковому світі: усі вважали, що вони є першим вичерпним спростуванням доказів, що їх у 1935 році висловили Ейнштейн, Подольський та Розен проти формалізму квантової теорії. Нерівності Белла, як вважалося, виходячи з гіпотез Ейнштейна, були цілком спростовані, до того ж результати повністю збігалися з тим, що припускала квантова теорія. Після цього залишалися тільки дві гіпотези. Згідно з однією, приховані властивості, що зумовлювали поведінку частинок, не піддавалися локалізації, тобто дві частинки могли впливати одна на одну тільки на довільній взаємовідстані. Згідно з другою гіпотезою, слід було відмовитися від самого терміна *елементарна частинка* через повну неспроможність визначити її внутрішні характеристики: тоді дослідник опинявся перед максимальною онтологічною порожнечою, якщо тільки не переходив до радикального позитивізму, обмежуючись математичним виразом передбачення явищ, що спостерігаються, повністю відрікаючись від пояснення їх реальної фізичної сутності. Певна річ, саме до цієї гіпотези і мала схилитися більшість вчених.

Перший звіт про експерименти Аспе з'явився у сорок восьмому номері «Фізикл рев'ю» під назвою: «*Experimental realization of Einstein—Podolsky—Rosen Gedankenexperiment: a new violation of Bell's*

*inequalities»*¹. Джерзінські був одним із співавторів статті. За кілька днів Деплешен сам прийшов до нього. В той час йому було сорок років, і він керував Інститутом молекулярної біології Національного науково-дослідного центру у Жіф-сюр-Іветт. Чим далі, тим більше він усвідомлював, що в механізмі генних мутацій з їх уваги випадає щось головне, і це щось, мабуть, пов'язане з більш глибокими явищами, які виявляються на атомному рівні.

Вперше вони зустрілись у кімнаті Мішеля, в університетському корпусі. Аскетична похмурість обстановки не здивувала Деплешена: він чекав на щось подібне. Розмова затяглася до глибокої ночі. Саме існування повного списку базових хімічних елементів, нагадав Деплешен, уже в десятих роках стало для Нільса Бора першим поштовхом для міркувань. Теорія гравітаційних та електронних полів у планетарній моделі атома неминуче мала привести до існування безлічі хімічних речовин. Утім, в основі всієї світобудови лежить якась сотня елементів, їх список чітко вивірений і незмінний. Таке ненормальне, з точки зору класичних теорій електромагнетизму та рівнянь Максвелла, становище мало, знов нагадав Деплешен, зміцнити справедливість положень квантової механіки. На його думку, біологія перебувала на сьогодні саме в такому становищі. Те, що в усьому тваринному і рослинному царстві є ідентичні макромолекули, незмінні клітинні структури, не можна переконливо пояснити в межах класичної хімії. Тим чи іншим чином (яким саме, поки що неможливо сказати) теорія квантів має безпосередньо втрутитись у вчення про регуляцію біологічних явищ. Саме тут відкривається цілком нове поле для досліджень.

Того першого вечора Деплешен був вражений широтою мислення та незворушністю свого юного співрозмовника. На-

¹ «Експериментальне підтвердження уявного експерименту Ейнштейна—Подольського—Розена: нове спростування принципу нееквівалентності Бела» (англ.).

ступної суботи він запросив його на обід до себе, на вулицю Еколь Політехнік. Там також був присутній його колега-біохімік, автор численних праць про транскрипції РНК¹.

Коли Мішель прийшов до Деплешена, в нього склалося враження, наче він потрапив у декорації кінофільму. Меблі зі світлого дерева, підлога, викладена теракотовим кахлем, афганські ткані килими, репродукції Матісса... До того часу він мав лише неясне уявлення про життя цього благополучного культурного середовища з його тонким і впевненим смаком; тепер йому було легко додумати решту: фамільний маєток у Бретані, мабуть, сільський будиночок в Любероні. «Авжеж, квінтети Бартока і таке інше», — подумав він, заходжуючись коло першої страви. Обід був із шампанським, потім десерт — шарлотка з полуницею та малиною під чудове рожеве напівсухе винце. Саме тоді Деплешен і виклав йому свій план. Він може створити одну контрактну посаду в своєму дослідницькому центрі в Жифі; Мішель має зажити доброї слави серед біохіміків, але зробити це слід щонайшвидше. Водночас Деплешен курируватиме підготовку його дисертації, а відразу після захисту Мішель зможе обійняти належну штатну посаду.

Мішель кинув погляд на маленьку кхмерську статуетку, що стояла в центрі на каміні; зроблена дуже витончено, вона зображала Будду-проповідника. Він одкашлявся, прочищаючи горло; потім сказав, що приймає цю пропозицію.

Надзвичайний прогрес, якого наука досягла за наступне десятиріччя в галузі приладобудування і техніки мічення за допомогою радіоактивних ізотопів, дозволив зібрати значну кількість інформації. Втім, як розмірковував тепер Джерзінські, в тому, що стосується теоретичних питань, про які говорив Деплешен під час їхньої першої зустрічі, то віз і досі там.

¹ РНК — рибонуклеїнова кислота.

Була глибока ніч, коли марсіанські бактерії знову розбудили в ньому жвавий інтерес: він знайшов в Інтернеті більше десятка повідомлень з цього приводу, переважно вони були з американських університетів. Аденін, гуанін, тимін та цитозин були знайдені там у нормальних пропорціях. Частково знічев'я він зайшов на сайт Енн Арбор і знайшов там повідомлення про проблеми старіння. Алісія Марсія-Коельо звертала увагу читачів на втрату кодуєчих сегментів ДНК під час повторних реплікацій фіброшарів з тканин гладких м'язів; у цьому теж не було нічого дивного. Він знав цю Алісію; більше того, саме вона десять років тому позбавила його невинності в Балтіморі, де в той час відбувався конгрес генетиків, після вечері, що супроводжувалася добрячою випивкою. Вона була такою п'яною, що навіть не змогла допомогти йому зняти з неї ліфчик. То була стомлююча і навіть важка мить; вона тільки-но розсталася зі своїм чоловіком, про що повідомила йому, поки він боровся з її застібками. Потім усе пішло як слід; він сам здивувався, що зміг устроїти свою зброю в піхву дослідниці й навіть еякулювати, не відчуваючи ані найменшого задоволення.

5

Як і Брюно, багатьом курортникам, що відвідували Край Змін, перевалило за сорок; як і він, більшість з них працювала в соціальній сфері або в галузі освіти та була матеріально захищеною своїм становищем чинуші. Майже всіх їх можна віднести *до лівих*, і знов-таки майже всі вони жили самотньо, переважно після розлучення. Отже, для цього місця Брюно був фігурою досить типовою, а через кілька днів він усвідомив, що почувається трохи краще, ніж звичайно, точніше, не так кепсько. Коли подають аперитив, містично налаштовані тітки, нестерпні під час ранкового сніданку, перетворюються на жінок, що беруть участь у безнадійному суперництві з

більш молодими конкурентками. І ось у середу під вечір він познайомився з Катрін, п'ятдесятирічною відставною феміністкою, що належала до так званих «темних конячок». Брюнетка з матовою шкірою, у двадцять років вона була, мабуть, дуже привабливою. Як він зауважив у басейні, груди в неї все ще тримали свою форму, але зад укрив ожирів. Вона зациклилася на єгипетській символіці, сонячних картах таро тощо. Брюно спустив штани, коли вона просторікувала про бога Анубіса; він відчував, що вона не стане чіплятися щодо ерекції, тож, можливо, між ними зародиться дружба. На жаль, ерекції не вийшло. На її стегнах були жирові складки, і ніг вона не розсунула; розсталися вони доволі прохолодно.

Того ж вечора, незадовго до вечері, до нього звернувся якийсь тип на ім'я П'єр-Луї. Він відрекомендувався вчителем математики, про що можна було здогадатися з його зовнішності. Брюно помітив його два дні тому, під час вечора, присвяченого креативним теоріям; там він видав скетч на тему доказу математичної теореми, що ходив по замкнутому колу, щось на зразок комічного абсурду, втім, аж ніяк не смішний. Його рука швидко бігла по білому пластику, раптом іноді спотикаючись; тоді шкіра на його величезному лисому черепі вся вкривалася зморшками розумової напруги, обличчя корчилося в гримасах, які він вважав кумедними; на якусь мить він завмирав, тримаючи в руці фломастер, а потім знову починав мазюкати дошку й бубоніти, бубоніти. По закінченні скетчу п'ять-шість глядачів заплодували переважно з доброти душевної. Він зніяковіло почервонів, на тому все й скінчилося.

Наступними днями Брюно кілька разів щастило уникати його товариства. Зазвичай той прогулювався в парусиновому капелюсі. Був рудуватим і дуже високим, щонайменше метр дев'яносто; проте в нього вже починало формуватися пузце, і було дуже кумедно дивитись, як він зі своїм маленьким черевцем видирається на вишку для стрибків у воду. Йому було, мабуть, років сорок п'ять.

Того вечора Брюно знову зміг швиденько втекти: скориставшись тим, що дурнуватий здоровань разом з усіма розпочав імпровізовані африканські танці, він пішов пагорбом нагору до ресторанчика. Місце поруч з колишньою феміністкою було вільне; навпроти неї сиділа одна з її однодумниць-символісток. Він тільки-но заходився коло свого рагу з тофу¹, коли в дальньому кінці проходу між столиками з'явився П'єр-Луї; угледівши вільний стілець біля Брюно, він засяяв радісною усмішкою. Він почав просторікувати ще раніше, ніж Брюно до кінця усвідомив його присутність; правду кажучи, цього разу він бубонів щось терпиме, навіть сусідки по столику аж розкудкудакались од захвату. І реінкарнація Озіріса, і єгипетські маріонетки... На Брюно вони не звертали ніякої уваги. В якусь мить до нього дійшло, що цей клоун звертається до нього з питанням щодо його професійної діяльності. «О, та нічого особливого...» — туманно кинув Брюно; він був готовий говорити про що завгодно, але аж ніяк не про систему державної освіти. Вечеря почала діяти йому на нерви; він підвівся, щоб вийти викурити сигарету. На жаль, у цю ж саму мить обидві символістки, різко гойднувши стегнами, теж устали з-за столика, навіть не глянувши на співрозмовників; мабуть, саме це й спровокувало інцидент.

Брюно був уже метрів за десять від столика, коли почув голосне сопіння чи, скоріше, хрипіння, дивний, нелюдський звук. Він озирнувся: обличчя П'єра-Луї було яскраво-червоним, кулаки стиснуті. Різко, одним стрибком, без розгону, він скочив на стіл. Він опанував задуху: хрипіння більше не виривалося з його грудей. Тепер він ходив по столу, шосили б'ючи себе кулаками по голові; тарілки й склянки витанцьовували навколо нього; він розшпурював їх ногами, вигукуючи: «Ви не смієте! Ви не можете так зі мною поводитись!..» Щоб заспокоїти його,

¹ *Тофу* — японський і китайський соєвий сир.

знадобилося п'ять чоловіків. Того ж вечора його відправили до психіатричної лікарні в Ангулем.

Близько третьої години по півночі Брюно раптом прокинувся, вийшов з намету: він весь спітнів. Кемпінг мирно спав; місяць був уповні; долинав монотонний спів жаб. Він вирішив зачекати до сніданку на березі ставка. Перед самісіньким світанком трохи змерз. Ранкові заняття починались о десятій годині. О чверть на одинадцятую він пішов до піраміди. Трохи завагався перед дверима, де йшов сеанс композиції, потім спустився поверхом нижче. Секунд із двадцять розбирав програмку занять з акварелі, піднявся на кілька сходинок нагору. Сходи склалися з прямих прольотів з урізаними в них посередині короткими вигнутими сегментами зі східцями трапецієподібної форми; на стиках прямої і вигнутої частин містилася сходинка, яка була дещо ширшою за решту. Саме на неї він і сів. Притулився спиною до стіни. Йому було добре.

Саме так Брюно проводив ті рідкісні хвилини щастя, що випадали на його долю під час навчання в ліцеї: після початку занять сідав на сходи між поверхами, притулявся до стіни на рівній відстані між площадками і чекав, то заплющуючи, то широко розплющуючи очі. Певна річ, хтось міг пройти; тоді він буде змушений підвестися, взяти свій ранець і швидко попрямувати до класу, де вже йшов урок. Але дуже часто ніхто не з'являвся, все було так тихо й спокійно. І поволі, наче крадькома, легкими короткими кроками по східцях, що були вимощені сірим кахлем (у той час він ще не знав історії та не розбирався в фізиці), його душа починала підноситися до радості.

Тепер, звичайно, обставини були іншими: він опинився тут за власним бажанням, взяв участь у житті центру відпочинку. Поверхом вище займалися писаниною, поверхом нижче — малювали аквареллю; ще нижче, мабуть, працюють масажисти або проводять курси холотропного дихання; під ними, певно, сформувалася група африканських танців. Людські істоти

жили, дихали, намагалися дістати насолоду або поліпшити власні можливості. Це відбувалось повсюди. На всіх поверхах людські індивіди рухалися вперед чи намагались просуватися вперед у соціальному, сексуальному, професійному або космічному відношенні. Якщо користуватися найбільш поширеним виразом, усі вони «працювали над собою». Сам він поволі починав засинати; він більше нічого не просив, нічого вже не шукав, ні в чому не брав участі; повільно його дух підносився до царства небуття, до чистого екстазу неприсутності у світі. Вперше з того часу, як йому було тринадцять, Брюно відчував себе майже щасливим.

Чи не могли б ви показати основні місця продажу ласощів?

Він повернувся до свого намету і проспав три години. Прокинувшись, він знову був у повній формі, його розпирало. Сексуальна фрустрація у чоловіків викликає відчуття занепокоєння, що проявляється в сильному напруженні, яке зосередилося на рівні шлунка; здається, що сперма наче роздувається в нижній частині живота, мов спрут, чиї щупальця дотягуються до грудей. Сам орган болючий, весь час палає, з нього виділяються краплі слизу. Він не мастурбував з неділі; мабуть, це було помилкою. Останній західний міф говорить, що слід займатися сексом, що це цілком можливо — займатися сексом. Він натягнув плавки, кинув у дорожню сумку презервативи, при цьому уривчасто засміявшись. Роками він тягав із собою презервативи, і ніколи від них не було для нього користі: у будь-якому разі шльондри завжди мали їх при собі.

Пляж був ущерть заповнений здорованями в шортах і напівголими дівчатами, це вселяло великі надії. Він купив пакет чіпсів і став тинятися між відпочиваючих, поки не зупинив свій вибір на дівчині років двадцяти з розкішними персами — округлими, високими, пружними, з великими світло-брунатними кружками навколо сосків. «Добридень, — сказав він і зробив

паузу; обличчя красуні стурбовано зморщилося. — Добридень, — повторив він. — Чи не могли б ви показати основні місця продажу ласощів?» — «Чого?» — буркнула вона, трохи підводячись на лікті. Тут Брюно помітив на її голові навушники; він пішов далі, активно розмахуючи руками при ходьбі, такий собі Пітер Фальк із серіалу «Коломбо». Наполягати нема сенсу: такий «двоступінчастий» замір надто важко втілити в життя.

Рухаючись кружним шляхом у напрямку моря, він намагався зберегти в пам'яті образ дівочих грудей. Раптом просто перед ним з морських хвиль вийшли троє дівчаток-підлітків; мабуть, їм було не більше чотирнадцяти. Помітивши, де лежать їхні рушники, він розстелив свій поруч, за кілька метрів; вони не звернули на нього ніякої уваги. Він швидко скинув футболку, прикрив нею стегна, повернувся на бік і дістав член. Дівчатка з незрівнянною узгодженістю разом спустили ліфчики, щоб дати грудям засмагнути. Брюно навіть не встиг доторкнутися до себе, бурхливо кінчивши у футболку. Він слабко застогнав і горілиць відкинувся на пісок. Справу зроблено.

Примітивні ритуали за аперитивом

Аперитив у Краї Змін, як правило, проходив під музику. За весь день це був найбільш зближувачий момент. Того вечора троє хлопців били в тамтами для п'ятьох десятків курортників, які топталися на майданчику, активно розмахуючи руками. Насправді, передбачалося, що це танець врожаю, який відпрацьовувався на кількох заняттях африканських танців; за традицією через кілька годин дехто з танцюристів починав відчувати — або ж удавав, ніби відчуває, — стан *трансу*. В літературному, тобто застарілому, сенсі транс свідчить про надзвичайне занепокоєння, тривогу, жах перед неминучою небезпекою. «Я волю лишати ключ під дверима, ніж знову пережити такий транс» (Еміль Золя). Брюно запропонував католичці пропустити по склянці шарантського піно.

— Як тебе звуть? — спитав він.

— Софі, — відповіла вона.

— Ти не танцюєш? — знову спитав він.

— Ні, африканські танці мені не до смаку, це надто...

Що «надто»? Він розумів її збентеження. Надто примітивно? Мабуть, що ні. Надто ритмічно? Це зауваження вже межує з расизмом. Рішуче нічого не можна сказати проти цих дурнуватих африканських танців. Бідолашна Софі, вона намагалася влучно підібрати слова, щоб висловитися якомога краще. В неї гарне обличчя, чорне волосся, блакитні очі, дуже біла шкіра. В неї, мабуть, дуже маленькі, але досить чутливі груди. Певно, вона бретонка.

— Ти з Бретані? — спитав він.

— Так, із Сен-Брийока! — радісно відгукнулась вона і додала: — Проте я обожаю бразильські танці... — Мабуть, щоб виправдати свою нездатність оцінити танці Африки.

Цього було досить, щоб вивести Брюно з рівноваги. Він шаленів од цієї ідіотської пробразильської манії. Чому Бразилія? Виходячи з того, що він про неї чув, то була гівняна країна, яку населяли фанатичні бовдури, що фанатили від футболу та автогонок. Насильство, вбогість і корупція досягають там максимального розвитку. Якщо існує на світі огидне, найвидатніше за своєю мерзенністю місце, то це, безперечно, Бразилія.

— Софі! — у захваті вигукнув Брюно. — Я міг би вирушити у відпустку до Бразилії. Я би мотався серед фавел. У броньованому мікроавтобусі. Я милувався б маленькими восьмирічними вбивцями, які мріють стати ватажками банди, і малолітніми шльондрами, які в тринадцять років помирають від СНІДу. Так я проводив би свій ранок, а після обіду йшов би на пляж у компанії розбагатілих торговців наркотиками та сутенерами. Серед того розкутого відчайдушного життя я забув би меланхолію західної людини. Софі, твоя правда: повернувшись, я довідаюся в агенції «Нувель фронт'єр».

Якийсь час Софі мовчки дивилась на нього, її обличчя стало замисленим, між бровами намітилася складка.

— Мабуть, ти багато страждав, — сумно нарешті сказала вона.

— Софі! — знов вигукнув Брюно. — Знаєш, що сказав Ніцше про Шекспіра? Що ця людина, мабуть, багато страждала, щоб відчувати таку потребу грати блазня. Мені Шекспір здавався дутим письменником, але ж блазень він і справді рідкісний... — Він осікся, здивовано усвідомивши, що насправді починає відчувати біль. Іноді жінки бувають такими милими; на агресивність вони відповідають розумінням, на цинізм — лагідністю. Який чоловік став би так поводитися? — Софі, мені хочеться лизнути твою кіску, — пробурмотів він з почуттям; але цього разу вона його не зрозуміла. Вона обернулася до інструктора з лиж, який лапав її зад три дні тому, й почала розмовляти з ним.

Збитий з пантелику Брюно на якусь мить остовпів, потім пішов через галявину назад до автостоянки. Центр Леклерк де Шоле був відкритий до десятої години вечора. Походжаючи між прилавків, він розмірковував про те, що, коли вірити Аристотелю, жінки маленького зросту належать до біологічного виду, який відрізняється від інших представників людства. «В маленькому чоловікові я ще бачу чоловіка, — писав філософ, — але маленька жінка, на мій погляд, належить до нового різновиду істот». Як пояснити це дивне твердження, що так різко суперечить властивому для Стагіріта здоровому глузду? Він купив віскі, пачку равіолі та бісквіти з імбиром. Коли він повертався, вже стемніло. Проходячи повз джакузі, він почув шепіт, приглушений сміх. Він зупинився зі своєю сумкою фірми Леклерка в руках, глянув крізь гілки. Там, здається, були дві-три парочки; шепіт стих, чітко було чути пульсуючий плескіт води. Місяць вплив з-поза хмар. У ту ж мить підійшла ще одна пара, почала роздягатися. Шушукання відновилося. Брюно поставив додолу свій поліетиленовий пакет, дістав член і почав мастурбувати. Еякуляція настала дуже швидко, тільки-но жінка увійшла в теплу

воду. Вже минав вечір п'ятниці, слід продовжити своє перебування тут ще на тиждень. Він пристосується, щось змінить у собі, знайде дівчину, почне спілкуватися з людьми.

6

У ніч з п'ятниці на суботу він погано спав, його мучили тяжкі сни. Він бачив себе в образі молодого кабанчика з пухким і гладеньким тілом. Разом зі своїми братами-свинями його тягла течія у величезній темний тунель, звивистий, зі стінами, вкритими іржею. Потік води, що ніс його, був не дуже сильним, час від часу йому вдавалося дістати ногами дна; потім набігала сильніша хвиля, і його знову відносило течією на кілька метрів униз. Іноді він ледве розрізняв біляве тільце когось зі своїх товаришів, якого нещадно тягло в глибину. Вони боролись у темряві, в тиші, яку порушував лише уривчастий скрегіт, з яким їхні копитця торкалися металевих стін. Його теж затягувало кудись униз, але разом з тим він усе чіткіше чув з глибини тунелю глухий шум механізмів. Поступово до нього дійшло, що потік тягне його до турбін з гігантськими ріжучими лопатами.

Потім його відрубана голова валялася на галявині за кілька метрів вище від жерла тунелю. Його череп був розкраяний навпіл, згори вниз; проте та його частина, що лишилася неушкодженою і лежала серед трави, ще не загубила свідомості. Він розумів, що мурахи поступово пожиратимуть нейрони; тоді він остаточно поринув у непритомність. Його єдине око повернулося до обрїю. Трав'яниста рівнина, здавалося, йшла в нескінченну далечінь. Величезні зубчаті колеса крутилися назад під платиновим небом. Мабуть, він спостерігав за кінцем світу; принаймні, той світ, який він знав, добіг свого кінця.

За сніданком він познайомився з бретонцем років сімдесяти, який вів гурток акварелі. Його звали Поль Ле Дантек, він був рідним братом директора Краю і належав до числа перших

його засновників. У своїй індіанській куртці, з довгою сивою бородою та тріскелем на перев'язі він дуже нагадував симпатичного доісторичного хіпі. Минувши п'ятдесятирічну межу, старий пень почав жити умиротвореним життям. Він уставав на світанку, ходив поміж пагорбів, спостерігав за птахами. Потім серед людської метушні сідав перед піалою кави з кальвадосом і скручував цигарку. Гурток акварелі починав працювати не раніше десятої години, тож у нього було досить часу, щоб побазікати.

— Як давній завсідник цих місць, — Брюно хихикнув, щоб створити бодай видимість взаєморозуміння, — ти маєш пам'ятати перші роки Краю, сексуальне звільнення, епоху сімдесятих...

— Звільнення мого заду! — буркнув пращур. — Дівки, готові стати підстилками в груповусі, були завжди. І завжди були хлопці, що потрясали своїми членами. Нічого не змінилося. Що було, те і є, хлопче.

— Проте, — наполягав Брюно, — мені казали, що СНІД змінив стан речей...

— Атож, — погодився аквареліст, прокашлявшись, — раніше для чоловіків усе було простіше. Часом усе було відкрите, що роти, що проміж ніг, йди собі навпростець, навіть рекомендуватися не треба. Але це тільки коли влаштовувалася справжня груповуха, до того ж відбувався попередній відбір: зазвичай люди приходили парами. Я безліч разів бачив: дівка відкрита, аж соком сходить, а весь вечір проводить, мастурбуючи наодинці, ніхто не підійде, не всуне їй, так-то, хлопче.

— Отже, — задумливо зауважив Брюно, — ніякого сексуального комунізму ніколи не було, була лише розширена система спокуси.

— Це так, — підтвердив старий бовдур, — спокуса-бо завжди існувала.

Все це не надихало. Проте настала субота, буде новий заїзд. Брюно вирішив розслабитися, сприйняти речі такими, якими

вони є, *по-рок-н-рольному*, завдяки чому день проходив без неприємностей і навіть, чесно кажучи, без найменших пригод. Близько одинадцятої години він прогулювався повз джакузі. Над лагідним дзюркотінням води підіймалася легка пара, пронизана світлом повновидого місяця. Брюно мовчки підійшов. Басейн був три метри в діаметрі. Біля протилежного краю розважалася парочка; здається, жінка сиділа на чоловікові зверху. «Маю право», — подумав Брюно, розізлившись. Він швидко скинув одягу і заліз у джакузі. За контрастом з прохолодою нічного повітря тепла вода була чарівною. Над басейном крізь переплетені гілки сосен сяяли зірки; він дещо розслабився. Парочка не звернула на нього жодної уваги: дівка все скакала верхи, та ще й почала стогнати. Він не міг розрізнити рис її обличчя. Чоловік теж почав голосно сопіти. Рухи дівчини прискорилися; на мить вона відкинулася назад, місяць освітив її груди; темна маса волосся ховала плечі. Потім вона прихилилася до партнера, обхопивши його руками; він задихав сильніше, протяжно заричав і замовк.

Хвилини дві вони лишалися сплетеними, потім чоловік підвівся і вийшов з басейну. Перш ніж одягтися, він зняв з члена презерватив. Брюно здивувався, побачивши, що жінка не ворушилася. Чоловікові кроки віддалялися, знову запанувала тиша. Вона витягнула ноги у воді. Брюно зробив так само. Його стопа, задівши її кістку, лягла їй на стегно. З легким сплеском вона відштовхнулася від бортика басейну та опинилася поруч. Тепер хмари ховали місяць; жінка була за півметра від нього, але розглядіти обличчя він усе ще не міг. Одну руку вона поклала йому на стегно, іншою оповила плечі. Брюно притулився до неї, вткнувшись обличчям у її груди; бюст у неї був маленький і пружний. Віддавшись її обіймам, він одплив од бортика, відчуваючи, як вона тягне його до центру басейна. Потім вона почала повільно повертатися. М'язи його шиї раптом ослабли, голова стала дуже важкою. Варто було опустити її на кілька сантиметрів нижче, і шум води, який було

ледве чути зверху, перетворився на сильний рокіт підводної турбіни. Зірки м'яко крутилися перед його обличчям. Він розслабився в її руках, його член устав, винирнувши з води. Вона лагідно гладила його тіло, пестощі її рук були майже не відчутні, він відчував повне умиротворення. Довге волосся дівчини лоскотало йому живіт, потім язик торкнувся кінчика його члена. Всім тілом він затремтів од щастя. Вона зімкнула губи й повільно, дуже повільно взяла його в рот. Він заплющив очі, трепет екстазу пронизав його. Підводний рокіт був нескінченно затишним. Коли губи жінки досягли основи його члена, він почав відчувати рухи її горла. Хвилі блаженства, що пробігали по його тілу, посилились, і водночас він відчував, як його гойдає підводна течія; він миттю запалився. Стінки його горла м'яко стиснулись, і вся його енергія відразу зосередилась у члені. Він голосно кінчив; ще ніколи в житті він не відчував такої насолоди.

7

РОЗМОВА В ТРЕЙЛЕРІ

Трейлер Крістіани стояв метрів за п'ятдесят від його намету. Увійшовши, вона ввімкнула світло, дістала пляшку вина і налила у два келихи. Тендітна, нижча за Брюно, вона, певно, колись була дуже вродливою; але її тонке обличчя зів'яло, дрібні червоні прожилки поцятували шкіру. Тільки волосся, чорне, шовковисте, зберегло свою чарівність. Погляд її блакитних очей був ніжним, трохи сумним. Мабуть, їй було років сорок.

— Часом на мене знаходить, тоді я трахаюся з усіма, — сказала вона. — Втім, я завжди вимагаю, щоб був презерватив.

Вона пригубила вино, зробила ковток. Брюно дивився на неї; вона нічого не наділа під спід, лише натягла сірий бавовняний светр. Опуклість її лобка була чарівною, тільки великі губи дещо відвисали.

— Я хотів би зробити так, щоб ти теж кінчила, — сказав він.

— Не квапся. Допий свій келих. Можеш спати тут, місця вистачить. — Вона показала на двоспальне ліжко.

Вони обговорили вартість стоянки трейлера. Кемпінг для Крістіани не підходив, вона мала проблеми з хребтом.

— І досить серйозні, — пояснила вона. — Більшість чоловіків віддає перевагу мінету, — додала вона. — Проникнення їх втомлює, їм боляче напружуватись. А коли береш у рот, вони стають, мов діти малі. В мене таке враження, що фемінізм сильно їх зачепив, набагато сильніше, ніж вони в цьому зізнаються.

— Є речі гірші, ніж фемінізм, — похмуро кинув Брюно. Він відпив півкелиха, перш ніж наважився провадити далі: — Ти давно знаєш Край?

— Практично з самого початку. Я перестала приїжджати, коли була одружена, а тепер повертаюся сюди щороку на два-три тижні. Спочатку це було скоріше альтернативне місце, притулок для *нових лівих*; тепер воно для прихильників *New Age*; не так уже все й змінилося. В сімдесятих уже виник інтерес до східної містики; джакузі та масажі тут збереглися й досі. Тут приємно, але трохи сумно; і насильства тут набагато менше, ніж навколо. Релігійна атмосфера дещо приховує грубощі залицяння. А все ж таки є жінки, які страждають навіть тут. Чоловіки, які старіють на самоті, мають значно менше причин скаржитися, ніж жінки, що опинилися в такому ж становищі. Чоловіки п'ють паршиве вино, засинають, у них смердить з рота, а потім, проспавшись, вони все починають спочатку. І дуже швидко помирають. Жінки приймають транквілізатори, займаються йогою, ходять до психологів; вони доживають до глибокої старості і дуже страждають. Продають свої ослаблені, спотворені тіла, самі усвідомлюють це й мучаться. Та все ж продовжують у такому ж дусі, бо не мають сили відмовитись від надії бути коханими. Вони до кінця лишаються жертвами тієї ілюзії. Жінка і після певного віку завжди може переспати з

чоловіком, але вона більше ніколи не матиме нагоди бути коханою. Такі й чоловіки, ото й усе.

— Крістіано, — м'яко заперечив Брюно, — ти перебільшуєш... Наприклад, зараз мені дуже хочеться зробити тобі приємність.

— Вірю. Мені здається, ти, скоріше за все, добрий хлопець. Егоїст і симпатяга.

Вона скинула светр, розтягнулась упоперек ліжка, підклала під сідниці подушку й розсунула стегна. Брюно спочатку довго вилизував її лобок, потім швидкими рухами язика почав збуджувати клітор. Крістіана глибоко зітхнула.

— Засунь палець, — шепнула вона.

Брюно підкорився, потім повернувся так, щоб, не перестаючи лизати Крістіану, водночас пестити її груди. Відчувши, як твердішають соски, він підвів голову.

— Продовжуй, благаю тебе, — мовила вона. Він ліг зручніше, щоб шия не затерпла, і став пестити клітор пальцем. Крістіана застогнала. На якусь мить у пам'яті промайнула худа, зморщена вульва його матері; але ця картина одразу зникла, він продовжував усе швидше терти клітор і язиком безперервно вилизувати губи. Її живіт почервонів, вона дихала все голосніше. Вона кінчила умиротворено, довго здригаючись. Він нерухомо завмер, притулившись обличчям до її вологої вульви, простягнувши до неї руки; і відчув, як пальці Крістіани лагідно стиснули його зап'ястя.

— Дякую, — мовила вона. Потім натягла светр і знову налила в келихи вина.

— Це справді було чудово, тоді, в джакузі, — сказав Брюно. — Ми не мовили ані слова; в ту мить, коли я відчув твої губи, я ще не бачив твого обличчя. Ніякої спокуси, це було щось чисте.

— Все ґрунтується на корпускулах Краузе... — Крістіана усміхнулася. — Мені можна пробачити, я ж викладач природничих наук. — Вона зробила ковток вина. — Основа клітора,

головка і жолобок члена вистелені корпускулами Краузе, вони дуже багаті на нервові закінчення. Коли їх пестять, у мозку відбувається сильний викид ендорфінів. Отже, клітори й головки членів покриті корпускулами Краузе — їхня кількість у всіх приблизно однакова, в цьому сенсі цілковита рівність; але є ще щось інше, і ти сам добре це знаєш. Я обожнювала свого чоловіка. Я пестила його, лизала член, робила це благоговійно; мені подобалося відчувати, як він входить у мене. Я пишалася тим, що викликаю в нього ерекцію, в мене є фотографія його члена, що встав, я завжди ношу її з собою в сумочці: для мене це щось на зразок священного зображення. Для мене найбільшою радістю було давати йому насолоду. Врешті-решт, він покинув мене заради молодшої. Я щойно переконалася, що мої геніталії насправді не приваблюють тебе; це вже геніталії старої жінки. У зрілому віці збільшення побічних зв'язків між колагенами, фрагментація еластину під час мітозів поступово приводять до втрати пружності та гнучкості тканин. У двадцять років у мене була чудова вульва; тепер я чітко усвідомлюю, що великі та маленькі губи трохи відвисли.

Брюно допив свій келих; він не мав чого їй заперечити. Згодом вони лягли. Він обійняв за талію Крістіану. Вони заснули.

8

Брюно прокинувся першим. Високо десь у кронах дерев виспівували пташки. Крістіана уві сні скинула з себе ковдру. В неї були чарівні сідниці, все ще круглі, дуже привабливі. Він пригадав фразу з «Русалоньки», вдома в нього була стара сорокап'ятка «Матроська пісенька» у виконанні ансамблю «Брати Жак». Русалонька витримала всі випробування, відмовилася від свого голосу, від батьківщини, від чарівного русалкового хвоста, і все через кохання до принца, сподіваючись стати справжньою жінкою. Посеред ночі викинута штормом на прибереж-

ний пісок, вона п'є магічний еліксир. Їй здається, ніби її розрубують надвоє, біль такий нестерпний, що вона непритомніє. Йдуть кілька музичних акордів у зовсім іншому дусі, начебто відкриваючи перед очима нову картину; потім читець виголошує фразу, що так зачепила Брюно: *«Коли вона прокинулася, сонечко сяяло, а перед нею стояв чарівний принц»*.

Він знову пригадав учорашню розмову з Крістіаною і подумав, що, мабуть, зуміє покохати її трохи відвислі, але солодкі губи. Як завжди вранці, що властиво більшості чоловіків, йому запраглося. У блідому світлі ранкової зорі обличчя Крістіани, що потопало в густій масі її чорного сплутаного волосся, здавалося дуже блідим. Вона лише трохи розплющила очі, коли він увійшов у неї. Вона розсунула ноги, хоча, здається, була дещо здивована. Він рухався в ній, але помітив, що з кожною секундою стає все більш кволим. Він відчув глибокий сум, до якого долучилися стурбованість і сором.

— Ти хочеш, щоб я надів презерватив? — спитав він.

— Так, будь ласка. Вони в пакеті, поруч, на туалетному столу.

Він розірвав упаковку; то були дюрекси фірми «Техніка». Цілком природно, що член, опинившись у гумі, зовсім розм'як.

— Мені шкода, — буркнув він, — справді.

— Нічого, — лагідно сказала вона, — йди, лягай.

Безперечно, СНІД був справжнім благодійником для чоловіків цієї генерації. Іноді досить зняти ковпачок, щоб їхній член одразу розслабився.

— Ніколи не зможу пристосуватись до цього...

Здійснивши цю маленьку церемонію, що в принципі захищала їх мужність, вони можуть знову лягти у ліжку, притулитись до тіла дружини і спокійно спати.

Після сніданку вони спустилися з пагорба, пройшлися повз піраміди. На березі ставка нікого не було. Вони розляглися на залитій сонцем галявині; Крістіана стягнула з нього шорти й

почала йому догоджати. Вона працювала дуже лагідно, надзвичайно чуттєво. Згодом, коли вони ввійшли до таємного товариства *пар вільної поведінки*, Брюно був змушений зрозуміти, наскільки це рідкісна риса. Більшість жінок з цього середовища діяли грубо, без жодних нюансів. Вони надто сильно стискали член, трясли ним з тупим завзяттям, мабуть, бажаючи бути схожими на актрис з порнофільмів. Мабуть. На екрані це виглядає досить виразно, але дотикальний результат так собі, якщо не болісний. Крістіана ж, навпаки, вдавалася до методу легких доторків, постійно зволожувала свої пальці, пестила чуттєві зони. Жінка у вільній індійській блузі пройшла повз них і сіла на березі. Брюно глибоко зітхнув і стримав виверження. Крістіана усміхнулася йому; сонце починало припікати. Він зрозумів, що другий тиждень у Краї має бути дуже приємним. Мабуть, вони навіть не розстануться, старітимуть разом. Часто вона даруватиме йому коротку мить фізичного блаженства, вони удвох пройдуть крізь період пригасання пристрастей. Так мине кілька років; потім усе скінчиться, вони постарішають, комедія плотського кохання закінчиться для них.

Поки Крістіана приймала душ, Брюно вивчав інструкцію омолоджуючого крему на основі мікрокапсул, який він напередодні придбав у центрі Леклерка. Тоді, як реклама на упаковці підкреслювала новизну засобу, більш докладний текст інструкції щодо застосування особливо наполягав на трьох пунктах: фільтрації шкідливих складових сонячного світла, виділенні активних зволожувачів протягом цілого дня та нейтралізації вільних радикалів. Його читання було перерване приходом Катрін, екс-феміністки, яка була зациклена на єгипетських картах таро. Вона не приховувала, що повертається із занять гуртка з розвитку особистості «Працюйте граючись». Йдеться про виявлення власних схильностей за допомогою серії символічних ігор; ці ігри дозволяють поступово звільнити «внутрішньо-

го героя», що ховається в кожному з учасників. Під час першого дня занять виявилось, що Катрін трохи чаклунка, але разом з тим трохи левиця; це відкриття, певна річ, мало зорієнтувати її на відповідальну посаду у сфері торгівлі.

— Гм-м-м, — пробурмотів Брюно.

Аж тут вернулася Крістіана. З усієї одежі на ній був лише рушник навколо талії. Катрін осіклась, не зуміла приховати роздратування. Пославшись на початок занять у гуртку «Медицинаї дзен та аргентинського танго», вона покvapливо пішла геть.

— А я гадала, що ти займаєшся у групі «Тантра та бухгалтерський облік», — кинула їй услід Крістіана.

— Ти її знаєш?

— Авжеж, цю дурепу я знаю вже років двадцять. Вона тут теж із самого початку, фактично з дня заснування Краю.

Вона труснула волоссям, тюрбаном намотала рушник на голову. Вони вийшли разом. Раптом Брюно захотів узяти її за руку. Так він і зробив.

— Я завжди терпіти не могла феміністок, — знову сказала Крістіана, коли вони пройшли півдороги схилом нагору. — Ці шльондри весь час базикають про миття посуду чи розподіл обов'язків, вони просто поведені на митті посуду. Часом вони щось говорять про кухню чи пилососи, але брудний посуд завжди залишається головною темою в їхніх розмовах. За кілька років вони перетворюють чоловіків, що їх оточують, у безсилих невротиків, які весь час буркотять. І тоді — цілком природний і неминучий результат — вони починають відчувати ностальгію за мужністю. Врешті-решт вони посилають до біса своїх приятелів, жадаючи, щоб їх як слід обробив якийсь латиноамериканський мачо. Я завжди дивувалася схильності інтелектуалок до пройдисвітів, брутальних тварюк та бовдурів. Коротше, вони встигають перепихнутися з двома-трьома, іншим, більш апетитним, перепадає більше, потім змушують когось зробити їм дитину й починають готувати домашнє повидло за фірмовими

рецептами від «Марі-Клер». Власне, я такий сценарій спостерігала десятки разів.

— Це вже в минулому, — примирливо зауважив Брюно.

Другу половину дня вони провели в басейні. Навпроти, по інший його бік, група дівчат стрибала на місці, відбираючи одна в одної плеер.

— Гарненькі, правда? — зауважила Крістіана. — Он та блондинка з маленьким бюстом — справжня красуня. — Потім вона розтягнулася на лазневому рушнику. — Подай мені крем.

Крістіана не брала участі в жодному гуртку. Вона відчувала певну відразу до цієї, як вона казала, шизофренічної активності.

— Мабуть, я дещо жорстка, — сказала вона мені, — але я знаю цих дітей шістдесят восьмого, що перейшли поріг сорокаліття, практично я теж належу до їх числа. Вони старіють на самоті, їх піхви майже мертві. Побазікай з ними п'ять хвилин і ти побачиш, що вони не вірять у всі ці балачки про чакри, кристали та світоносні вібрації. Хоча й намагаються у все це повірити, часто їм це вдається на кілька годин, поки йде заняття у групі. Вони відчують янгольську присутність, внутрішню квітку, що розкривається в їх животі і таке інше; потім заняття закінчується, і вони знову бачать, що самотні, старі й дурні. Вони страждають на нервові зриви, ревуть. Не помічав? Особливо після занять дзен. Правду кажучи, вони не мають вибору, адже в них є ще й проблеми з грошима. Майже всі вони пройшли курс психоаналізу, це повністю спустошило їхні гаманці. Мантра і таро — страшенна маячня, але ж це принаймні дешевше, ніж психоаналітики.

— Авжеж, та й ще стоматологи... — невиразно пробурмотів Брюно. Він поклав голову між її розкинутих стегон, відчуваючи, що так і засне.

Коли настала ніч, вони пішли у джакузі. Він попросив її не збуджувати його. Повернувшись до трейлера, вони почали кохатися. Він потягнувся був за презервативом, але Крістіана

зупинила його: «Облиш». Увійшовши в неї, він відчув, що вона щаслива. Одна з найдивовижніших рис плотського кохання — відчуття близькості, яке воно викликає, коли бажання змішується з найменшою взаємною симпатією. З перших же хвилин від «ви» переходиш на «ти», і здається, ніби коханка, яку ти зустрів навіть лише напередодні, має право на такий ступінь відвертості, до якого ти б не дійшов із жодною людською істотою. Так і Брюно тієї ночі розповів Крістіані щось таке, про що він ніколи не розповідав, навіть Мішелю, а вже своєму психіатрові й поготів. Він говорив про своє дитинство, про смерть бабусі й приниження, яких він зазнав у пансіоні для хлопчиків. Він розповів про своє отроцтво, мастурбації в електричках за два кроки од дівчат; а ще про літні місяці у будинку свого батька. Крістіана слухала, погладжуючи його волосся.

Вони провели разом тиждень, а напередодні від'їзду Брюно пообідали в ресторані дарів моря у Сен-Жорж-де-Дідонн. Повітря було гаряче і нерухоме, полум'я свічок, що освітлювало їхній столик, майже не здригалося. Зверху вони дивилися на широке гирло Жиронди, а вдалечині можна було побачити мис Грав.

— Коли я бачу, як місяць сяє над морем, — сказав Брюно, — я з надзвичайною ясністю усвідомлюю, що нам нема чого, абсолютно нема чого робити у цьому світі.

— Ти справді мусиш їхати?

— Так, я маю провести два тижні з сином. Насправді, мені слід було поїхати ще минулого тижня, більше я не можу затримуватися. Післязавтра його мати відлітає; вона вже все прорачувала, квитки заброньовані.

— Скільки років твоєму синові?

— Дванадцять.

Крістіана задумливо замовкла, зробила ковток мюскаде. На ній була довга сукня, вона зробила макіяж і здавалася молодою

дівчиною. Крізь мережива корсажу вгадувалися груди; полум'я свічок іскорками відбивалося в очах.

— Мені здається, що я трохи закохалася, — мовила вона. Брюно чекав, завмерши, не наважуючись поворухнутись. — Я живу в Нуайоні, — вела вона далі, — разом із сином. У нас все було більш-менш добре, доки йому не виповнилося тринадцять. Не знаю, мабуть, йому бракувало батька... Хоча я й не впевнена, чи насправді дітям потрібен батько. Йому ж його син був напевно не потрібен. Спочатку він зрідка брав його з собою, водив у кіно чи в «Макдональдс». Потім це відбувалося все рідше й рідше, а коли він переїхав зі своєю новою подругою на південь, припинилося зовсім. Я виростила його майже сама, певно, мені бракувало авторитету. Ось уже два роки, як він почав пропадати з дому, завів собі поганих знайомих. Це багато кого дивує, але Нуайон — неспокійне місто. Багато чорних та арабів, на останніх виборах Національний фронт здобув сорок відсотків. Я мешкаю в будинку на окраїні, у поштовій скриньці зламаних дверцят, нічого не можу залишити в підвалі. Часто мені буває страшно, час від часу можна почути стрілянину. Прийшовши з ліцею, замикаюся в себе, ніколи не виходжу на вулицю вечорами. Син повертається додому пізно, а часто й зовсім не приходить. Я нічого не наслідуюсь сказати йому, боюся, щоб він мене не ударив.

— Нуайон далеко від Парижа?

Вона усміхнулася.

— Зовсім ні, це в департаменті Уаза, кілометрів вісімдесят, не більше... — Вона замовкла й знову всміхнулася; її обличчя в цю мить випромінювало лагідність і надію. — Я любила життя, — сказала вона. — Любила життя і від природи була чутливою та пристрасною, завжди обожнювала кохатися. Щось пішло не так; я не зовсім розумію, що саме, але щось у моєму житті не заладилось.

Брюно вже склав намет, завантажив багаж в автомобіль; свою останню ніч він провів у трейлері. Вранці спробував увійти в

Крістіану, але цього разу спасував, він відчував себе напруженим і розстроєним. «Кінчай просто на мене», — сказала вона. Крістіана розмазала сперму по своєму обличчю та грудях. Коли він уже йшов, вона попросила: «Приїжджай до мене в гості». Він пообіцяв. То було в суботу, першого серпня.

9

Всупереч своїй звичці, Брюно зараз їхав маленькими сільськими дорогами. Трохи не доїжджаючи до Партене, він зупинився. В нього виникла необхідність подумати; авжеж, але про що? Він зупинив машину серед мирного нудного ландшафту, біля каналу з майже нерухомою водою. Прибережні чагарники чи то росли, чи то гнили, важко сказати. Тишу переривало невиразне дзижчання, воно лунало з повітря, мабуть, тут чимало комах. Він ліг на схил, що заріс травою, і почав спостерігати за слабким, ледве вловимим рухом води: вона повільно текла на південь. Жаб не було помітно — жодної.

У жовтні 1975-го, перед самим вступом на факультет, коли Брюно облаштувався в маленькому помешканні, що його зняв для нього батько, в нього було таке враження, ніби він починає нове життя. Але дуже швидко йому довелося розчаруватися. Певна річ, дівчата на філологічному факультеті в Сензьє були, навіть дуже багато дівчат, проте всі вони виглядали страшенно заклопотаними своїми справами або принаймні не висловлювали ніякого бажання зав'язати з ним стосунки. Щоб налагодити контакти, він відвідував усі додаткові заняття, всі практикуми та семінари і дуже швидко став таким чином гарним студентом. Він бачив дівчат у кафетерії, чув їхнє базікання: вони приходили, потім ішли, зустрічалися з приятелями, запрошували одна одну на вечірки. Брюно почав багато їсти. Незабаром він встановив для себе продовольчий маршрут — униз бульваром Сен-Мішель. Спочатку він купував хот-дог у лавці на пе-

рехресті з вулицею Гей-Люссака; потім трохи далі з'їдав піцу або ж, рідше, сандвіч по-грецьки. У «Макдональдсі», що на перехресті з бульваром Сен-Жермен, поглинав кілька чізбургерів, запиваючи їх кока-колою та молочно-банановим коктейлем; потім, спотикаючись, шкандибав вулицею Ла-Арп, щоб завершити бенкет у туніських кондитерських. Йдучи додому, він зупинявся перед кінотеатром «Латен», який пропонував два порнофільми за один сеанс. Часто-густо він з півгодини тупцявся перед входом, вдаючи, ніби вивчає схему автобусних маршрутів, сподіваючись — завжди марно — побачити, як туди входить якась парочка чи самотня жінка. Але найчастіше він не знаходив собі компаньйонів. Опинившись у залі, він одразу почувався краще, білетерка була бездоганна у своїй скромній стриманості. Чоловіки сідали подалі один від одного, між ними завжди зберігалася відстань у кілька вільних місць. Він спокійно мастурбував, дивлячись «Похітливих медсестер», «Тих, що мандрують автостопом, не носять трусиків», «Професіоналку з розсунутими ногами», «Відсмокталок» та ще безліч подібних фільмів. Єдина річ, що його бентежила, — момент, коли слід було вийти з кінотеатру прямісінько на бульвар Сен-Мішель, де він міг запросто зустрітися з кимось зі своїх однокурсниць. Звичайно він чекав, поки якийсь тип не підведеться зі свого місця, а потім невідступно йшов за ним: піти на порнофільм з приятелем здавалося йому менш ганебним. Додому він повертався близько опівночі, перед сном читав Руссо чи Шатобріана.

Раз чи двічі на тиждень Брюно приймав рішення радикально змінити життя. Ось як це відбувалося. Спочатку він роздягався — зовсім, догола — і ставав перед дзеркалом: слід було дійти до порога самознищення, досконально роздивитись усю мерзенність свого роздутого пуза, відвислих щік, уже в'ялих сідниць. Потім він вимикав світло. Стуляв ноги, схрещував руки на грудях, трохи нахилив голову, щоб досягти кращого самозаглиблення. Тут він робив глибокий повільний вдих, надуваючи

свій огидний живіт; теж дуже повільний, і при цьому подумки рахував. Усі цифри були дуже важливими, він не повинен був ані на мить послабити свою зосередженість; але найважливішими були чотири, вісім і, звичайно, шістнадцять, остання цифра. Коли, видихнувши щосили, він випрямиться, вигукнувши фінальне «шістнадцять!», він стане цілком іншою людиною, врешті-решт готовим жити, кинутися в круговерть буття. Він більше не знатиме ані страху, ані сорому; почне нормально харчуватися й нормально поводитися з дівчатами. «Сьогодні перший день твого нового життя».

Цей маленький церемоніал нічого не міг зробити з його боязкістю, але іноді він міг трохи впливати на його булімію; часом минало пару днів, перш ніж він знову впадав в обжерливість. Невдачу він пояснював браком зібраності, потім, дуже швидко, знову починав вірити в успіх. Він був ще молодим.

Одного вечора, виходячи з кондитерської «Ласощі Південного Тунісу», він зіткнувся з Анік. Він не бачив її з часу їх останньої короткої зустрічі влітку 1974-го. Вона ще більше споганіла, тепер вона була майже гладкою. Квадратні окуляри в чорній оправі з товстим склом зменшували її й без того маленькі карі очі, підкреслюючи нездорову білість шкіри. Вони разом пили каву, до того ж обоє відчували досить помітне збентеження. Вона теж була студенткою, вивчала в Сорбонні літературу; її кімната з вікнами на бульвар Сен-Мішель розташовувалася зовсім поруч. Коли вони прощались, вона залишила йому номер свого телефону.

У наступні тижні він кілька разів заходив до неї. Вона відмовлялась роздягатися, власна зовнішність надто принижувала її; втім, першого вечора вона запропонувала Брюно мінет. Про свої фізичні вади вона не говорила, пославшись на те, що не прийняла пілюлі. «Правда, мені це подобається, я хочу, повір...» Вона нікуди не ходила, сидячи вечорами вдома. Готувала собі настойки, намагалась дотримуватися дієти; але

нічого не допомагало. Брюно кілька разів пробував стягти з неї штани; вона згорталася в клубок і, нічого не кажучи, несамовито відштовхувала його. Врешті-решт він поступався, дістаючи свій член. Вона відсмоктувала його квапливо, аж надто сильно; він кінчав їй у рот. Коли-не-коли вони розмовляли про навчання, але недовго; зазвичай він дуже швидко йшов додому. Чесно кажучи, вона була настільки потворна, що він не міг уявити себе поруч з нею на вулиці, в ресторані, в черзі до кінотеатру. Він до нудоти об'їдався в кондитерській, потім піднімався до неї, давав себе відсмоктати і йшов геть. Так, мабуть, воно й краще.

У вечір смерті Анік на вулиці було дуже тепло. Був ще тільки кінець березня, але вечір був по-справжньому весняний. У своїй звичній кондитерській Брюно купив довгий рогалик з мигдалем, потім спустився до набережної Сени. Звук гучномовця з річного трамвайчика розносився у повітрі, відбиваючись луною від стін Нотр-Дама. Він доїв липкий, обмазаний медом рогалик, потім вкотре відчув гостру огиду до самого себе. А, мабуть, гарна ідея, подумав він, випробувати свій метод тут, у самому серці Парижа, в центрі світу, серед людей. Він заплющив очі, стулив каблуки, схрестив на грудях руки. Зосередившись, він почав повільно, рішуче рахувати. Вимовивши заповітне «шістнадцять!», він енергійно випрямився. Річний трамвайчик зник, набережна була безлюдна. Повітря все ще залишалось доволі теплим.

Перед будинком Анік тіснився невеличкий натовп, двоє поліцейських стримували його. Він підійшов. Знівечене тіло дівчини лежало на землі, дивно скорчившись. Її роздроблені руки, наче щупальця, охоплювали голову, калюжа крові оточувала те, що лишилося від її обличчя; мабуть, перед падінням вона останнім рефлексорним жестом самозахисту піднесла руки до обличчя. «Стрибнула з восьмого поверху. Миттєва смерть», — з дивним задоволенням пояснила жінка, що стояла поруч.

Під'їхала машина невідкладної допомоги, з неї вийшли двоє чоловіків з носилками. В ту мить, коли вони підіймали її, він побачив розколотий череп і відвів очі. Невідкладна допомога помчала під завивання сирени. Так закінчилося перше кохання Брюно.

Літо 1976-го було, мабуть, найжорсткішим періодом в його житті; йому тільки-но виповнилося двадцять років. Стояла нестерпна спека, навіть ночі не приносили з собою ніякої свіжості; з цієї точки зору, літо 76-го має залишитись у пам'яті нащадків. Дівчата ходили в коротких прозорих сукнях, від поту тканина липла до тіла. Він вештався цілими днями в нестямі від бажання. Уставав з ліжка ночами, пішки обходив Париж, зупиняючись біля терас кафе, підстерігаючи дівчат біля входу на дискотеки. Танцювати він не умів. Збудження не стихало ні на мить. Йому здавалося, що між ніг у нього шматок м'яса, який стікає вологою і гниє, а хробаки пожирають його. Кілька разів він пробував завести з дівчатами розмову просто на вулиці, але у відповідь чув лише принизливі глузування. Ночами він дивився на себе у дзеркало. Його спітніле, прилипле до голови волосся з лоба починало рідіти; під сорочкою проступали складки живота. Він почав відвідувати секс-шопи та піп-шоу, але не домігся нічого, крім загострення своїх мук. Тоді він уперше скористався послугами повії.

У західному суспільстві в 1974—1975 роках відбувся невловимий і рішучий поворот. Він усе ще лежав на трав'янистому схилі над каналом; згорнута й засунута під голову полотняна куртка заміняла йому подушку. Він вирвав пучок трави, відчув її вологу шорсткість. У ті самі роки, коли він марно намагався пристосуватися до життя, західні суспільства ступили на якийсь темний шлях. Того літа сімдесят шостого вже було зрозуміло, що все це погано скінчиться. Фізичне насильство, найбільш виражений прояв індивідуалізму, знову мало з'явитися на Заході, слідом за хтивістю.

Коли виникає потреба змінити чи відновити основну доктрину, приречені покоління, серед яких відбувається така трансформація, звичайно залишаються байдужими, а часто-густо навіть відверто ворожими до неї.

Огюст Конт. «Заклик до консерваторів»

Опівдні Брюно знову сів у машину, доїхав до центру Парте-не. Поміркувавши, він вирішив виїхати на автостраду. Зателефонував з телефонної кабінки до брата — той одразу відповів. Він повертався в Париж, він охоче зустрінеться з Мішелем сьогодні ж увечері. Завтра це буде неможливо, в нього зустріч із сином. Але ж цього вечора він вільний, для нього це здавалося дуже важливим. Мішель не виявив особливих емоцій. «Якщо хочеш», — відповів він після тривалої паузи. Як і більшість людей, він не міг сприйняти тенденцію суспільства до роздробленості, яку так жваво описують соціологи та коментатори. Як і більшість, він вважав за потрібне зберегти певні родинні зв'язки, хай навіть ціною легкої власної нудьги. Так роками він змушував себе проводити Різдво у тітки Марі-Терез, яка разом зі своїм симпатичним майже глухим чоловіком старілася в своєму маєтку в Ренсі. Його дядечко завжди голосував за комуністів і відмовлявся відвідувати опівнічну месу, що раз у раз ставало приводом для *сварок-лайок*. Попиваючи настойку з кореня тирличу, Мішель слухав, як старий розмірковує про визволення трудящих, час від часу буркочучи у відповідь якусь банальність. Потім приходили решта, у тому числі його кузина Брижіт. Він любив Брижіт, він хотів, щоб вона була щасливою; але з таким бовдуром, яким був її чоловік, це здавалося не надто реальним. Він служив у Байера лікарем за викликом і зраджував дружину при першій-ліпшій нагоді; оскільки він був гарним чоловіком

та багато подорожував, у нього була безліч можливостей. Обличчя Брижіт щороку все більше тьмяніло.

У 1990 році Мішель відмовився від цього щорічного візиту; тепер у нього залишився лише Брюно. Родинні зв'язки зберігаються кілька років, а іноді й десятиріч, насправді вони набагато міцніші за будь-які інші, але потім, зрештою, вони теж слабшають.

Брюно приїхав близько дев'ятої години вечора, він уже трохи випив і хотів побазікати на теоретичні теми.

— Мене завжди вражала, — почав він з ходу, ще навіть не присівши, — надзвичайна точність пророкувань, які зробив Олдос Хакслі у своєму «Чарівний новий світ». Як подумаєш, що ця книга була написана у 1932-му, — просто неймовірно. Відтоді західне суспільство весь час прагнуло наблизитися до цього зразка. Всі більш досконалі сучасні засоби контролю над рівнем народжуваності призведуть до того, що ми, раз і назавжди, втратимо зв'язок із сексуальністю, а рід людський відтворюватиметься в лабораторіях в умовах генетичної надійності та абсолютної безпеки. Як наслідок — зникнення родинних зв'язків, понять батьківства та материнства. Завдяки прогресу фармакології — спростяться розбіжності між людьми різного віку. У світі, яким його зобразив Хакслі, у шістдесят років людина така ж активна, має ту ж саму зовнішність, ті ж самі бажання, що й двадцятирічна. Потім, коли вона більше не зможе протистояти старості, на неї чекає добровільне зникнення, смерть через евтаназію; все дуже скромно, швидко, без зайвих драм. Суспільство, зображене в «Чарівний новий світ», — це щасливе суспільство, де немає місця трагедіям та емоційним крайнощам. Загальна сексуальна свобода, більше ніяких перешкод задоволенню, розквіту бажань. Трапляються-таки моменти суму, смутку і сумніву; але все це можна легко вилікувати медикаментозним засобом, хімія зробила відчутний прогрес у галузі антидепресантів та аксіолітиків. «Сому ам — і немає драм».

Це точнісінько той самий світ, про який ми нині мріємо, світ, у якому ми хотіли б жити сьогодні.

— Я добре знаю, — вів далі Брюно, помахом руки мовби відкидаючи зауваження, яке Мішель і не робив, — знаю, що звичайно світ Хакслі називають тоталітарним кошмаром, намагаючись видати цей твір за викриття; це чисте лицемірство. За всіма пунктами — генетичний контроль, сексуальна свобода, боротьба зі старістю, цивілізація розваг — «Чарівний новий світ» є для нас раєм, саме таким, якого ми прагнемо досягти, але поки що марно. Є лише один чинник, який дещо суперечить нашій системі цінностей, — це поділ суспільства на касты, які за своєю генетичною природою призначені для різних робіт. Утім, безперечно, це єдиний пункт, в якому Хакслі виявився поганим пророком; це також єдиний пункт, який стає майже марним у ході розвитку механізації та роботизації. Олдос Хакслі, безперечно, поганий письменник, його фрази важкі й позбавлені витонченості, його персонажі невиразні та ходульні. Але в нього є те основне інтуїтивне прозріння, що еволюція людських суспільств упродовж кількох сторіч спрямовувалася й усе більш спрямовуватиметься науковим та технологічним прогресом. Попри все те, йому бракувало тонкості, психологізму, відчуття стилю; все це легко долає його первісна перевага — інтуїція. Він один із перших письменників, включаючи й наукових фантастів, зрозумів, що, коли не зважати на фізику, головною рушійною силою цього процесу тепер стане біологія.

Брюно урвав мову; тільки тепер він помітив, що його брат схуднув, змарнів, виглядає втомленим, стурбованим і, мабуть, дещо неуважним. Справді, ось уже кілька днів Мішель нехтував своїми заняттями. На відміну від попередніх років перед магазином «Монопрі» вешталася багато жебраків та продавців газет; але ж літо в самому розпалі, це час, коли бідність стає менш гнітючою. «А якщо війна?» — подумав Мішель, спостерігаючи крізь шибку повільні переміщення клошарів. Брюно знову

налив собі склянку вина; він почав відчувати, що зголоднів, і був дещо здивований, коли брат утомлено відповів йому:

— Хакслі належав до великої родини англійських біологів. Його дід товаришував із Дарвіном, він багато писав на захист теорії еволюції. Його батько та його брат Джуліан також були біологами з іменем. Усе це представники англійської традиції, інтелектуали-прагматики, ліберали і скептики. На відміну од французької епохи Просвітництва. Їх відкриття ґрунтуються на спостереженнях, на експериментальних методиках. Всю свою молодість Хакслі провів, спілкуючись з економістами, юристами, але головне — з ученими, які гостювали в будинку його батька. Серед письменників свого покоління він, без сумніву, був єдиним, хто міг би передбачити майбутні успіхи біології. Але все це відбулося б набагато швидше, якби не нацизм. Нацистська ідеологія сприяла дискредитації теорій еґеніки та поліпшення раси; знадобилося кілька десятиріч, щоб повернутись до цього. — Мішель підвівся, приніс зі своєї бібліотеки том під назвою «Те, про що я наслідуюся думати». — Цю працю написав Джуліан Хакслі, старший брат Олдоса; вона була опублікована в 1931-му, за рік до «Чарівного нового світу». Тут ми знаходимо всі ті думки про генетичний контроль і поліпшення раси, в тому числі людської, що їх його брат висловлює в своєму романі. Все це подано тут досить недвозначно, у вигляді бажаної мети, до якої слід прагнути.

Мішель сів, витер крапельки поту з чола. Він провадив далі:

— Після війни, в 1946 році, Джуліан Хакслі був призначений генеральним директором ЮНЕСКО, що була створена саме в той час. Його брат опублікував «Повернення до чарівного нового світу», в якому намагався подати свій перший твір як викриття, сатиру. Кілька років по тому Олдос Хакслі став ідейним натхненником більшості експериментів хіпі. Він завжди був прибічником повної сексуальної свободи, грав роль першовідкривача в застосуванні психоделічних наркотиків. Його зна-

ли всі засновники Ізалену¹, вони були знайомі з ним і перебували під його впливом. Після цього рух *New Age* потроху скористався всіма ідеями ізаленського напрямку. По суті, Олдос Хакслі один із найвпливовіших мислителів сторіччя.

Вони пішли пообідати до ресторану на розі вулиці, який пропонував подвійну порцію фондю по-китайськи за 270 франків. Мішель уже три дні не виходив із дому.

— Я сьогодні не їв, — зауважив він із легким подивом; у руці він тримав книгу. — Хакслі опублікував «Острів» у 1962-му, це його останній твір, — провадив він, длубаючи липкий рис. — Дія відбувається на райському тропічному острові — рослинність і ландшафти, мабуть, навіяні Шрі-Ланкою. На цьому острові, далеко від великих торговельних шляхів ХХ сторіччя, розгортається своєрідна цивілізація, досить просунута в плані технологій і яка водночас поважає природу: мирна, цілком позбавлена спадкоємних неврозів та юдео-християнських заборон. Оголеність там природна; кохання і хтивість виявляються відверто. Цей твір, посередній, але дуже легкий для розуміння, мав великий вплив на хіпі, а через них і на прибічників *New Age*. Якщо придивитися, гармонійне суспільство, змальоване в «Острові», має багато спільного з тим, що описано в романі «Чарівний новий світ». У реальності сам Хакслі, який, мабуть, перебував у стані маразму, здається, не усвідомлював цієї схожості, проте суспільство, зображене в «Острові», так само близьке до «Чарівного нового світу», як анархічне товариство хіпі схоже на суспільство буржуазного лібералізму чи, скоріше, його шведського соціал-демократичного варіанту.

Він замовк, умочив креветку в соус пікан і відклав убік свої палички.

¹ *Інститут Ізален* — американський центр, що займається особистими та соціальними перетвореннями, центр етичного і духовного зростання, вдосконалення свідомості.

— Олдос Хакслі, як і його брат, був оптимістом, — нарешті мовив він з майже відразливою гримасою. — Метафізична мутація, що дала життя матеріалізму та сучасній науці, мала два великих наслідки: раціоналізм та індивідуалізм. Помилка Хакслі полягала в тому, що він погано прорахував співвідношення сил між цими двома наслідками. Він недооцінював зростання індивідуалізму в результаті більш інтенсивного усвідомлення смерті. Індивідуалізм породив свободу, відчуття власного «я», потрібність виділитися й піднятися над іншими. В тому раціональному суспільстві, що зображене у романі «Чарівний новий світ», боротьба може бути пом'якшена. Економічне змагання, метафора захоплення життєвого простору, не має сенсу в багатому суспільстві, де всі економічні коливання перебувають під контролем. Змагання в галузі сексу, що віддалено уособлювали зародження перемоги над часом, не мають сенсу в суспільстві, де повністю розвалилася система сексуального самовідтворення; але Хакслі забуває врахувати індивідуалізм. Він не зміг зрозуміти, що секс, будучи відділений від функції розмноження, існує не стільки як джерело задоволення, скільки як принцип самоствердження: це те ж саме, що пристрасть до збагачення. Чому шведська соціал-демократична модель ніколи не могла піднятися над ліберальною? Чому її навіть ніколи не випробували в галузі сексуальних проблем? Тому що метафізична мутація, якою оперує сучасна наука, веде за собою індивідуалізм, марнославство, ненависть і бажання. На відміну од насолоди, бажання за своєю суттю є джерелом страждання, злості й біди. Усі філософи — не тільки буддисти, не тільки християни, але всі ті, хто заслуговує називатися філософами, — знали про це і вчили цьому. Вихід, який пропонували утопісти від Платона до Хакслі, в тому числі і Фур'є, полягає в угамуванні бажання і страждання шляхом негайного їх задоволення. Рекламно-еротичне суспільство, в якому ми живемо, навпаки, прагне організувати бажання, поширити його в неймовірних масштабах,

стримуючи його задоволення в межах інтимної сфери. Щоб таке змагання не припинялося, слід збільшувати бажання, треба, щоб воно, поширюючись, пожирало людське життя.

Втомившись, він витер спітніле чоло. До їжі він більше не доторкнувся.

— Існують корективи, маленькі гуманістичні поправки, — м'яко заперечив Брюно. — Врешті-решт, є речі, які дозволяють забути про смерть. В «Чарівному новому світі» йдеться про анксиолітики та антидепресанти; в «Острові» все скоріше стосується медитації, психоделічних наркотиків, деяких туманних елементів індуїзму. На практиці зараз люди намагаються створити маленький коктейль з обох засобів... Джуліан Хакслі у творі «Те, про що я наслідуюсь думати», теж звертається до питань релігії, він присвячує їм усю другу частину, — з усе більшою відразою зауважив Мішель. — Він цілком усвідомлює, що науковий прогрес та матеріалізм підірвали основи всіх традиційних релігій; також він розуміє, що жодне суспільство не може існувати без релігії. Впродовж більш ніж сотні сторінок він намагається закласти фундамент такої релігії, яка могла б співвідноситись із сучасним станом науки. Не можна сказати, що результати його зусиль такі вже переконливі; також не можна сказати, що з цієї точки зору наше суспільство зробило якийсь відчутний прогрес. У реальності всі сподівання на синтез зводяться на ніщо очевидністю смерті матерії, марнославством і жорстокістю, поширення яких неможливо зупинити. Як компенсація, — дивно посміхнувшись, закінчив він, — нам, проте, залишається кохання.

11

Після візиту Брюно Мішель цілих два тижні провалявся у ліжку. Справді, думав він, як суспільство може існувати без

релігії? Це ж дуже важко, навіть якщо йдеться про окремого індивідуума. Кілька днів поспіль він розглядав батарею, розташовану ліворуч од ліжка. Під час опалювального сезону її відсіки заповнює гаряча вода, це корисний, хитрий винахід; але все ж таки, скільки часу західне суспільство може обходитися без будь-якої релігії? У дитинстві він любляв поливати рослини на городі. В нього збереглася маленька прямокутна чорно-біла фотокартка, на якій він з лійкою в руках під наглядом бабусі; мабуть, йому було тоді років шість. Згодом він любив щось купувати. На здачу від хліба йому дозволяли купити трохи карамельок. Потім він йшов на ферму по молоко; на витягнутій руці він ніс, похитуючи, алюмінієвий солдатський казанок з ще теплим молоком, і йому було моторошно, коли він повертався вже вночі вибоїстою дорогою, уздовж якої росли колючі чагарники. Тепер будь-яке відвідування супермаркету було для нього справжньою мукою. Але асортимент змінювався, раз у раз виникали нові типи заморожених продуктів для холостяків. Нещодавно у м'ясному відділі супермаркету вперше у житті він побачив біфштекс із страуса.

Щоб забезпечити відтворення, дві нитки ДНК розходяться, і до кожної приєднуються додаткові нуклеотиди. Цей момент поділу дуже небезпечний, бо саме тут можуть втрутитися неконтрольовані, переважно згубні, мутації. Голодування стимулює інтелект — це факт, і наприкінці першого тижня Мішель інтуїтивно здогадався, що бездоганне відтворення неможливе, доки молекула ДНК має форму спіралі. Для отримання бездоганної реплікації незліченної кількості генерацій клітин, мабуть, слід було надати генетичній інформації більш компактної форми, на кшталт, наприклад, тортю чи стрічки Мебіуса.

У дитинстві він не міг змиритися з природною руйнацією речей, їх поламками, зношуванням. Так, багато років він зберігав, безліч разів лагодив, обмотував скотчем розколену надвоє

маленьку лінійку з білої пластмаси. Після додаткових потовщень лінійка втратила свою прямизну, було вже неможливо провести пряму лінію, вона вже не могла слугувати лінійкою. І все ж таки він її зберігав. Вона знову ламалася, він її знову лагодив, товстіше намотував скотч і вперто клав у ранець.

Однією з властивостей генія Джерзінські, як багато років по тому напише Фредерік Хюбчєяк, було те, що він зміг просунути далі за своє перше осяяння, згідно з яким відтворення статевим шляхом несе в собі джерело шкідливих мутацій. Протягом тисячоліть, підкреслює Хюбчєяк, усі культури людства несли на собі більш-менш чіткий відбиток інтуїтивного усвідомлення нероздільного зв'язку між сексом та смертю; для винахідника, що тільки-но беззаперечними доказами в галузі молекулярної біології підтвердив цей зв'язок, було б цілком природно зупинитися на цьому і вважати, що його мета досягнута. Проте Джерзінські відчував, що має вийти за межі проблеми відтворення статевим шляхом, щоб розглянути разом усі топологічні умови клітинного поділу.

З першого ж року свого навчання в початковій школі у Шарні Мішель був вражений жорстокістю хлопчиків. Щоправда, то були селянські діти, тобто маленькі звірі, що недалеко відійшли од дикої природи. Але воістину можна було тільки дивом дивуватися тому, з якою природною, інстинктивною радістю вони протикали жабенят голками від циркулів або пір'ям від ручок; фіолетові чорнила затікали під шкіру нещасного створіння, яке повільно вмирало від ядухи. Вони збирались у коло і з палаючими очами спостерігали за цією агонією. Інша їх улюблена забава була відрізати ножицями ріжки равликів. Ріжки у равликів — їх єдиний чуттєвий орган; на кінці в них маленькі очі. Позбавлений своїх ріжок, равлик стає лише кволим страждаючим шматочком плоті, що не в змозі орієнтуватися. Мішель швидко усвідомив, що в його інтересах встановити дистанцію між собою та цими малими звірами; навпаки, в нього не було

достатньо підстав, щоб побоюватися дівчат, більш лагідних створінь. Згодом цю першу здогадку про закони цього світу підкріпила передача «Життя тварин», яка йшла щоп'ятниці ввечері. Серед усієї мерзеної підлості, постійної різанини, що є природним проявом живої природи, єдиним проблиском відданості та самопожертвування була материнська любов або щось таке, що від інстинкту захисту непомітно приводить до того ж материнського почуття. Так, самка кальмара, малюсіньке лагідне двадцятисантиметрове створіння, не вагаючись нападає на плавця, якщо він наблизиться до відкладених нею яєчок.

Тридцять років по тому він знову прийде до того ж висновку: жінки, безперечно, кращі за чоловіків. Вони лагідніші, більше схильні до кохання, співчуття, ніжності; менше виявляють насильство, егоїзм, самоствердження і жорстокість. До того ж вони розсудливіші, розумніші та працьовитіші.

По суті, думав Мішель, спостерігаючи за тим, як сонце, просвічуючи крізь фіранки, повільно пливе до заходу, для чого потрібні чоловіки? Мабуть, що за стародавніх часів, коли було багато ведмедів, мужність могла відігравати особливу та незамінну роль; але ось уже впродовж кількох сторіч потреба в чоловіках майже повністю відпала. Вряди-годи вони, вбиваючи нудьгу, перекидаються партійкою в теніс, що є найменшим лихом; але буває таке, що вони вважають за корисне *рухати історію вперед*, тобто головним чином розпалюють революції та війни. Окрім безглуздох страждань, що вони їх несуть, війни та революції руйнують те краще, що було у минулому, щоразу вимагаючи собі чистого аркуша, щоб будувати все знову. Поза рівномірним поступом розвитку еволюція людства набирає хаотичного, руйнівного, невпорядкованого та буйного характеру. У всьому цьому винні виключно чоловіки з їх любов'ю до ігор та ризику, непомірним марнославством, безвідповідальністю, природженим потягом до насильства. Світ, який би населяли самі жінки, у будь-якому разі був би набагато кращим; його еволюція відбувалася б повільніше, але

безперервно, без різких відкотів назад і згубних зривів, він упевнено просувався б до загального щастя.

15 серпня вранці він устав, вийшов з помешкання, сподіваючись у душі, що на вулицях у цей час небагато народу; майже так воно й було. Він зробив кілька нотаток, до яких він повернеться років за десять, коли прийде час готувати свою найважливішу працю «Пролегомени до бездоганної реплікації».

Тим часом Брюно привіз сина до своєї колишньої дружини. Він відчував себе вимученим і пригніченим. Анна поверталася з експедиції агенції «Нувель фронт'єр» чи то на острів Пасхи, чи то в Бенін, він достеменно не пам'ятає; мабуть, вона знайшла собі подруг, обмінялась адресами — вони ще зустрінуться два-три рази, доки не набридне; але з чоловіками вона не зустрічалась — у Брюно виникло таке враження, ніби вона цілком відмовилась од усього, що було пов'язане з чоловіками. Анна відвела його вбік на кілька хвилин, вона хотіла знати, «як усе пройшло». Він відповів: «Добре», вдавшись до того спокійного впевненого тону, який подобається жінкам; проте з іронією додав: «А втім, Віктор багато дивився телевизор». Без цигарки він швидко став почуватися ніяково: відколи Анна кинула палити, вона не виносила, щоб хтось курив у її присутності. Гніздечко було умебльоване зі смаком. Він знав, що коли треба буде йти, він відчує глибокий жаль, знову замислиться, що слід зробити, щоб змінити хід речей, швидко поцілує Віктора, потім піде геть. От і все: так закінчиться його відпустка, яку він провів із сином.

Фактично ці два тижні були справжньою мукою. Розтягнувшись на своєму матраці, поставивши пляшку бурбону на відстані витягнутої руки, Брюно чув звуки, які його син видавав у сусідній кімнаті: як той, попівсявши, спускає воду, як клацає пульт дистанційного керування. Сам того не усвідомлюючи, він, так само, як і його зведений брат, одночасно — і також годинами — тупо дивився на труби парового опалення. Віктор лежав у вітальні

на ліжку-канапі; він дивився телевізор по п'ятнадцять годин на добу. Вранці, коли Брюно прокидався, вже був включений канал «Мб», по якому йшли мультики. Щоб потужний звук нікому не заважав, Віктор надягав навушники. Він не був грубіяном, не намагався завдавати прикрощів; але їм з батьком було нічого сказати одне одному. Двічі на день Брюно розігрівав готові страви; вони їли, сидячи один проти одного, майже в цілковитій тиші.

Як вони дійшли до цього? Вікторові лише кілька місяців тому виповнилося тринадцять. Лише якихось кілька років тому він малював і показував свої малюнки батькові. Він перемальовував персонажів коміксів Марвела: там були Фаталіс, Фантастікус, Фараон майбутнього, він зображував їх у неймовірних ситуаціях. Час від часу вони гралися в «Тисячу віх» або йшли недільного ранку до Лувру. До дня народження Брюно Віктор — йому тоді було десять — величезними різнокольоровими літерами вивів на лінійному аркуші: ТАТО Я ТЕБЕ ЛЮБЛЮ. Тепер з цим покінчено. І Брюно знав, що дедалі буде гірше: від взаємної привітності вони перейдуть до ненависті. Що згодом за два роки син почне пробувати гуляти з дівчатами його віку; Брюно й сам жадатиме цих п'ятнадцятирічних дівчат. Наближався час суперництва, стану, властивого чоловікам. Вони були наче звірі, що б'ються в одній клітці на ім'я час.

Повертаючись додому, Брюно купив у арабського бакалійника дві пляшки анісового лікеру; потім, перед тим як надудлитися до чортиків, подзвонив братові, щоб домовитися про зустріч на завтра. Коли він прийшов до Мішеля, той після свого голодного періоду переживав раптовий напад дикого апетиту, пожираючи шматок за шматком італійську ковбасу, великими склянками запиваючи її вином. «Накладай собі, пригощайся», — незрозуміло буркнув він. Брюно здавалося, що той його майже не чує. То було схоже на розмову з психіатром або навіть зі стіною. Одначе він розповідав далі:

— Кілька років поспіль мій син тягнувся до мене, він хотів моєї любові; я був у депресії, незадоволений життям, я відштовхував його, очікуючи на кращі часи. Тоді я не розумів, як швидко минуть ці роки. Дитина від семи до дванадцяти — чудове створіння, миле, розумне, відкрите. Вона живе у повній гармонії з розумом і живе з радістю. Вона сповнена любові, і її задовольняє та любов, яку інші готові дати їй. Потім усе псується. Усе змінюється на гірше, і виправити це неможливо.

Мішель з'їв два останніх шматки ковбаси, знову налив собі склянку вина. Його руки трусилися. Брюно вів далі:

— Важко собі уявити більш дурну, агресивну, нестерпну та злісну істоту, ніж підліток, насамперед якщо його оточують хлопці його віку. Підліток — це монстр, помножений на бовдур, його конформізм майже неймовірний; підліток являє собою продукт раптової та шкідливої (до того ж непередбачуваної, якщо виходити з характеру дитини) кристалізації всього найгіршого, що є в людині. І як після цього сумніватися, що сексуальність є абсолютним лихом? Як люди терплять необхідність жити під одним дахом з підлітком? Моя теза полягає в тому, що це їм вдається лише тому, що їх власне життя зовсім порожнє; втім, моє життя теж порожнє, але мені це не вдається. Хай там як, але всі брешуть, до того ж доходять у своїй брехні до гротеску. Вони розлучаються, але залишаються добрими друзями. Беруть сина до себе кожного другого вихідного — це ж огидно. Повна і цілковита гидота. Насправді чоловіки ніколи не цікавляться своїми дітьми, ніколи не відчують до них любові, чоловіки взагалі нездатні відчувати любов, це почуття їм дуже далеке. Що вони добре знають, так це хтивість, статевий потяг, що доходить до грубого тваринного почуття і суперництва між самцями; потім, набагато пізніше, вже перебуваючи у шлюбі, вони коли-не-коли можуть відчути певну вдячність до своєї дружини — за те, що вона подарувала їм дітей, вправно веде домашнє господарство, виявила себе гарною кухаркою та гар-

ною коханкою; тоді чоловік отримує насолоду, перебуваючи з нею в одному ліжку. Мабуть, не цього прагнуть жінки, мабуть, це якесь непорозуміння, але ж це знов-таки почуття, що може бути сильним; і навіть, коли чоловіки зазнають збудження, втім, нетривалого, поплескуючи час од часу якийсь маленький зад, вони вже практично не можуть жити без своєї дружини, і якщо, на жаль, її раптом не стане, вони починають пити і швидко помирають, зазвичай упродовж кількох місяців. Що ж до дітей, то раніше вони були потрібні, щоб стати спадкоємцями багатства, суспільних та родинних традицій. Певна річ, це стосувалося передусім родовитих сімейств, але те ж саме можна сказати про комерсантів, селян, ремісників — тобто фактично про всі верстви населення. Сьогодні ж усе це вже не суттєво: я живу на зарплатню, в мене немає багатства, я нічого не можу залишити синові у спадок. У мене немає й ремесла, якому я міг би навчити його, я навіть не знаю, чим у майбутньому він зможе зайнятися; правила, за якими я жив, не являють для нього якоїсь цінності, він житиме в іншому світі. Прийняти ідеологію нескінченних змін означає визнати, що життя людини строго обмежується її індивідуальним буттям, а минулі й майбутні покоління нічого для неї вже не означають. Ось так тепер ми й живемо. Чоловікові не треба сьогодні заводити дитину. Для жінок все інакше, адже вони й далі мають потребу в істоті, яку можна любити, це непотрібно і ніколи не було потрібно чоловікам. Було б невірним вважати, що чоловіки схильні няньчитися з дітьми, гратися з ними, пестити їх. Можна скільки завгодно стверджувати зворотне, але це все одно залишиться брехнею. Тільки-но людина розлучається, пориває родинні зв'язки, будь-які стосунки з дітьми одразу втрачають сенс. Дитина — це підступна пастка; це — ворог, якого ти маєш утримувати і який переживе тебе.

Мішель підвівся, пішов на кухню, щоб налити собі склянку води. Перед його очима пливли різнобарвні кола, його нудило.

Перш за все він мав упоратися з тремтінням рук. Брюно мав рацію, батьківська любов — брехня, фікція. Брехня корисна, подумав він, якщо вона дозволяє перетворити реальність; але якщо це перетворення не вдалося, тоді лишаються лише брехня, гіркота і сором.

Він повернувся до кімнати. Брюно скрючився в кріслі: навіть якби він був мертвий, він би не зміг сидіти й далі нерухомо. Вежі будівель поринали у ніч; після ще одного пекельного дня температура ставала більш терпимою. Раптом Мішель помітив порожню клітку, в якій кілька років прожила його канарка; слід її викинути, заводити нового птаха він не збирався. Мимохідь він згадав сусідку з будинку навпроти, редакторку «Двадцяти років»; він не бачив її кілька місяців, мабуть, вона переїхала. Він спробував зосередитися на своїх руках, відзначив, що тремтіння трохи вгамувалося. Брюно, як і раніше, не ворушився; мовчання тривало ще кілька хвилин.

12

— Я зустрів Анну у 1981-му, — зітхнувши, провадив далі Брюно. — Вона не була такою вже вродливою, але мені набридла самотня мастурбація. До того ж у неї були великі груди. Мені завжди подобалися великі груди... — Він знову протяжливо зітхнув. — Моя протестантська грудаста буржуа... — на превеликий подив Мішеля, його очі наповнилися сльозами. — Потім її груди відвисли, і наш шлюб теж дав тріщину. Я похерив її життя, пустив на вітер. Ось що я ніколи не зможу забути: я похерив життя цієї жінки. В тебе ще лишилося трохи вина?

Мішель пішов на кухню за пляшкою. Все це було дещо занадто, він знав, що Брюно відвідував психіатра, а потім кинув це. Адже фактично людина завжди шукає способу полегшити свої страждання. Мука сповіді здається менш тяжкою, от людина і сповідається; а потім замовкає, здається, залишається на

самоті. Якщо Брюно знову відчув потребу повернутися до своєї життєвої катастрофи, це означає, що, мабуть, у нього з'явилася надія, можливість нової спроби; мабуть, це гарний знак.

— Не те щоб вона була потворною, — вів далі Брюно, — але її обличчя було так собі, без витонченості. В неї ніколи не було тієї витонченості, того сяяння, що подекуди можна побачити в обличчях молоденьких дівчат. Зі своїми товстуватими ногами вона навіть подумати не могла, щоб надягти міні-спідницю; але я навчив її носити дуже короткі блузки та ходити без ліфчика; це дуже збуджує, коли під блузкою чітко вимальовуються великі груди. Спочатку її це дещо бентежило, але врешті-решт вона погодилася; вона не розумілася на еротичі, білизні, в неї не було досвіду. А втім, що я тобі все це торочу, ти ж, здається, знав її?

— Я був на твоєму весіллі....

— Авжеж, і справді, — розгублено, на межі з отупінням погодився Брюно. — Пам'ятаю, тоді я дуже здивувався, що ти приїхав. Мені здавалося, ти не бажаєш більше спілкуватися зі мною.

— Я й не бажав спілкуватися з тобою.

У цю мить Мішель знову замислився, розмірковуючи, що насправді могло спонукати його приїхати на цю нудну церемонію. Він згадав храм у Неї, залу з майже голими стінами, гнітюче сувору, більш ніж наполовину заповнену натовпом багатіїв, які дотримувалися зовнішньої скромності: батько нареченої займався фінансами.

— Тоді вони були лівими, — сказав Брюно (*втім, тоді всі були лівими!*). — Для них було цілком нормально, що я жив разом з їхньою донькою ще до шлюбу: ми одружилися, бо вона завагітніла, — зрештою, це звична справа.

Мішель згадав проповідь пастора, його голос лунко відбивався в холодній порожнечі зали: він розповідав про Христа

як про реальну людину і справжнього Бога, про новий союз, який він уклав у Вічності зі своїм народом... Втім, було дуже важко зрозуміти, про що саме йшлося на цій проповіді. Після сорока п'яти хвилин такої проповіді Мішель впав у стан, близький до сну, але раптом прокинувся, почувши наступне формулювання: «Хай благословить вас Господь Бог Ізраїлю, Він, що пожалів двох самотніх дітей». Спочатку йому було важко прийти до тями, тоді він подумав: «Невже тут усі євреї?» Йому знадобилася ціла хвилина міркувань, щоб усвідомити, що фактично йдеться про *того ж самого* Бога. Спритно зв'язавши одне з іншим, пастор продовжував з усе зростаючою переконливістю: «Чоловіки повинні любити дружин своїх так, як власні тіла, бо хто любить дружину свою, той любить самого себе. Бо ніколи ніхто не зненавидів власного тіла, а годує та гріє його, як і Христос Церкву, бо ми — члени Тіла Його від тіла Його й від костей Його! “Покине тому чоловік батька й матір, і пристане до дружини своєї, — і будуть обоє вони одним тілом”. Ця таємниця велика, — а я говорю про Христа та про Церкву!». Оце так, у самісіньке яблучко: «*стануть обидва плоттю єдиною*». Поміркувавши якийсь час над цією перспективою, Мішель глянув на Анну: спокійна, зосереджена, вона, здавалося, затамувала подих; від цього вона стала майже вродливою. Мабуть, надихнувшись цитатою із Святого Павла, пастор продовжував з усе зростаючим запалом: «Господи, поглянь милостиво на служницю Твою: готуючись з'єднатися зі своїм чоловіком, вона благає захистити її. Допоможи їй завжди бути у Христі дружиною вірною та цнотливою, і нехай наслідує вона приклад святих дружин: нехай буде вона мила для свого чоловіка, як Рахіль, розумна, як Ребека, та вірна, як Сара. Нехай залишиться вона вірною своїй вірі та заповідям Господа, єдина зі своїм чоловіком, нехай уникне вона всіх поганих зв'язків, нехай заслужить повагу своєю скромністю та пошану — своєю чистотою, нехай напоумить її Бог. Нехай вона буде плодovита, нехай вони обидва побачать дітей

своїх, і дітей своїх дітей, до третього та четвертого коліна. Нехай доживуть вони до щасливої старості і поміж обраних пізнають спокій у царстві Господа. В ім'я Бога нашого Ісуса Христа, амінь». Мішель, розштовхуючи натовп, пішов до вівтаря, накликаючи на себе з усіх боків стурбовані погляди. Він був за три ряди од вівтаря, коли молодята обмінялись обручками. Пастор узяв їх за руки, схилив голову з виразом вражаючої зосередженості; абсолютна тиша запанувала у стінах храму. Потім він підвів голову і гучним голосом, пристрасним та водночас безнадійним, з неймовірною виразністю вигукнув: «Нехай не розірве людина того, що з'єднав Господь!»

Трохи згодом Мішель підійшов до пастора, який збирав церковне начиння. «Мене дуже зацікавило те, про що ви щойно говорили...» Служитель Господа привітно посміхнувся. Тоді Мішель розповів про досліди Асе та парадокси взаємодій елементарних частинок: коли дві частинки з'єднуються, вони утворюють єдине ціле, «мені здається, що це те ж саме, що і ваш сюжет про єдину плоть». Посмішка пастора трохи перекосилася. «Я хочу сказати, — жваво вів далі Мішель, — в онтологічному плані в гільбертовий простір можна вивести новий вектор єдиного стану. Розумієте, про що я кажу?» — «Авжеж, авжеж, звичайно, — пробурмотів служитель Божий озируючись. — Пробачте, — різко кинув він і обернувся до батька нареченої. Вони довго тиснули один одному руки, обіймалися. «Дуже гарне богослужіння, просто чудове», — з почуттям вимовив фінансист.

— Ти не залишився на святкову вечерю, — нагадав Брюно. — Мені там було трохи ніяково, я ж нікого не знав, а втім, то було моє весілля. Мій батько дуже запізнився, але все ж таки він приїхав: він був погано поголений, краватка з'їхала набік, він виглядав точнісінько, як старий розпусник. Я певен, що батьки Анни хотіли б іншого зятя, але що вдієш, до того ж вони ліві буржуа-протестанти, попри все це, вони з певною повагою

ставилися до освічених людей. До того ж я — агреже¹, а вона мала право викладати лише в середній школі. Та найжахливішим було те, що її сестра була дуже чарівною. Вона була дуже схожою на старшу, і груди в неї теж були, що треба, але обличчя — зовсім інше, дуже миле. Одразу й не збагнеш, у чому різниця. Скоріше за все, річ у домірності рис, у деталях. Важко сказати...

Він ще раз зітхнув, налив у свою склянку.

— Своє перше місце я здобув у вісімдесят четвертому, в ліцеї Карно, у Діжоні, то був початок навчального року. Анна була на сьомому місяці. Ми обидва викладачі, культурне подружжя, всі умови для нормального життя. Ми найняли помешкання на вулиці Ваннері, за два кроки од ліцею. «Наші ціни не можна порівнювати з паризькими, — сказала дівчина з агенції. — Життя в нас теж далеко не паризьке, але ви побачите, як тут весело влітку, багато туристів, а під час фестивалю барокової музики багато молоді». Барокова музика?..

Я одразу зрозумів, що проклятий. Що життя «далеко не паризьке», на це мені було начхати, у Парижі я був постійно нещасливий. Просто я жадав усіх жінок, окрім власної дружини. У Діжоні, як у будь-якому провінційному місті, багато чарівних дівчат, це ще важче, ніж у Парижі. В той час мода дедалі ставала все сексуальнішою. Це було нестерпно, всі дівчата зі своїми личками, коротенькими спідничками, смішками. Я бачив їх щодня на заняттях, бачив опівдні в «Пенальті» — барі, що поруч з ліцеєм. Вони базікали з хлопцями, а я йшов обідати зі своєю дружиною. По суботах я знову бачив їх: після обіду на торгових вуличках — вони купували шмотки і платівки. Я був з Анною, вона розглядала дитячий одяг, її вагітність тривала добре, і вона була неймовірно щаслива. Багато спала, їла все, що зама-

¹ *Агреже* — людина, що вдало здолала конкурс на право викладати в ліцеї або у вищому навчальному закладі.

неться; ми більше не кохались, але, здається, вона цього навіть не усвідомлювала. Під час занять з підготовки до пологів вона подружилася з іншими вагітними, виглядала товариською та симпатичною, з нею було легко. Коли я дізнався, що очікується хлопчик, я був жорстоко вражений. Все одразу складалося дуже погано. Мабуть, така вже була моя доля — переживати найгірше. Я мав би радіти, мені було всього двадцять вісім, а я відчував себе мерцем.

Віктор народився в грудні; я пам'ятаю його хрещення у церкві Сен-Мішель, то було дуже хвилююче. «Хрещені стають живим камінням для побудови духовної будівлі, задля святого служіння Господові», — мовив священник. Віктор лежав у сорочечці з білих мережив, весь червоний, зморщений. Це було колективне хрещення, як у перших християнських церквах; там було з десятків родин. «Хрещення приводить людей у Церкву, — провадив священник, — усі ми члени тіла Христового». Анна тримала хлопчика на руках, він важив чотири кіло. Був дуже спокійним, не кричав. «Чи відтепер, — питав священник, — ми не стали так само близькі одне до одного?» Батьки почали переглядатися, здається, з деяким сумнівом. Після цього священник тричі полив голову сина святою водою; потім помазав її єлеєм. Ця ароматна олія, освячена єпископом, символізує дар Святого Духа, пояснив священник. Після цього він звернувся безпосередньо до малюка. «Вікторе, — мовив святий отець, — тепер ти став християнином. Через це помазання Духа Святого ти прилучився до Христа. Відтепер ти розділяєш його пророчу, священницьку, царствену місію». Усе це мене так вразило, що я навіть записався до групи «Віра та Життя», яка збиралася щосередини. Ці збори відвідувала одна молода корейка, дуже вродлива, мені одразу захотілося трахнути її. Це було нелегко, вона знала, що я одружений. Одного разу, в суботу, Анна запросила всю групу до нас, корейка сиділа на канапі, на ній була коротка спідниця, і весь вечір я витріщався на її ноги, проте ніхто нічого не помітив.

У лютому Анна разом з Віктором поїхала на канікули до своїх батьків; я залишився в Діжоні сам. І зробив чергову спробу стати справжнім католиком; лежав на своєму матраці «Епеда» і, потягуючи анісовий лікер, читав «Містерію про святих праведників». Який він чудовий, цей Пегі¹, просто блискучий, але під кінець навіть він увів мене в цілковиту депресію. Всі ці балачки про історію гріха, відпущення гріхів, Бог, що радіє покаянню грішника більше, ніж тисячі праведників... хотів би я бути грішником, але в мене не виходило. Мені здавалося, що в мене вкрали молодість. Усе, чого я бажав, так це давати молоденьким шльондрам з їх пухкими губками посмоктати мій член. На дискотеках було багато губатих шльондр, кілька разів за час відсутності Анни я заходив у «Slow Rock» і в «Пекло»; але вони йшли з іншими, а не зі мною, смоктали не мій, а чужі члени; і чорт забирай, я не міг більше цього терпіти. Саме тоді настав період розквіту «Рожевого мінітеля», навколо якого був загальний бум, і я цілими ночами просиджував підключеним до нього. Віктор спав у нашій кімнаті, він добре спав, у нього ж не було цієї проблеми. Коли прийшов перший телефонний рахунок, я страшенно перелякався, дістав його з поштової скриньки і прочитав дорогою до ліцею: чотирнадцять тисяч франків. На щастя, в мене ще зі студентства збереглася ощадна книжка, і я все перевів на наш рахунок, Анна ні про що не дізналася.

Бажаєш нормально жити — поглянь навколо. Поступово я став помічати, що мої колеги, викладачі ліцею Карно, дивляться на мене без злості та глузування. Вони не бачили у мені суперника; ми робили одну справу, я був *одним зі своїх*. Вони навчили мене буденно сприймати речі. Отримав водійські пра-

¹ Шарль Пегі (1873—1914) — французький поет, прозаїк, публіцист, автор низки релігійних поем. Висловлювався за відділення християнства від офіційної церкви. Написав кілька націоналістичних та відверто шовіністичних і мілітаристських статей. Фашисти вважали Пегі одним із своїх попередників, його ім'я було зведено буржуазією в культ. Він загинув у битві на Марні.

ва, почав цікавитися каталогами «КАМІФ»¹. Коли прийшла весна, ми часто проводили післяобідні години на галявині у Гільмарів. Ця сімейка мешкала у доволі потворному будинку на Фонтен-ле-Діжон, але там була дуже гарна галявина з деревами. Гільмар був учителем математики, ми з ним викладали приблизно в одних і тих самих класах. Він був довготелесим, сухорлявим, сутулим, із світлим, трохи рожевим волоссям та обвислими вусами; чимось був схожий на німецького бухгалтера. Він з дружиною готував барбекю. Наближався вечір, ми розмовляли про канікули. Настрій у всіх був грайливий; зазвичай там збиралися чотири-п'ять пар викладачів. Дружина Гільмара працювала медичною сестрою, вона мала репутацію супершльондри; коли вона сідала на галявину, кожен міг побачити, що в неї під спідницею немає нічого. Свої канікули вони проводили на мисі Агд, у секторі нудистів. Я також вважаю, що вони відвідували сауну для парочок на майдані Босюе, принаймні до мене доходили такі чутки. Я ніколи не насмілювався говорити про це з Анною, але мені вони здавалися симпатичними, в них збереглися соціал-демократичні схильності — які цілком відрізняються від тих хіпі, що в сімдесятих невідступно товклися навколо нашої матері. Гільмар був гарним вчителем, він завжди не вагаючись залишався після занять, щоб допомогти учню розібратись у складній задачі. Гадаю, він не відмовляв у допомозі й інвалідам.

Раптом Брюно замовк. Почекавши кілька хвилин, Мішель підвівся, відчинив скляні двері й вийшов на балкон подихати нічним свіжим повітрям. Більшість тих, кого він знав, жили саме таким життям, як Брюно. За винятком деяких доволі складних сфер, як-от реклама та мода, отримати доступ у професійне середовище відносно легко, досить лише засвоїти обмежену

¹ Провідна французька фірма з продажу побутової техніки за каталогами.

кількість необхідних «умовних рефлексів». Після кількох років праці сексуальна хтивість пригасає, люди починають зосереджуватися на шлунку та випивці; дехто з його колег, набагато молодший за нього, вже почав створювати для себе винні погрібці. Що ж до Брюно, то все було не так, він аж ніяк не прокоментував вино, а то було «Старе Папське» за 11 франків 95 сантимів.

Майже забувши про присутність брата, Мішель зіперся об поруччя, глянув на будинки. Вже настала ніч, майже у всіх вікнах світло було погашене. То була ніч з неділі на понеділок, 15 серпня. Він повернувся до Брюно, сів поруч; їхні коліна майже торкалися. Чи можна вважати Брюно індивідуальністю? Його старіючий організм належить йому, саме він як особистість має дізнатися, що таке фізичний розпад і смерть. З другого боку, його гедоністичне бачення світу, силові поля, що формують його свідомість, його потреби властиві для всього покоління. Так само, як і при аналізі експериментального препарату, коли вибір одного чи кількох доступних для дослідження елементів дозволяє отримати на атомному рівні картину корпускулярних або хвильових характеристик всього об'єкта. Брюно може проявити себе як індивід, але з іншої точки зору він не більш ніж пасивний елемент історичного процесу. Його мотивації, цінності, бажання — ніщо не виділяє його з-поміж його однолітків. Перша реакція фрустрованої тварини звичайно полягає в тому, щоб докласти ще більше зусиль, намагаючись досягти своєї мети. Наприклад, зголодніла курка (*Gallus domesticus*), якій залізна огорожа не дає дістатись до корму, намагатиметься все більш гарячково протиснутися крізь цю огорожу. Проте потроху ця поведінка зміниться іншою, зовні безглуздою. Так і голуби (*Columba livia*), які не можуть отримати жаданої їжі, нервово клюють землю, навіть якщо в ній не міститься нічого їстівного. Вони не тільки займаються цим безрозсудним заняттям, але часто починають чистити своє пір'я; така цілком недоречна

поведінка характерна для ситуацій, що обумовлюють фрустрацію чи конфлікт, — це зветься *активністю, що заміщає*. На початку 1986-го, невдовзі після свого тридцятиріччя, Брюно почав писати.

13

«Жодна метафізична мутація, — напише згодом Джерзінські, — неможлива без сукупності малих мутацій, які пророкують, готують і полегшують її, часто-густо залишаючись непомітними в контексті історичних випадковостей. Особисто я вважаю себе однією з таких малих мутацій».

Здибуючись із мешканцями Європи, Джерзінські за життя ніколи не зустрів розуміння. Думка, що розвивається за відсутності реального співрозмовника, як підкреслює Хюбчяк у своїй передмові до «Кліфденських нотаток», іноді може вислизнути з пасток ідеосинкразії та психозу; проте ще не було випадку, щоб вона у своєму вираженні могла обрати формально незаперечні доводи. До цього можна додати, що Джерзінські мав до кінця вважати себе передовсім ученим; його внесок у розвиток людства, як йому здавалося, полягав саме в його дослідженнях з біофізики, що були виконані у повній відповідності до класичних критеріїв неспростовності та самодостатності доказів. Філософські елементи, що містилися в його останніх записах, являлися для нього самого лише випадкові пропозиції, навіть дещо безглузді, що ґрунтувалися не стільки на логіці, скільки на суто особистих мотивах.

Йому трохи хотілося спати; місяць плив над сонним містом. Він знав: досить одного його слова, і Брюно встане, натягне куртку, ввійде у кабінку ліфта; а спіймати таксі на Ла Мотт-Піке можна завжди. Дивлячись на власне життя, ми весь час

вагаємося між вірою у випадковість та очевидністю того факту, що все вже визначено. Проте, коли йдеться про минуле, у нас немає жодних сумнівів: нам здається, що все вийшло так, як і мало статися. Цю ілюзію сприйняття Джерзінські вже в принципі здолав; немає сумнівів, що саме через це він не вимовив простих, звичних слів, які б обірвали сповідь цього створіння, що пхикає і гине, що пов'язане з ним половинчато спільним походженням, створіння, яке, розкинувшись на канапі, вже давно вийшло за існуючі правила пристойності людської розмови. Він не відчував ані співчуття, ані поваги, втім, він керувався слабким, підсвідомим, непереможним відчуттям: у зарозумілих, сповнених патетики словах Брюно цього разу з'явиться якесь послання; якщо дати йому вибалакатися, його слова — вперше — набудуть якогось остаточного сенсу. Він підвівся, пішов до вбиральні, зачинився. Дуже обережно, без зайвого шуму, блював. Потім змочив обличчя й повернувся у вітальню.

— Ти не гуманний, — тихо мовив Брюно, підводячи на нього очі. — Я з самого початку відчув це, коли побачив, як ти повівся з Анабель. І все ж таки, ти — співрозмовник, якого мені послало саме життя. Гадаю, ти не здивувався, коли свого часу отримав мої записки про Іоанна Павла Другого.

— Всі цивілізації, — сумно відгукнувся Мішель, — всі цивілізації були змушені зіткнутися з необхідністю виправдання батьківської жертвовності. Зважаючи на історичні обставини, в тебе не було вибору.

— Але ж я справді захоплювався Іоанном Павлом Другим! — запротестував Брюно. — Я пам'ятаю, то було у 1986-му. Тоді саме створювалися «Канал-плюс» та «М6», коли почали випускати «Глоб», відкривалися «Ресторани сердець»¹. Іоанн Павло Другий був дуже самотнім, тільки він розумів суть того,

¹ «Ресторани сердець» — благодійна асоціація, заснована у 1985 році відомим французьким актором Коклюшем для допомоги бездомним.

що відбувається на Заході. Я був надзвичайно вражений, коли піжонська група «Віра та життя» вороже сприйняла мої нотатки; вони критикували позицію Папи щодо абортів, презервативів, усіх цих дурниць. Правду кажучи, я й сам нічого не робив, щоб зрозуміти їх. Пам'ятаю, що зібрання відбувалися по черзі в будинках різних подружніх пар, подавали різні вінегрети, салати, пироги. Весь вечір я по-дурному шкірився, похитуючи головою, і налягав на вино; я взагалі не слухав, про що йшлося. Анна, навпаки, була безмежно натхненна, вона записалась до групи, що боролася з неписьменністю. В ті вечори я підсипав снодійне у дитячий рогалик Віктора, а потім мастурбував, підключившись до «Рожевого мінітеля»; але мені ніколи не вдавалося зустрітись з кимось.

У квітні, до дня народження Анни, я купив їй розшитий сріблом корсет з підв'язками. Спочатку вона протестувала, але потім погодилася надіти його. Поки вона намагалася застебнути це бойове спорядження, я випив залишки шампанського. Потім почув її голос, слабкий і дещо тремтячий: «Я готова...» Повернувшись до спальні, я одразу зрозумів, що все марно. Її сідниці, притиснуті підв'язками, відвисли; груди були зіпсовані годуванням. Слід було видалити жир, уприснути силікон, повністю перебудувати... вона ніколи б на це не погодилася. Заплющивши очі, я сунув палець їй у трусики; я був наче ватяний. У цю мить Віктор у сусідній кімнаті розлючено заголосив — знаєш, таке довге ревіння, різке, нестерпне. Вона накинула халат і кинулася туди. Коли вона повернулася, я просто попросив її відсмоктати. Смоктала вона погано, я відчував її зуби; але я заплющив очі і уявив собі рот однієї з дівчат з мого другого класу, вона була з Гани. Уявивши її рожевий, трохи шорсткуватий язик, я зміг розрядитись у рот дружини. Я не збирався заводити інших дітей. Наступного дня я склав свій текст про сім'ю, той, що згодом був надрукований.

— Я його зберіг, — уставив Мішель. Він звівся на ноги, відшукав на книжкових полицях потрібний журнал. Брюно з легким подивом погортав його, знайшов потрібну сторінку.

*Ще існують, у певній мірі, на світі родини
(Іскри віри серед безбожництва,
Іскри любові серед товстошкірості),
Незрозуміло,
Яким чином вони світяться.
Ми живемо під ярмом щоденної праці в якихось
Незрозумілих організаціях,
І тільки один засіб лишається нам, щоб виразити себе,
Щоб життя попри все відбулося, — це секс.
(Та й то для тих, для кого секс доступний,
Для кого він можливий).*

*Шлюб та вірність одрізають сьогодні для нас
Єдиний спосіб існування,
Адже не в офісі і не в класі набираємо ми тієї внутрішньої сили,
Що вимагає музики, ігор, радощів,
І всі ми шукаємо власне призначення, долю на дорогах кохання,
Що дедалі стають усе тяжчими,
Марно шукаємо, кому запропонувати своє тіло, все більш
зношене,
Менш міцне і вже не таке слухняне,
І зникаємо
У пільмі смутку,
Дійшовши до відчаю.*

*Ми йдемо самотнім шляхом туди, де згущається темрява,
Без дітей та жінок,
Входимо в озеро,
В серце ночі
(І вода на наших старих тілах вже така холодна!).*

Одразу після написання цього тексту Брюно впав у щось на зразок етилової коми. За дві години він отямився од криків

сина. Між двома і чотирма роками людські діти все більше наближаються до усвідомлення власного «я», що викликає в них напади егоцентричної мегаломанії. Відтепер мета дитини — перетворити своє соціальне оточення (яке звичайно складають його батьки) на слухняних рабів, які б покірно прислуховувалися до щонайменших її бажань; її егоїзм не знає меж; такі вже умови індивідуального існування. Брюно підвівся з паласу вітальні; крики посилилися, виказуючи шалену лють. Він розчавив пару пігулок лексомілу в ложці джему й пішов до Вікторової кімнати. Дитина обробилася. Де там вештається Анна? Її заняття з навчання негритосів грамоті закінчуються дедалі пізніше. Він схопив забруднений підгузок, кинув додолу; нестерпний сморід поширився по кімнаті. Дитина легко проковтнула солодку суміш і напружено завмерла, наче уражена наповал. Брюно надів куртку й пішов у «Медісон», до нічного бару на вулиці Шодронрі. Кредиткою заплатив три тисячі франків за пляшку «Дом Періньон», яку він розпив у товаристві дуже вродливої блондинки; в одній з кімнат нагорі дівчина довго вовтузилася з його членом, час від часу довго відтягуючи кульмінацію. Її звали Елен, вона тут народилась і вчилася на менеджера з туризму; їй було дев'ятнадцять. У ту мить, коли він проник у неї, вона зсередини сильно здавила його член, — він пережив не менше трьох хвилин цілковитого щастя. Виходячи од неї, Брюно поцілував її в губи і наполягав на тому, щоб вона взяла гроші — в нього ще лишилося триста франків готівкою.

Наступного тижня він наважився показати свої тексти колезі по ліцею — п'ятдесятирічному викладачу літератури, марксисту, дуже витонченому суб'єкту, що мав репутацію гомосексуаліста. Фажарді був приємно вражений. «Вплив Клоделя... або, мабуть, скоріше Пегі, верлібрів Пегі... Але, безперечно, це дуже оригінально. Зараз такого вже не зустрінеш». У нього не було жодних сумнівів щодо того, як саме слід діяти далі: «Нескінченність» — ось де сьогодні створюється література. Ваші

тексти слід надіслати Соллерсу». Дещо здивований Брюно попросив повторити це прізвище, відзначив, що воно схоже на марку канапи, потім надіслав свої тексти. За три тижні після того зателефонував до видавництва «Деноель» — на його превеликий подив, Соллерс відгукнувся, запропонував зустрітись. У середу в нього не було занять, за день дуже легко обернутися туди й назад. У потязі він спробував поринути в читання «Дивної самотності», дуже швидко облишив цей намір, проте встиг переглянути кілька сторінок журналу «Жінки» — насамперед пасажі про зади. Вони зустрілися в кафе на Університетській вулиці. Видавець запізнився на десять хвилин, увійшов, розмахуючи мундштуком, мабуть, обов'язковим атрибутом його популярності.

— Ви живете в провінції? Погано. Слід негайно переїжджати до Парижа. У вас талант.

Він повідомив Брюно, що тексти про Іоанна Павла Другого будуть надруковані в найближчому номері «Нескінченності». Це збентежило Брюно; він не знав, що у Соллерса в розпалі його «період католицької контрреформації», і почав вихвалити Папу.

— Пегі, я від нього у захваті! — у запалі вигукнув видавець. — І Сад! Сад! Головне, читайте Сада!..

— Мій текст про сім'ю...

— Так, це теж дуже добре. Ви реакціонер, от і чудово. Всі великі письменники — реакціонери. Бальзак, Флобер, Достоєвський: он скільки реакціонерів. Але ж трахатися теж потрібно, га? Потрібна груповуха. Це дуже важливо.

Хвилин за п'ять Соллерс пішов, залишивши Брюно у стані легкого нарцисового сп'яніння. Їдучи додому, він потроху заспокоївся. Філіпп Соллерс, мабуть, видатний письменник; але, якщо почитати «Жінок», розумієш, що йому не вдається потрахати нікого, крім старих шльондр з культурного середовища; мабуть, справжні красуні воліють співаків. А коли це так, то навіщо друкувати дурні віршики у гівняному журналі?

— Коли вийшов черговий номер «Нескінченності», — розповідав Брюно, — я все ж таки купив п'ять номерів. На щастя, вони не стали друкувати нотаток про Іоанна Павла Другого. — Він зітхнув. — Насправді то був поганий текст... У тебе ще вина не лишилося?

— Всього одна пляшка. — Мішель пройшов на кухню, дістав з коробки зі «Старим Папським» шосту, і останню, пляшку; він почувався справді втомленим. — Здається, тобі завтра на роботу? — спитав він.

Брюно нічого не відповів. Він зосереджено роздивлявся щось на паркеті; але там ні на що було дивитися, хіба що на кавалок бруду. Проте, коли дзвякнула пробка, він пожвавився, простягнув свою склянку. Він пив повільно, маленькими ковтками; тепер його погляд був неухвальною, десь блукав на рівні батареї опалення; здавалося, він уже не хоче продовжувати розмову. Повагавшись, Мішель увімкнув телевізор. Передавали зоологічну передачу про кролів. Він вимкнув звук. Можливо, насправді, йшлося про зайців — Мішель їх завжди плував. Він здивувався, знову почувши поруч голос Брюно:

— Я намагаюся згадати, скільки часу прожив у Діжоні. Чотири роки? П'ять років? Варто увійти в робочий режим, і всі роки стають схожими один на одного. Події, що ми їх переживаємо, мають медичну природу, ну ще й діти, вони ростуть. Віктор підріс; він називав мене татом.

Раптом Брюно розридався. Скорчившись на каналі, він трусився від плачу, схлипував. Мішель глянув на годинник, уже була п'ята година. На екрані дика кішка тримала в зубах мертвого зайця.

Брюно дістав з кишені паперову серветку і промокнув очі. Сльози продовжували литися. Він думав про свого сина. Бідолашний маленький Віктор, він перемальовував картинки із «Стренджа», він любив батька. А Брюно подарував йому так мало щасливих хвилин, так мало любові, а тепер хлопцю не-

забаром виповниться п'ятнадцять, для нього час для щастя вже минув.

— Анна хотіла б мати ще дітей, фактично їй личила роль матері сімейства. Але я пропонував їй повернутись у паризький округ в пошуках роботи. Звісно, вона не наважилася відмовити: професійна діяльність — запорука розквіту жінки, саме так усі думають в наш час чи вдають, що так думають; а вона насамперед прагне думати так, як усі. Я добре розумів, що мета нашого повернення до Парижа полягала в тому, щоб розлучитися тихо, без зайвого галасу. У провінції, попри все, люди спілкуються, ходять одне до одного в гості; я не хотів би, щоб моє розлучення викликало якісь коментарі, хай навіть і мирні, схвальні. Влітку 89-го ми їздили відпочивати до Марокко в «Клаб-мед», то була остання відпустка, яку ми провели разом. Я пам'ятаю дурні аперитиви та години, які я провів на пляжі, витріщаючись на красунь; Анна базікала з іншими матерями сімейств. Коли вона поверталася на живіт, можна було побачити, що в неї целюліт; коли ж лягала горілиць — червоні смужки на шкірі. Араби були неприємні та агресивні, сонце палило надто сильно. Щоб помастурбувати, не потрібно було виходити з номера: можна було з легкістю підчепити рак шкіри. А ось Віктор добре використав своє перебування там, він багато веселився у «Міні-клубс»... — Голос Брюно знову зірвався. — Я був тварюкою і знав, що я — тварюка. Цілком нормально, якщо батьки приносили себе в жертву, це природно. А я не міг примиритися з тим, що моя молодість скінчилася; винести думку, що мій син ростиме, замість мене стане юнаком, що, мабуть, його життя буде більш вдалим, ніж моє. Своє життя я занастив. Я хотів знову стати відособленою особистістю.

— Монадою, — м'яко сказав Мішель. Брюно не відгукнувся, допив своє вино.

— Пляшка порожня... — зауважив він з легким зніяковінням. Він підвівся, надів куртку. Мішель провів його до две-

рей. — Я люблю свого сина, — додав ще Брюно. — Коли з ним щось трапиться, якесь лихо, я цього не переживу. Я люблю цього хлопчика понад усе на світі. І все ж таки я ніколи не міг примиритися з його існуванням.

Мішель розуміюче кивнув. Брюно пішов до ліфта.

Мішель повернувся до свого кабінету, написав на аркуші паперу: «Відзначити дещо стосовно крові»; потім ліг, відчувачи потребу спокійно поміркувати, але майже одразу заснув. Кілька днів по тому він знайшов той аркуш, акуратно дописав нижче: «Закон крові» — і збентежено простояв хвилин десять.

14

Вранці першого вересня Брюно чекав на Крістіану на Північному вокзалі. Із Нуайона вона доїхала автобусом до Ам'ена, а потім прямим потягом до Парижа. День був чудовий; її потяг прибув об 11.37. На ній була довга сукня в дрібні квіточки, з мереживними манжетами. Він стис її у своїх обіймах. Їхні серця калатали з неймовірною силою.

Вони пообідали в індійському ресторані, потім повернулися до Брюно, щоб віддатися коханню. Він натер воском паркет, розставив вази з квітами; простирадла були чисті й гарно пахли. Він зміг надовго увійти в неї, дочекатися моменту її оргазму; сонячний промінь пробивався в щілину між фіранками, вигравав у її чорному волоссі — в ньому вже можна було побачити кілька сивих волосинок. Вона відчула оргазм першою, одразу ж її піхва почала різко конвульсивно стискатись; у цю мить він кінчив у неї. І одразу затих, скулився в її обіймах, вони заснули.

Коли прокинулися, сонце вже сідало між вежами; було близько сьомої години вечора. Брюно відкоркував пляшку білого вина.

Він нікому ніколи не розповідав про роки, що минули після його повернення з Діжона; тепер він зробить це.

— У вісімдесят дев'ятому, на початку навчального року, Анна дістала посаду викладача в ліцеї Кондорсе. Ми винайняли трикімнатне помешкання на вулиці Родьє, маленьке і дещо темнувате. Віктор ходив у дитячий садок, тепер вдень я був вільний. Саме тоді я почав відвідувати шльондр. У кварталі було багато салонів тайського масажу — «Новий Бангкок», «Золотий лотос», «Маї Лін»; дівчата були дуже ввічливі, люб'язні, завжди посміхались, усе проходило чудово. Водночас я почав відвідувати психіатра; достеменно вже не пам'ятаю, здається, в нього була борода, але, можливо, я сплутав його з персонажем фільму. Я почав змальовувати йому своє отроцтво, багато говорив про масажні салони; я відчував, що він зневажає мене, і мені це подобалось. У січні я змінив його. Новий був добрягою, він приймав неподалік од Страсбур-Сен-Дені, тож, повертаючись від нього, я міг завернути до піп-шоу. Його звали доктор Азуле, в його приймальні завжди були примірники «Парі-матч»: загалом, у мене склалося враження, що він гарний фахівець. Мій випадок не надто зацікавив його, та я не ображаюсь — адже все це й справді так банально, я був типовим старіючим фрустрованим бовдуром, який уже втратив пристрасть до своєї дружини. Тим часом його запросили як експерта на судовий процес групи молодих сатаністів, які розчленили та зжерли якусь пришелепкувату — це все ж таки набагато цікавіше, та й галасу більше. Наприкінці кожного сеансу він радив мені зайнятися спортом, це була в нього «ідея-фікс» — слід відзначити, що в нього самого вже почало відростати черевце. Врешті-решт його сеанси були доволі милі, хоча й дещо нуднуваті; єдина тема, при якій він завжди пожвавлювався, — мої стосунки з батьками. На початку лютого я дістав можливість розповісти йому з цього приводу справді цікаву історію. Це трапилося в залі очікування «Маї Лін»; входячи, я помітив суб'єкта, що сидів осто-

ронь. Його обличчя когось мені неясно нагадувало, дуже невиразно, мені лише так здалося. Потім його викликали, а невдовзі настала й моя черга. Масажні кабінки відокремлювались одна від одної поліетиленовими завісками, кабінок було лише дві, тож я мимоволі опинився поруч з тим типом. У той час, коли дівчина своїми намиленими грудьми почала гладити мені низ живота, мені наче сьїнуло: людина в сусідній кабінці, що замовила сеанс «тіло до тіла», — мій батько. Він постарів і був схожий тепер на справжнього пенсіонера, але, поза всяким сумнівом це був він. Тоді я почув, як він кінчив, уловивши слабкий звук, з яким спорожнюється його мошонка. Вивергнувшись у свою чергу, я кілька хвилин зачекав з одяганням; я не хотів зіткнутися з ним на виході. Але коли я розповів психіатрові про цей випадок, то, повернувшись додому, одразу зателефонував старому. Здавалося, він здивувався, можна навіть сказати, приємно здивувався, почувши мій голос. Він справді вже вийшов на пенсію, перепродавши свою частку у каннській лікарні. За останні роки мій батько витратив чимало грошей, але він ще тримався, інші були в набагато скрутнішому становищі. Ми домовилися днями зустрітися; зробити це негайно не виходило.

На початку березня мені зателефонували з академічної інспекції. Якась викладачка пішла у декретну відпустку раніше, ніж передбачалось, її місце звільнялося до кінця навчального року, йшлося про лицей у Мо. Я трохи вагався, адже в мене залишилися кепські спогади про це містечко. Сумніви роздирали мене години три, поки я не зрозумів, що мені начхати на спогади. Мабуть, це і є старість: емоційні реакції притупляються, в тобі залишається мало злості та мало радощів; цікавишся переважно функціонуванням власних органів, їх ненадійною збалансованістю. Коли я вийшов з потяга і потім ішов містом, найбільше мене вразили його невеликі розміри, потворність та безликість. У дитинстві, повертаючись недільними вечорами в Мо, мені здавалося, нібито я потрапляю до величезного пекла. Насправді ж пекло було зовсім маленьке, цілком позбавлене

будь-якої виразності. Будиночки, вулиці... Все це не викликало в мені жодних спогадів; навіть лицей був модернізований. Я відвідав інтернат, який був перетворений на музей місцевої історії. В цих залах мене били й принижували, в мене плювалися, сцяти мені на обличчя, сунули мою голову в унітаз із лайном. І все ж таки я не відчував ніякого хвилювання, хіба що легкий смуток — дуже загальний. «Навіть Господь неспроможний зробити небувалим те, що було», — стверджує десь, не пам'ятаю який, письменник-католик; але зважаючи на те, що в мене залишилось від мого дитинства в Мо, це не таке вже важке завдання.

Кілька годин поспіль я блукав містом, зайшов навіть до Пляжного бару. Згадував Кароліну Єсаян, Патрицію Хохвайлер, але, правду кажучи, я ніколи не забував про них; ніщо на цих вулицях особливо мені їх не нагадувало. Я зустрічав багато молоді, іммігрантів — передусім чорних, їх стало набагато більше, ніж за часів мого отроцтва, тільки це й було по-справжньому новим. Після цього я пішов до ліцею, знайомитися. Директора потішило, що я один з колишніх тутешніх учнів, забавило, він навіть хотів знайти мою особисту справу, але я змінив тему і зумів відвернути його увагу. Мені дали три класи: другий, перший «А» та перший «В», зі спеціалізацією «Науки». Я одразу зрозумів, що найважче буде з десятим «А»: там було лише троє хлопців та три десятки дівчат. Тридцять шістнадцятирічних дівчат. Блондинок, брюнеток, рудих. Француженки, арабки, азіатки... всі апетитні, всі жадані. І вони спали з хлопцями, це було видно, міняли їх, наче рукавички, тобто повністю користалися своєю молодістю; щодня я проходив повз автомат, що торгує презервативами, вони купували їх на моїх очах, навіть не ховаючись.

Усе почалося з того, що я почав думати, що, мабуть, у мене є шанс. Мабуть, тут багато дівчат із розлучених родин, я зумію знайти таку, що шукає образ батька. Це може спрацювати, я це відчував: може. Але батько має бути мужнім, впевненим у собі,

плечистим. Я відпустив бороду й записався до гімнастичного клубу. Ідея з бородою була не надто вдалою, вона вийшла ріденькою і надавала мені трохи дивного вигляду, а-ля Сальман Рушді; проте мої м'язи відреагували добре: за кілька тижнів я за всіма правилами розвинув дельтовидні та грудні м'язи. Але виникла ще одна, нова проблема — мій член. Тепер це може здаватися диким, але в сімдесятих ніхто особливо не цікавився розмірами чоловічого знаряддя; у молодості в мене були всі комплекси щодо власного тіла, які тільки можна собі уявити. Всі, крім цього. Не знаю, хто першим торкнувся цієї теми, мабуть, го-міки; втім, певний інтерес проявляють до неї й американські детективні романи; у Сартра, навпаки, вона цілком відсутня. Хай там як, у душовій гімнастичного клубу я усвідомив, що член у мене дуже маленький. Перевірів удома: якщо притиснути кінець сантиметра до основи члена, виходить 12, а якщо дуже постаратись — щонайбільше 13—14 сантиметрів. Я знайшов нове джерело для своїх мук, а тут уже нічого не вдієш, це була остаточна і непоправна вада. Саме з цього моменту я зненавдив негрів. Утім, в моєму ліцеї їх було небагато, більшість з них переважно вчилась у ліцеї П'єра де Кубертена, тому найславетнішому ліцеї, де відомий Дефранс влаштовував свої філософські стриптизи та вправлявся у плазуванні перед молоддю. В моїх класах чорношкірий був лише один, у першому «А», здоровань на ім'я Бен. Він завжди розгулював у кашкеті та кросівках «Найк»; я певен, що в нього був величезний штир. Певна річ, всі дівки розстилися перед цим бабуїном; а я, що намагався заставити їх вивчати Маларме, не викликав у них жодного інтересу. Ось який фінал приготувала доля європейській цивілізації, сумно думав я: ми знову стоїмо на колінах перед товстими фалосами, наче в того павіана з виду *hamadryas*. Я взяв за звичку приходити на заняття без трусів. Негритос гуляв саме з тою, котру б я обрав для себе, — тендітною, з дуже білявим волоссям, дитячим личком і гарненькими, наче яблучка, груденятами. Вони приходили на заняття, тримаючись за руки. Під

час письмових контрольних робіт я завжди залишав вікна зачиненими; дівчатам було жарко, вони скидали свої светри, їх футболки липли до грудей; я мастурбував, ховаючись за письмовим столом. Ще пам'ятаю день, коли я доручив їм розібрати фразу з роману «У Германтів»¹:

«Чистота крові, до якої протягом кількох поколінь поспіль не намішувалося нічого, що не належало до найвеличніших, найшляхетніших родів Франції, позбавила цих людей навіть тіні того, що ми називаємо «манірністю», надавши їм бездоганної простоти».

Я глянув на Бена: він чухав потилицю, яйця, розминав жуйку. Що може зрозуміти тут ця мавпа? Втім, і всі решта, що вони можуть зрозуміти в цьому? Я й сам іноді напевно не знаю, що саме хотів сказати Пруст. Ці його десятки сторінок про чистоту крові, про шляхетність знатності, про особливості середовища видатних професорів медицини... Все це здавалось мені цілковитим проносом. Певно, ми живемо зараз у спрощеному світі. Герцогиня Германтська мала куди менше «бабла», ніж Снуп Доггі Дог, в останнього «зелені» менше, ніж у Біла Гейтса, проте він має набагато більше дівок. Два параметри, не більше. Звичайно, можна було б задумати написати прустіанський роман для всяких там *jet set*², де б популярність протистояла багатству, або ж вивести на сцену протиборство між знаменитістю, що працює на публіку, і знаменитістю для більш вузького кола, для тих *happy few*, деяких щасливців, але все це не викликало б жодного інтересу. Популярність у науці та культурі не більш ніж посередній ерзац справжньої слави, насаджуваної засобами масової інформації; і ця остання разом з індустрією розваг викачує більш значні грошові маси, ніж будь-яка інша сфера людської діяльності. Що таке банкір, міністр, директор підприєм-

¹ «У Германтів» є третьою частиною семитомної епопеї французького письменника Марселя Пруста «У пошуках втраченого часу».

² Еліта, «грошовий мішок» (англ).

ства у порівнянні з кіноактором чи рок-зіркою? З фінансової, сексуальної та будь-якої іншої точки зору не більше, ніж нуль. Стратегія виключності, яку так точно описав Пруст, у наш час втратила будь-який сенс. Якщо вважати людину як ієрархічну тварину, будівника ієрархій, то між суспільством XVIII сторіччя і нашим не більше спільного, ніж між Малим Тріаноном та радіовежею. Пруст залишався переконаним європейцем, одним з останніх європейців, разом з Томасом Манном; те, що він писав, уже не має жодного зв'язку з будь-якою реальністю. Звичайно, фраза щодо герцогині Германтської залишається неперевершеною. Однак, усе це зараз звучить трохи нуднувато; і врешті-решт я звернувся до Бодлера. Тривога, смерть, сором, хміль, ностальгія, занапашене дитинство... все це лише безсумнівні сюжети, міцні теми. Проте дивно це виглядало. Весна, спека, всі ці збуджуючі красуні — і я, що декламує:

*Розважна будь, моя Скорбото! В неспокої
Ти звала Вечір; він спускається; він тут;
Кладе на місто тіль густі свої навої,
І буде мир одним, і другим — біль і труд.*

*В час, коли Втіха, кат без милості малої,
На бенкети бичем жене низотний люд,
Щоб жниво раб зібрав для совісті гризької, —
Скорбото, руку дай, ідімо від отрут!¹*

Я витримав паузу. Вірш їх схвилював, я відчував це, весь клас затамував подих. Це був останній урок, за півгодини мені знову йти на потяг, потім повертатися до дружини. Раптом з глибини зали почув голос Бена: «Ого, старий! Так у тебе ж смерть у голові сидить!» Він мовив це голосно, але то була не зухвалість, у його голосі я почув навіть якісь нотки захоплення. Я так і не зрозумів, чи то звертався він до Бодлера, чи то до

¹ Ш. Бодлер. Зосередження. Із циклу «Сплін та Ідеал».

мене; в принципі, як *коментар до тексту* це було не так уже й погано. Проте я мав припинити це. Я просто сказав: «Вийдіть геть». Він не зрушив з місця. Я зачекав тридцять секунд; я спітнів од страху; я відчував: ще трохи, і я не зможу вимовити ані звуку; втім, я знайшов у собі сили повторити: «Вийдіть геть». Він підвівся, дуже повільно зібрав свої речі й пішов на мене. У всіх силових конфліктах є благословенний момент, чарівна мить, коли воля та агресія обох супротивників врівноважують одна одну. Бен зупинився переді мною, він був на цілу голову вищий за мене, я думав, він зараз дасть мені ляпаса, але ж ні, зрештою він просто пішов до дверей. Я перемиг. То була маленька перемога: наступного дня він знову прийшов на заняття. Здається, він щось зрозумів, одного разу, зустрівшись зі мною очима, він почав тискати свою подругу просто під час занять. Він задирав їй спідницю, совав руку якомога далі, м'яв їй стегна; потім, нахабно посміхаючись, дивився на мене. Я жадав цю кралю до нестями. Весь вихідний я складав расистський памфлет, перебуваючи весь час у стані майже безперервної ерекції; в понеділок я зателефонував до «Нескінченності». Цього разу Солерс прийняв мене у своєму кабінеті. Він був грайливим і лукавим, наче на екрані телевізора, ба навіть кращий. «Ви справжній расист, це відчувається, це вас живить, дуже добре. Ба-бах!» Витонченим жестом він дістав одну зі сторінок, позначив пасаж на полях: *«Ми заздримо неграм, ми ними захоплюємось, бо прагнемо, як вони, знову стати тваринами, тваринами з великим членом і крихтним мозком рептилії, підпорядкованим потребам їхнього члена»*. Він пустотливо потряс аркушем: «Це круто, сміливо, дуже *шикувато*. У вас справжній талант. Утім, місцями поверхово, — наприклад, мені не дуже сподобався підзаголовок: «Расистом не народжуються, ним стають». Другорядності, обмовки — це завжди трохи... Гм...» Його обличчя спохмурніло, але він зробив пірует мундштуком і знов усміхнувся. Справжній клоун, просто душа. «Майже не відчувається зайвого впливу, і потім нічого такого, щоб надто шокувало. На-

приклад, ви не антисеміт!». Він дістає інший пасаж: «Тільки євреї не жаліють, що вони не негри, бо з давніх-давен вони обрали шлях розуму, сорому й відчуття провини. Ніщо в західній культурі не може зрівнятися чи принаймні наблизитися до тих висот, яких досягли євреї, спонукувані усвідомленням винності та сорому; саме тому негри так завзято ненавидять їх». Із щасливим виглядом він плюхнувся назад у крісло, закинувши руки за голову; на якусь мить мені здалося, що зараз він покладе ноги на стіл, але цього не сталося. І знову подався вперед, він не міг усидіти спокійно на місці.

— То що ж робитимемо?

— Не знаю, але ви могли б надрукувати мій текст.

— О-ля-ля! — він розреготався, наче я вдало пожартував. — Надрукувати таке в «Нескінченності»? Друже, ви не усвідомлюєте... Тепер уже не часи Селіна. Є такі теми, про які вже не можна писати, що заманеться... такий текст може накликати на мене великі неприємності. Думаєте, в мене замало неприємностей? Якщо я працюю у видавництві «Галімар», то, ви гадаєте, я можу робити все, що захочу? Знаєте, за мною стежать. Чекають на промах. Ні, ні, це було б дуже важко. Що ще ви можете запропонувати?

Здається, він був справді здивований, що я не приніс іншого тексту. Мені було прикро, що я розчарував його, я залюбки був би його дружком, і щоб він водив мене на танці, купував мені віскі у Пон-Руаялі. Вийшовши на вулицю, я відчув крайній відчай. По бульвару Сен-Жермен проходили жінки, стояла передвечірня спека, і я зрозумів, що ніколи не стану письменником; я також зрозумів, що мені начхати на це. Втім, що тоді робити? Секс уже коштував мені половини платні, неймовірно, що Анна досі ні про що не здогадалась. Я міг би виступити за Національний фронт, заради чого їсти кислу капусту у товаристві недоносків? Хай там як, але серед правих марно шукати жінок, якщо вони й існують, то завжди плутаються з десантниками. Мій текст був цілковитою нісенітницею, я викинув його у пер-

шу-ліпшу урну. Мені слід було зберегти свою позицію «лівого гуманіста», це мій єдиний виграшний шанс, у глибині душі я був у цьому певен. Я сів на терасі «Ескуріалу». Мій пеніс болів, роздувся. Я замовив два пива, потім пішки пішов додому. Переходячи Сену, згадав Аджілу. Це була арабка з мого другого класу, дуже гарненька, дуже витончена. Зразкова учениця, серйозна. Вона на рік випереджала своїх однокласників. У неї було лагідне, розумне обличчя, жодного глузування в очах; вона дуже хотіла встигати в навчанні. Нерідко навколо таких дівчат вештаються негідники та вбивці, з них було досить, аби їх трохи приголубили. Упродовж наступних тижнів я часто розмовляв з нею, викликав до дошки. Вона не уникала моїх очей, мені здалося, що вона не вважає це дивним. Слід було поспішати, адже за вікнами вже червень. Коли вона поверталася на своє місце, я дивився на її маленький зад, туго стягнутий джинсами. Вона мені так подобалася, що я почав чіплятися до повій. Я уявляв, як мій член проникає в її лагідне довге чорняве волосся; я навіть мастурбував на один з її творів.

У п'ятницю 11 червня вона прийшла у короткій чорній спідниці; уроки закінчувались о шостій. Вона сиділа в першому ряду. В ту мить, коли вона схрестила ноги під столом, я мало не впав непритомний. Вона сиділа поруч з товстою блондинкою, яка вибігла з класу одразу після дзвінка. Я підвівся, поклав руку на її папку. Вона продовжувала сидіти, здавалося, вона нікуди не поспішає. Всі учні вийшли, мертва тиша запанувала в класі. У мене в руках була її папка, я навіть зумів прочитати деякі слова: «Remember...¹ пекло...». Я сів поруч, поклав папку на стіл, але не міг вимовити жодного слова. Так, мовчки, ми просиділи не менше хвилини. Кілька разів я поринав очима у безмежну глибину її великих чорних очей, але водночас я помічав щонайменший її рух, ледве помітний трепет її грудей. Вона сиділа впівоберта до мене, її ноги були розсунуті. Я не пам'я-

¹ Пам'ятай (англ.).

таю, як я зробив наступний жест, певно, він був напівсвідомим. Наступної миті я відчув, що моя ліва рука лежить на її коліні, у голові все змішалось, я згадав Кароліну Єсаян, і спалах сорому обпик мене. Та сама помилка, та ж самісінька помилка, якої я припустився через двадцять років! Як Кароліна Єсаян два десятиріччя тому, вона кілька секунд сиділа нерухомо, трохи зашарівшись. Потім дуже лагідно відвела мою руку, але не встала, не спробувала піти. Крізь загразоване вікно я бачив дівчину, яка швидко йшла через подвір'я до гаража. Правою рукою я розстебнув блискавку своїх штанів. Вона витріщилася на мій член. Її очі випромінювали палкий трепет, я міг би кінчити тільки від одного її погляду, але в той же час я усвідомлював: треба, щоб вона зробила бодай якийсь рух назустріч, тоді б ми стали спільниками. Моя права рука потяглася до її руки, але в мене не вистачило сил здійснити задумане. Замість цього я схопив свій член і благально простягнув його до неї. Вона пирснула од сміху, здається. Я теж засміявся — і почав мастурбувати. Я продовжував сміятися й ялозити рукою член, поки вона збирала свої зошити та книжки, і потім, коли вона підвелась, щоб іти. На порозі вона обернулась, аби ще раз глянути на мене; я вивергнувся й більше нічого не бачив. Тільки чітко почув стукіт дверей, що зачинилися, та звук її кроків, що віддалялись. Я був наче приголомшений ударом великого гонга. І все ж таки з вокзалу я зміг зателефонувати Азуле. Я зовсім не пам'ятаю, як потягом повертався додому, як їхав у метро; він прийняв мене о восьмій. Я весь тремтів, я не міг опанувати себе, він одразу вколов мені заспокійливе.

Три ночі я провів у лікарні Святої Анни, потім мене перевели до психіатричної клініки міністерства освіти, у Верньєр-ле-Бюїсон. Азуле був помітно стривожений; того року журналісти почали багато писати про випадки педофілії, всі немов змовилися «ставити на педофілів». Скоріше за все через ненависть до старих, через ворожість та огиду до старості, це ставало просто-

таки національною ідеєю. Дівчині було п'ятнадцять, я був її викладачем, зловживав своєю владою; до того ж вона була арабкою. Отже, ідеальне досє для звільнення й подальшого лінування. За два тижні я почав потроху заспокоюватися; навчальний рік закінчувався, а Аджила, певно, нічого нікому не розповіла. Моя особиста справа набирала більш традиційного характеру. Викладач, що страждає на депресію, з певною схильністю до суїциду, якому слід було підлікувати психіку. Найцікавіше у всій цій історії те, що ліцей міста Мо не вважався надто «крутим»; але повернення туди роз'ятрило психологічні травми мого раннього дитинства; зрештою, справу свою вони знали і робили її добре.

У клініці я провів трохи більше півроку; мій батько кілька разів приходив навідувати мене, щоразу він виглядав усе доброзичливішим та ще більш втомленим. Я був так нашпигований транквілізаторами, що не відчував більше жодних сексуальних бажань; утім, час од часу медсестри бралися за мене. Я притулявся до них, завмирав на одну-дві хвилини, потім знову лягав. Це приносило мені таке полегшення, що головний психіатр рекомендував не ігнорувати таких методів, якщо вони самі не вбачають у цьому непереборних перешкод. Він підозрював, що Азуле сказав йому не все, але в нього було дуже багато більш серйозних пацієнтів, шизофреніків та небезпечних божевільних, він не мав досить часу, щоб опікуватися мною; він вважав, що у мене є свій лікар, і це головне.

Звісно, про викладання більше не могло бути й мови, але на початку 1991-го міністерство освіти знайшло мені місце в Комісії з програм французької мови. Я втратив погодинну оплату вчителя та шкільні канікули, але моя платня не зменшилася. Згодом я розлучився з Анною. Щодо аліментів та черговості спілкування з сином ми зійшлися на цілком традиційному рішенні — адвокати майже не залишають вам права вибору, існує щось на зразок типового контракту. На судово-

му засіданні ми проходили серед перших, суддя скоромовкою зачитав текст. Уся церемонія розлучення забрала менше п'ятнадцяти хвилин. Ми разом спустилися сходами Палацу правосуддя, було трохи по дванадцятій годині. Починався березень, мені щойно виповнилося тридцять п'ять; я знав, що перша половина мого життя минула.

Брюно замовк. Уже була глибока ніч; ані він, ані Крістіана так і не одяглися. Він підвів на неї очі. І тут вона зробила дивовижну річ: підійшла до нього, обвила шию й поцілувала в обидві щоки.

— У наступні роки все йшло, як раніше, — м'яко провадив далі Брюно. — Я зробив пересадку волосся на голові, операція пройшла добре, хірург був товаришем мого батька. Я продовжував відвідувати гімнастичний клуб. Коли підходила відпустка, я звертався до «Нувель Фронт'єр», або знов-таки у «Клаб-мед», або ж у профспілку викладачів. У мене було декілька маленьких романів, зрештою, дуже мало; жінки мого віку вже не дуже хочуть трахатися. Вони, певна річ, стверджують зворотне, правда й те, що часто-густо вони хотіли б знову зазнати емоцій, почуттів, пристрасті, бажання; але я був нездатний дати їм це. Раніше я ніколи не зустрічав таких жінок, як ти. Навіть не сподівався, що така жінка може існувати.

— Тут слід... — мовила вона голосом, що злегка тремтів, — слід мати трохи великодушності, слід, щоб хтось почав першим. Якби я була на місці тієї арабки, не знаю, як би я реагувала. Але вже тоді у тебе було щось зворушливе, я впевнена в цьому. Гадаю, принаймні мені так здається, що я погодилась би зробити тобі приємне. — Вона лягла, опустивши голову між колін Брюно, кілька разів лизнула кінчик його члена. — Я охоче з'їла б що-небудь... — раптом сказала вона. — Вже друга година ночі, але в Парижі це, мабуть, можливо?

— Звісно.

— Я можу приголубити тебе просто зараз, чи ти хочеш, щоб я попестила твого дружка в таксі?

— Ні, зараз.

15

ГІПОТЕЗА МАКМІЛЛАНА

Вони взяли таксі, доїхали до Центрального ринку, повечеряли в ресторані швидкого харчування, що відкритий усю ніч. На закуску Брюно замовив рольмопс — оселедця у винному соусі. Він подумав, що тепер може все собі дозволити, але одразу зрозумів, що він перебільшує. Можливості його уяви усе ще багаті: він може уявити себе сірим пацюком, сільничкою або ж енергетичним полем; проте в реальності його тіло залишається утягненим у процес повільного розпаду; з тілом Крістіана те ж саме. Всупереч ночам, що приходять і минають, індивідуальна свідомість до кінця перебуватиме в їхніх роз'єднаних тілах. Рольмопси нічого не можуть з цим зробити; але й від окуня з кропом не варто чекати вирішення проблеми. Крістіана мовчала, неухважно і, мабуть, загадково. Вони скуштували разом домашніх монбельярських ковбасок та квашеної капусти по-королівськи. Перебуваючи у приємному розслабленому стані чоловіка, який щойно пережив солодкий оргазм в обіймах коханої жінки, Брюно між іншим згадав свої професійні клопоти, суть яких можна сформулювати так: яку роль відіграв Поль Валері у формуванні світогляду представників французької науки? Покінчивши з квашеною капустою та замовивши монстер, він відчув спокусу відповісти: «Ніякої».

— Я ні на що не здатен, — смиренно зізнався він. — Я не можу вирощувати свиней. Не маю жодного уявлення про виробництво ковбас, виделок та мобільних телефонів. Я не спроможний виготовити жодного з тих предметів, що мене оточують, які я використовую чи споживаю; я навіть не здатен зро-

зуміти процес їх виробництва. Якби завтра виробництво зупинилось, а всі спеціалісти, інженери й техніки кудись поділись, я б не зміг нічого вдіяти, щоб знову запустити процес. Опинившись поза економіко-промисловим комплексом, я не зміг би навіть вижити сам: я не знав би, де дістати їжу, що вдягти, як уберегтися від негоди; мої власні технічні знання значно поступаються тим, які мав неандерталець. Повністю залежачи від суспільства, що оточує мене, сам я майже безкорисний для нього; все, що я вмю, це висловлювати сумнівні коментарі щодо застарілих культурних об'єктів. А проте я отримую платню, яка значно вища за середню. Більшість людей навколо мене перебувають у такому ж становищі. Фактично, єдина корисна людина, яку я знаю, це мій брат.

— Що ж він зробив такого надзвичайного?

Брюно подумав, шукаючи достатньо вражаючу відповідь, поворошив кусок сиру, що лежав на його тарілці.

— Він створив нових корів. Утім, це лише приклад, але я пам'ятаю, що завдяки його праці стало можливим отримати нову, генетично модифіковану генерацію корів, які дають поживніше молоко підвищеної якості. Він змінив світ. А я нічого не зробив, нічого не змінив; я не приніс у світ нічого нового.

— Ти не робив зла...

Обличчя Крістіани спохмурніло, вона швидко допила свій келих. У липні 1976 року вона провела два тижні в маєтку Ді Меоли на пагорбах Ванту, тому самому, куди роком раніше приїздив Брюно з Анабель та Мішелем. Коли вона розповіла Брюно про те літо, вони обоє були захоплені цим збігом; але її одразу ж охопив нестерпний жаль. Вона подумала: якби вони зустрілись у сімдесят шостому, коли йому було двадцять років, а їй шістнадцять, все їхнє життя могло б скластися зовсім інакше. То була перша ознака того, що вона здогадалася, що починає закохуватись по-справжньому.

— У принципі, — зауважила Крістіана, — у цьому збігові немає нічого дивного. Мої дурнуваті батьки належали до тієї

анархічної верстви, щось на зразок бітників п'ятдесятих, які навідувались до твоєї матері. Мабуть, вони були навіть знайомі, але в мене немає ніякого бажання це знати. Я зневажаю цих людей, можу навіть сказати, що ненавиджу їх. Вони носії зла, вони творять зло, я знаю, про що кажу. Дуже добре пам'ятаю те літо сімдесят шостого. Ді Меола помер через два тижні після мого приїзду; в нього була запущена форма раку, здається, його вже ніщо по-справжньому не цікавило. Однак, він намагався кадрити мене, тоді я була непогана з виду, але він не наполягав, гадаю, він починав відчувати фізичні страждання. Двадцять років він грав цю комедію, вдаючи з себе мудрого наставника, обізнаного в таємницях Духу тощо. і все лише задля того, щоб трахати дівчат. Слід визнати, що свою роль він грав до кінця. Через два тижні після мого приїзду він прийняв отруту, якусь м'яку отруту, що робить свою справу за кілька годин; потім він скликав усіх відвідувачів, що гостювали в нього, приділив кожному кілька хвилин, щось у жанрі «смерть Сократа». Крім того, він говорив про Платона, а ще про Упанішади, Лао Цзи, цирк та й годі. Також він багато просторікував про Олдоса Хакслі, нагадав, що знав його, змалював їхню розмову; мабуть, тут він трохи збрехав; але, хай там як, Меола помирав. Коли підійшла моя черга, я була дуже схвильована, але він просто попросив мене розстебнути блузку. Він поглянув на мої груди, потім спробував щось сказати, але я не розібрала, що саме, йому було вже боляче говорити. Раптом він випростався у своєму кріслі, простягнув руки до моїх грудей. Я не опиралася. На якусь мить він уткнувся обличчям мені в груди і знову упав у крісло. Його руки сильно тремтіли. Головою він звелів мені йти. В його очах я не побачила жодного натхнення, нічого, що говорило б про мудрість — у цьому погляді був лише страх.

Він помер надвечір. Просив, щоб похоронне вогнище розвели на шпилі пагорба. Всі збирали хмиз, потім почалася церемонія. Девід сам запалив похоронне вогнище свого батька, його

очі якомсь дивно блищали. Я нічого про нього не знала, тільки те, що він рок-музикант; з ним були різні підозрілі суб'єкти, американські мотоциклісти, вкриті татуванням, усі в шкірі. Я була з подругою. Коли настала ніч, ми почувались не дуже впевнено.

Кілька виконавців з тамтамами розташувалися перед вогнищем і повільно, в суворому ритмі заграли. Присутні почали танцювати, від вогнища йшов сильний жар, і вони, як звичайно, почали скидати з себе одержу. За правилами, щоб здійснити подібну кремацію, слід мати ще ладан і сандалове дерево. Замість цього в похоронне вогнище Ді Меоли кидали сухі гілки, змішавши їх, мабуть, з місцевими травами — розмарином, кмином, садовим чебрецем; тож за півгодини запах стояв, наче від шашлику. Так зауважив приятель Девіда — товстун у шкіряному жилеті, щербатий, з довгими брудними патлами. Інший, схожий на хіпі, додав, що у багатьох первісних племен поїдання померлого вождя було надзвичайно почесним ритуалом. Щербатий замотав головою і зареготав; Девід підійшов до тих двох та почав з ними сперечатись, у світлі полум'я його тіло було воістину неймовірне — гадаю, він займався туризмом. Я зрозуміла, що суперечка може перерости в серйозну бійку, і покvapилася піти спати.

Трохи згодом розпочалася гроза. Не знаю чому, але я підвелася, повернулася до вогнища. Там ще залишалось близько тридцяти осіб, вони танцювали під дощем зовсім голі. Один грубо схопив мене за плечі, підтягнув до вогнища, змусив поглянути, що лишилось од тіла. Я побачила череп з порожніми очницями. Плоть, не повністю знищена вогнем, наполовину змішалася з попелом, вийшов такий собі невеличкий кавалок бруду. Я почала кричати, цей тип відпустив мене, і мені пощастило втекти. Наступного дня ми з подругою поїхали. Більше я нічого не чула про цих людей.

— Ти що, навіть не читала статті у «Парі-матч»?

— Ні... — Крістіана здивовано знизала плечима.

Брюно урвав розмову і, перш ніж продовжити, замовив дві кави. За довгі роки він виробив для себе грубу й цинічну, типово чоловічу концепцію життя. Світ — це замкнутий простір, що кишить живим гаддям; весь його рух обмежений жорстким, наглухо замкнутим кільцем обрїю, досить відчутним, але недоступним: це кільце — закони моралі. Але кажуть, у кохання свій закон, і воно йому підкоряється. Крістіана не відводила од нього уважного, лагідного погляду; її очі були трохи втомлені.

— Ця історія така бридка, — почав Брюно неохоче, — що я був здивований, як це журналісти так швидко припинили торочити про неї. Отже, це трапилось п'ять років тому, судовий процес відбувся у Лос-Анджелесі: для Європи секти сатаністів були ще новим явищем. Девід Ді Меола — я одразу згадав це ім'я — був одним з дванадцяти обвинувачуваних; він також був одним з тих двох, що спромоглися втекти від поліції. Якщо вірити статті, він, очевидно, втік у Бразилію. Обвинувачення, висунуті проти нього, були просто вбивчі. В його маєтку знайшли сотню відеокасет з картинами тортур та вбивств, усі вони були дбайливо систематизовані й мали етикетки; на деяких він з'являється без маски. На касеті, що була показана під час слухання справи, знято сцену жахливих страждань старої жінки, Мері Макналлаган, та її маленької онучки. Ді Меола на очах у бабусі гострими кліщами одірвав у немовляти руки та ноги; потім пальцями вирвав у старої одне око і мастурбував у криваву очницю; водночас він увімкнув перед самим її обличчям відеокамеру, якою можна було керувати на відстані. Вона сиділа скорчившись; металевий нашійник, пригвинчений до стіни, міцно тримав її; все це відбувалось у приміщенні, схожому на гараж. В останньому кадрі фільму вона лежала у власних екскрементах; касета тривала сорок п'ять хвилин, але тільки поліцейські переглянули її повністю, через десять хвилин присяжні попросили припинити демонстрацію.

Стаття у «Парі-Матч» здебільшого відтворювала інтерв'ю з Деніелом Макмілланом, прокурором штату Каліфорнія, що було надруковане в журналі «Ньюсуїк». За його словами, йдеться не тільки про судовий процес над купкою людей: судити слід усе суспільство, бо цей злочин здається йому характерним симптомом розкладу суспільної свідомості та моралі, що спостиг американське суспільство, починаючи з кінця п'ятдесятих. Суддя кілька разів просив його залишатись у межах фактів, які розглядаються; він вважав недоречними паралелі зі справою Менсона¹, тим більше, що з усіх обвинувачуваних тільки щодо Ді Меоли можна було встановити якийсь туманний зв'язок з рухом хіпі чи бітників.

За рік після того Макміллан надрукував свій твір «From Lust to Murder: a Generation»², досить погано перекладений французькою під назвою «Генерація вбивць». Цей твір здивував мене: я чекав на звичайні просторікування у дусі релігійного фундаменталізму про повернення Антихриста та необхідність знову запровадити в школі обов'язкові молитви. Насправді ж це виявилася точна, добре задокументована книга з детальним аналізом численних судових справ; Макміллан виявляє особливий інтерес до випадку Девіда, він переказує його біографію, для цього він провів дуже ретельне дослідження.

У вересні 1976-го, одразу після смерті батька Девід продав маєток і тридцять гектарів землі, щоб придбати в Парижі кілька помешкань у старих будівлях; він залишив для себе велике житло по вулиці Вісконті, а решту перебудував, улаштувавши під орен-

¹ *Чарлз Менсон* — глава «родини хіпі», що мешкала на ранчо поблизу Лос-Анджелеса і промишляла наркотиками, а в 60-ті роки здійснила низку кривавих ритуальних убивств. Серед жертв Чарлза Менсона — дружина режисера Романа Поланського голлівудська актриса Шарон Тейт, яка була по-звірячому вбита на своїй віллі разом із гостями, що приїхали до неї.

² «Від хоті до вбивства. Генерація» (англ.).

ду. Просторі апартаменти були розгороджені, кімнати для прислуги іноді приєднувалися до інших: він наказав влаштувати там кухні та душові. Коли все було закінчено, він став власником двох десятків маленьких квартирок, які могли забезпечити йому досить пристойний прибуток. Він усе ще не міг облишити ідею досягти хоч якихось успіхів у рок-музиці та сподівався, що в Парижі йому більше поталанить; але ж йому вже двадцять шість. Перш ніж піти за своїм щастям до студій звукозапису, він вирішив на два роки зменшити свій вік. Це було дуже легко зробити: досить, коли запитають, відповісти: «Двадцять чотири». Певна річ, ніхто не стане перевіряти. Задовго до нього так зробив Брайан Джонс. Судячи зі свідчень, що їх роздобув Макміллан, одного вечора в Каннах Девід зіткнувся з Міком Джаггером; він одскочив на два метри, наче наступив на змію. В той час Мік Джаггер *уже був* найвидатнішою зіркою в світі; багатий, шанований, цинічний, він втілював у собі все те, про що мріяв Девід. Він був таким спокусливим, бо *уособлював* абсолютне зло, ідеальне зло; а натопв узагалі обожнює образ безкарного зла. Одного разу перед Міком Джаггером постала проблема влади: слід було утвердити власне «єго» у групі; суперником виявився, певна річ, Брайан Джонс. Усе вирішилося добре — там дуже до речі був басейн... Звісно, це неофіційна версія, але Девід знав, що Мік Джаггер зіштовхнув Брайана Джонса в басейн; Девід легко уявляв собі, як саме він це вчинив. Ось так, почавши з убивства, Мік Джаггер, на переконання Девіда, став лідером найвидатнішої в світі рок-групи. Все, що на світі є справді великого, ґрунтується на вбивстві — Девід був у цьому переконаний, і зараз, наприкінці сімдесят шостого, відчував, що цілком готовий зіштовхнути в басейни стільки людей, скільки знадобиться; проте в наступні роки він спромігся лише другим контрабасистом взяти участь у запису кількох дисків. А ось жінкам він усе ще дуже подобався. Його еротичні вимоги зростали, він звик лягати одразу з двома дівчатами, бажано — блон-

динкою та брюнеткою. Більшість з них погоджувались, адже він і справді був дуже привабливим — у такому собі міцному, мужньому стилі, мало не звір. Він пишався своїм довгим товстим фалосом, своїми яйцями, великими й волохатими. Злягання помалу втрачало для нього інтерес, але з незмінним задоволенням він дивився на те, як дівчата опускаються на коліна, щоб відсмоктати йому член.

На початку 1981 року він дізнався від одного заїжджого каліфорнійця, що проводиться відбір груп для запису диска хеві-метал на честь Чарлза Менсона. Він вирішив спробувати ще раз. Розпродав усі свої квартирки, вартість яких зросла на той час мало не вчетверо, і переїхав до Лос-Анджелеса. Тепер йому був тридцять один рік, офіційно — двадцять дев'ять; уже багато. Він вирішив перш ніж показатися продюсерам скинути собі ще три роки. З його зовнішнього вигляду йому можна було спокійно дати двадцять шість.

Запис затягувався, Менсон з глибини своєї виправної тюрми вимагав надмірних прав. Девід захопився бігом підтюпцем і почав відвідувати гуртки сатаністів. Секти, що проповідують культ Сатани, завжди тяжіли до Каліфорнії, починаючи з «Першої Церкви Сатани», заснованої Антоном Ла Вейєм 1966 року в Лос-Анджелесі, та товариства «Церква Страшного Суду», що виникла у 1967-му в Сан-Франциско (Хейт-Ешбері). Ці групи ще існували, і Девід вступив з ними у контакт; вони задовольнялися ритуальними оргіями, час від часу приносячи в жертву якусь тварину, ото й усе, більше нічого; але за їх посередництва він дістав доступ до гуртків набагато страшніших і закритіших. Зокрема, він познайомився із Джоном Ді Джорно, хірургом, який організував так звані «аборти-трапези». Після операції зародок перемелювали, розтирали, змішували з тістом і пекли хліб, щоб потім розділити його між учасниками. Девід швидко збагнув, що найбільш прогресивні сатаністи аж ніяк не вірять у Сатану. Вони, як і він, були абсолютними матеріалістами і не-

забаром відмовилися від цього дешо кічевого церемоніалу з п'ятикутними зірками, свічками, довгими чорними одяннями; такі декорації слугували переважно для того, щоб допомогти початківцям подолати моральні перешкоди. У 1983 році його допустили до першого ритуального вбивства пуерториканського немовляти. Він кастрував дитину за допомогою ножа-пилки, а Джон Ді Джорно тим часом виривав, а потім зжирав його очні яблука.

У той період Девід уже майже повністю відмовився від ідеї стати рок-зіркою, хоча, коли бачив по MTV Міка Джаггера, його серце шоразу боляче стискалося. До того ж проект «Присвята Чарлзу Менсону» провалився, і хоча його й визнавали двадцятивосьмирічним, але ж насправді йому було на п'ять років більше, і він починав відчувати, що справді вже добряче постарів. Його жага влади і всемогутності перейшла у манію величі, він вирішив, що він — Наполеон. Його захоплювала ця людина, яка спалила Європу й залила її кров'ю, людина, яка знищила сотні тисяч, не маючи навіть такого виправдання, як ідеологія, віра чи бодай переконаність. На відміну од Гітлера чи Сталіна, Наполеон не вірив ні в що, крім самого себе, він рішуче відокремив власну особистість від решти світу, інші були для нього лише зброєю, засобом, що слугує його домінуючій волі. Розмірковуючи про своє італійське походження, Девід уявляв собі кривий зв'язок, що зближував його з цим диктатором, який, гуляючи на світанку полями битв, дивлячись на тисячі понівечених, з розпоротими животами тіл, міг недбало кинути: «Дрібниці... одна паризька ніч усе поповнить».

Чим далі, тим більше Девід та інші учасники групи потопали в жорстокості та звірствах. Зрідка вони знімали на плівку свої криваві ігрища, вони знімали маски; один з учасників був продюсером в індустрії відео, він мав доступ до виготовлення копій. Гарний *фільм з реальним вбивством* можна було продати за чималі гроші, приблизно за двадцять тисяч доларів за

копію. Одного вечора, будучи запрошеним на чергову групову оргію до приятеля-адвоката, Девід упізнав один із своїх фільмів на екрані телевізора в спальні. На цій касеті, що була знята місяць тому, він розпилював статевий чоловічий орган механічною пилою. Користуючись своєю надзвичайною привабливістю, він заманив до спальні дівчину років дванадцяти, подругу хазяйської доньки, і змусив її стати навколішки перед його кріслом. Дівчина трохи комизилася, потім почала йому відсмоктувати. На екрані він наближає пилу до низу чоловіка років сорока, трохи чіпляючи нею його стегна, а той, міцно зв'язаний, лементує від жаху. Девід кінчив у рот дівчини саме в ту мить, коли лезо пили розітнуло член; він схопив дівчину за волосся, грубо вивернув їй шию і змусив довго дивитись на сцену, де крупним планом сцяв кров'ю обрубок.

Ось до чого зводилися докази, що були зібрані проти Девіда. Поліція випадково перехопила одну з матриць відео з тортурами, але, очевидно, Девіда попередили; у будь-якому разі, він устиг вчасно втекти. Тут Деніел Макміллан переходив до своєї головної тези. В своєму творі він упевнено стверджував, що так звані сатаністи не вірять у Бога, в Диявола чи у будь-яку іншу надприродну силу; вони вводили блюзнірство у свій ритуал лише як другорядну приправу, смак до якої більшість з них невдовзі втрачали. Насправді вони, подібно до їх вчителя маркіза де Сада, були цілковитими матеріалістами, такими собі гурманами, що шукають насолоду в нервових потрясіннях. За Деніелом Макмілланом, прогресуючий упродовж шістдесятих, сімдесятих, вісімдесятих, а потім і дев'яностих років розпад моральних цінностей є закономірним та неминучим процесом. Коли сексуальна насолода приїдається, природно, що людина, вільна від обмежень традиційної моралі, звертається до більш різноманітних жорстоких ігор; дві сотні років тому Сад уже пройшов цей шлях. Щодо цього серійні вбивці дев'яностих — прямі нащадки хіпі шістдесятих; їх спільними предками можна визнати таких

віденських акціоністів п'ятдесятих, як Ніч, Мюель чи Шварцкоглер, які під виглядом перформансу вчиняли прилюдні розправи над тваринами; у присутності всіляких бовдурів вони вивалили, роздирали на шматки їхні органи та нутрощі, вони занурювались руками в їхню плоть і кров, доводячи до останньої межі страждання невинних істот, тим часом як статист знімав цю різанину на плівку, щоб потім виставити отриманий матеріал у художній галереї. Таке діонісійське прагнення звільнення звіриного, злого начала, розбуджене віденськими акціоністами, проявлятиметься упродовж наступних десятиріч. Згідно з Деніелом Макмілланом, цей поворот, що настиг західну цивілізацію після 1945-го, є прямим поверненням до культу грубої сили, зречення од вікових норм, що століттями створювалися в ім'я моралі та права. Віденських акціоністів, бітників, хіпі та серійних убивць зближує те, що всі вони абсолютні анархісти, вони сповідують цілковите утвердження прав особистості на протигагу соціальним нормам, всьому тому лицемірству, до якого, на їхню думку, зводиться мораль, почуття, справедливість та співчуття. В цьому сенсі Чарлз Менсон аж ніяк не являє собою страхітливе спотворення духовного досвіду хіпі, а логічне його довершення; Девід Ді Меола тільки продовжив, втілив у життя ідеї звільнення особистості, які проголошував його батько. Макміллан належав до партії консерваторів, а деякі його нападки проти особистої свободи викликали зубовний скрегіт у його власній партії; втім, його твір відіграв більшу роль. Збагатившись своїми авторськими правами, він з головою поринув у політику; невдовзі його обрали до Палати Общин.

Брюно замовк. Свою каву він уже давно допив, була четверта година ранку, а в залі — жодного віденського акціоніста. Тим часом Герман Ніч гнів в австрійській в'язниці, куди його запроторили за згвалтування неповнолітньої. Цій людині вже виповнилося шістдесят, можна було сподіватися на швидку

смерть; отже, одне із джерел всесвітнього зла висихало. Нервувати з цього приводу було не варто. Все навколо навівало спокій, самотній офіціант блукав поміж столиків. Зараз вони лишилися тут єдиними клієнтами, але ресторан був відчинений двадцять чотири години на добу, про це повідомляла вивіска на вході, те ж саме повторювалося на обкладинці меню, таке було зобов'язання, передбачене контрактом. «Вони й похезати не сходять, ці гоміки», — машинально пробурмотів Брюно. Людське життя в нашому сучасному суспільстві неминуче проходить через кризові періоди, насамперед у галузі особистих проблем. Отже, в центрі великої європейської столиці обов'язково має бути принаймні один заклад, відчинений для клієнтів усю ніч. Він замовив малинове желе та дві пляшки вишневої горілки. Крістіана уважно прослухала його розповідь; у її мовчанні було щось нестерпне. Тепер вони мали повернутися до звичайних радощів.

16

ПРО ЕСТЕТИКУ ДОБРОЇ ВОЛІ

З першими вранішніми променями дівчата приходять збирати троянди. Вітер всепроникнення віє над долинами, над столицями, живить уяву найнатхненніших поетів, зриває охоронні покрови з колосок і лаври, що увінчують голови юнаків, видуває віру в безсмертя з голів старців.

Лотреамон. Вірші, II

Більшість з тих, з ким Брюно протягом свого життя доводилося зустрічатися, були охоплені виключно гонитвою за задоволенням — очевидно, в поняття задоволення тут слід включити і втіхи самозамилування, які так тісно пов'язані з повагою та замилуванням людей, що тебе оточують. Отож, можна було задіяти ту чи іншу стратегію, що визначає особливості людських доль.

Проте Брюно визнавав, що з цього правила слід зробити один виняток — для його зведеного брата: здавалося, що сам термін задоволення його не стосується; але, правду кажучи, з Мішелем важко зрозуміти, чи зачіпає його щось, чи ні. Рівномірний прямолінійний рух за відсутності тертя та без прикладання зовнішньої сили триває до нескінченності. Організоване, раціональне, з точки зору соціології серединно розташоване відносно вищих категорій, досі життя його зведеного брата текло, мабуть, без тертя. Хоча, можливо, в замкнутому світі дослідників-мікробіологів і розгортаються приховані, страхітливі зіткнення самозамилування; втім, щодо цього Брюно мав деякі сумніви.

— У тебе дуже похмурий погляд на життя, — сказала Крістіана, перериваючи мовчання, що ставало все більш нестерпним.

— Ніцшеанський, — уточнив Брюно. І подумавши додав: — Вочевидь, я ніцшеанець нижчої категорії. Я прочитаю тобі один віршик. — Він дістав з кишені записну книжку і продекламував:

*Усі верзуть цю нісенітницю, ну скільки можна? —
Стосовно вічного повернення й так далі,
А я морозиво їм полуничне ложкою
У ресторані «Заратустра» під азалією.*

— Я знаю, що треба робити, — сказала вона після нової паузи. — Їдьмо на мис Агд, улаштуємо груповуху в нудистському секторі. Там є медсестри-голландки, німкені-чинуші, все дуже пристойно, буржуазно, в північному дусі чи в дусі Бенілюкса. Чому б не потрахатись у товаристві люксембурзьких лягавих?

— У мене кінчається відпустка.

— У мене теж, заняття починаються у вівторок; але мені ще потрібен відпочинок. Мені набридло викладати, діти — такі бовдури. Тобі теж слід відпочити, тобі потрібен оргазм у колі найрізноманітніших жінок. Це можливо. Знаю, ти в це не віриш,

але я запевняю тебе: можливо. В мене є приятель-лікар, він зробить нам довідку про хворобу.

На вокзал Агда вони прибули в понеділок уранці, взяли таксі й поїхали у нудистський сектор. Крістіана майже не мала багажу: їй бракувало часу, щоб заїхати в Нуайон.

— Слід було б надіслати трохи грошей синові, — мовила вона. — Він зневажає мене, але ще кілька років я буду змушена терпіти його. Я серйозно побоююся: хоч би він не став надто жорстоким. Він злигався з дивними суб'єктами: з мусульманами, нацистами... Якби він розбився на мотоциклі, мені було б боляче, але, гадаю, я відчула б себе вільнішою.

Вже настав вересень, і вони дуже легко знайшли собі житло. До нудистського готельного комплексу мису Агд входило п'ять будівель, збудованих у сімдесятих і на початку вісімдесятих років, які вмщали десять тисяч спальних місць — світовий рекорд. Їхній номер, площею 22 квадратних метри, складався з вітальні, вона ж спальня, де було ліжко-канапа, куточок-кухонька, два одномісних ліжка, розташовані одне над одним; а також з душової, санвузла і тераси. Все це було розраховано максимум на чотирьох — найчастіше то була родина з двома дітьми. З першої хвилини вони відчували, що їм тут дуже сподобається. Тераса виходила на захід, на причал прогулянкових катерів і дозволяла пити аперитив, насолоджуючись останніми променями призахідного сонця.

Якби навіть не було трьох торговельних центрів, міні-гольфа та пункту прокату велосипедів, то й тоді місце відпочинку нудистів на мисі Агд було б найспокусивішим для курортників через найпростіші пляжні та сексуальні розваги. Зрештою це місце уособлює якийсь соціологічне утворення, тим дивовижніше, що воно ґрунтується не на заздалегідь виготовленому проєкті, а на простому збігові особистих ініціатив. Принаймні саме так висловився Брюно у вступній частині статті під назвою «ДЮНИ МАРСЕЙЯНСЬКОГО ПЛЯЖУ: ПРО ЕСТЕТИКУ ДОБ-

РОЇ ВОЛІ», де він підбивав підсумки своїх двотижневих курортних вражень. Стаття була справедливо відкинута журналом «Еспрі».

«Що з першого погляду вражає на мисі Агд, — відзначає Брюно, — то це співіснування найбанальніших служб, подібних до тих, які можна зустріти на будь-якому європейському курорті, з комерційними підприємствами, що недвозначно орієнтовані на секс та розпусту. Дивно, наприклад, бачити поруч булочну, продовольчий магазин самообслуговування і магазин одягу, що пропонує виключно крихітні спідниці, білизну з латексу та сукні, скроєні так, щоб груди й сідниці залишались відкритими. Дивно також спостерігати, як жінки та подружні пари, з дітьми й без них, вештаються поміж торговельних рядів і не соромлячись прицінюються до такого типу товарів. Нарешті, як не здивуватись, помітивши, що видавництва, окрім традиційного асортименту газет і журналів, пропонують у своїх кіосках доволі широкий вибір брошур з пропозиціями «приємного дозвілля» та порнографічних буклетів, а також всіляких еротичних засобів, до того ж усе це теж не викликає у споживачів аніякого збентеження.

Центри колективного відпочинку зазвичай розповсюджуються по певній осі, від «родинних» (як, наприклад, «Міні-клуб» та «Кід'с-клуб» з їх приладами для нагрівання дитячих пляшечок і столиками для сповивання) до «молодіжних» (з лижами, серфінгом, бурхливими вечірками для опівнічників — «дітям до дванадцяти не рекомендується»). Нудистський центр мису Агд, де такого значення надається сексуальному дозвіллю, позбавлений традиційного контексту «зваблення», виходить далеко за межі такої дихотомії. Таким же чином він відрізняється від традиційних нудистських центрів, на превеликий подив новачка. Дійсно, насправді вони акцентують увагу на концепції здорової наготи, що виключає будь-яку можливість сексуального трак-

тування; вони поважають екологічно чисту їжу; тютюн звідти майже повністю вигнано. Екологічна вразливість нерідко змушує учасників об'єднуватися згідно з різними видами діяльності, як-от йога, групи малювальників на шовку, східної гімнастики; вони добровільно пристосовуються до первісного стилю життя на лоні дикої природи. Номери, які пропонують відпочиваючим на мисі Агд, навпаки, цілком відповідають стандартним вимогам комфортабельного відпочинку; природа тут присутня виключно у вигляді газонів та квіткових галявин. Нарешті, в ресторанній справі тут усе влаштовано у класичному стилі: піцерії сусідять з ресторанами «Дарунки моря» та кіосками, що торгують смаженою картоплею і морозивом. Сама нагота тут, якщо так можна висловитись, убрана в інший одяг. У традиційному нудистському центрі вона неодмінно залежить від атмосферних умов, це вони вирішують, чи можна роздягтися; така залежність вимагає надзвичайно суворого контролю, і це ще супроводжується різким неприйняттям будь-якої поведінки, яка може бути витлумачена як нездорова цікавість. На мисі Агд, навпаки, всюди, як у супермаркетах, так і в барах, спостерігається мирне співіснування індивідів найрізноманітнішого вигляду, від повної наготи до одяжі цілком традиційного типу, до того ж можливі дуже відверті у своїй привабливій сексуальності вбрання (сітчасті міні-спідниці, білизна, облипаючі трико). Підглядання, навпаки, користується мовчазним визнанням: на пляжі скрізь можна побачити чоловіків, що повітріщали очі на відкриті для огляду статеві органи жінок; багато хто з них надає такому спогляданню ще інтимнішого характеру, вдаючись до видалення волосся, що полегшує дослідження їх кліторів та великих статевих губ. Усе це створює для тих, хто не бере участі у специфічній діяльності центру, цілком унікальну атмосферу, дуже далеку як від еротичної, нарцисної обстановки італійських дискотек, так і від двомовного клімату гулящих кварталів великого міста. Тобто маєш справу з класичним курортним місцем,

скоріше невинним, якщо не зважати на те, що сексуальні розваги займають тут важливе й почесне місце. З цього приводу хочеться згадати «соціал-демократичне» розуміння сексу; слід також зауважити, що серед мешканців чималий відсоток іноземців, здебільшого німців, окрім того, багато голландців та скандинавів».

Наступного дня Крістіана й Брюно познайомилися на пляжі з Руді та Ханалорою, парою, яка сама допомогла їм краще зрозуміти сенс соціологічної діяльності центру. Руді був інженером центру супутникового керування, його головним обов'язком був контроль геостационарної позиції телекомунікаційного супутника типу «Айстра»; Ханалора працювала у великій гамбургській книжковій крамниці. За десять останніх років вони звикли відпочивати на мисі Агд, а цього року вирішили залишити своїх дітей-підлітків на батьків Ханалори, щоб поїхати на тиждень удвох. Того ж вечора вони поснідали вчотирьох у рибному ресторані, де подавали чудову юшку буйабес. Потім пішли до німців у номер. Брюно та Руді по черзі входили у Ханалору, тим часом як вона лизала Крістіані промежину; потім жінки помінялись місцями. Після цього Ханалора одразу зробила Брюно мінет. У неї було дуже гарне тіло, пишне, але міцне, вона явно тримала себе у формі спортивними вправами. До того ж відсмоктувала вона дуже чуттєво; на жаль, Брюно, надто збуджений цією ситуацією, кінчив надто швидко. Руді, як більш досвідчений, спромігся утриматися від еякуляції протягом двадцяти хвилин, поки Ханалора й Крістіана разом смоктали його, дружньо зіштовхуючись язиками на головці його члена. На завершення вечора Ханалора пригостила всіх склянкою вишневої горілки.

Дві дискотеки для парочок, що перебували на території пансіонату, фактично не грали суттєвої ролі в розпусному житті німецького подружжя. «Клеопатра» та «Абсолют» жорстоко

страждали від конкуренції з «Екстазією», що розташовувалась за межами нудистських володінь, на землі комуни Марсейян. Оснащена вражаючим устаткуванням («Чорна кімната», «Кімната з прозорим склом», басейн з підігрівом, джакузі та — останнє придбання — чудова «Дзеркальна кімната» з Лангедок-Русийону), «Екстазія» не хотіла спочивати на лаврах, які вона отримала на початку сімдесятих, і зуміла зберегти свою репутацію «чарівної скриньки». Проте Ханалора й Руді запропонували їм провести завтрашній вечір у «Клеопатрі». Вона менша за розмірами, їй властива тепла, довірлива атмосфера, тож «Клеопатра», на їхню думку, є чудовим відправним пунктом для новачків, та й міститься вона в самісінькому центрі пансіонату, що дає привід після їжі пропустити скляночку в колі друзів, а також гарну нагоду для жінок спробувати в атмосфері взаємної симпатії нові еротичні прийоми.

Руді знову розлив пляшку вишневої горілки. Одягатися ніхто з четвірки не став. Брюно, радіючи, відзначив, що у нього знов ерекція, менше ніж за годину після того, як він вивергнувся у рот Ханалори; він оголосив про це у висловах, сповнених наївного захоплення. Розчулена Крістіана знову почала пестити його член під ніжними поглядами нових друзів. Під кінець Ханалора присіла між його стегон і почала відсмоктувати його штир, який Крістіана продовжувала пестити. Трохи збентежений Руді машинально повторював: «Gut, gut...» Вони розсталися напівп'яні, але в чудовому настрої. Брюно знову згадав про «Клуб п'ятьох», знайшовши схожість між Крістіаною та Клод, образ якої з дитинства запав йому в пам'ять; на його думку, бракувало лише вірної собаки Даго.

Наступного дня після обіду вони разом пішли на пляж. Було ясно і як для вересня дуже спекотно. «Як приємно, — думав Брюно, — йти вчотирьох голими, самісінькою крайкою води. Приємно усвідомлювати, що немає жодних складностей і незгод, сексуальні проблеми вже вирішено; приємна певність, що

кожен у міру своїх можливостей намагається зробити іншим приємність».

Нудистський пляж мису Агд тягнувся на три кілометри, берег положисто спускався до води, це навіть малим дітям давало можливість купатися без будь-якого ризику. Втім, більша частина берега була призначена для сімейних купань, а також для спортивних ігор (серфінгу, бадмінтону, запускання змія). Існує мовчазно визнане правило, пояснив Руді, що парочки, які шукають розпустити, зустрічаються на східному краю пляжу. Дюни, підперті огорожею, утворювали там пасмо, що ледь-ледь піднімався над усім. Якщо піднятися на його шпиль, з одного боку відкривається краєвид на пляж, що положисто спускається до моря, а з іншого — більш пересічена місцевість, де дюни перемежуються пласкими галявинами, що тут і там заросли кам'янистими дубами. Друзі розташувалися під самим піщаним пасмом, з боку пляжу. Навколо на тісному просторі скупчилося зо дві сотні парочок. Де-не-де серед них можна було побачити самотніх чоловіків; дехто крокував піщаним пасмом, час від часу оглядаючи краєвид.

«Упродовж двох тижнів, що ми були там, ми проводили на цьому пляжі всі пообідні години, — писав Брюно у своїй статті. — Звісно, людина смертна, можна, передчуваючи власний кінець, суворо дивитися на чужі радощі. У міру того, як відкидаєш таку крайню позицію, розумієш: тільки дюни Марсейянського пляжу являють собою — і я це доведу — місце, що відповідає гуманістичним ідеям, що передбачає максимальне задоволення бажань кожного, не завдаючи нікому будь-яких нестерпних моральних страждань. Сексуальна насолода (найбільш гостра з тих, що доступні людині) ґрунтується здебільшого на дотикальних відчуттях, особливо на систематичному збудженні особливих епідермічних зон, покритих корпускулами Краузе, що пов'язані з нейронами, які можуть викликати в гіпоталамусі потужний викид ендорфінів. На цю просту систему в корі головного мозку

сучасної людини завдяки зміні окультурених поколінь накладається збагачена ментальна структура, що надихає на *фантазми* і (що більш властиве жінкам) до *кохання*. Дюни Марсейянського пляжу — принаймні, це моя гіпотеза — не слід сприймати, як місце нерозумного роздмухування фантазмів, а, навпаки, як притулок відновлення рівноваги сексуальних цілей, як географічну підмогу спроби повернутися до норми, притому виключно на принципі *доброї волі*. Конкретно кажучи, кожна з пар, що зібрались на просторі суходолу, обмеженому піщаним пасмом і крайкою води, може взяти на себе ініціативу публічних сексуальних пестошів; часто жінка починає мануально чи орально збуджувати свого партнера, але іноді чоловік віддячує їй тим самим. Сусідні пари з особливою увагою спостерігають за цими пестошами, підходять ближче, щоб краще побачити, помалу й самі починають наслідувати їх. Так, від першої пари пляжем швидко розповсюджується хвиля неймовірно збуджуючих пестошів та сексуальних надмірностей. Несамовитість зростає, багато пар зближуються, щоб віддатися груповим іграм; проте слід зазначити, що будь-яке зближення відбувається за умови попередньої згоди партнера, яка найчастіше виражена дуже чітко. Коли жінка хоче ухилитися від небажаних пестошів, вона доволі виразно дає це зрозуміти, просто заперечливо хитає головою — такий знак одразу спонукає чоловіка до церемонних, мало не кумедних вибачень.

Надзвичайна коректність чоловічого контингенту учасників виявляється ще більш виразно у випадках, коли якась парочка заблукає вглибину території, за пасмо дюн. Фактично, ця зона перебуває в розпорядженні галасливих компаній, що складаються здебільшого з чоловіків. Перший поштовх тут так само виходить від пари, яка починає вдаватися до інтимних витребецьок — найчастіше орального сексу. Відразу обидва партнери виявляються оточені десятком, навіть двома десятками чоловіків. Сидячи, стоячи, присівши, останні мастурбують, не зводячи очей зі сцени, що відбувається перед ними. Частенько усе на

тому й кінчається, а натовп глядачів помалу розходиться. Трапляється й таке, що жінка робить рукою знак, який має означати, що вона хоче помастурбувати, відсмоктати в якогось іншого чоловіка або злягтися з ним. Тоді вони повільно змінюють одне одного. Якщо ж вона захоче припинити, для цього їй теж досить одного жесту. Ніхто не зронить жодного слова; виразно чути, як вітер свистить у дюнах, ворушить зарості трав. Іноді вітер стихає; тоді тиша стає абсолютною, і жоден звук, окрім шереху сім'явивергання, не порушує її.

Йдеться не про те, щоб зображувати нудистський пляж на мисі Агд в ідилічних тонах, наче якийсь фур'єристський фаланстер. Ні, тут, як і в будь-якому іншому місці, жінці з молодим струнким тілом, чоловікові, особливо привабливому та мужньому, дають найутішніші аванси. А ожирілий, старіючий, незграбний індивід, як і всюди, приречений на мастурбацію, з тією різницею, що до цього заняття, яке засуджується в інших громадських місцях, тут ставляться з люб'язною доброзичливістю. Крім того, дуже дивно, що досить різноманітні сексуальні прояви, набагато більш збуджуючі, ніж усі, які може продемонструвати будь-який порнофільм, тут відбуваються без щонайменшого насильства, не затьмарюючись навіть натяком на грубощі. Звертаючись до поняття «соціал-демократичної сексуальності», що я його ввів, зі свого боку я схильний вбачати у всьому незвичний спосіб застосування тієї дисципліни й поваги до умов будь-якого договору, які дозволили німцям з інтервалом в одне покоління, пройшовши крізь дві страхітливі смертоносні світові війни, відновити країну, що лежала в руїнах, створивши потужну економіку, здатну до широкого експорту. З цієї точки зору, цікаво було б довідатися, що сказали б вихідці з таких країн, як Японія та Корея, де особливою повагою користуються культурні цінності такого роду, якби вони зіткнулися з соціологічною практикою мису Агд. Така модель поведінки, поважної та лояльної, забезпечує кожному, хто дотримується умов контракту, численні митті мир-

ного досягнення оргазму, і в будь-якому разі виявляється цілком переконливою, бо її переваги без ускладнень — а також без будь-яких пояснень — засвоюються представниками різного роду меншин, що мешкають у пансіонаті (міщанами з «лангедокського фронту», арабськими правопорушниками, італійцями з Ріміні)».

Наприкінці першого тижня перебування в пансіонаті Брюно перервав свою статтю. Те, що йому залишалося ще розповісти, було куди більш ніжним, тонким і невизначеним. Проводячи післяобідні години на пляжі, вони звикли близько сьомої вечора пити аперитив. Він любив кампарі, Крістіана частіше віддавала перевагу білому мартіні. Він дивився, як промені сонця пливуть по шару свіжої штукатурки — через те рожевої зовні та білої зсередини. Йому було приємно спостерігати, як Крістіана голяка ходить по кімнаті, приносячи то оливки, то кубики льоду. Почуття, що він відчував, було дивним, дуже дивним: легше дихалось, можна було кілька хвилин поспіль ні про що не думати, і йому вже не було так страшно. Одного разу під вечір, на восьмий день, він сказав Крістіані: «Мені здається, я щасливий». Вона різко зупинилася, стискаючи пальцями формочку для льоду, і глибоко, уривчасто зітхнула. Він провадив далі: «Я хочу жити з тобою. Гадаю, з мене досить, я дуже довго був нещасливим, годі, набридло. Згодом почнуться хвороби, інвалідність, а там і смерть. Проте я вважаю, ми зможемо бути щасливими разом, до кінця. У всякому разі, хочеться спробувати. Мені здається, я кохаю тебе».

Крістіана заплакала. Згодом, сидячи в «Нептуні» над стравою дарів моря, вони спробували розглянути питання з практичної точки зору. Вона зможе приїздити щовихідного, це просто, але змінити місце роботи, домогтися переведення до Парижа їй буде дуже важко. Враховуючи необхідність виплачувати аліменти, платні Брюно на двох не вистачить. До того ж є ще син Крістіани — теж чинник, що вимагав запастися терпінням. Але

все ж таки це було можливо. Вперше за стільки років бажане здавалося цілком досяжним.

Наступного дня Брюно написав Мішелю стислого схвильованого листа. Він повідомляв, що щасливий, і шкодував, що вони ніколи не могли до кінця зрозуміти одне одного. Він бажав йому по можливості в тій чи іншій формі теж знайти своє щастя. І підписався: «Твій брат Брюно».

17

Лист застав Мішеля в гострому нападі концептуального безсилля. Згідно з гіпотезою Маргенау, індивідуальну свідомість можна порівняти з полем ймовірностей у просторі Фока, що визначається як пряма сума просторів Гільберта. Теоретично цей простір може бути вибудований виходячи з елементарних електронних подій на синоптичному рівні. У цьому разі нормальна поведінка узгоджується з пружними деформаціями поля, а вільна дія — з розривом поля; втім, незрозуміло, в якій топології? Немає жодної гарантії, що природна топологія гільбертових просторів дозволяє розраховувати на реєстрацію вільної дії; немає навіть упевненості в тому, що сьогодні можна поставити цю проблему інакше, ніж у суто метафоричній формі. Однак, Мішель був переконаний, що зараз просто необхідно створити нову концептуальну базу. Щовечора, перш ніж вимкнути свій переносний комп'ютер, він запускав через інтернет запит про доступ до результатів експериментів, що були розміщені протягом дня. Наступного ранку він знайомився з ними, пересвідчувався, що дослідницькі центри по всьому світу безнадійно сліпі, застрягши у безглуздому емпіризмі. Жоден результат не давав можливості прийти до певного висновку чи бодай сформулювати найменшу теоретичну гіпотезу. Як відомо, індивідуальна свідомість виникла у тваринному світі раптово, без видимої причини; безперечно, це відбулося задовго до появи мови. Дар-

віністи у підсвідомому тяжінні до ідеї кінцевої мети звичайно висували на перший план можливі переваги природного відбору, пов'язуючи це з розвитком мови, що, як завжди, нічого не пояснювало, це була така собі симпатична міфологічна конструкція; але антропогенний принцип у цьому разі втрачає будь-яку переконливість. Світ дав нам очі, які можуть бачити його, і розум, який здатен його усвідомити; гаразд, але що з цього виходить? До розуміння феномену це нічого не додає. Самосвідомість, відсутня у нематод, спостерігається у більшості простіших ящірок, таких, як *Lacerta agilis*; тут можна з певною ймовірністю припустити наявність центральної нервової системи і щось іще, окрім неї. Це щось залишається цілковитою таємницею; поява свідомості, мабуть, не пов'язана з будь-якими анатомічними, біохімічними чи клітинними даними; це бен-тежило.

Що б зробив Гайзенберг? Що вчинив би Нільс Бор? Відсторонитися, поміркувати; поблукати за містом, послухати музику. Нове не створюється шляхом простої інтерполяції старого; дані додаються до даних, наче пригорщі піску, за своєю природою визначаючись концептуальними межами, що локалізують поле експерименту; зараз більше ніж будь-коли потрібен новий погляд.

Спекотні та швидкоплинні дні проминали сумно. Уночі проти 15 вересня Мішелю наснився незвично щасливий сон. Він був поруч з маленькою дівчинкою, що бігала по лісу серед метеликів та квітів (прокинувшись, він здогадався, що цей образ, який знову виник через тридцять років, походив од «Принца Сапфіра», серіалу, який він дивився щонеділі вдень у помешканні своєї бабусі і який так бездоганно знаходив шлях до його серця). За мить він уже йшов сам горбкуватим лугом, серед високої трави. Він не розрізняв обрїю, здавалося, цим трав'янистим пагорбам під блідо-сірим небом, що так

гарно сяяло, немає кінця-краю. Проте він ішов уперед не вагаючись і не поспішаючи; він знав, що на глибині кількох метрів у нього під ногами тече підземна річка і що інстинкт безпомилково вів його уздовж її русла. Навколо в повітрі гойдалися високі трави.

Прокинувся він веселим і сповненим енергії. Таким він не відчував себе з дня свого звільнення, вже більше двох місяців. Вийшовши з дому, повернув на вулицю Еміля Золя, пішов під молодими липами. Він був сам, та це його не турбувало. На розі вулиці Антрепренер він зупинився. Магазин «Золя-колог» відчинився, продавщиці-азіатки зайняли свої місця за касами; було близько дев'ятої години ранку. Небо у прогалині між високими будівлями Богренель сяяло вже надто яскраво; у всьому цьому була безвихідь. Мабуть, йому варто було поспілкуватися зі своєю сусідкою навпроти, дівчиною з «Двадцяти років». Вона працює у неспеціалізованому журналі, все знає про події в суспільстві, певно, їй відомі механізми налагодження контактів із зовнішнім світом; та й психологічні чинники їй теж, мабуть, не чужі; слід гадати, ця дівчина багато чому могла б навчити його. Сягнистими кроками, мало не рясую він поспішив назад, миттю злетів на поверх, де мешкала сусідка. Довго дзвонив, тричі повторив спробу. Ніхто не відповів. Розгубившись, він повернув назад, додому, а підійшовши до ліфта, задумався. Що це з ним? Мабуть, у нього депресія, і саме в ній справа? Ось уже кілька років, як у кварталі з'явилися й поширюються листівки, що закликають до пильності та боротьби проти Національного фронту. Безмірна байдужість, яку він виявляв як до прибічників, так і до його супротивників, уже сама по собі могла стати тривожним симптомом. Традиційна «ясність свідомості депресивних хворих», яка, судячи з описів, нерідко набуває форми крайньої незацікавленості стосовно людських проблем, передусім виявляється в браку зацікавленості до питань, які справді не дуже на неї

заслуговують. Отож, висловлюючись точно, можна уявити собі любовну депресію, тим часом як депресія патріотична виглядає цілком безглуздою.

Повернувшись до себе на кухню, він подумав про те, що природна для демократичного сумління віра в обумовленість людських вчинків розумом і свободою вибору, зокрема в таку саму обумовленість політичних переваг, слід-гадати, стала наслідком змішування термінів свободи та непередбачуваності. Вири річки там, де вона омиває підпори мосту, структурно не передбачувані; але ж нікому не спаде на думку вважати їх за це *вільними*. Він налив собі білого вина, закрив штори й ліг, щоб поміркувати. Рівняння теорії хаосу не демонструють жодного зв'язку з властивостями фізичної галузі, в якій проявлялися їх результати; ця спільність дозволяє так само застосовувати їх як у гідродинаміці, генетиці популяцій, метеорології, так і в груповій соціології. Можливості їх морфологічного моделювання дуже добрі, але властивість передбачувати майже дорівнює нулю. А рівняння квантової механіки, навпаки, дозволяє передбачувати характеристики мікрофізичних систем з надзвичайною точністю, якщо ж відмовитись од будь-якої надії на повернення до онтології матеріального світу, ця точність може стати абсолютною. Було б принаймні передчасно, а може, й неможливо намагатися встановити між цими двома теоріями математичну відповідність. І все ж таки Мішель був переконаний: будова атракторів при еволюції нейронів та синапсів — ключ до розуміння людських вчинків та думок.

Шукаючи фотокопію останніх публікацій, він усвідомив, що вже більше тижня не заглядав у поштову скриньку. Як завжди, там була майже сама реклама. У зв'язку із пуском на воду судна «Коста Романтика» фірма «TMR» претендує на те, щоб стати родоначальницею нової інституційної норми в галузі шикарних морських круїзів. Цей корабель описують як *справжній пла-*

вучий рай. Ось як могли пройти — можна тільки побажати — перші миті його круїзу: «Спочатку ви потрапляєте до величезної, залитої сонячним світлом зали під гігантським скляним куполом. У ліфтах панорамного огляду ви підіймаєтесь на верхню палубу. Там, через величезне вікно у носовій частині, ви можете, як на великому екрані, милуватися морем». Він одсунув проспект убік, пообіцявши собі вивчити його більш ретельно. Крокувати верхньою палубою, дивитися крізь скляні стіни на море, тижнями плисти під одноманітним небом... чому б і ні? За цей час Західна Європа може зруйнуватися під бомбами. Вони пристануть до берега, геть засмагли, і їх зустрине інший континент.

Тим часом слід було жити, і можна це робити весело, по-розумному, не втрачаючи почуття відповідальності. В останньому випуску «Свіжих новин від мережі “Монопрі”» більше ніж будь-коли робили акцент на понятті громадянської ініціативи. Автор колонки редактора повністю спростовував загальну думку про те, що гастрономічні задоволення несумісні з гарною фізичною формою. «Головне — дотримуватися балансу у всьому, краще розпочати сьогодні ж», — без усякого сорому стверджував видавець. За цією першою задиристою (читай: ангажованою) сторінкою йшли розважальні матеріали, освітні ігри, різне «хочу все знати». Так Мішель дістав можливість побавитися, розрахувавши, скільки калорій він споживає за добу. За ці останні місяці він не підмітав, не прасував, не плавав, не грав у теніс та й не кохався; єдині три заняття, за які він справді мав відповідати, були такі: лежання, сидіння та спання. Після всіх розрахунків виявилось, що його потреби сягають близько 1750 кілокалорій на день. Судячи з листа Брюно, він уже, здається, багато плаває та кохається. Мішель зробив перерахунок з цими новими даними: вийшло, що у брата денна витрата енергії сягає 2700 кілокалорій.

Був ще один лист, його надіслали з мерії Кресі-ан-Брі. Внаслідок робіт з розширення автостанції слід внести зміни до плану

муніципального цвинтаря й перенести кілька могил, у тому числі могилу його бабусі. Згідно з правилами, під час перепоховання треба, щоб був присутній хтось із членів сім'ї. Він міг би зустрітися з представником похоронного бюро між пів на одинадцять та дванадцятьою.

18

ЗУСТРІЧ ПІСЛЯ ДОВГОЇ РОЗЛУКИ

У Кресі-ля-Шапель «автодрезину» замінив приміський потяг. Та й саме село добряче змінилося. Він зупинився на привокзальній площі, здивовано оглядаючись навколо. Супермаркет «Казино» переїхав на авеню генерала Леклерка, на виїзді з Кресі. Навколо нього повсюди з'явилися нові будівлі, ятки торговців.

Як пояснив йому робітник мерії, все почалося з відкриття Євродіснейленду, насамперед з того часу, як продовжили лінію швидкісного метро до Марн-ла-Валле. Багато парижан захотіли оселитися тут; ціни на землю майже потроїлись, останні фермери продали свої ферми. Тепер тут є гімназія, чудово обладнаний гімнастичний зал, два басейни. Є певні проблеми із злочинністю, але не більше, ніж в інших містах.

Прямуючи у бік цвинтаря, минаючи старі будинки й неторкані канали, він відчув проте щемливий смуток, який завжди відчуваєш, повертаючись у ті місця, де провів дитинство. Перейшовши окружну дорогу, він опинився перед млином. Лава, на якій вони з Анабель любили сидіти після занять у школі, все ще була тут. Великі риби пливли у темній воді проти течії. Сонце зненацька з'явилося поміж двох хмар.

Біля цвинтарних воріт на Мішеля чекав чоловік. «Ви, певно...» — «Так». Як зараз по-сучасному називають гробаря? Він тримав у руці лопату і великий чорний пластиковий мішок для

сміття. Мішель пішов за ним. «Ви не зобов'язані дивитись», — пробурмотів той, прямуючи до відкритої могили.

Смерть важко зрозуміти, людське створіння лише через силу впокорується глянути їй у вічі. Двадцять років тому Мішель бачив тіло своєї бабусі, востаннє поцілував її. Однак у першу хвилину він був приголомшений тим, що побачив у відкритій ямі. Його бабуся була похована у труні; втім у свіжорозритій землі він не міг роздивитись нічого, крім деревних трісок, гнилої дошки та вже зовсім незрозумілих білих шматочків. Коли він усвідомив, що саме бачить перед собою, Мішель поспішно відвернувся, змушуючи себе дивитись у протилежний бік; але було вже запізно. Він устиг побачити череп, замазаний брудом, з порожніми очницями, з якого звисали пасма сивого волосся, розрізнені, змішані з землею хребці. Він зрозумів.

Чоловік почав запихати останки у мішок, час від часу кидаючи погляд на збентеженого Мішеля, що стояв поруч. «Завжди одне й те ж саме, — пробуркотів він. — Усе їм треба подивитися, ніяк не можуть стриматись. Труна не може витримати двадцять років!» Поки він пересипав уміст мішка в його нове вмістище, Мішель стояв поруч, за кілька кроків. Покінчивши зі своєю роботою, чоловік випрямився, підійшов до нього. «Все нормально?» Мішель кивнув головою. «Могильну плиту перенесуть завтра. Ви повинні розписатись у відомості».

Он воно як. За двадцять років лишаються лише кістки упереміш із землею та купа сивого волосся, надзвичайно *густого* й живого. Він знову побачив свою бабуся, як вона вишивала, сидячи перед телевізором, як ішла на кухню. Так ось чим усе закінчується. Минаючи «Бар спортсменів», він помітив, що тремтить. Він увійшов, замовив анісову горілку. Сівши за столик і повівши очима навколо, він побачив, що внутрішнє оздоблення дуже відрізняється від того, яке він пам'ятав. З'явилися американський більярд, відеоігри, теле-

візор, підключений до каналу MTV, що транслював кліпи. Обкладинка «Ньюлук» у стилі рекламного щита оспівувала кошмарні сні Зарі Вайтс та гігантську австралійську білу акулу. Помалу він поринув у легку дрімоту.

Анабель першою впізнала його. Вона щойно купила сигарети і вже прямувала до виходу, коли помітила, як він скулився на сидінні. Вона повагалася дві-три секунди, потім підійшла. Він підвів очі.

— Який сюрприз, — мовила вона лагідно; потім присіла навпроти на лаву, оббиту молескіном.

Вона майже не змінилась. Її обличчя залишалось неймовірно чистим та прозорим, волосся — сяюче світлим; неможливо було повірити, що їй сорок років, ніхто не дав би їй більше двадцяти семи — двадцяти восьми.

У Кресі вона опинилася через причини, які були дуже схожі на його власні.

— Тиждень тому помер мій батько, — сказала вона. — Рак кишечника. Це тривало довго, виснажливо і в неймовірних муках. Я затрималась ненадовго, щоб допомогти мамі. А то мене б тут не було: я, як і ти, живу в Парижі.

Мішель похнюпився; якийсь час вони мовчали. За сусіднім столиком двоє молодиків просторікували про каратистські бої.

— Три роки тому в аеропорту я раптом зустріла Брюно. Він розповів мені, що ти став ученим, великим дослідником, визнаним у своїй галузі. Він також сказав, що ти не одружений. Мої успіхи не такі блискучі: працюю в міській бібліотеці. Поки що теж незаміжня. Я часто думала про тебе. Я тебе зненавиділа, коли ти не відповів на мої листи. Відтоді минуло вже двадцять три роки, але все ще час від часу я згадую про це.

Вона пішла провести його до вокзалу. Настав вечір, була вже майже шоста година. Вони зупинилися на містку через Гран-Морен. Тут росли вологолюбні дерева — верби і каштани; вода була зелена й спокійна. Коро любив цей пейзаж, кілька разів

він писав його. Старий, що нерухомо стояв посеред свого саду, нагадував опудало.

— Тепер ми на тому ж самому містку, — сказала Анабель. — І на тій самій відстані од смерті.

Перед самим відправленням потяга вона зійшла на сходинку, щоб поцілувати його в щоку.

— Ми ще побачимося, — сказав він.

Вона відповіла:

— Авжеж.

Наступної суботи вона запросила його на вечерю. Вона мешкала в маленькій однокімнатній квартирці на вулиці Лежандр. Простір був ретельно розпланований, утім, житлу бракувало теплоти — стіни та стеля були оббиті темним деревом, наче в корабельній каюті.

— Я живу тут вісім років, — сказала вона. — Переїхала, коли пройшла конкурс на посаду бібліотекаря. До цього працювала на першому каналі, в службі спільного виробництва. Мені там набридло, не подобається мені це середовище. Втратила на цьому дві третини платні, але так ліпше. Працюю в міській бібліотеці Сімнадцятого округу Парижа, в дитячій секції.

Вона приготувала січчу, страву з баранини та індійської сочевиці. Мішель говорив мало. Він розпитував Анабель про її родину. Її старший брат успадкував батьківське підприємство. Він одружений, має трьох дітей — хлопчика та двох дівчаток. На жаль, справи йдуть кепсько, конкуренція в галузі виробництва точних оптичних приладів стала дуже жорсткою, вони вже двічі були на межі банкрутства; вгамовуючи свій смуток, він п'є анісову горілку і голосує за Ле Пена¹. Її молодший брат

¹ *Жан-Марі Ле Пен* — лідер французької партії «Національний фронт», відомий своїми націоналістичними та шовіністичними висловлюваннями. На президентських виборах 2002 року разом із Жаком Шираком вийшов у другий тур, залишивши позаду тодішнього прем'єр-міністра Лівеня Жоспена.

працює у маркетинговому відділі «Лореаль»; нещодавно отримав посаду у Сполучених Штатах — начальника маркетингового відділу, що працює на Північну Америку; вони дуже рідко бачать одне одного. Він розлучений, дітей немає. Дві різні долі, проте майже однаково симптоматичні.

— Моє життя не було щасливим, — сказала Анабель. — Мабуть, я надавала надто великого значення коханню. Я дуже легко сходилася з чоловіками, а ті, досягши своєї мети, швидко кидали мене, а я від цього страждала. Чоловіки вступають у любовні стосунки не тому, що закохуються, а тому, що відчують бажання; мені знадобилися роки, щоб усвідомити цю банальну істину. Навколо мене всі так живуть, я сформувалась у розбещеному середовищі; але я не відчуваю аніякого задоволення когось дражнити чи спокушати. Та й сексуальне життя мені вже набридло; не можу більше терпіти торжествуючих посмішок в ту мить, коли я знімаю плаття, дурнувати пик під час оргазму, але головне — їхнього хамства після того, як акт здійснився. Врешті-решт, це дуже боляче, коли до тебе ставляться, як до тварини, що переходить з рук у руки, навіть якщо ти вважаєшся ласим шматочком, адже я була естетично бездоганна, і вони чванилися, водячи мене по ресторанах. Тільки раз, як мені здалося, в мене було щось серйозне. Тоді я оселилася з одним типом. Він був актором, в його обличчі було щось цікаве, але пробитися йому не вдавалось — правду кажучи, я сплачувала майже всі рахунки за помешкання. Ми прожили разом два роки, потім я завагітніла. Він просив мене зробити аборт. Я зробила, але вийшовши з лікарні, зрозуміла, що все скінчилось. Я пішла від нього того ж вечора, на якийсь час оселилась у готелі. Мені вже було тридцять, це був мій другий аборт, мені це вже вкрай набридло. Йшов 1988 рік, всі починали розуміти небезпеку СНІДу, а я... я сприймала це як визволення. Я спала з десятками чоловіків, і жоден з них не був вартий того, щоб згадувати про нього. Зараз вважається, що в житті існує початкова безтурботна весела пора, а потім з'являється

примара смерті. Всі чоловіки, яких я знала, панічно боялися постаріти, вони весь час думали про свій вік. Одержимість віком починається дуже рано — я зустрічала її у двадцятип'ятирічних. Я вирішила зупинитись, вийти з гри. Живу тихо й затишно, жодних радощів. Вечорами читаю, готую собі настоянки, заварюю каву чи чай. Усі вихідні проводжу у родичів, багато опікуюсь племінником та племінницями. Щоправда, час від часу я відчуваю потребу в чоловікові, мені буває моторошно вночі, мені важко заснути. Звичайно, в мене є транквілізатори, є снодійні; але це не завжди допомагає. Насправді, мені хотілось би, щоб життя минуло якомога швидше.

Мішель продовжував мовчати; він не був здивований. Більшість жінок мають бурхливу молодість, чоловіки та секс дуже приваблюють їх; потім потроху вони втомлюються, вони вже не так сильно хочуть розсувати ноги, підставляти зад; вони шукають ніжної прихильності, якої не знаходять, пристрасті, яку вже самі не можуть відчути; і тоді для них починаються важкі часи.

Ліжко-канапа, коли його розклали, зайняло майже все вільне місце.

— Це вперше, коли воно знадобилсся, — мовила вона.

Вони лягли поруч, обнялись.

— Я вже давно не користуюсь протизаплідними засобами, і в мене немає презервативів. А в тебе?

— Ні... — це питання викликало в нього посмішку.

— Хочеш, щоб я взяла в рот?

Якусь мить він поміркував, зрештою відповів: «Так». Це було приємно, але насолода не була надто гострою (по суті, він ніколи й не відчував її; ця сексуальна насолода для одних така інтенсивна, для інших залишається помірною, а то й навіть незначною; мабуть, уся річ у вихованні, у нейтронному з'єднанні, хто знає?). Мінет його скоріше зворушив: то був символ взаємного віднаходження після тривалої розлуки, відродження їхньої

спільної зламаної долі. Проте потім було так чудово обійняти Анабель, обхопити її руками, коли вона повернулася на інший бік та заснула. Її тіло було гнучким і лагідним, теплим і неймовірно гладеньким; у неї були широкі стегна, дуже тонка талія та маленькі міцні груди. Він просунув ногу між її колін, поклав одну руку на її груди, іншу на живіт; поринаючи у це ніжне тепло, він відчув, наче повертається до початку часів. І майже одразу заснув.

Спочатку він побачив людину в одежі, у вигляді частини простору; відкритим було лише обличчя. Посеред обличчя блищали очі; їх вираз важко було пояснити. Перед нею було дзеркало. При першому погляді у дзеркало людині здалося, що вона зірвалася у порожнечу. Втім, людина втрималася, тепер сиділа й дивилася на своє відображення, наче на образ, чії думки не залежать від неї самої, але які можуть передаватись іншим; за мить між ними запанувала відносна байдужість. Але варто було їй відвернутися на кілька секунд, і все починалось спочатку; вона був змушена знову з болісним зусиллям, якого потребує адаптація очей до дуже близько розташованого об'єкта, руйнувати це відчуття ідентифікації зі своїм зображенням. Невроз, що перемежовується і пов'язаний із ставленням до власного «я», — людина була ще далека від зцілення.

Потім він побачив білу стіну, всередині якої формувалися характери. Помалу вони набували об'єму, створюючи на стіні рухливі барельєфи, пронизані нудною пульсацією. Раптом виступило слово МИР; потім слово ВІЙНА, потім знову МИР. Потім явище ураз зникло; поверхня стіни знову стала гладенькою. Накотилася хвиля, відволоживши атмосферу; сонце було жовтим і величезним. Він побачив місце, де формується корінь часу. Цей корінь розгалужувався, розростаючись і пронизуючи Всесвіт своїми паростками — ближче до центру вони були шишкуватими штопорами, на кінцях ставали липкими й вологими. Ці штопори стискають, скручують і склеюють частини простору.

Він побачив мозок мертвої людини, частину простору, що містить простір.

В останньому видінні він побачив ментальний агрегат Всесвіту і його протилежність. Він побачив ментальний конфлікт, який структурував простір, і його зникнення. Він побачив простір у вигляді дуже тонкої лінії, що розділяє дві сфери. У першій — буття та відділення, у другій — небуття та руйнація індивідуальності. Спокійно, не вагаючись, він одвернувся од першої сфери і ступив до другої.

Прокинувшись, він різко сів на ліжку. Поруч з ним рівно дихала Анабель. У неї був кубічної форми будильник «Соні», він показував 03:37. Чи зможе він знову заснути? Треба ще поспати. Він дістав пігулку ксанаксу.

Наступного ранку вона зварила йому каву; сама випила чаю з тостами. День був чудовий, але вже трохи прохолодний. Вона дивилась на його голе тіло, дивовижно молоде у своїй постійній тендітності. Їм було по сорок років, але як важко повірити в це. Втім, вона вже не могла мати дітей, не ризикуючи при цьому серйозними генетичними проблемами; і його чоловіча сила здебільшого стала спадати. З точки зору інтересів Всесвіту вони були парою індивідів, які старіли і генетична цінність яких була незначною. Вона жила, як усі; нюхала кокаїн, брала участь у груповому сексі, проводила ночі в розкішних готелях. Завдяки своїй вроді вона опинилась у самісінькому епіцентрі того руху до свободи характеру, що була властива для епохи її молодості, але вона особливо сильно й постраждала від цього — вона мала майже повністю, без останку, віддати цьому своє життя. А він, через байдужість до таких речей, опинився на периферії всього, зокрема й самого життя людини, якщо його й торкнулося, то лише поверхово; він обмежився тим, що був постійним покупцем у магазині «Монопрі» свого кварталу і входив до складу команди дослідників-мікробіологів. Їхнє минуле, таке різне, май-

же не залишило слідів на їхніх тілах, що жили поодинці; але саме життя підспудно робило свою руйнівну справу, поступово ускладнюючи процеси реплікації в їх органах та клітинах. Розумні ссавці, здатні кохати, вони спостерігали одне одного в яскравому сяянні осіннього ранку.

— Я знаю, надто пізно, — мовила вона. — І все ж таки я б хотіла спробувати. Я все ще зберігаю шкільний проїзний квиток за сімдесят четвертий — сімдесят п'ятий, останній навчальний рік, коли ми разом ходили до ліцею. Кожного разу, як я дивлюся на нього, мені хочеться плакати. Не розумію, як усе могло до такої міри загидитися. Ніколи не зможу змиритися з цим.

19

Було зрозуміло, що серед самогубного буття західного світу їм не залишається жодного шансу. І все ж таки вони продовжували зустрічатися раз чи двічі на тиждень. Анабель порадила з гінекологом і знову почала приймати пігулки. В нього виходило проникати у неї, але найбільше йому подобалося засинати поруч з нею, відчувати близькість її живої плоті. Однієї ночі йому привидівся парк у Руані, на правому березі Сени. Велике, майже порожнє колесо огляду крутилось у мертво-блідому небі, що нависло над силуетами важких непоказних яток, над металевими конструкціями, що їх поїла іржа. Він ішов між складських будівель, пофарбованих у тьмяні й разом з тим крикливі кольори; крижаний вітер дощовими струменями хльостав його по обличчю. В ту саму мить, коли він дійшов до виходу з території складів, на нього напали якісь одягнені в шкіру молодики з лезами. Після того, як вони кілька хвилин з люттю кремсали його, вони його відпустили. У нього кровоточили очі, він знав, що назавжди залишиться сліпим, і права рука була в нього наполовину відтята: проте всупереч болю він знав також і те, що

Анабель не кине його, її кохання назавжди буде захистом для нього.

На день Всіх Святих вони разом поїхали в Сулак, на дачу брата Анабель. Першого ж ранку після приїзду вони пішли удвох на пляж. Він відчув утому, сів на лаву, а вона пішла далі. Морський простір гуркотів, накочуючи на берег туманні, сріблисто-сірі хвилі. Розбиваючись об піщані мілини, вони породжували на горизонті вологий туман, що яскраво мерехтів на сонці. Силует Анабель, майже непомітний у довгій світлій блузі, плив на тлі водної гладіні. Дуже стара німецька вівчарка сновигала між білими пластиковими столиками пляжного кафе; її теж майже не було видно, вона наче розчинялась у туманному повітрі, сповненому сонця та бризок.

Анабель попросила, щоб на вечерю їм підсмажили сіньоротого окуня; суспільство, в якому вони жили, прилучило обох до певних надмірностей, окрім звичайного задоволення їжею; отже, вони могли спробувати жити, але, по суті, їм уже не надто цього хотілося. Він співчував їй, тим величезним запасам кохання, яке, як він здогадувався, тріпотіло в глибині її скаліченої життям душі; він їй співчував, і, мабуть, це було єдине людське почуття, яке ще могло проникнути в його свідомість. В іншому все його тіло заповнювала крижана стриманість; кохати посправжньому він більше не міг.

Повернувшись до Парижа, вони ще відчували веселі миттєвості, схожі на ті, що показують у рекламі парфумів (збігти удвох монмартськими сходами чи, припустімо, завмерти, обнявшись, на мосту Мистецтв, під раптовими спалахами прожекторів з річних трамвайчиків, що розвертаються). Вони зазнали і недільних пообідніх сутічок, майже сварок, і мовчазних миттєвостей, коли тіло скручується під простирадлом, — ці руйнівні паузи безмовності та нудьги. Квартирка Анабель була затемна, з четвертої години пополудні вже треба було вмикати

світло. Нерідко вони сумували, але найголовніше, обоє були дуже серйозними. Вони знали — і він, і вона, — що переживають свій останній по-справжньому людський зв'язок, і усвідомлення цього факту вносило у кожную даровану їм миттєвість щось неймовірне. Вони відчували одне до одного надзвичайну повагу та безмірну жалість. І все ж таки в інші дні через несподівану чарівну милість вони мали хвилини, пронизані свіжим повітрям і щедрим підбадьорливим сонцем; проте набагато частіше вони відчували, як сіра завіса накриває їх самих і землю, якою вони ступають; у всьому вони вбачали привістку кінця.

20

Брюно з Крістіаною теж повернулися до Парижа. Вранці, йдучи на роботу, він подумав про того лікаря, що зробив їм такий надзвичайний подарунок: два тижні нічим не виправданої відпустки через нібито хворобу. Він пішов до свого офісу по вулиці Гренель. Піднявшись на свій поверх, він раптом збагнув, який в нього засмаглий, здоровий вигляд і наскільки така ситуація комічна, але одразу відчув, що йому на це начхати. Колеги зі своїми аналітичними семінарами, виховання підлітків у дусі гуманності, знайомство зі світом інших культур... — усе це в його очах не мало аніякого сенсу. Крістіана відсмоктувала йому член і ходила за ним, коли він хворів; тільки Крістіана мала значення. В ту ж саму мить він усвідомив, що ніколи не побачить сина.

Патріс, син Крістіани, влаштував у помешканні неймовірний бедлам: роздавлені шматочки піци, коробки з-під коли, підлога, вщерть укрита недопалками, подекуди пропалена. Якусь хвилину вона вагалася, чи не піти до готелю; потім вирішила прибрати, навести лад. Нуайон був брудним містечком, нецікавим і небезпечним; вона звикла кожного вихідного

тікати до Парижа. Майже щосуботи вони відвідували нічні клуби парочок, як-от «2+2», «Кріс та Ману», «Свічки». Їх перший вечір у «Крісі та Ману» мав залишити у Брюно найжвавіші спогади. Поруч з танцпідлогою розташовувалося кілька залів, залитих чарівним бузковим світлом; ліжка були розставлені майже впритул. Повсюди навколо парочки трахалися, пестили одне одного, лизали. Більшість жінок були оголені, на деяких залишались блузка чи теніска, а решта обмежувалися тим, що задирали спідницю. В найбільшій залі було пар двадцять; майже ніхто не розмовляв; можна було почути лише гул вентилятора та голосне дихання жінок, близьких до оргазму. Він сів на ліжко поруч з тілистою повногрудою брюнеткою, яка дозволяла лизати себе якомусь типу років п'ятдесяти, що не зняв із себе ані сорочки, ані краватки. Крістіана розстебнула йому штани й почала масувати його член, з цікавістю озирюючись навколо себе. Підійшов чоловік, сунув руку їй під спідницю. Вона розстебнула застібку, спідниця зісковзнула на палас; під нею нічого не було. Чоловік опустився на коліна й почав пестити її, поки вона займалася Брюно. Поруч, на сусідньому ліжку, все голосніше й голосніше стогнала брюнетка. Інша пара підійшла й сіла збоку від них; на жінці, рудій крихітці років двадцяти, була міні-спідниця з чорної штучної шкіри. Вона глянула на Крістіану; Крістіана усміхнулась і задерла футболку, щоб показати їй свої груди. Та підбрала спідницю, показався лобок, що густо заріс шерстю. Крістіана взяла її руку і притягнула до члена Брюно. Жінка почала гладити його, тим часом як Крістіана знову пустила в хід язик. За кілька секунд, вражений неймовірно хтивим здриганням, він вивергнувся просто їй в обличчя. «Я не хотів, — промири-рив він. — Пробач». Вона обняла його, притулилась, і він відчув смак своєї сперми на її щоках. «Нічого, — лагідно відповіла вона, — це зовсім не страшно». Згодом вона спитала: «Хочеш, підемо звідси?» Він сумно хитнув головою; від його

збудження нічого не лишилося. Вони похапцем одяглися й одразу ж пішли геть.

Наступні тижні йому вдавалося трохи краще контролювати себе, і це було початком доброго, щасливого періоду. Його життя набуло сенсу, який зводився до вихідних, що він їх проводив з Крістіаною. В медичному відділі книгарні він відшукав книгу, написану американським сексологом, який мав намір за допомогою серії вправ, розташованих у порядку зростання їх складності, навчити чоловіків контролювати свою еякуляцію. В основному йшлося про зміцнення малого дугоподібного м'яза, розташованого під яечками, лобково-куприкового мускула. Різко скорочуючи цей мускул, супроводжуючи цей процес глибоким видихом, можна в принципі перед самісіньким оргазмом запобігти еякуляції. Брюно почав ці вправи; мета була варта того, щоб постаратись. Відвідуючи найвідоміші клуби, він щоразу дивувався, коли бачив, як чоловіки, набагато старші за нього, трахають кількох дівчат водночас, дають відсмоктувати, аж ніяк не втрачаючи своєї стійкості. Бентежило його лише те, що він був змушений визнати: більшість з них мали члени довші та товстіші за його власний. Крістіана стверджувала, що це не важливо, для неї це не має ніякого значення. Він вірив їй, адже вона була закохана в нього; втім, йому здавалося, що більшість жінок, які відвідували такі клуби, відчували певне розчарування, щойно він діставав свій член. Вони ніколи не робили йому жодних зауважень, усі були показово люб'язні, там панувала атмосфера ввічливості; втім, їхні погляди були недвозначні, по-троху він усвідомив, що в сексуальному плані він теж не на висоті. Проте, він відчував моменти величезної пристрасної насолоди на межі запаморочення, коли з нього виривалися справжні крики; але це не могло бути доказом чоловічої сили, а свідчило скоріше про тонку чуттєвість його органів. Утім, він умів пестити, Крістіана казала йому це, він знав, що так і є: майже завжди він міг довести жінку до оргазму. Приблизно

всередині грудня він помітив, що Крістіана трохи схудла, а її обличчя покрито червоними плямами. Біль у спині не припинявся, тому (принаймні так вона пояснювала) необхідно було збільшити дозу ліків; худорлявість і плями — лише побічна дія прийому медикаментів. Вона швидко змінила тему розмови; він відчув, що їй ніяково, і трохи занепокоївся. Поза всяким сумнівом, вона може брехати, щоб не тривожити його: вона була такою милою, такою лагідною. Зазвичай суботніми вечорами вона поралася на кухні, готуючи смачні страви; потім вони йшли до клубу. Вона носила спідниці з розрізом, коротенькі прозорі блузочки, панчохи з підв'язками. То були чарівні вечори, він ніколи й не мріяв пережити таке. Часом, коли Крістіана віддавалася після бурхливих пестощів, у неї починало шалено калатати серце, вона глибоко, уривчасто зітхала, і Брюно ставало лячно. Тоді вони завмирили; вона калачиком влаштовувалась у його обіймах, пригорталася, гладила волосся та шию.

21

Звісно, часом траплялася цілковита безвихідь. Чоловіки й жінки, котрі відвідують клуби для парочок, швидко відмовляються від пошуків задоволення (що потребує тонкості, чуттєвості, неквапливості) заради фантазму сексуальної активності, фактично доволі холодної, яка просто запозичена зі сцен групового сексу в «модних» порно, що транслюються по «Каналу-плюс». На знак пошани до Карла Маркса, який заклав у фундамент свого вчення, наче смертоносну ентелехію¹, загадкове поняття «спрямованого падіння норми прибутку», дуже спокусливо було б поставити в основу тієї системи розпусти, в яку нещодавно вступили Брюно та Крістіана, існування певним чином спрямованого падіння норми задоволення; але це було б

¹ *Ентелехія* — діяльне, формуюче начало.

занадто загально й неточно. Культурні, антропологічні та інші феномени, жага та насолода зрештою нічого не пояснюють у питаннях сексу; будучи далеко не вирішальними чинниками, вони самі, навпаки, в соціологічному відношенні абсолютно визначені. У моногамній, тобто романтичній, любовній системі ці питання можна вирішити за допомогою істоти, яку ти кохаєш, у принципі, єдину. В ліберальному ж суспільстві, де жили Брюно та Крістіана, сексуальна модель, що її пропонує офіційна культура (реклама, журнали, суспільні організації та охорона здоров'я), була моделлю *авантюрною*: всередині такої системи бажання та насолода з'являються як результат процесу *спокуси*, що висуває на перший план новизну, пристрасть і власну винахідливість (якості, які вимагаються навіть від службовця в межах його професійної діяльності). Приниження інтелектуальних та моральних критеріїв спокуси за рахунок наголошення на суто фізичних ознаках помалу підводило відвідувачів клубів для парочок до *системи Сада*, яку можна було б визначити як фантазм офіційної культури. Усередині такої системи статеві органи завжди грубо-гротескні, груди напхані силіконом, піхви слиняві й позбавлені волосся. Прихильниці «Єднання» або «Гарячого відео», відвідувачки клубів для парочок ставили перед собою одну-єдину мету — напоротися на безліч величезних прутнів. Звичайно, наступний етап цих насолод визначався клубами садомазохістів. Насолода — це звички, як, мабуть, сказав би Паскаль, коли б він цікавився усім цим.

Зі своїм тринадцятисантиметровим членом та нечастими ерекціями (він ніколи, якщо не брати до уваги ранньої молодості, не міг триматися по-справжньому довго, та й латентні періоди між двома еякуляціями з того часу значно збільшилися: певна річ, адже він уже був не такий молодий), по суті, Брюно було не місце в таких клубах. І все ж таки він був щасливий, маючи у власному розпорядженні більше кицьок і ротів, ніж він будь-коли міг мріяти; він відчував, що всім цим

зобов'язаний Крістіані. Найсолодшими все ще залишались ті миті, коли вона пестила інших жінок; її випадкові подружки завжди захоплювалися вправністю її язика, спритністю, з якою пальці намацували і збуджували їхні клітори; на жаль, коли вони насмілювались віддячити тим самим, розчарування здебільшого було неминучим. Їхні піхви, надто розтягнуті зляганням по ланцюжку та грубими пальцями (адже часто в хід йдуть кілька пальців водночас, а то й навіть уся рука), щодо чуттєвості нагадували шматок сала. Одержимі шаленим ритмом актрис групових порнофільмів, вони смикали його прутня так грубо, наче то був важіль із якоїсь деревини, до того ж робили це з кумедним кривлянням гравців на корнет-а-пістоні (повсюдна присутність музики техно на шкоду ритмам більш тонкої чуттєвості, безперечно, також вплинула на той надто механічний стиль, в якому вони виконували власну повинність). Він вивергався швидко і без справжнього задоволення; для нього вечір тим і закінчувався. Вони лишалися ще на півгодини-годину; Крістіана віддавалася по черзі, щиро прагнучи тим самим збудити його мужність. Прокидаючись уранці, вони знову кохалися; нічні картини повертались до нього, напівсонного, у приємнішому вигляді; тоді для них наставали миті невимовної ніжності.

У принципі, ідеально було б запросити до себе кілька обраних пар, провести вечір разом за дружньою розмовою, супроводжуваною пестощами. Певно, вони так і зроблять — підсвідомо Брюно був у цьому певен; йому слід також відновити свої вправи щодо зміцнення м'яза, які пропонував американський сексолог. Його історія з Крістіаною була важлива й вагома, жодна інша подія його життя не давала йому стільки радості. Принаймні так він іноді думав, коли дивився, як вона одягається чи метушиться на кухні. Втім, коли під час робочого тижня вона була далеко від нього, ним набагато частіше володіло передчуття, що все це нікчемний фарс, останній огидний жарт, який

влаштувало йому життя. Найстрашніше лихо наздоганяє нас у ту мить, коли нам здається, що щастя — ось воно, поруч, таке реальне і досяжне.

Катастрофа сталася в лютому, коли вони були у «Кріса та Ману». Розлігшись на матраці в центральній кімнаті, примостивши голову на подушки, Брюно дав Крістіані відсмоктати; він тримав її за руку. Вона стояла перед ним на колінах, розсунувши ноги, відкривши зад чоловікам, які, підходячи до неї, натягували презервативи й по черзі оволодівали нею. Їх пройшло вже п'ятеро, а вона навіть не глянула на жодного з них; приплющивши, наче у півсні, очі, вона проводила язиком по члену Брюно, просуваючись сантиметр за сантиметром. Раптом вона коротко, різко скрикнула. Тип позаду неї, стрижений здоровило, продовжував сумлінно трахати її, активно рухаючи стегнами; його погляд був порожнім і трохи неухважним. «Стійте! Припиніть!» — вигукнув Брюно; йому здавалося, що він наче кричить, але голос зрадив його, він видав лише слабе скигління. Він підскачів і грубо відштовхнув типа, який збентежено завмер з відстовбурченим членом і спущеними додолу руками. Крістіана впала набік; страждання спотворило її обличчя. «Ти не можеш поворухнутися?» — спитав він. Вона мовчки хитнула головою; він кинувся до бару, попросив телефон. Бригада швидкої прибула хвилин за десять. Усі учасники були вже одягнені; в абсолютній тиші вони спостерігали за тим, як санітари піднімають Крістіану, кладуть її на носилки. Брюно увійшов у машину швидкої допомоги, сів поруч із нею; вони були за два кроки від Центральної лікарні. Кілька годин він чекав у коридорі з покритою лінолеумом підлогою, потім вийшов черговий лікар і сказав йому: вона заснула, її життя у безпеці.

У неділю їй зробили пункцію кісткового мозку; Брюно прийшов о сьомій вечора. Вже стемніло, над Сеною мрячив

холодний дрібний дощик. Крістіана сиділа в ліжку, спираючись спиною на купу подушок. Побачивши його, вона усміхнулася. Діагноз був однозначним: некроз куприкового відділу хребта у невиліковній стадії. Останні кілька місяців вона очікувала цього, воно вже могло статися з хвилини на хвилину; ліки загальмували процес, але аж ніяк не зупинили його. Тепер хвороба не прогресуватиме, нових ускладнень можна не побоюватись; але її ноги паралізовані, і вдіяти з цим нічого не можна.

З лікарні її виписали за десять днів; Брюно чекав там на неї. Тепер все змінилося. Звичайно життя характеризується довгими, здебільшого похмурими періодами нудьги; аж потім раптом з'являється нове відгалуження, і виявляється, що ця нова гілка життя тягтиметься аж до кінця. Крістіані мали тепер призначити пенсію за інвалідністю, вона вже ніколи не зможе працювати; вона навіть має право на безкоштовну допомогу хатньої робітниці. Вона покотила йому назустріч своє крісло. Вона пересувалася ще незграбно — слід було налягти, а руки в неї були слабкуваті в передпліччі. Він поцілував її в щоки, потім у губи. «Тепер, — сказав він, — ти можеш переїхати до мене. В Париж». Вона підвела голову, глянула йому в вічі. Він не зміг витримати її погляду. «Ти певен? — лагідно спитала вона. — Певен, що це саме те, чого ти бажаєш?» Він не відповів, принаймні зволював з відповіддю. Мовчання тривало півхвилини, потім вона додала: «Ти нічим нікому не зобов'язаний. У тебе не так багато часу, щоб жити; навіщо марнувати цей час, опікуючись калікою». Настанови нашого сучасного сумління більше не узгоджуються з нашим смертним випробуванням. Ще ніколи, в жодну епоху, в жодній цивілізації ніхто так довго, так постійно не думав про свій вік; зараз кожен чітко розуміє ясну перспективу майбутнього: прийде час, коли сума фізичних радощів, які заготовлені для нього життям, стане меншою, ніж сума страж-

дань, що чекають на них (в цілому, людина знає, що лічильник працює — і крутиться він в один бік). Таке раціональне зважування радощів та страждань, до якого кожен рано чи пізно доходить, починаючи з певного віку неминуче веде до думки про суїцид. До речі, цікаво відзначити, що Дельоз та Дебор, двоє поважних інтелектуалів кінця сторіччя, обидва покінчили життя самогубством без певної причини, виключно тому, що ні один, ні другий не змогли примиритися з перспективою власної фізичної деградації. Ці самогубства нікого не здивували, не викликали ніяких коментарів; сьогодні суїцид літніх людей, що став досить поширеним явищем, дедалі здається нам учинком цілком логічним. Також можна відзначити як симптоматичну деталь реакцію публіки на ризик терористичного нападу: майже у всіх без винятку випадках люди воліють бути вбитими на місці, ніж покаліченими чи навіть просто спотвореними. Звичайно, частково річ у тому, що декому просто набридло це життя; але головне — ніщо, навіть сама смерть, не лякає їх так сильно, як життя в ослаблomu тілі.

Він повернув біля Лашапель-ан-Серваль. Найлегше було врізатись у дерево, їдучи через Комп'єнський ліс. Ті кілька секунд у лікарні, що він вагався, виявились фатальними; бідолашна Крістіана. До того ж він зволікав ще кілька днів, перед тим як зателефонувати до неї; він знав, що вона в своїй дешевій квартирці наодинці із сином, він уявляв її в кріслі на великих колесах, поруч з телефоном. Він аж ніяк не зобов'язаний опікуватися калікою, так вона сказала, і він знав, що вона вмирала без озлоблення. Розбите крісло на великих колесах знайшли біля поштових скриньок, у самому кінці останнього сходового прольоту. В неї було розпухле обличчя і зламана шия. Брюно був записаний у графі «кого інформувати у разі нещастя»; вона прийняла рішення, коли її поклали до лікарні.

Комплекс похоронних послуг розташовувався одразу за Ну-айоном, на дорозі, що веде до Шоні, слід було повернути після Бабефа. Двоє робітників у блакитному робочому одязі чекали на нього в білій спекотній будівлі з безліччю батарей — приміщення було трохи схоже на лекційну залу технічного ліцею. У вікна можна було побачити низькі — в модерновому стилі — будинки напівелітного житлового кварталу. Труна, ще відкрита, стояла на розкладному столі. Брюно підійшов, побачив тіло Крістіани й відчув, що падає горілиць; його голова з силою вдарилась об долівку. Робітники обережно підняли його. «Поплачте! Треба поплакати!» — наполегливо умовляв старший з них. Він похитав головою, знаючи, що нічого не вийде. Тіло Крістіани не зможе більше рухатися, ані дихати, ані говорити. Тіло Крістіани більше не зможе кохати, для цього тіла вже немає долі, і в цьому винен тільки він. Цього разу всі карти роздано, гру закінчено, остання партія відбулася і закінчилась остаточним програшем. Він теж не був здатен кохати, так само, як і його батьки. У стані якогось оніміння почуттів, наче зависнувши за кілька сантиметрів од землі, він дивився, як робітники за допомогою гайковерта закручують кришку. Він пішов за ними до «стіни мовчання» — сірої бетонної огорожі в три метри заввишки, де рядами, одна над одною містилися похоронні ніші; майже половина з них були порожні. Старший робітник заглянув у якийсь список і попрямував до комірки номер 632; його колега віз за ним труну на двоколісному візку. Погода була холодною, вогкою, навіть почав мрячити дощ. Комірка номер 632 була посередині — на висоті приблизно метр п'ятдесят. Гнучким і діловим рухом, що забрав усього кілька секунд, робітники підняли труну та всунули її в комірку. За допомогою пневматичного пістолета вони розпорошили всередині трохи бетону, що надзвичайно швидко застигає; потім один з робітників дав Брюно розписатись у реєстрі. «Ви можете, — додав він, ідучи геть, — помолитися тут за упокій, якщо хочете».

Назад Брюно їхав по дорозі А1, близько одинадцятої години був уже в передмісті Парижа. Він узяв день відгулу, бо не знав, що церемонія вийде такою короткою. Він минув Шатійонські ворота і в пошуках зручного місця для паркування обрав вулицю Альбера Сореля, зупинившись якраз навпроти будинку своєї колишньої дружини. Чекати довелося недовго: хвилин за десять з'явився його син — з ранцем за спиною він повернув з вулиці Ернеста Рейє. Він виглядав стурбованим і на ходу розмовляв сам із собою. Про що він може міркувати? Анна попереджала, що цей хлопчик — скоріше самотній; замість того щоб снідати в коледжі з друзями, він воліє повернутися додому та розігріти їжу, яку вона залишає йому перед тим як піти. Чи страждав він од відсутності батька? Мабуть, що так, але він нічого про це не казав. Діти терпляче ставляться до світу, створеного для них дорослими; вони намагаються якомога краще пристосуватись до нього; а потім найчастіше вони також відтворюють такий самісінький світ. Віктор підійшов до дверей, набрав код; він був за якихось кілька метрів од машини, але не помітив його. Брюно взявся за ручку дверцят, випростався на сидінні. Двері під'їзду зачинилися за хлопчиком; кілька секунд Брюно сидів нерухомо, потім важко обм'як на сидінні. Що міг він сказати своєму синові, який заповіт передати? Нічого. В нього нічого не було. Він знав, що його життя настав кінець, але не міг збагнути цього кінця. Все залишалось похмурим, болісним і невиразним.

Він завів машину й поїхав Південною трасою, потім повернув на Воалан. Психіатрична лікарня міністерства освіти містилася неподалік від Вер'ер-ле-Бюїсона, на самісінькому узліссі Вер'єрського лісу; він добре пам'ятав лікарняний парк. Він зупинив машину на вулиці Віктора Консідерана й пішки пройшов ті кілька метрів, що відділяли його від огорожі. Упізнав чергового фельдшера. І сказав: «Я повернувся».

КІНЦЕВА ЗУПИНКА — САОРЖ

Рекламні служби, занадто зосереджені на спокусах для молодіжного ринку, часто помиляються, дотримуючись стратегічних принципів, де образлива поблажливість змагається з фарсом і глузуванням. Щоб згладити цей дефіцит чутливості, властивий суспільству нашого типу, слід домогтися, аби кожен співробітник нашої армії продавців став «послом» у світі старших.

Корін Межі. «Справжнє обличчя старших»

Мабуть, усе це й мало так завершитися; мабуть, інших засобів, іншого виходу не було. Мабуть, слід було розплутати все те, що перемішалось, закінчити те, що почалося. Отже, Джерзінські мав опинитися в цьому самому місці, яке зветься Саорж, на 44° північної широти та 7°30' східної довготи, в цьому місці, що знаходилося на висоті понад 500 метрів над рівнем моря. В Ніцці він зупинився у «Віндзорі», напівлюксовому готелі з доволі нікчемним оздобленням, номери якого були розписані художником-декоратором Філіппом Переном. Наступного ранку він сів у потяг, що їхав з Ніцци у Танд, відомий своєю мальовничістю. Потяг минув північне передмістя Ніцци з його висотними кварталами арабської убогості, з афішами «Рожевого мінітеля» та 60-відсотковим голосуванням за Національний фронт. Залишивши позаду станцію Пейон-Сен-Текль, він пірнув у тунель; випірнувши з нього, Джерзінські побачив праворуч фантастичні обриси селища Пейон, яке ніби висіло в повітрі. Перед ним пропливало те, що називають «околицями Ніцци»; люди приїждять з Чикаго і Денвера, щоб помилуватися на красу цього краю. Потім вони поїхали вниз до ущелини Руайя. Джерзінські зійшов на станції Фантон-Саорж і з півгодини чимчикував пішки. Він мав іти через тунель; машини тут не їздили.

Згідно з «Путівником бродяги», що його Брюно купив в аеропорту Орлі, селище Саорж, яке нависало над долиною, з його стрімкими будиночками, що, мов східці, здіймаються схилами до запаморочливих верховин, справляє враження «чогось тибетського»; мабуть, так воно й було. Хай там як, але Жанін, його мати, яка змінила своє ім'я на Джейн, забажала померти саме тут, після того як вона більше п'яти літ прожила в Гоа, у західній частини Індії.

— Скоріше за все, вона просто вирішила оселитися тут, помирати, звісно, вона не збиралась, — уточнив Брюно. — Здається, стара шльондра перейшла до ісламу — через суфійський містицизм, це такі ж саме дурниці. Влаштувалася там з купою послідовників, вони зайняли порожню хатинку на околиці селища. А що газети більше не пишуть про них, то всі вирішили, нібито хіпі й увесь цей набрід зник. А вони, навпаки, стають дедалі численнішими, зі зростанням безробіття їх кількість також значно зросла, можна навіть сказати, що вони кишать. Я провів власне невеличке дослідження... — Він стишив голос. — Хитрість полягає в тому, що вони називають тепер себе «неоселюками», але, по суті, вони нічого не роблять, задовольняючись муніципальною допомогою і так званою дотацією на землеробство в гірських умовах.

Він лукаво похитав головою, одним ковтком вихилив свою склянку й попросив ще. Зустріч з Мішелем він призначив у єдиному кафе «У Жілу». Зі своїми брудними поштовими листівками, фотографіями форелей у рамках та афішею «Саорзької пампушки» (до комітету директорів якої входило щонайменше чотирнадцять членів), кафе було тим закладом, де панував девіз «Полювання-риболовля-природа-традиція», на відміну од кубла у стилі «Нью-Вудстока»¹, що його Брюно люто ганьбив. Він

¹ У 1969 році, поблизу американського міста Вудсток, пройшов перший найлегендарніший рок-фестиваль, який зібрав значну кількість учасників та глядачів і став важливою віхою в розвитку молодіжного руху.

обережно дістав з папки листівку під назвою «СОЛІДАРНІСТЬ З АГНЦЯМИ, ЩО ГИНУТЬ».

— Я написав це сьогодні вночі, — низьким голосом мовив він. — Учора ввечері я розмовляв зі скотарями. Їх терпіння урвалося, вони розлючені, їхніх овець просто знищують. І все це через екологів та Меркантирський національний парк. Вони знову завезли туди вовків, цілі зграї вовків. Вовки пожирають овець!.. — Він раптом підвищив голос, а потім розплакався. В листі до Мішеля Брюно писав, що знову живе у психіатричній лікарні Вер'єр-ле-Бюїсон, де, мабуть, він оселиться назавжди. Отже, мабуть, вони випустили його.

— То наша мати помирає... — урвав Мішель, намагаючись відвернути його думки.

— Саме так! І на мисі Агд те ж саме, здається, вони заборонили публіці розташовуватись у зоні дюн. Рішення було прийняте під тиском Товариства з охорони узбережжя, яке повністю перебуває в руках екологів. Люди не робили нічого поганого, влаштовували безневинні груповушки, але це, виявляється, турбувало крячок. Крячки — це такий різновид горобців. До біса горобців! — розпалився Брюно. — Вони хочуть перешкодити нам трахатися та їсти овечий сир, це ж справжнісінькі нацисти. Соціалісти також з ними заодно. Вони проти овець, бо вівці праві, тоді як вовки — ліві; втім, вовки схожі на німецьких вівчарок, а ті — праві екстремісти. Кому тут можна довіряти? — Він похмуро похитав головою.

— У якому готелі ти зупинився у Ніцці? — раптом спитав він.

— У «Віндзорі».

— Чому саме у «Віндзорі»? — Брюно вочевидь нервувався. — В тебе що, з'явилася пристрасть до розкоші? Що з тобою в біса? Особисто я, — він говорив уривчастими фразами, з усе більшим запалом, — залишаюся вірним готелям компанії «Меркюр»! Ти хоча б завдав собі клопоту розпитатися. Чи відомо тобі, що в «Бухті янголів», в одному з готелів «Меркюр»,

існує сезонна система регресивних тарифів? У мертвий сезон номер коштує 330 франків! Двозіркова ціна! При комфорті у три зірки, з видом на Англійський бульвар та цілодобовим обслуговуванням! — Тепер Брюно майже волав. Незважаючи на екстравагантну поведінку клієнта, власник кафе «У Жілу» (чи це його так звать, Жілу? мабуть, що так) слухав дуже уважно. Історії про гроші та співвідношення між ціною та якістю завжди цікавлять багатьох, це особлива прикмета певної категорії людей.

— А ось і Дюкон! — раптом грайливо вигукнув Брюно, одразу змінившись і показуючи на молодого хлопця, який щойно ввійшов до кафе. Йому було, мабуть, близько двадцяти двох років. Він був одягнений у польову військову форму та грин-пісівську майку, мав матовий колір обличчя і темне волосся, заплетене у дрібні кіски, одне слово, все за «антильською» модою.

— Привіт, Дюконе! — бадьоро привітався Брюно. — По-знайомся з моїм братом. Може, навідаємо стару?

Той мовчки кивнув; мабуть, вирішив через якусь тільки йому відому причину не піддаватися на провокації.

Вивівши їх за межі селища, дорога подерлась угору положистим схилом узгір'я до італійського кордону. Вони залишили позаду високий пагорб і вийшли в широченну долину серед лісистих схилів; звідси до кордону було кілометрів десять, не менше. На сході можна було побачити засніжені шпилі гір. Зовсім безлюдний краєвид навівав почуття спокою та привілля.

— Лікар знову приходив, — повідомив Чорний Хіпі. — Вона нетранспортабельна, та й нічого все одно вже не вдієш. Закон природи, — серйозно завершив він.

— Чув? — Брюно знушально оширився. — Чуєш, що верзе оцей блазень? «Природа»! Весь час це слово в них на язиці. Тепер, коли вона захворіла, вони не можуть дочекатися, коли вона вже здохне, наче тварюка у своїй норі. Це моя мати, Дю-

коне! — пихато мовив він. — А чи помітив ти, який у неї шик? — вів далі він. — Інші, вони такі ж самі, навіть ще гірші. Від них просто нудить.

— Тут дуже милий краєвид... — розгублено відповів Мішель.

Будівля була простора, низька, з грубого каменю, вкрита плитняком; вона стояла майже біля струмка. Перш ніж увійти, Мішель дістав з кишені фотоапарат «Canon Prima Mini» (теле-скопичний об'єктив з перемінною фокусною відстанню 38—105 мм, 1290 франків за каталогом Національної закупівельної асоціації). Він кинув погляд навколо, довго наводив на різкість, перш ніж клацнути; потім долучився до інших.

Окрім Чорного Хіпі, у головній кімнаті була білява непоказна істота, яка в'язала пончо, сидячи біля каміна, і, мабуть, була голландського походження, а також ще один хіпі, підстаркуватий, з довгим сивим волоссям і такою ж сивою бородою, з гострою фізіономією розумної кози. «Вона там», — сказав Чорний Хіпі; він одхилив прибиту до стіни замість дверей лахманину і провів їх до сусідньої кімнати.

Мішель з цікавістю вдивлявся в засмагле висохле створіння, що лежало, утиснувшись у ліжко, і споглядало, як вони входять у кімнату. До того ж, то було вдруге і, судячи з усього, востаннє в житті, коли він бачив свою матір. З першого погляду його вразила її надзвичайна худорба. Колір обличчя потемнів, став землистим, вона дихала через силу, було зрозуміло, що їй три чисниці до смерті; вилиці випирали вперед, ніс здавався гачкуватим, і все ж таки очі блищали в темряві, величезні і світлі. Він навшпиньках підійшов до тіла.

— Облиш, — зупинив Брюно, — вона вже не може говорити.

Мабуть, вона й не могла більше розмовляти, але вона вочевидь була при тямі. Чи впізнала вона його? Мабуть, що ні. Схоже, вона сплутала Мішеля з його батьком; у цьому не було нічого дивного; він знав, що схожий на батька, коли той був у

його віці. Всупереч усьому деякі люди, хочемо ми того чи ні, відіграють важливу роль у нашому житті, надаючи йому зовсім іншого розвитку; вони мовби ділять наше життя навпіл. І для Жанін, яка перетворилася на Джейн, усе, що з нею було, розділилось на до та після Марка Джерзінські. По суті, до зустрічі з ним вона була лише багатою розпусною буржуа; після цієї зустрічі вона мала стати кимось зовсім іншим — варіант куди більш катастрофічний. Втім, «зустріч» — не більше, ніж поширений вираз, бо насправді й зустрічі ніякої не було. Вони спарувалися, зачали — ото й усе. Таємницю, що ховалася в глибинах свідомості Марка Джерзінські, вона так і не спромоглася відкрити; вона не зуміла навіть наблизитися до її розгадки. Чи згадала вона про це в ту мить, коли її нікчемне життя дійшло кінця? Це не було б великою несподіванкою.

Брюно важко опустився на стілець поряд з її ліжком.

— Ти лише стара шльондра, — повчально сказав він. — Ти заслуговуєш на те, щоб здохнути.

Мішель сів навпроти нього, у головах ліжка, і закурив сигарету.

— Ти б хотіла, щоб тебе спалили у крематорії? — натхненно вів далі Брюно. — Гаразд, тебе сплять. Я покладу те, що залишиться після тебе, в горщик і щоранку, прокинувшись, сцятиму на твій прах. — Він задоволено хитнув головою.

Із охриплого горла Джейн вирвався якийсь звук. У цю мить знову з'явився Чорний Хіпі.

— Бажаєте щось випити? — запропонував він крижаним голосом.

— Звичайно, друже! — вигукнув Брюно. — Що за питання? Ну ж бо, ворушись, Дюконе!

Хлопець вийшов і повернувся з пляшкою віскі та двома склянками. Брюно налив собі по вінця, одразу випивши половину.

— Даруйте йому, він надто схвильований, — тихо шепнув Мішель.

— Саме так, — підхопив його зведений брат. — Облиш нас у нашій скорботі, Дюконе. — Він вихилив склянку до дна, клацнув язиком і налив ще. — Ці педики очей не спускають, це в їхніх інтересах, — зауважив він. — Вона заповіла їм усе, що в неї було, але вони добре знають, що діти мають невідпорні права на спадок. Коли б ми хотіли оскаржити заповіт, то легко виграли б справу.

Мішель промовчав, він не хотів обговорювати це питання. Запала досить довга мовчанка. У сусідній кімнаті теж. Ніхто не вимовив ані звуку; було чути лише різке ослабле дихання умираючої.

— Вона хотіла залишитися молодою, ото й тільки, — втомленим голосом примирливо сказав Мішель. — Вона хотіла спілкуватися з молоддю, а головне — не бачити власних дітей, які б весь час нагадували, що вона належить до старшого покоління. Це можна пояснити, та й не так важко зрозуміти. А тепер я хотів би піти. Ти як гадаєш, вона скоро помре?

Брюно знизав плечима: мовляв, звідки я знаю? Мішель підвівся й вийшов до іншої кімнати; Сивий Хіпі був тепер сам, він клопотався тим, що тер на тертці помиту морквину. Мішель спробував дізнатися в нього, що саме сказав лікар; але старий маргінал зміг видати лише туманну та абстрактну інформацію.

— То була яскрава жінка, — підкреслив він, стискаючи в руках морквину. — Ми вважаємо, що вона готова до смерті, бо вона досягла досить високого рівня духовної самореалізації.

Що він хотів цим сказати? Вдаватися у подробиці не мало сенсу. Мішель обернувся до нього спиною і знову приєднався до Брюно.

— Ці бовдури хіпі, — буркнув він сідаючи, — все ще переконані, начебто релігія є індивідуальним станом людини, який ґрунтується на медитації, духовних пошуках і таке інше. Вони не в змозі усвідомити, що це, навпаки, цілком суспільна категорія, яка ґрунтується на певних настановах, ритуалах та церере-

моніях. Згідно з Огюстом Контом, роль релігії полягає виключно в тому, щоб привести рід людський до стану цілковитого єднання.

— Сам ти Огюст Конт! — різко урвав його Брюно. — З тієї хвилини, коли ти перестаєш вірити у вічне життя, жодна релігія більше не існує. А якщо суспільство не можливе без релігії, як ти, схоже, вважаєш, то суспільства теж більше не існує. Ти нагадуєш мені всіх цих соціологів, які гадають, ніби культ молодості зародився у п'ятдесяті роки, досяг свого піку протягом вісімдесятих і таке інше. А насправді людину завжди лякала смерть, вона ніколи не могла дивитися без жаху на перспективи власного зникнення і навіть просто старіння. Цілком очевидно, що з усіх земних благ молодість — найцінніше; а сьогодні ми більше не віримо у земні блага. Якби Христос не воскрес, як широчердно зізнається святий Павло, наша віра була б марною. Христос не воскрес, він програв битву зі смертю. Я написав сценарій райського фільму на тему нового Єрусалиму. Дія відбувається на острові, який населяють виключно голі жінки та маленькі цуценята. Чоловіки зникли внаслідок біологічної катастрофи, так само як майже весь тваринний світ. Час на цьому острові зупинився, клімат м'який та помірний, дерева плодоносять цілий рік. Жінки завжди свіжі і в самому розквіті, цуценята завжди веселі і грайливі. Поки жінки купаються та пестять одна одну, цуценята пустують і стрибають навколо них. Там цуценята будь-якої масті та породи: є пуделі, фокстер'ери, брюссельські грифони, китайські голі собачки, йоркширські тер'ери, кучеряві болонки, мопси і коротконогі гончаки. Єдиний великий собака — Лабрадор, мудрий і лагідний, — грає при них роль радника. Від чоловіків не лишилося жодного сліду, крім єдиної відеокасети з добіркою телевізійних виступів Едуара Баладюра¹; ця касета заспокійливо діє на деяких жінок і на більшість собак. Є також касета «Життя тварин»

¹ Едуар Баладюр — колишній прем'єр-міністр Франції.

з ведучим Клодом Дарже; її ніколи не дивляться, але вона слугує для пам'яті, як свідчення варварства минулих часів.

— Отже, вони дозволяють тобі писати, — м'яко сказав Мішель. Його це не здивувало. Більшість психіатрів позитивно дивляться на писанину своїх пацієнтів. Не те що вони надають цьому якоїсь терапевтичної дії, але це, на їхню думку, бодай якесь заняття, це краще, ніж чикрижити собі зап'ястя лезом.

— І все ж таки на цьому острові трапляються маленькі трагедії, — схвильовано провадив Брюно. — Наприклад, одного дня якийсь відчайдушний песик запливає надто далеко в море. На щастя, хазяйка помічає, що він потрапив у халепу, стрибає в човен, гребе з усієї сили і встигає вчасно виловити його з води. Бідолашне цуценя наковталось води, воно непритомне, можна подумати, що воно помирає, але хазяйка робить йому штучне дихання, їй вдається оживити його, і все кінчається дуже добре, песик знову грається.

Раптом він замовк. Тепер він мав урочистий, майже екстатичний вигляд. Мішель глянув на годинник, потім озирнувся навколо. Його мати більше не видавала жодного звуку. Було близько полудня; у кімнаті панував надзвичайний спокій. Він підвівся, вийшов у сусідню кімнату. Сивий Хіпі зник, кинувши морквину недочищеною. Мішель налив собі пива, підійшов до вікна. За ним на багато кілометрів розкинулись гірські схили, що заросли ялицями. Вдалині, серед засніжених шпилів, синіло й мерехтіло озеро. Тепле повітря було сповнене запахами; стояв чудовий весняний день.

Важко сказати, скільки часу простояв він отак, поки його свідомість, відірвавшись од тіла, мирно линула поміж гірських вершин. До реальності його повернув звук, який спочатку він сприйняв за виття. Йому знадобилося кілька секунд, щоб навести лад у своєму слуховому сприйнятті, потім він квапливо пішов до іншої кімнати. Брюно все ще сидів поряд з ліжком і голосив:

*Прийшли усі і стали з нами,
Коли почувли новину,
Що помирає маммааа...¹*

Безглуздя; безглуздя, легковажність і блазнювання — це властиво людям. Брюно звівся на ноги і ще голосніше затягнув наступного куплета:

*Прийшли усі і стали з нами,
Близьких і рідних до греця,
І навіть Джорджо, син-нетяма,
Паршива, капосна вівцяяя...*

У тиші, що запала після цієї демонстрації вокальної майстерності, можна було почути дзижчання мухи, яка пролетіла через кімнату й сіла на лице Джейн. Диптери вирізняються наявністю однієї пари перетинчастих крил на другому сегменті тораксу, пари рівнотяжок (що слугують для рівноваги під час польоту), розташованих на третьому сегменті тораксу, і ротового отвору, що кусає чи ссе. У ту мить, коли муха сіла на очне яблуко, Мішелю спало на думку одне припущення. Він підійшов до Джейн, але не торкнувся її.

— Гадаю, вона мертва, — сказав він, придивившись.

Лікар не вагаючись підтвердив цей діагноз. Він прийшов у супроводі муніципального чиновника і тут почалися проблеми.

— Куди ви хочете доставити тіло? Мабуть, у родинний склеп?

Мішель не мав щодо цього жодних ідей, він відчував розгубленість та замішання. Якби вони вміли підтримувати родинні стосунки, позначені теплотою й прихильністю, вони б не сиділи зараз ось тут і не пекли раків перед державним службовцем, який зберігав коректність. Брюно поставився до ситуації з цілковитою байдужістю; сівши осторонь, він увімк-

¹ Відома пісня Шарля Азнавура.

нув на своїй переносній консолі «Мінітеля» черговий рівень «Тетріса».

— Що ж, — знову обізвався службовець, — ми можемо запропонувати вам місце на цвинтарі в Саоржі. Це буде трохи задалеко для вас, коли ви приїжджатимете пошанувати небіжчицю, якщо ви не тутешні; але з точки зору транспортування, це було б, звичайно, найпрактичніше. Поховати можна сьогодні по обіді, в цей час ми не надто зайняті. Вважаю, що проблем з дозволом на поховання не виникне.

— Ні-ні, жодних проблем! — відгукнувся лікар з дещо перебільшеним запалом. — Бланки в мене з собою. — І з грайливою посмішкою він помахав купою аркушів.

— Як мені це в біса набридло, — стиха пробубонів Брюно. І справді, його «Мінітель» видавав якусь веселу музичку.

— Ви теж згодні на поховання, пане Клеман? — підвищуючи голос, запитав службовець.

— Звісно, що ні! — Брюно різко випростався. — Моя мати хотіла, щоб її спалили у крематорії, вона надавала цьому виняткового значення!

Службовець засмутився. В Саоржі не було обладнання для кремації; тут потрібен доволі специфічний інвентар, обсяг попиту не виправдав би його придбання. Отже, правду кажучи, здійснити ти це здавалося йому вкрай нелегкою справою.

— Це остання воля моєї матері, — значуще мовив Брюно.

Запанувала тиша. Усі мовчали. Муніципальний службовець щосили напружував мозок.

— У Ніцці є крематорій, — несміливо пробурмотів він. — Можна було б замовити транспорт сюди і в зворотний бік, якщо ви не відмовилися від думки про поховання на місцевому цвинтарі. Зрозуміло, ви берете на себе всі витрати...

У відповідь — ані слова.

— Отже, я зателефоную, — вів далі він, — треба з'ясувати, коли вони вільні.

Він розгорнув записника, дістав мобільний телефон і почав набирати номер, але тут знову втрутився Брюно.

— Облишмо це, — відмахнувся він широким жестом. — Закопаємо її тут. Чхати я хотів на її останню волю. Заплати! — владно додав він, обернувшись до Мішеля.

Той мовчки дістав чекову книжку і спитав, скільки коштуватиме місце на цвинтарі на тридцять років.

— Це правильне рішення, — схвалив муніципальний службовець. — Поки що тридцятирічна оренда, а далі буде видно.

Цвинтар розташовувався за сто метрів од селища. Двоє чоловіків у голубих робочих халатах несли труну. Вони обрали, мабуть, найзвичайнішу з білих ялицевих дошок, запаси яких зберігались на муніципальному складі; мабуть, похоронні послуги тут, у Саоржі, були чудово організовані. Вечоріло, але сонце ще припікало. Брюно та Мішель йшли пліч-о-пліч за кілька кроків позаду труни; Сивий Хіпі простував поруч, він наполягав на тому, щоб супроводжувати Джейн до місця її останнього притулку. Дорога була суха, кам'яниста, і в усьому цьому, здавалося, був певний сенс. Хижий птах, либонь мишоїд, низько ширяв у повітрі.

— Це, певно, зміїний куточок, — зауважив Брюно. Він нахилився й підняв білу з гострими краями каменяку. Перед самісіньким поворотом дороги до входу на цвинтар, ніби на підтвердження його слів, з кущів, що росли попід огорожею, виповзла гадюка; Брюно прицілився і щосили жбурнув каменяку. Та гепнулася об стіну і розлетілась на друзки, просвистівши над головою рептилії.

— Змії мають своє місце у природі, — не без урочистості в голосі сказав Сивий Хіпі.

— Природа?! Чхати хотів я на неї, друже! Насрати мені на неї! — Брюно знову був у нестямі. — Лайно твоя природа... Мій зад — ось і вся природа! — розлючено бурмотів він ще якийсь час. Проте з тієї хвилини, коли опустили труну, він тримався

дуже коректно, обмежуючись лише стриманим бурмотінням та похитуючи головою, наче все, що відбувалося тут, нашттовхнуло його на нові роздуми, які, втім, були ще надто туманними, щоб їх можна було висловити цілком завершено.

Коли церемонія закінчилася, Мішель видав двом службовцям щедрі чайові — він припускав, що так належить за традицією. Йому залишалося чверть години, щоб устигнути на поїзд; Брюно вирішив поїхати з ним.

На вокзалі в Ніцці брати попрощалися. Вони ще не знали, що ніколи більше не побачаться.

— Тобі непогано живеться у твоїй лікарні? — спитав Мішель.

— Ну так, звісно, мирне життя, мій літій завжди зі мною. — Брюно змовницьки хихикнув. — Я не одразу повернуся туди, влаштую собі бурхливу нічку. Піду в бар зі шльондрами, їх у Ніцці хоч греблю гати. — Він наморщив лоба, спохмурнів. — З літєм у мене вже зовсім не встає, ну й грець із ним, все одно я це люблю.

Мішель розгублено кивнув головою, увійшов у вагон: в нього було зарезероване спальне місце.

Частина третя

ЕМОЦІЙНА БЕЗВИХІДЬ

1

Повернувшись до Парижа, він знайшов у поштовій скриньці листа від Деплешена. Згідно з пунктом 66 внутрішнього розпорядку Національної ради з наукових досліджень він має за два місяця до закінчення обумовленої відпустки клопотати або про її подовження, або про своє повернення на роботу. Лист був увічливий, сповнений гумору, — Деплешен іронізував над бюрократичними обмеженнями, однак запізнення вже перевершило тритижневий термін. Він поклав листа на стіл, глибока непевність охопила його. Протягом року він міг самостійно окреслювати коло своїх досліджень — і чого ж він досяг? Зрештою, майже нічого. Ввімкнувши свій ноутбук, він з відразою констатував, що його е-мейл збагатився двома десятками нових сторінок, а тим часом він був відсутній усього дві доби. Одне з повідомлень було з Інституту молекулярної біології у Палезо. Та колега, що зайняла його місце, запустила в дію програму досліджень ДНК мітохондрій: вона — на відміну від ядерної ДНК — як уявлялося, була позбавлена механізмів корекції генного коду, який зазнав впливу вільних радикалів; власне, тут несподіванок не було. З університету в Огайо надійшла цікавіша інформація: у ході досліджень із цукроміцетами¹ там з'ясу-

¹ *Цукроміцети* — грибки, що викликають бродіння в солодкому розчині.

вали, що при репродукції статевим шляхом їх різновиди еволюціонують не так швидко, як при розмноженні клонуванням; отже, у такому разі алеаторні мутації більш продуктивні, ніж природна селекція. Експериментальна схема була цікавішою і вочевидь суперечила класичній гіпотезі статевої репродукції як рушійної сили еволюції, але в будь-якому разі це не мало жодного інтересу, крім анекдотичного. Щойно генетичний код буде повністю розшифровано (а це вже питання не років, а місяців), людство дістане можливість контролювати свою власну біологічну еволюцію; тоді сексуальність безперечно стане саме тим, чим вона є: функцією зайвою, небезпечною і регресивною. Навіть якщо вдасться визначити появу мутацій, тобто розрахувати наперед їх можливий шкідливий ефект, ніщо нині не допоможе з'ясувати, наскільки вони детерміновані; отже, не буде і способу знайти їм конкретне застосування. Однак, певно, саме в цьому напрямку і слід вести подальші дослідження.

Вивільнений від папок і книг, які займали геть усі полиці, кабінет Делпешена здавався величезним.

— Ось так, — мовив він, ледь помітно усміхаючись. — Наприкінці місяця йду на пенсію.

Джерзінські так і залишився стояти з роззявленим ротом. Спілкуєшся з людиною роками, іноді десятиліттями, поводи зникаючи уникати особистих питань і по-справжньому важливих тем; але плакаєш надію, що згодом за більш сприятливих обставин, звичайно ж, знайдеться час наблизитися до цих питань і тем; раз за разом відсунута перспектива більш тісного людського контакту ніколи не зникає повністю лише через те, що це неможливо, оскільки ніяке спілкування між людьми не вкладається в занадто вузькі застигли рамки. Отже, попереду завжди майорить перспектива «справжніх і глибоких» стосунків, яка може проіснувати роки, іноді десятки років, аж доки будь-яка вирішальна і безжальна обставина (найчастіше смерть чи

смертельна невиліковна хвороба) не засвідчать нам, що вже запізно, що саме ті «найглибші і найсправжніші» стосунки, про які ми мріяли, не здійсняться, як не збулося і все решта. Протягом усіх п'ятнадцяти років своєї професійної діяльності він не знав нікого, крім Деплешена, з ким йому хотілось би налагодити стосунки, які виходили за межі простого співробітництва, хоча б іноді поза цим, суто утилітарним, невимовно нудним, яке і створює звичну атмосферу життя установи. Що ж, не вийшло. Він ошелешено дивився на картонні коробки з книжками, розставлені на підлозі кабінету.

— Гадаю, нам варто піти куди-небудь пропустити по чарчині, — запропонував Деплешен, безпомильно збагнувши специфіку моменту.

Пройшовши повз музей д'Орсе, вони розташувались на терасі «Дев'ятнадцяте сторіччя». За сусіднім столиком жваво шобетала купка італійських туристів. Джерзінські замовив пиво, а Деплешен — нерозбавлене ірландське віскі.

— Що ж ви тепер збираєтеся робити?

— Не знаю. — Деплешен, схоже, справді не знав. — Помандрувати... Може, трохи сексуального туризму. — Він усміхнувся; коли він усміхався, його обличчя все ще не втрачало залишків вроди; то було гірке очарування зневіреної людини, яка, проте, зберегла природний шарм. — Я пожартував... Щиро кажучи, це мене вже зовсім не цікавить. Знання, авжеж... Жага знань залишилася. Цікава це штука — жага знань. Вона притаманна небагатьом, навіть серед учених; більшість задовольняється тим, що робить кар'єру, вони швидко переходять в адміністратори; однак для історії людства вона дуже важлива, ця жага. Уявіть собі сюжет, в якому маленька група людей — всього декілька сот на всій планеті — одержимо прямує до дуже складної, дуже абстрактної, абсолютно незрозумілої для непричетних мети. Ці люди навіки залишаються невідомими більшій частині населення; немає у них ані влади, ні багатства, ні пошани; ніхто навіть і

гадки не має про ту втіху, яку їм дає їхня скромна діяльність. А проте вони — найважливіша із світових ланок з тієї простої причини, що в руках у них — ключ до раціональної достовірності. Все те, що вони проголошують істинним, рано чи пізно визнає більшість населення. Ніяка влада — економічна, політична, суспільна чи релігійна, вочевидь не в змозі заперечувати обґрунтовану розумом істинність. Можна стверджувати, що Захід надміру цікавиться філософією і політикою, окрім того, абсолютно нерозумно ламає списи довкола філософських і політичних питань; можна також стверджувати, що Захід палко любить літературу й мистецтво; але насправді ніщо не відіграє в його історії такої визначальної ролі, як потреба у раціональній достовірності. Зрештою Захід готовий в ім'я цієї потреби пожертвувати усім: релігією, щастям, своїми надіями і зрештою самим життям. Це факт, про який не слід забувати, коли маєш намір скласти узагальнену думку про західну цивілізацію.

Деплешен замислився. Його погляд, поблукавши з хвилину серед столиків, зупинився на склянці.

— Згадую одного хлопця, я з ним познайомився у першому класі ліцею, коли мені було шістнадцять. Він був з таких... Дуже складний, дуже неспокійний. Він виходець з багатой, досить патріархальної родини, до того ж він повною мірою поділяв усі поняття свого кола. Одного разу під час суперечки він сказав мені: «Цінність релігії визначається якістю моралі, яка в ній закладена». Я втратив мову від несподіванки і захвату. Так і не збагну, чи він самотужки дійшов такого висновку, чи десь вичитав цю тезу; у будь-якому разі його фраза мене надзвичайно вразила. Ось уже протягом сорока років я розмірковую над нею і саме сьогодні дійшов висновку, що він помилявся. Мені здається неможливим щодо релігії ставати виключно на точку зору моралі; однак Кант не безпричинно стверджував, що сам Спаситель роду людського має підкорятися універсальним законам всесвітньої моральності. Але я дійшов висновку, що суть релігії передусім — це спроби

пояснення світобудови, а жодна подібна спроба не може бути самостійною, якщо вона суперечить нашій потребі в раціональній достовірності. Математичний доказ, експериментальний підхід — це вищі досягнення людської свідомості. Я цілком усвідомлюю, що, на перший погляд, факти мені заперечують, розумію, що іслам, схоже, найдурніша, найбрехливіша і найбільш обскурантська з усіх релігій, тепер, певне, перейшов у наступ; але все це не більше ніж поверхові і скороминущі явища; у тривалій перспективі іслам приречений, його крах ще більш неминучий, ніж крах християнства.

Джерзінські підвів голову — він слухав дуже уважно. Він ніколи не думав, що Деплешена хвилюють подібні проблеми; а той, трюхи повагавшись, вів далі:

— Здобувши ступінь бакалавра, я спустив Філіппа з ока, а через кілька років дізнався, що він покінчив життя самогубством. Зрештою, я вважаю, що тут є якийсь зв'язок: бути одночасно гомосексуалістом, католиком-фундаменталістом і роялістом — це, слід визнати, нелегка ноша, хоч би як там було.

У ці хвилини Джерзінські зрозумів, що він сам у глибині душі ніколи не переймався по-справжньому проблемами релігії, але чітко усвідомлював, і вже давно, що матеріалістична метафізика, спочатку зруйнувавши уцент релігійні вірування попереднього сторіччя, сама була знищена новітніми досягненнями фізики. Цікаво, що ні він, ні будь-хто з фізиків, з якими йому доводилося спілкуватися, ніколи не відчували щонайменшого хвилювання чи сумнівів, пов'язаних з проблемами духу.

— Щодо мене, — сказав Мішель, шойно ця думка сформувалась у його мозку, — то мені здається, що я маю дотримуватись прагматичного позитивізму як фундаменту, на якому загалом тримається праця дослідника. Існують факти, пов'язані закономірностями, а поняття причинності ненаукове. Світ дорівнює сумі тих знань, які ми про нього маємо.

— Я більше не вчений, — відповів Деплешен, сповнений невідпорної ширості. Може, саме тому я й запізнило дозволив

метафізичним питанням так захопити мене. Але ви, безперечно, маєте слухність. Слід продовжувати пошуки, експериментувати, відкривати нові закони, а все решта не має значення. Згадайте Паскаля: «Взагалі слід сказати: це утворюється через яву і рух, бо це істинно. Описати щось абстрактне і створити машину — це смішно, оскільки це марно, ненадійно, болісно. Але повторюся ще раз, що слухність має саме він, а не Декарт. До речі, ви вже визначилися, що будете робити? Я питаю про це через... — він зробив вибачливий жест, — через цю історію із закінченням терміну.

— Авжеж. Я хотів би дістати посаду в Голуейському дослідному центрі в Ірландії. Необхідно швидко здійснити підготовку до простих дослідів з цілою низкою радіоактивних міток при постійній температурі й тиску. Але передовсім мені знадобиться велика обчислювальна база і, здається, там є все необхідне для цього.

— Ви розмірковуєте над новим напрямком досліджень? — Голос Деплешена ледь помітно затремтів, що свідчило про неабияку схвильованість, він і сам це помітив, і знову на його вустах з'явилась усмішка, яка, здавалося, свідчила, що він сам собі видається смішним. Він м'яко додав: — Жага знань...

— Я вважаю помилковим, що ми збираємося виходити тільки з природної ДНК. Молекула ДНК дуже складна, її еволюція до деякої міри підвладна випадковості: тут наявна невиправдана надмірність, довгі ланцюжки, які не кодують інформацію, і ще бозна-що. Якщо справді хочеш вивчити умови мутації цілком і частково, як вихідний матеріал слід брати простіші самовідтворювані молекули, в яких кількість зв'язків не перевищує кількох сотень.

Деплешен похитав головою, очі його палали, він не намагався більше приховати своєї схвильованості. Туристи тим часом розійшлись, у кафе крім них не залишилося нікого.

— Справа ця, звичайно, дуже тривала, — провадив далі Мішель, — структури, які підлягають мутації, не мають апріорних

відмінностей. Але тут мають виникнути передумови структурної стабільності на субатомному рівні. Якщо пощастить зробити розрахунок стабільної структури, хоча б щодо кількох сот атомів, питання залишиться одне — про силу впливу... Зрештою, я, здається, трохи просунувся.

— Все це таке невизначене... — голос Деплешена пролунав цього разу замріяно і протяжливо, як у людини, яка передбачає безкінечно віддалені перспективи, вдивляється у примарні, невідомі умовиводи.

— Мені потрібна можливість працювати абсолютно незалежно, поза ієрархією Дослідного центру. Тут є речі, які можна припустити лише як чисту гіпотезу; пояснювати це надто довго, надто важко.

— Звичайно. Я напишу Уолкотту, він керівник центру і непогана людина, він не стромлятиме палиці в колеса. Ви, здається, свого часу вже працювали разом? Та історія з коровами...

— То пусте.

— Не переймайтесь. Я йду на пенсію, — цього разу в його усмішці промайнула гіркота, — але мого впливу ще вистачить, аби все владнати. В адміністративному плані ви зберігатиме те становище тимчасово відрядженого, яке буде поновлюватись із року в рік так довго, як тільки ви забажаєте. Хоч би хто став моїм наступником, не існує жодної небезпеки, що це рішення буде переглянуте.

Трохи згодом вони розпрощалися біля Пон-Руаялю. Деплешен простяг Мішелю руку. В нього не було сина. Його сексуальні пристрасті позбавили його такої можливості, а сама ідея шлюбу з обопільної згоди завжди здавалася йому сміховинною. За ті кілька секунд рукостискання він усвідомив, що потрапив до сфери піднесених переживань, потім зізнався собі, що смертельно втопився, а тоді обернувся й пішов геть набережною повз крамниці букіністів. А Джерзінські ще якусь мить дивився вслід людині, що віддалялась у світлі згасаючого дня.

Наступного дня, під час вечері в Анабель, він пояснив їй чітко й аргументовано, чому йому слід їхати до Ірландії. Програма, яку йому в майбутньому слід було виконати, тепер повністю окреслилась, і все постало в чіткому взаємозв'язку. Її суть полягала в тому, щоб не зосереджуватися лише на ДНК, а розглядати живу істоту у всій її цілісності як самовідновлювальну систему.

Спочатку Анабель нічого не відповідала, вона намагалася приховати розгубленість — і не могла, її рот трохи скривився. Потім налила йому вина, для цього вечора вона приготувала рибу; її квартирка більше ніж будь-коли нагадувала корабельну каюту.

— Ти не запропонував мені їхати з тобою... — ці слова прозвучали в тиші, і запала глибока мовчанка. — Тобі навіть на думку таке не спало, — мовила вона здивовано з майже дитячою образою і розридалася. Він не поворухнувся. Якби він у цю хвилину підійшов до неї, вона б його мабуть відштовхнула, людям випадає плакати, а іноді їм тільки це й лишається. — А ми з тобою добре ладнали, коли нам було по дванадцять років, — сказала вона крізь сльози. Потім підвела на нього очі. Обличчя рідкісної, чистої краси. — Зроби мені дитину. Мені необхідно, щоб поруч хтось був. Звичайно, тобі не доведеться ні ростити її, ні опікуватися нею, у тебе навіть не буде необхідності знайомитися. Я не прошу тебе любити — ні її, ні мене, просто подаруй мені дитину. Знаю, мені вже сорок: хай так, я ризикну. Тепер це мій останній шанс. Іноді я жалкую з приводу своїх абортів. Однак перший чоловік, од якого я завагітніла, виявився лайном, другий — безвідповідальним нікчемою; коли мені було сімнадцять, я навіть уявити собі не могла, яке коротке життя, які недовговічні наші можливості.

Щоб зібратися з думками, Мішель запалив сигарету.

— Це дивна думка, — промовив він крізь зуби. Дивна ідея — репродукувати себе для життя, яке не любиш.

Анабель підвелась і почала поступово роздягатися.

— Хоч би як там було, давай кохатися, — сказала вона. — Ми цього не робили щонайменше з місяць. Відтоді, як я перестала приймати пігулки, минуло два тижні, і день у мене сьогодні сприятливий.

Вона притисла долоні до свого живота, потім її руки ковзнули до грудей, вона трохи розсунула ноги. Анабель була прекрасна, бажана, сповнена кохання, чому ж він нічого не відчував? Це було незбагненно. Він знову запалив, але раптом помітив, що його роздуми ні до чого не ведуть. Зробити дитину, не зробити — все це не з тих рішень, які людська істота може здійснити раціональним шляхом. Він розчавив недопалок у попільниці і буркнув: «Згоден».

Анабель допомогла йому роздягтися і легенько потерла у нього між ногами, щоб він зробив усе як слід. Він не відчув нічого особливого, крім ніжності і жару її піхви. Незабаром він завмер без руху, вражений геометричною очевидністю злягання, зачарований пружністю і розкішшю слизових оболонок. Анабель притиснулася своїми губами до його, обвила його руками. Він заплющив очі, більш чітко відчув свій статевий орган і відновив рухи вгору-вниз. Незадовго до еякуляції він побачив видіння, на диво реалістичне — злиття гамет і одразу ж перший клітинний поділ. Це було мовби заглядання наперед, маленьке самогубство. Хвиля усвідомлення цього вивергнула потужний струмінь сперми. Анабель теж відчула це. У неї вирвався вдоволений стогін, і вони обоє залишилися лежати нерухомо.

— Вам би ще місяць тому слід було здати мазок, — утомленим голосом сказав гінеколог. — Натомість ви перестали приймати пігулки, не порадившись зі мною, а крім того, примудрилися завагітніти. Ви ж уже не дівчинка!

Повітря в кабінеті було прохолодне і трохи вологе. Вийшовши на вулицю, Анабель здивувалась яскравому світлу червненого сонця.

Наступного дня вона зателефонувала. Клітинне дослідження вказувало на досить серйозні аномалії; слід було зробити біопсію і мазок зі слизової оболонки матки.

— Щодо вагітності, то, безперечно, саме тепер слід одмовитися від неї. Буде краще, коли ви повторите її на здоровому підґрунті. — Голос лікаря був не стурбований, а наче трохи нудний.

Отже, Анабель пережила свій третій аборт — зародкові було не більше двох тижнів, тож вистачило короткої аспірації. Апаратура значно удосконалилася з часу її колишньої операції, і на її подив усе закінчилось менше ніж за десять хвилин. Результати аналізу були отримані через три дні.

— Що ж, — немолодий лікар виглядав компетентним і замордованим, — на жаль, я припускаю, що у вас рак матки в передінвазивній стадії. — Він знову начепив окуляри і заглянув у бланки, вираз переконливої компетентності при цьому помітно посилювався. Він не був глибоко вражений: рак матки часто зустрічається у жінок саме в період перед менопаузою, а те, що в неї не було дітей, ще й посилює чинник ризику. Методи лікування добре відомі, тут у нього не було жодних сумнівів. Необхідно провести очередину гістеректомію та білатеральну сальпінго-офоріектомію. Нині такі операції добре освоєні, ризик ускладнень близький до нуля.

Він глянув на Анабель: кепські справи, вона не реагує, застигла в повній прострації, схоже, це ознака нервового нападу. Як правило, у таких ситуаціях лікарям рекомендується направляти пацієнтку до психотерапевта для допоміжного лікування — він уже й аркуш з адресами приготував, — а головне, акцентувати увагу на «ключовій думці»: втрата спроможності до народження дітей зовсім не означає кінець сексуального життя, у деяких пацієнток навпаки бажання помітно погострюються...

— Отже, у мене видалять матку... — сказала вона недовіжливо.

— Матку, яєчники і фаллопієві труби; таким чином, виключається будь-який ризик поширення хвороби. Я пропишу вам замісну гормональну терапію — хоча її все частіше прописують навіть у ситуації простої менопаузи.

Вона повернулася до своїх рідних у Кресі-ан-Брі; операцію призначили на 17 липня. Мішель разом з її матір'ю проводжав Анабель до лікарні в Мо. Вона не боялася. Хірургічна операція тривала трохи довше двох годин. Вона прийшла до тями наступного ранку. У вікні побачила блакитне небо, дерева, які похитували кронами на легкому вітерці. Вона практично нічого не відчувала. Їй лише хотілося глянути на шрам унизу живота, але вона не наважувалася попросити про це медсестру. Дивно було усвідомлювати, що вона та сама жінка, але дітородні органи у неї видалені. Слово «ампутація» якийсь час крутилось у неї в голові, потім його замінив більш жорстокий образ. «Мене випотрошили, — прошепотіла вона, — вони випотрошили мене, немов курку».

За тиждень вона виписалася з лікарні. Мішель написав Уолкотту і попередив, що його від'їзд затримується, після деяких вагань він згодився поселитись у її батьків, у колишній кімнаті її брата.

Анабель помітила, що за той час, який вона провела у лікарні, він заприязнився з її матір'ю. Та й її старший брат став частіше з'являтися вдома, відколи там оселився Мішель. По суті, їм майже ні про що було говорити: Мішель нічогосінько не тямив у проблемах малого бізнесу, а Жан-П'єру абсолютно чужими були питання, пов'язані з дослідженнями в галузі молекулярної біології; і все-таки помалу за вечірнім аперитивом утворилася напівфіктивна чоловіча співдружність.

Їй належало відпочивати і, головне, не піднімати важкого, але тепер вона вже могла митися самостійно і нормально харчуватись. У години пополудні вона сиділа в саду, а Мішель

разом з матір'ю збирав полуницю або сливи. Це були наче якісь дивовижні канікули або повернення у дитинство. Вона відчувала ласку сонячних променів на своєму обличчі і руках. Найчастіше вона сиділа у цілковитій бездіяльності, іноді вишивала чи майструвала іграшки для свого племінника або племінниць. Психіатр із Мо прописав їй снодійне і досить великі дози транквілізаторів. Так чи інакше, вона багато спала, а її сни постійно були мирними і спокійними, щасливими; можливості душі безмірні, коли вона перебуває у своїх володіннях. Мішель лежав у ліжку разом з нею, його рука обіймала її за талію і він відчував, як рівномірно вона дихає. Психіатр регулярно навідував її, хвилювався, тихо бурмотів щось, казав про «втрату адекватності у взаєминах з дійсністю». Вона стала дуже ніжною, трохи дивною, часто сміялася без причини, іноді траплялося так, що її очі наповнювалися слізьми. Тоді вона приймала додаткову дозу терціану.

Наприкінці третього тижня вона вже почала виходити і робила короткі прогулянки берегом річки або в сусідніх лісах. Стояв напрочуд гарний серпень, дні змінювали один одного, однакові, осяйні, без натяку на небезпеку грози і взагалі без будь-яких інших ознак кінця. Мішель тримав її руку, вони часто сиділи поруч на лавці на березі Гран-Морен. Прибережні трави були висушені майже дотла, річка під навислими буками несла вдалечінь свої безкінечні темно-зелені хвилі. Зовнішній світ жив за своїми власними законами, які не були людськими.

3

Двадцять п'ятого серпня контрольні аналізи виявили метастази в очеревині, у таких випадках їх розростання продовжується, рак швидко поширюється. Можна спробувати радіотера-

пю. Власне, саме це і було єдиним можливим засобом; але не слід обманювати себе, мова йшла про важке лікування, а шанси на одужання не перевищують 50 відсотків.

— Тебе вилікують, моя крихітко, — сказала мати Анабель, і голос її ледь помітно затремтів. Анабель обняла матір за шию, притислася чолом до її чола, у цій позі вони пробули з хвилину. Коли мати пішла спати, Анабель попленталась у вітальню, погортала там якісь книжки. Мішель сидів у кріслі і спостерігав за нею.

— Можна порадитися ще з кимось, — сказав він після тривалої мовчанки.

— Звичайно, — відповіла вона безтурботно. Вона не могла кохатися: шрам був надто свіжим і болючим; але вона довго стискала його в обіймах. Чула, як він у тиші скреготить зубами. Був момент, коли вона, провівши долонею по його обличчю, помітила, що воно мокре од сліз. Вона стала ніжно пестити його, це збуджувало і водночас умиряло. Він випив дві пігулки мепронізину й нарешті заснув.

Близько третьої години попівночі вона встала, накинула халат і спустилась у кухню. Попорпавшись у буфеті, знайшла піалу, на якій було написано її ім'я, — хрещена мати подарувала її колись Анабель, коли тій виповнилося десять років. У піалі вона ретельно розім'яла вміст тюбика рогіпнолу, додавши трохи цукру і води. Вона не відчувала нічого, крім якогось узагальнено-абстрактного, майже метафізичного смутку. Таке воно життя, настав непередбачений, безпричинний розлад, тепер її тіло не могло більше бути джерелом радості та щастя. Воно, навпаки, поступово, а по суті досить швидко стане для неї самої і для оточуючих джерелом муки. Отже, її тіло має бути знищене. Масивний дерев'яний годинник на стіні голосно відлічував секунди, він дістався матері від її бабусі, яка володіла ним ще тоді, коли виходила заміж, — це була найстаріша річ у будинку. Анабель досипала в піалу ще трохи цукру. В її психологічному на-

строї не було й тіні примирення, життя здавалося лише кепським жартом. Хоч як намагаєшся підлаштуватися до нього, а воно однак залишається таким, як є. За короткі тижні своєї хвороби вона з дивовижною швидкістю дозріла до відчуття, яке так часто зустрічається у літніх людей: вона не бажала бути для інших тягарем. Відтоді, як минула для неї пора юності, її життя покотилося дуже швидко, потім настав період тривалої нудьги, а під кінець знову все почало розкручуватись дуже стрімко, з дикою швидкістю.

Незадовго до світанку Мішель, перевернувшись з боку на бік, помітив, що Анабель немає поруч. Він накинув халат і спустився вниз: на дивані у вітальні лежало її розпластане, майже бездиханне тіло. Поряд на столі він знайшов її листа. Він починався словами: «Я хочу вмерти серед тих, кого люблю».

Головний лікар служби швидкої допомоги в Мо був молодим тридцятирічним чоловіком з темним кучерявим волоссям і відкритим обличчям, він одразу справив на них добре враження. Шансів, що вона прийде до тями, мало, сказав він, вони можуть лишитися біля неї, він особисто не вбачає в цьому нічого поганого. Кома — стан дивний, до кінця не вивчений. Він був майже переконаний, що Анабель не сприймає їхньої присутності, проте слабка електрична активність у її мозку збереглася; вона, певно, якимось чином співвідноситься з процесом мислення, природа якого абсолютно не з'ясована. Сам по собі медичний прогноз був невтішний: відомі випадки, коли хворий, провівши у стані коми тиждень, а то й місяці, раптом повністю повертався до життя, найчастіше ж коматозний стан переходив у смерть. Їй не більше сорока, принаймні є надія, що серце витримає, на цю хвилину це все, що можна сказати.

Над містом прокидався новий день. Сидячи поряд з Міше-лем, брат Анабель безупинно повторював: «Це неможливо... Це неможливо...», — наче його слова могли що-небудь змінити. Але насправді таке можливо. Все можливо. Повз них пройшла

медсестра, штовхаючи поперед себе металевого візка, на якому дзвеніли пляшечки із сироваткою.

Трохи згодом сонце прорвалося крізь хмари, небо засиніло. День обіцяв бути чудовим, таким же гарним, як і попередні. Мати Анабель важко звелася на ноги. «Треба трохи перепочити, — сказала вона, тамуючи ридання. Її син також підвівся, безсило звівши руки, і ніби автомат пішов за нею. Мішель похитав головою, відмовляючись іти з ними. Він не відчував ніякої втоми. В наступні хвилини він переважно відчував дивне сприйняття реального світу. Він сидів сам у залитому сонцем коридорі на плетеному пластиковому стільці. В цьому крилі лікарні панував дивовижний спокій. У кінці коридора час від часу відчинялися двері, звідки виходили медсестри і йшли до інших відділень. Гомін міста, долітаючи знизу, звучав зовсім глухо. У стані абсолютної внутрішньої відчуженості він вдивлявся в переплетіння обставин, у деталі машини, яка скалічила їхні життя. Все виглядало безповоротним, чітким і незаперечним, все постало в непорушній очевидності завершеного минулого. Нині здається майже неймовірним, щоб сімнадцятирічна дівчина була настільки наївною, але найголовніше сьогодні те, що в сімнадцять років дівчина могла надавати такого значення саме коханню. З часів юності Анабель минуло двадцять п'ять років, і якщо вірити результатам опитувань молоді і твердженням газет, сьогодні все дуже змінилося. Сучасні дівчата стали більш раціональними та обачливими. Їх насамперед цікавить шкільна успішність, вони намагаються щонайперше зіабезпечити собі в майбутньому гідну кар'єру. Зустрічі з хлопцями для них не більше ніж канікулярні пригоди, розвага, що складається навпіл із сексуального задоволення і нарцистичного самозамилування. Згодом вони намагаються вигідно одружитися на підставах достатньої соціо-професійної відповідності і певного збігу смаків. Зрозуміло, що вони тим самим позбавляли себе усіх можливостей щастя, які вважаються невід'ємними складовими синкретичного і регресивного стану душі й суперечать

міщанському досвіду мислення, — натомість вони розраховували таким чином уникнути моральних і сердечних мук, від яких потерпали їх попередниці. Хоча ці сподівання з часом руйнуються; насправді вирування пристрастей, зникаючи з життя, залишає по собі великий простір для нудьги, враження порожнечі, вразливого очікування старості і смерті... Друга половина життя Анабель була набагато сумнішою і похмурішою, ніж перша, під кінець їй не вдалося зберегти в пам'яті жодної найменшої згадки про цю пору.

Десь опівдні Мішель відчинив двері її палати. Дихання хворої було вкрай слабким, простираadlo на її грудях майже не рухалося, проте, за словами лікаря, цього було досить для живлення тканин киснем, якщо дихання ще більше ослабне, доведеться застосовувати допоміжний вентиляційний апарат. А поки що в неї вище ліктя стирчала голка крапельниці, на тім'ї був прикріплений електрод, і це було все. Сонячний промінь розлився по білосніжному простираadlo, грався її гарними світлими пасмами. Її обличчя із заплющеними очима, трохи блідіше, ніж звичайно, здавалося безкінечно спокійним і мирним. Так, ніби її полишили всі страхи, ніколи ще вона не здавалася Мішелю такою щасливою. Він завжди був схильний плутати щастя з комою; однак зараз вона здавалася йому незмірно щасливою. Він провів рукою по її волоссю, поцілував у чоло, в теплі губи. Це трапилося надто пізно, однак це було добре. Він пробув у палаті до пізнього вечора. Повернувшись у коридор, він розкрив книгу буддійських медитацій, зібраних доктором Авансом Венцем (протягом останніх місяців він носив її в кишені — це була зовсім маленька, у темно-червоній оправі книжечка).

*Хай всі люди на Сході,
Хай всі люди на Заході,
Хай всі люди на Півночі,
Хай всі люди на Півдні
Будуть щасливі і щастя збережуть!
У мирі без сварок хай довго живуть!*

Так трапилось не тільки через них, подумав він, вони живуть у тяжкому світі, де панують конкуренція і боротьба, метушня і насильство, гармонійного світу вони не знали. З другого боку, вони нічого не зробили для того, щоб змінити його на краще, абсолютно нічого. Він нарешті визнав, що слід було подарувати Анабель дитину. Раптом згадав, що він зробив це або майже зробив, принаймні згодився на таку перспективу, ця думка якоюсь мірою сповнилася його позитивом. Тепер він зрозумів, звідки взялись ота ніжність і вдовolenня, якими дихали ці останні тижні. І саме тепер він не міг більше нічого, в імперії нездоров'я і смерті ніхто нічого більше не спроможний зробити, але хоча б декілька тижнів вона прожила з відчуттям, що її люблять.

*Якщо думки людини налаштовані на любов,
Якщо вона відмовилась од нищих насолод,
Відкинула ланцюги пристрастей
І звернула свої погляди на Дорогу,*

*Якщо вона насправді дотримується вищого принципу Любові,
То вона відродиться на небі Брахми,
Швидко дістане Звільнення
І навіки досягне меж Абсолюту.*

*Якщо вона не позбавляє життя інших і не бажає їм зла,
Не прагне утвердитись, принижуючи собі подібних,
І живе за законом вселенської любові,
То серце її перед смертю не буде обтяжене ненавистю.*

Увечері мати Анабель приєдналась до нього, вона прийшла довідатися, чи немає якихось новин. Ні, ситуація не змінилася; стан глибокої коми міг тривати довго й бути стабільним, як нагадала їй медсестра, іноді місяці минають, перш ніж стає можливим щось прогнозувати. Мати зайшла до дочки, а вже за хвилину вийшла ридуючи. «Я не можу збагнути... Не розумію, чому так складається життя. Знаєте, це була така мила дівчин-

ка. Завжди сердечна, без фокусів. Не скаржилась, але я знаю, щасливою вона не була. Вона прожила не таке життя, на яке заслуговувала».

Трохи згодом вона пішла, було помітно, що мужність покидає її. А йому, як не дивно, не хотілося ні їсти, ні спати. Він пройшовся коридором, спустився вниз, у хол. Латинос, який чергував на вході, розв'язував кросворд; він кивнув йому. Мішель узяв на роздачі чашку гарячого какао, підійшов до вікна. На небі у просвіті між висотними будинками плив місяць; автомобілі весь час проїздили по авеню Шалон. Він непогано розбирався в медицині, щоб зрозуміти — життя Анабель висить на волосинці. Її мати мала слухність, хоч і не усвідомлювала цього, людина за самою своєю природою не сприймає смерті — ані своєї, ані чужої. Мішель підійшов до вахтера і спитав, чи не дасть той йому папірця, трохи здивований, той простяг пачку бланків з лікарняним грифом (саме цей гриф дав згодом Хюбчеяку змогу ідентифікувати текст, виділивши його з купи нотаток, знайдених у Кліфдені). Деякі люди несамовито чіпляються за життя, вони розлучаються з ним, як казав Руссо, без охоти; з Анабель, як він уже зрозумів, усе було інакше.

*Вона була дитя, народжене для щастя,
І серця не було милішого, як це.
Вона би ладна світ увесь була проклясти,
Аби лиш врятувати роду деревце.*

*В дитячих криках і в серцях
Прийдешнього, напевне, покоління,
Всі мрії проростуть крізь прах,
Душа ж її залишиться нетлінна.
Про тебе пам'ять трави збережуть,
А Вічність вже тобі готує путь.*

*Вона є в плоті,
Священній відтепер.*

*В повітрі, в інеї, в граніті.
В річкових водах є вона*

*Ось ти лежиш у передсмертній комі
Така спокійна, наче в ріднім домі.
Коханою ти покидаєш нас,
Попереду жде небуття, імла.*

*Але ще не настав той час...
Бог свідок! Хочу я, щоб ти жила.
Як мало ми кохали, Анабель,
У нашому земному існуванні,
Можливо, сонце, вітер і туман
Кінець дарують нашому стражданню...*

4

Анабель померла за два дні, і для родини це було, схоже, на краще. Коли мова заходить про чийось смерть, люди завжди схильні виголошувати банальності, але її матері й братові справді було б тяжко винести такий стан невизначеності, якби він затягувався.

У споруді зі світлого залізобетону, саме тій, де колись померла його бабуся, Джерзінські вдруге пережив відчуття всесильності порожнечі. Він перетнув палату й підійшов до мертвої Анабель. Її тіло було точнісінько таким, яким він знав його, з тією лише різницею, що з нього повільно витікало живе тепло. Тепер ця плоть майже зовсім охолола.

Деякі люди примудряються дожити до сімдесяти, а то й до вісімдесяти, сподіваючись, що попереду ще можливе щось нове, і пригоди, як-то кажуть, чекають на них за рогом; врешті-решт, їх слід було просто б убити, щоб привести до тями чи бодай покалічити, довести до стану глибокої інвалідності. Але

не таким був Мішель Джерзінські. Своє чоловіче життя він провів одинаком у зірковій порожнечі. Він зробив внесок у прогрес науки, це було його покликанням, способом самовираження, застосуванням своїх природних здібностей; що ж до кохання, то він його не знав. Анабель, попри на її красу, не судилося бути коханою, а тепер вона була мертва. Її тіло лежало на низенькому столі, яскраво освітлене, віднині непотрібне, не більше ніж мертвий вантаж. Потім труну накрили віком.

У своєму прощальному листі вона висловила побажання, щоб її піддали кремації. Перед церемонією вони пили каву в одному з лікарняних залів для відвідувачів; за сусіднім столиком циган під крапельницею весело теревенив про своє авто двом приятелям, які прийшли його навідати. Освітлення було тьмяне — кілька світильників на стелі, прикрашених арматурою, схожою на гігантські пробкові поплавки.

Вони вийшли на вулицю під яскраве сонце. Служби крематорію були розташовані неподалік від корпусів — це був єдиний комплекс. Кремаційна зала являла собою просторий куб із світлого бетону, всередині якого було розташоване таке ж біле підвищення, реверберація сліпила очі. Струмки гарячого повітря вилися довкола них, схожі на міріади дрібнесеньких зміюк.

Труну поставили на пересувну платформу, яка призначена була для її доставки у надра печі. Півхвилини загальної зосередженості — і служитель увімкнув механізм. Зубчасті коліщата, на яких рухалася платформа, легенько скрипіли, двері зачинились. Ілюмінатор із жаростійкого скла дозволяв спостерігати за спалюванням. Як тільки з величезних форсунок рвонулося полум'я, Мішель одвернувся. Ще близько двадцяти секунд він краєм ока бачив темно-червоні зблиски вогню; потім усе скінчилось. Служитель згріб попіл у маленьку скриньку із світлої піхти у формі паралелепіпеда і передав її старшому братові Анабель.

Вони поїхали назад у Кресі, машина рухалася повільно. Сонце виграло в листі каштанів алеї Ратуші. Тієї самої алеї, де вони з Анабель гуляли двадцять п'ять років тому після шкільних занять. У саду перед будиночком її матері зібралися сусіди, душ п'ятнадцять. Молодший брат Анабель з цієї причини приїхав зі Сполучених Штатів; він був худорлявий, знервований, пригнічений, одягнений досить елегантно.

Анабель просила, щоб її прах розвіяли в саду біля маминого будинку, що й було зроблено. Сонце почало хилитися на захід. Це був пил — світлий, майже білий пил. Він м'яко опустився, схожий на туман, серед трояндових кущів на землю. У цей час здалеку від залізничного переїзду долинув дзвін. Мішель пригадав їхні післяполудневі зустрічі, коли йому було п'ятнадцять років; як Анабель чекала на нього біля вокзалу, як кидалася йому на шию. Він дивився на землю, на сонце, на троянди, на пружний килим трави. Незбагнено. Присутні мовчали. Мати Анабель присунула усім чарки — пом'янути. Вона подала йому вино, заглянула в очі. «Якщо хочете, можете залишитись на кілька днів, Мішелю», — тихо мовила вона. Ні, він поклав собі їхати працювати. Нічого іншого він не вміє. Йому здалося, що небо перерізав промінь, і тут він відчув, що плаче.

5

У ту мить, коли літак наближався до хмарної стелі, що простиралася безкрайньо під невиразним небом, йому уявилось, що все його життя було дорогою до цієї миті. Ще за кілька секунд він уже не бачив нічого, крім величезного блакитного купола, а внизу розкинулося безмежне хвилясте поле, де яскрава білизна поєднувалася з білизнаю матовою; потім вони увійшли у проміжну переливчасто-сіру зону, де погляд губився в тумані. А внизу у світі людей були луки, тварини, дерева, все було зеленим, вологим і неймовірно чітким.

У Шаннонському аеропорту на нього чекав Уолкотт. Це був кремезний чоловік, швидкий у рухах, з вінчиком світло-рудого волосся навколо лисини. На пристойній швидкості він повів свою «Тойоту-Старлет» мимо пасовиськ і пагорбів. Центр знаходився трохи північніше Голуен на території Роскахільської комуни. Уолкотт показав Мішелю обладнання, познайомив з технічним персоналом, вони допомагатимуть йому у проведенні дослідів з метою програмування розрахунків молекулярних структур. Оснащення було найсучасніше, чистота в залах надзвичайна — комплекс фінансувався з фондів ЄЕС. У рефрижераторному залі Джерзінські впали в око дві величезні ЕОМ у вигляді башти, контрольні панелі яких світилися у напівтемряві. Поміщені в них мільйони процесорів, призначених для паралельної обробки даних, вже готові проінтегрувати Лагранжеві функції, хвильові рівняння, дані спектроскопії, многочлени Ерміта — ось він, той світ, у якому віднині буде минати його життя. Схрестивши руки на грудях, міцно притиснувши їх до тіла, він марно намагався прогнати смуток, відчуття холоду, який виходив ізсередини. Уолкотт порекомендував йому кафе з автоматичною роздачею, з широченних вікон якого можна було розгледіти зелені схили, що збігали в темні води озера Лох-Кориб.

Спускаючись дорогою, що вела в Роскахіл, вони проїздили через луг на похилому пагорбі, де мимо проходила черода корів, тварини були дещо меншого розміру, ніж звичайно, гарної світло-коричневої масті.

— Упізнаєте? — з посмішкою спитав Уолкотт. — Так, це нащадки перших корів, отриманих у результаті ваших зусиль, відтоді вже минуло десять років. Наш центр тоді був ще зовсім маленьким, досить погано обладнаним, ви нас добряче підштовхнули. Корови міцні, розмножуються легко і дають чудове молоко. Хочете поглянути на них? — Він загальмував на перехресті. Мішель підійшов до низенької кам'яної огорожі, яка тягнулася вздовж усього пасовиська. Корови спокійно паслися, терлись

головами об боки своїх подружок, а дві чи три лежали. Генетичний код, який керував реплікацією їх клітин, був створений ним чи принаймні ним удосконалений. Для тварин він має бути чимось на взірць Господа Бога, а між іншим, його присутність їх зовсім не цікавила. Густий туман сповзав з вершини пагорба, поступово закриваючи череду від очей. Він повернувся до машини.

Сівши за кермо, Уолкотт запалив «Кревен», почався дощ і став заливати переднє скло авто. М'яким, стриманим тоном (який проте не свідчив про байдужість хазяїна) він спитав:

— У вас скоїлося лихо?

І Мішель розповів йому всю історію Анабель аж до самісінького кінця. Уолкотт слухав, зрідка хитаючи головою або зітхаючи. Коли розповідь закінчилась, він мовчки запалив нову сигарету, потім загасив її і сказав:

— Я не уродженець Ірландії, я народився в Кембриджі і, схоже, значною мірою так і залишився британцем. Часто кажуть, що англійцям притаманні такі позитивні риси характеру, як холонокровність і розважливність, а також манера сприймати життєві обставини, зокрема й трагічні, з гумором. Приблизно так воно і є, і це справжнісіньке ідіотство з їхнього боку. Гумор не рятує, зрештою від нього немає жодної користі. Можна якийсь час з гумором сприймати явища реального світу, це може тривати багато років, іноді вдається протриматись мало не до гробової дошки, а життя врешті-решт однаково розбиває вам серце. Скільки б не було відваги, здорового глузду і гумору, хоч усе життя розвивай у собі ці якості, однак завжди кінчаєш тим, що серце розбивається. А це означає — годі сміятись. У результаті залишаються тільки самотність, холод і мовчання. Нічого немає в кінцевому підсумку, крім смерті.

Він увімкнув очисник, знову завів мотор.

— Тут багато католиків, — додав він. — Але все змінюється, до того йдеться. Ірландія модернізується. Багато високотехнологічних підприємств стало на ноги завдяки зменшенню соціаль-

них виплат тощо — у цьому регіоні ми маємо «Роч» та «Ліллі». І звичайно, «Майкрософт»: уся тутешня молодь мріє працювати на «Майкрософт». На месу ходять тепер рідше, сексуальної свободи стало більше, ніж декілька років тому, і дискотек побільшало, і антидепресантів теж. Отже, все за класичним сценарієм...

Вони їхали понад озером. Сонце визирнуло крізь туман, розмалювавши поверхню води райдужними розводами.

— Одначе, — вів далі Уолкотт, — католицизм тут усе ще лишається в силі. Зокрема, значна частина технічного персоналу центру — католики, а саме це не сприяє моєму зближенню з ними. Вони коректні, ввічливі, але дивляться на мене як на чужака, з яким по-справжньому не поспілкуєшся.

Сонце нарешті повністю виборсалось з тенет туману — навколо нього утворилося коло бездоганної синяви, й одразу чітко стало видно озеро, залите потоками сонячного світла. На горизонті вершини гір Твелв Бенс накладались одна на одну у гамі блідого сірого кольору, наче кадри з кіноплівки сну. Обидва помовчали. Коли в'їжджали в Голуей, Уолкотт знову заговорив:

— Я залишався атеїстом, але зрозумів, як тут стають католиками. Це з певного погляду зовсім особливий край. Все постійно дрижить — і трава на луках, і водна поверхня — все наче вказує на чийось присутність. Світло м'яке і рухливе, наче мінлива матерія. Самі побачите. Небо тут — і те живе.

6

Він винайняв помешкання біля Кліфдена, на Скай-роуд у старому приміщенні берегової охорони, яке було перебудоване під готель для туристів. Прикрасою кімнат були прядки, гасові лампи, коротше кажучи, старовинні предмети, покликані звеселяти очі туристів, це йому не заважало. Він знав: у цьому будинку, та й у житті взагалі, йому віднині судилося почувати себе як у готелі.

У нього зовсім не було бажання повертатися до Франції, але протягом перших тижнів йому довелося кілька разів з'їздити у Париж — зайнятися продажем помешкання і переведенням рахунків. Він вилітав рейсом об 11.50 із Шаннона. Літак летів над морем, сонце до білого розжарювало поверхню води, хвилі нагадували черв'яків, які переплітаються і гризуть один одного на велетенських просторах. Він знав, що під цим гігантським покривалом черв'яків плодяться молюски, які гризуть їхню плоть, а тих жеруть гострозубі риби, яких потім ковтають інші риби, ще більших розмірів. Він часто дрімав, йому снилися погані сни. Коли він прокидався, літак летів уже над сільською місцевістю. У своєму напівсні він дивувався, чому поля мають такий одноманітний колір. Вони були рудими, іноді зеленими, але завжди блідими. Паризьке передмістя було сірим. Літак повільно спускався, неухильно притягуваний земним життям, диханням мільйонів істот.

Починаючи з середини жовтня, півострів Кліфден заповнив густий туман, який напливав безпосередньо з Атлантики. Останні туристи роз'їхалися. Було не холодно, однак усе тонуло в м'якій глибокій сірості. Джерзінські рідко виходив на вулицю. Він привіз із собою три DVD з базою даних більш ніж у сорок гігабайт. Час од часу він умикав ноутбук, трохи працював над молекулярними структурами, потім лягав на своє величезне ліжко, поклавши пачку сигарет на відстані витягнутої руки. У центр він поки що не повертався. За шибками вікон повільно клубочились хвилі туману.

Десь із двадцятого листопада небо очистилося, погода стала більш сухою і прохолодною. Він звик робити тривалі прогулянки пішки уздовж берегової лінії. Минаючи Гортрамнаг і Нокавейллі, він найчастіше доходив до Кладегдафа, а іноді і до Огрус-Пойнту. Тоді він опинявся у найзахіднішій точці Європи і всього західного світу. Перед ним простягався Атлантичний океан, чотири тисячі кілометрів відділяли його від Америки.

Якщо вірити Хюбчєяку, то ці два чи три місяці садинок роздумів Мішель нічого не робив, не поставив жодного експерименту, не програмував жодних розрахунків, але саме цей період слід визнати найважливішим, коли намітилися головні елементи його більш пізніх концепцій. Так чи інакше, останні місяці 1999 року були для європейського населення якимсь дивним періодом, позначеним особливими очікуваннями, схожими на глухе передчуття.

Тридцять перше грудня 1999 року припало на п'ятницю. У клініці Вер'єр-ле-Бюїсон, де Брюно судилося провести свої останні дні, влаштували невеличке свято, спільне для пацієнтів і обслуговуючого персоналу. Пили шампанське, закушували чіпсами з паприкою. Згодом, у розпал вечірки Брюно танцював з медсестрою. Він не відчував себе нещасним, ліки робили свою справу, і всі бажання в нього були мертвими. Він любив попоїсти, захопився телегрою, яку перед вечерею дивились усі. Від зміни днів він уже не очікував нічого, і цей вечір — останній вечір другого тисячоліття минув для нього непогано.

На цвинтарях усього світу нещодавні небіжчики продовжували гнити в своїх могилах, повільно перетворюючись на скелети.

Мішель провів вечір у себе вдома. Його думки блукали надто далеко, щоб він міг почути відгомін свята, яке вирувало у селищі. Декілька разів до нього приходили спомини про Анабель — згаджені часом мирні картини, образ бабусі теж виникав у пам'яті. Він згадав, як у віці тринадцяти-чотирнадцяти років він купував кишенькові ліхтарики, маленькі механічні пристрої, які він полюбляв без кінця розбирати і збирати знову. Згадав він і літачок з моторчиком — подарунок бабусі, який йому ніколи не вдавалось підняти у повітря. Це був красивий літак кольору хаки, зрештою він так і залишився лежати в коробці. Буття, зігріте потоками споминів, схоже, було наділене деякими індивідуальними рисами. Поки є істоти, є й думки. Думки не займають жодного місця. Исто-

ти ж окуповують частину простору, ми їх бачимо. Їх образ формується на кристалику, проникає крізь вологу слизової оболонки ока і потрапляє на сітківку. Один у порожньому домі, Мішель був присутній на скромному параді спогадів. Протягом вечора у його мозок повільно входила, заповнюючи його, єдина незаперечна переконаність: незабаром, дуже скоро він зможе знову взятися до роботи.

Всюди на поверхні планети рід людський, натомлений, змучений, без віри в самого себе і власну історію, попри всі незгоди, готувався вступити у нове тисячоліття.

7

Дехто каже:

*«Наша нова цивілізація ще така молода,
Ще така непорочна,
Ми тільки-тіль прямуємо до світла,
У наших душах живе
Небезпечна і тяжка пам'ять
Минулих століть,
Ми ніяк не позбудемось цього видіння,
Може, краще забути про все й не чіпати?»*

*Співрозмовник підводиться, до пуття все осмислює,
Квапиться нагадати, розважливо й строго,
Що у людському світі йде революція,
Метафізики світло — єдиний шлях.*

*Таж могли християни на античність дивитись,
Стародавнього світу закони вивчати,
Не боятись в язичництво знову вернутись,
Світ Христа не боялися занепасти,
Бо ту грань перейшли, той політ для фантазій,
І на новий щабель піднялись без вагання,*

*Матеріалізм серця й уми заповонив —
Християнські догмати, служба в храмі
Вже душу не гріє,
Бо не йде через серце та віра Христова,
Те єдине, про що кожен змалечку мріє.
Хоч святі книжки достеменно
І вивчають культуру, і вік кам'яний,
І будову скелета, і череп в натурі,
Та дарма, і про предків так мало всі знають,
Що їх так хвилювало, що віру давало,
Визначало поняття благодаті й гріха?*

*Ми сьогодні не знаємо, лише це констатуємо,
Посередині істина, пам'ять предків глуха.
Загалом, все це нас не настільки й турбує,
Ми не схожі на тих, хто у Вічність пішов.
Їх поняття і цінності мало хвилюють,
Хоч в якимсь поколінні одна у нас кров.
Без зусиль ми їх світ із смертями відкинемо,
Слід століття біди з небуття повернуть.
Назавжди закінчилась, спливла стара ера,
І ми вільні самі обирати вже путь.*

Між 1905 і 1915 роками Альберт Ейнштейн майже зовсім самотужки, до того ж, маючи досить обмежені математичні знання, зміг, виходячи з первісного інтуїтивного здогаду, який і визначив, власне, принципи теорії відносності, розробити загальну теорію гравітації, простору і часу, яка й визначила в подальшому розвиток астрофізики. Цю зухвалу поодинокую працю, що здійснилась, на думку Гілберта, «на честь розуму людського» у сфері, схоже, далекій від будь-якої корисної практики, в епоху, не придатну для створення дослідницьких товариств, можна порівняти з працями Кантора, який створив типологію утворюваної безкінечності, або Готлоба Фреге, котрий переглянув основи логіки. Разом з тим, як підкреслює Хюбчєак у своїй передмові до «Кліфденських нотаток», його можна при-

рівняти до самостійних інтелектуальних зусиль, які здійснив між 2000 і 2009 роками у Кліфдені Джерзінські, тим паче що йому навіть більшою мірою, ніж свого часу Ейнштейну бракувало математичного забезпечення, щоб підвести під свої гіпотези по-справжньому точний фундамент.

Утім, перша публікація Джерзінські «Топологія редукційного поділу клітини», яка побачила світ у 2002 році, викликала досить помітний резонанс. Там було твердження, вперше обгрунтоване незаперечними аргументами з галузі термодинаміки, що хромосомний поділ, який починається в момент мейозу з метою зародження гаплоїдних гамет, у самому собі містить джерело структурної нестабільності; інакше кажучи, кожен біологічний вид, який має стать, неминуче смертний.

Опублікована у 2004 році робота «Три вірогідності топології гілбертових просторів» була зустрінута із подивом. Її можна розглядати як заперечення динаміки континууму і як спробу — з деякими обертонами платонізму — нового обгрунтування топологічної алгебри. Визнаючи інтерес щодо поданих автором вірогідностей, математики-професіонали завжди підкреслювали брак чіткості в його пропозиціях, деякий анахронізм у самому характері підходу до питання. І справді, Хюбчєак визнає, що Джерзінські у той час не мав доступу до новітніх математичних публікацій, навіть складалося враження, що він не дуже й цікавився ними. По суті, ми маємо дуже обмежену кількість свідчень його діяльності у 2004—2007 роках. Він регулярно наїжджав до Голуєйського центру, але його стосунки з іншими експериментаторами залишалися суто професіональними і функціональними. Він придбав деякі рудиментарні компоненти асемблера «Крей», що переважно позбавляло його необхідності звертатись по допомогу до програмістів. Лише Уолкотт, схоже, підтримував з ним більш тісні стосунки. Він і сам жив поблизу Кліфдена і коли-неколи під вечір навідував Мішеля. За його словами, Джерзінські часто згадував Огюста Конта, особливо його листи до Кметільди

де Во і «Суб'єктивний синтез» — останній незавершений твір філософа. До того ж, у плані наукової методики Конт може бути визнаний істинним основоположником позитивізму. Ніяка метафізика, ніяка онтологія, які визнавались у ті часи, не становили для нього жодної цінності. Джерзінські передбачав, що Конт, схоже, опинившись у такій же інтелектуальній ситуації, в якій між 1924 і 1927 роками перебував Нільс Бор, неухильно зберігав би свої позитивістські принципи, тобто приєднався б до копенгагенського напрямку. У будь-якому разі настирність і непохитність французького філософа у ствердженні реальності соціальних функцій відносно умовності індивідуального буття, його постійно відновлюваний інтерес до історичних процесів і течій суспільної думки, а особливо його загострена чутливість створюють передумови, щоб припустити, що у нього, певно, не викликав би протесту новітній проект онтологічного перетворення, підтверджений працями Зурека, Зеє і Хардкасла, — проект заміни онтології об'єктів онтологією соціальних співтовариств. Дійсно, лише онтологія співтовариства здатна відродити на практиці можливість людських стосунків. В онтології стану частинок не видно, тому при їх характеристиці слід обмежуватись аспектом їх «чисельності», яку ми й спостерігаємо. Єдині сутності, які можна в такій онтології відзначити і визначити, — це суто хвильові функції і визначувані за їх допомогою вектори стану. Звідси й аналогічна можливість повернути сенс поняттям братерства, симпатії і любові.

Вони йшли Балліконнільською дорогою, океан мерехтів біля їхніх ніг. На обрії над Атлантикою сідало сонце. В Уолкотта все частіше складалося враження, що думками Джерзінські витає у туманних, якщо не сказати містичних, сферах. Він сам залишався прихильником радикального інструменталізму, нащадок традицій англосаксонського прагматизму, до того ж, визнаючи вплив на себе праці Віденського гуртка¹, він з деякою недовірою ста-

¹ Філософський гурток, створений у Відні 1922 року, який розробив основи логічного позитивізму.

вився до праць Конта, з його точки зору вони були занадто романтичними. Позитивізм, на відміну від матеріалізму, що його він змінив, може, підкреслював Уолкотт, стати підґрунтям нового гуманізму, який насправді виникне вперше (оскільки матеріалізм за своєю суттю несумісний з гуманізмом, недарма ж він його врешті-решт зруйнував). Хоча це й не виключає історичної ролі матеріалізму: слід було взяти перший бар'єр, тобто відмовитися від Бога; взявши його, люди розгубились і запанікували. Але сьогодні і цей другий бар'єр усунено, і це здійснилося в Копенгагені. Вони не потребують більше ні Бога, ні ідеї позамежної реальності. «Існують, — казав Уолкотт, — людські сприйняття, людські свідчення, досвід; є розум, який зв'язує ці перцепції воедино, і є почуття, яке оживляє їх. Усе це розвивається поза будь-якою метафізикою чи будь-якою онтологією. Нам уже не потрібні ідеї Бога, природи або реальності. На основі експериментальних даних всередині співтовариства спостерігачів згода може бути встановлена на раціональній міжособистісній основі, зв'язок між дослідженнями встановлюється через теорії, які по можливості мають задовольняти принцип економії та обов'язково бути спірними. Є світ, який сприймається, відчувається, світ людський».

Його позиція була непохитною, і Джерзінські усвідомлював це: хіба потреба в онтології не була дитячою хворобою людського розуму? Наприкінці 2005 року він під час поїздки до Дубліна випадково натрапив на «Книгу кельтів». Хюбчєяк стверджує цілком упевнено, що зустрічі з цією яскравою, у формальному відношенні неймовірно складною книжкою, рукописом, найімовірніше, створеним монахом-ірландцем у VII столітті нашої ери, судилося стати поворотним пунктом у розвитку його думки, і що тривале споглядання цієї праці дозволило йому в результаті серії прозрінь, які заднім числом набувають у нас характеру дива, подолати складнощі розрахунку енергетичної стабільності у надрах макромолекул, що зустрічаються у біології. Не визнаючи необхідності погоджуватися з усіма твердженнями Хюбчєяка, слід зауважити, що «Книга кельтів» завжди протягом століть

викликала у коментаторів екзальтовані, майже екстатичні висловлювання. Можна навести як приклад коментар, зроблений у 1185 році Геральдусом Камбренсісом:

«Ця книга містить тлумачення до чотирьох Євангелій, згідно з текстом Святого Ієроніма, і майже стільки ж малюнків, скільки сторінок, до того ж вони чудово розфарбовані. Можна насолоджуватися ликом Божим, чудово намальованим; є й описані євангелістами зображення містичних тварин, серед яких є різні — і дво-, і чотири- і шестикрилі. Ось тут орел, там теля, а ось зображення людини, а далі левова морда та інші, майже незліченні зображення. Якщо дивитися недбало, поверхово, то здається, що це всього-на-всього мазанина, а не смислова композиція. І не помітиш жодних тонкощів, хоча тут і є суцільні тонкощі. Якщо ж постаратися глянути більш уважно, з бажанням оволодіти таємницями мистецтва, то побачиш стільки складного, так багато тонкощів, гостроти розуміння, і все таке витончене, переплетене, пов'язане, а фарби настільки свіжі й світоносні, що можна з певністю стверджувати: все це, схоже, витвір ангельських, а не людських рук».

Можна також погодитися з Хюбчечяком у його твердженні, що будь-яка нова філософія, навіть якщо вона і заявляє про себе в аксіоматичній, суто логічній формі, насправді взаємозв'язана з новою візуальною концепцією Всесвіту. Наділяючи людство фізичним безсмертям, Джерзінські, цілком вочевидь, зробив глибоку модифікацію нашої концепції часу; але головним його досягненням, на думку Хюбчечяка, було те, що саме він заклав вихідні елементи нової філософії простору. Щоб трохи наблизитися до Джерзінські, відчутти хід його міркувань, достатньо заглибитись у безкінечні будови з кіл та спіралей, які складають орнаментальне підґрунтя «Книги кельтів», або перечитати розкішні «Міркування про переплетіння», навіяні йому цим манускриптом і надруковані окремо від «Кліфденських нотаток».

«Природні форми, — пише Джерзінські, — суть форми людські. Це в нашій голові виникли трикутники, переплетіння і розгалуження. Ми впізнаємо їх, ми їх оцінюємо, ми живемо, оточені ними. Живемо серед наших же, людських створінь, які співвідносяться з людиною, ми розвиваємось і вмираємо. У лоні простору, людського простору, ми здійснюємо вимірювання; саме завдяки їм ми творимо простір.

Людина мало що знає, — розмірковує далі Джерзінські, — її лякає ідея простору; вона вважає його величезним, нічним і розверстим. Вона уявляє собі істот найпростішої кулеподібної форми, загублених у просторі, стиснутих, розчавлених вічною присутністю трьох вимірів. Налякані ідеєю простору, людські істоти шуляться — їм холодно і лячно. У кращому разі, вони долають простір, сумно вітаючи одне одного при зустрічі. А тим часом цей простір міститься у них самих, йдеться не більше ніж про витвір їх власної свідомості.

У цьому просторі, який навіює страх, — пише далі Джерзінські, — людські істоти вчать жити і вмирати, у просторі їх свідомості зароджується розлука, відокремленість та біль. Це не потребує тривалих роздумів: закоханий через гори і океани чує поклик своєї коханої, мати чує волення своєї дитини. Любов поєднує і поєднує навік. Практика добра — поєднання, практика зла — роз'єднання. Роз'єднання — це друге ім'я зла, таке ж друге ім'я і в брехні. Насправді ж не існує нічого, крім чудового зв'язку, великого, надійного і взаємного».

Хюбчечак слушно задзначає, що найбільшою заслугою Джерзінські є не те, що він відкинув застаріле поняття індивідуальної свободи (оскільки ця концепція вже була значно знецінена в його час, і кожен визнавав, бодай мовчки, про себе, що вона аж ніяк не може служити підґрунтям прогресу людства), а те, що він з точки зору постулатів квантової механіки зумів шляхом інтерпретацій, щоправда, дещо зухвало, заново відродити умови можливості любові. У зв'язку з цим варто ще раз згадати

Анабель: особисто не пізнавши кохання, Джерзінські через Анабель зумів отримати уявлення про нього; він дістав унікальну нагоду зрозуміти, що кохання у певному сенсі може існувати в невідомих досі формах. Вельми вірогідно, що це уявлення поійняло його в ті останні місяці теоретичних досліджень, про які нам так мало відомо.

За свідченнями тих небагатьох осіб, з якими Джерзінські спілкувався в Ірландії протягом останніх тижнів, його опанував, здавалося, спокій. Його жваве, рухливе обличчя виглядало безтурботним. Він подовгу блукав по Окай-роуд, і свідком цих тривалих замріяних прогулянок були лише небеса. Звиваючись узгір'ями, дорога, то обривиста, то рівна, йшла на захід. Море сяяло, відкидаючи тремтливі відблиски на скелясті береги далеких острівців. Хмари, швидко підхоплені вітром у напрямку обрю, утворювали блискучі дивовижні маси, які здавалися напрочуд щільними. Мішель йшов і йшов, не відчуваючи втоми, і легкий серпанок вологою осідав на його обличчі. Його праця завершилася, він знав це. У кімнаті, перетвореній на кабінет, вікна якої виходили на мис Ерісланен, він упорядкував свої записи — кілька сотень сторінок розмірковувань на найрізноманітніші теми. Результати його власне наукових робіт вмістилися на вісімдесяти машинописних сторінках — Мішель не вважав за потрібне наводити подробиці своїх розрахунків.

27 березня 2009 року під вечір він вирушив на центральний поштамт. Спочатку він надіслав перший примірник своїх праць у Париж до Академії наук, потім другий примірник до Великобританії — в журнал «Природа». Що ж до того, що він зробив далі, немає якихось конкретних відомостей. Той факт, що його автомобіль знайшли у безпосередній близькості від Огрус-Пойнта, безумовно, наштовхує на думку про самогубство, тим більше, що ні Уолкотт, ні будь-хто з технічного персоналу центру, власне, не висловив подиву з приводу подібного кінця: «У ньому було щось невимовно печальне, — неохоче пояснив

Уолкотт, — на мою думку, це була найбезрадісніша людина, яку мені довелося зустріти в житті, до того ж слово «печаль» мені видається заслабким у цьому випадку: радше було б сказати, що про нього склалося враження, як про людину вкрай зруйновану, спустошену. Мені завжди здавалося, що життя його обтяжує, що він встиг утратити будь-який зв'язок з усім живим. Я вважаю, що він протримався саме стільки часу, скільки було необхідно для завершення його праць, і нікому з нас не дано уявити, яких зусиль це йому коштувало».

Хоч би як там було, але навколо зникнення Джерзінські згустилася таємниця, а та обставина, що його тіло так і не було знайдене, породила стійку легенду, що він подався в Азію, а саме до Тибету, перевірити результати своєї роботи співставленням з деякими положеннями традиційного буддизму. Нині ця гіпотеза одностайно відкидається. З одного боку, не знайшлося жодних слідів його авіаперельоту з Ірландії до Тибету; з другого — малюнки, які залишилися на останніх сторінках його блокнота і які свого часу трактувались як мандали, зрештою були ідентифіковані як комбінації кельтських символів, близьких до тих, що були використані у «Книзі кельтів».

Нині ми переконані, що Мішель Джерзінські знайшов свою смерть в Ірландії, там, де він на свій розсуд прожив останні роки земного життя. Ми також вважаємо, що тільки-но його праці були завершені, він — позбавлений будь-яких людських уподобань — вирішив піти з життя. Багато свідчень того, що він перебував під невимовним впливом цієї віддаленої точки західного світу, що омивається вічно ніжним, тремтливим світлом, де він так любив блукати або, як він писав в одній зі своїх останніх нотаток, «де перемішані небо, вода і сонячне сяйво». Ми схиляємося до того, що Мішель Джерзінські зник у морі.

Е П І Л О Г

Нам відомо багато подробиць щодо життя, зовнішнього вигляду і характеру персонажів цієї оповіді; а втім, цю книгу слід розглядати скоріше як вигадку, правдоподібну реконструкцію на основі уривчастих споминів, а не як достовірне й однозначне відображення дійсності. Навіть якщо надрукованим «Кліфденським нотаткам», цій складній суміші особистих вражень, спогадів і теоретичних викладок, увічнених рукою Мішеля на папері між 2000 і 2009 роками, в той саме період, коли він працював над своєю узагальненою теорією, випало розповісти нам багато чого про події в його житті, біфуркації, конфронтації та драми, які визначили його особистий світогляд і спосіб існування; проте як в його біографії, так і в особистості залишається чимало нез'ясованого. А те, що трапалося потім, навпаки, належить Історії, і події, що розгорнулись після публікації праць Джерзінські, вже стільки разів змальовані, прокоментовані і проаналізовані, що можна обмежитись їх стислим резюме.

Червневій публікації 2009 року у спеціальному випуску журналу «Природа» під заголовком «Пролегомени до ідеальної реплікації», в якій на вісімдесяти сторінках були узагальнені положення останніх праць Джерзінські, судилося стати потрясінням для всього світового наукового співтовариства. В усіх куточках світу дослідники-мікробіологи намагалися повторити запропоновані експерименти, перевірити подробиці розрахунків. За

кілька місяців надійшли перші результати, а потім з кожним тижнем вони накопичувалися, з бездоганною точністю підтверджуючи справедливість вихідних гіпотез. До кінця 2009 року не лишалось жодних сумнівів: висновки Джерзінські відповідають дійсності, їх слід визнати науково обґрунтованими. Було очевидно, що їх практичні наслідки приголомшливі: будь-який найскладніший генетичний код може бути перезаписаний у стандартній формі, недоступній для порушень і мутацій. Отже, будь-яка клітина може бути наділена здатністю безкінечного послідовного репродукування. Усяка жива істота, хоч якою б вона була розвинутою, може бути трансформована у схожу, але розмножену шляхом клонування безсмертну істоту.

Коли Фредерік Хюбчєяк одночасно з кількома сотнями вчених з різних куточків планети відкрив для себе праці Джерзінські, йому виповнилося двадцять сім років, він закінчив роботу над дисертацією з біохімії у Кембриджі. Неспокійний розумом, плутаник, непосидько, він за кілька років об'їздив усю Європу — в архівах університетів Праги, Геттінгена, Монпельє та Відня залишився слід його перебування, він почергово був зарахований студентом в усі ці навчальні заклади, шукаючи, за його власними словами, «нову парадигму, але й не тільки: крім іншого способу дивитися на світ, ще й встановлювати з ним інші зв'язки». Хоч би як там було, він став першим і на тривалий час єдиним вченим, хто, виходячи з результатів праць Джерзінські, відстоював таке радикальне положення: людство повинне зникнути, дати життя новому виду, безстатевому і безсмертному, подолавши тим самим індивідуальність, роз'єднаність і поняття майбутнього. Марно змальовувати обурення, яке подібний проект викликав у середовищі поборників релігій одкровення — іудаїзму, християнства та ісламу, котрі, об'єднавшись разом, одноставно піддали анафемі ці праці, оголосивши їх «серйозним замахом на гідність людини, яка полягає в одиничності її взаємозв'язків із Творцем»; лише буддисти зробили зауваження, що

хоч би як там було, а відправною точкою розмірковувань Будди було усвідомлення трьох перешкод: старості, хвороби і смерті, а також того, що вінець творіння, покликаний посвятити себе передовсім розмірковуванням, не повинен повністю й одразу, нерозважливо відкидати технічне роз'язання цих проблем. Так чи інакше, але цілком очевидно, що Хюбчєяку не варто було розраховувати на велику підтримку з боку офіційних релігійних конфесій. Більш дивною виявилася категорична відсіч з боку прихильників традиційних гуманістичних цінностей. Хоч як важко нам сьогодні збагнути сенс таких понять, як «свобода особистості», «людська гідність» і «прогрес», слід згадати, яке панівне місце вони посідали у свідомості людей матеріалістичної епохи (тобто тих декількох століть, які відділяють крах середньовічного християнства від моменту публікації праць Джерзінські). Туманний і довільний характер названих понять, схоже, завадив їм здійснити хоч якоюсь мірою ефективний вплив на реальну суспільну ситуацію — таким чином, історію людства в період з XV по XX сторіччя можна в цілому охарактеризувати як період прогресуючого розкладання і розпаду; втім, представники освічених і напівосвічених кіл, які певною мірою зуміли зробити свій внесок в утвердження цих понять, з таким завзяттям чіплялися за них, що Фредеріку Хюбчєяку в перші роки довелося докласти неймовірних зусиль, щоб його почули.

В історії цих кількох років, витрачених Хюбчєяком на те, щоб домогтися одностайного схвалення проекту (спочатку зустрінутого з одностайною гидливою відразою світовою спільнотою, аж поки дійшло-таки до його фінансування з фондів ЮНЕСКО), перед нами постає портрет яскравого, бойового діяча, наділеного розумом водночас живим і практичним, урешті-решт портрет неперевершеного популяризатора ідей. Власне, він, зрозуміло, був виліплений не з того тіста, з якого виходять великі вчені; зате він зумів використати ту одностайну повагу, яку викликали у міжнаціональному науковому середовищі ім'я і праці Мішєля Джерзінські. Ще менше підстав приписувати

Хюбчєяку склад розуму, як у глибокодумного, оригінального філософа; але він зумів у своїх передмовах і коментарях до «Міркувань про переплетіння» і «Кліфденських нотаток» надати думкам і висловлюванням Джерзінські форми одночасно вражаючої і чіткої, доступної розумінню широкої публіки. Перша стаття Хюбчєяка «Мішель Джерзінські і копенгагенські інтерпретації» всупереч своїй назві є серйозними, виваженими розмірковуваннями з приводу висловлювання Парменіда: «Акт і об'єкт мислення збігаються». У наступній роботі «Трактат про конкретне обмеження», як і в іншій, з більш простою назвою «Реальність», він робить спробу звести воєдино логічний позитивізм Віденського гуртка і релігійний позитивізм Конта, час від часу не відмовляючи собі в задоволенні робити ліричні відступи, про що може свідчити ось цей, досить часто цитований пасаж: «Не існує ніякого так званого вічного мовчання і нескінченного простору, тому що в дійсності не існує ні мовчання, ні простору, ні порожнечі. Світ, який ми знаємо, — це світ, який ми створюємо власноруч, він округлий, гладенький, однорідний і теплий, як жіночі груди». Так чи інакше, але він зумів нав'язати значній частині публіки, що на тій стадії розвитку, якої досягло людство, воно може і повинне взяти під свій контроль всесвітню еволюцію в цілому, зокрема власну біологічну еволюцію. У своїх прагненнях він отримав безцінну підтримку з боку певної частини неокантіанців, які, використовуючи нестримний приплив ніцшеанського впливу на суспільну думку, взяли у свої руки багато важливих командних важелів в інтелектуальних університетських та видавничих колах.

І все-таки, на загальну думку, справжнім генієм Хюбчєяк показав себе тоді, коли зумів, виявивши неймовірну прозорливість в оцінці сенсу того, що відбувається, повернути на свою користь і своєї програми трохи дивний, незаконнонароджений ідеологічний напрямок, який з'явився наприкінці ХХ сторіччя під гаслом *New Age*. Він першим у свій час зумів розгледіти за масою застарілих, сповнених протиріч смішних

забобонів, до яких при поверховому розгляді зводиться цей напрям, той факт, що по суті *New Age* є реакцією на те реальне страждання, джерелом якого є психологічна, онтологічна і соціальна роздрібненість та відокремленість. За відразливою сумішшю фундаментальної екології, потягу до традиційного мислення і «святинь», успадкованою від спорідненого руху хіпі та Ізаленських ідей, напрям *New Age* проявляв реальне прагнення до розриву з ХХ сторіччям, його імморалізмом, індивідуалізмом, його анархістськими, антисоціальними схильностями; він заявив про тривожне розуміння того, що жодне суспільство не може бути життєздатним без об'єднуючої осі будь-якої релігії; насправді він сам був могутнім закликком до зміни парадигми.

Більше аніж будь-хто усвідомлюючи, що компроміс іноді конче необхідний, Хюбчєяк у лоні Руху людського потенціалу, створеного у 2011 році, без вагань узяв собі в актив декілька тем, суто належних *New Age*, від «Будови кортикальної області Гайо» до відомого «10 мільярдів людей на поверхні планети — 10 мільярдів нейронів у мозку людини», від заклику до створення Єдиного всесвітнього уряду на основі «нового альянсу» до майже рекламного девізу: «ЗАВТРАШНІЙ ДЕНЬ БУДЕ ДНЕМ ЖІНОЧИМ». Він виконав це віртуозно, викликавши однотайне захоплення усіх коментаторів, ретельно уникаючи будь-яких відхилень у бік ірраціоналізму чи сектантства, заручившись напрочуд могутньою підтримкою у колах вчених.

Дослідженням у галузі історії людства притаманна дещо цинічна тенденція підкреслювати «спритність» як основну умову успіху, хоча вона сама по собі без пристрасної переконаності не здатна призвести до відчутних змін. Усі, кому доводилося спілкуватися з Хюбчєяком або бути його опонентами у дискусіях, однотайно підкреслюють, що джерелом його привабливої харизми була глибока простота й істинна особиста переконаність. За будь-яких обставин він говорив майже все те, про що й думав, і в лавах його опонентів, зв'язаних обмеженнями, підґрунтям яких була застаріла ідеологія, саме ця простота чинила зни-

щувальну дію. Одним з перших докорів, звернених до його проєкту, був той, що його реалізація призведе до усунення статевої різниці, сексуальних ознак, чи не найважливішої риси людської самототожності. На що Хюбчєяк відповідав, що справа зовсім не в тому, щоб позбавити людство частини його властивостей, а щоб створити новий рід розумних істот, а кінець феномену статі як умови розмноження жодною мірою не означає прощання з сексуальними задоволеннями. Скоріше навпаки. Нещодавно були виділені кодуючі сегменти ДНК, які відповідають за формування корпускул Краузе під час ембріогенезу; при нинішньому стані роду людського ці корпускули в невеликій кількості розсіяні на поверхні клітора і головки чоловічого статевого органу. У майбутньому ніщо не завадить збільшити їх кількість, розповсюдити їх по всій поверхні тіла, збагативши таким чином структуру задовольень новими і майже нечуваними еротичними переживаннями.

Інші критики, схоже, дивилися глибше — вони акцентували увагу на тому факті, що у лоні нового роду, створеного виходячи з праць Джерзінські, усі індивіди стануть носіями однакового генетичного коду, таким чином, зникне один з основних елементів, які визначають особистість людини. На це Хюбчєяк пристрасно відповідав, що природжена індивідуальність, якою ми, не визнаючи трагічності становища, так пишаємося, саме й була джерелом і першопричиною усіх наших лих. Ідеї, що людській особистості загрожує зникнення, він протиставляв конкретний і наочний приклад однойцевих близнюків, які, незважаючи на свій абсолютно ідентичний генотип, розвивають протягом життя власну особистість залежно від індивідуальних життєвих обставин, зберігаючи при цьому зв'язок утаємниченого братства — братства, яке, за Хюбчєяком, якраз і є тим самим необхідним елементом відродження примиреного людства.

Незаперечно, Хюбчєяк не лукавив, оголошуючи себе просто соратником і продовжувачем справи Джерзінські, лише виконавцем, єдиним прагненням якого є практичне втілення за-

думаного вчителем. Запорукою успіху, наприклад, можна вважати його вірність дивній ідеї, висловленій на сторінках «Кліфденських нотаток»: чисельність нового роду повинна залишатися завжди адекватною чисельності роду попереднього, отже, слід створити індивіда, потім двох, потім трьох, п'ятьох... коротше, поки буде досягнуто попереднє значення. Метою було підтримання кількості індивідів, яка становила число, що ділиться лише само на себе і на одиницю і, певне, покликане символічно привернути увагу до тієї небезпеки, яка викликана можливістю допущення у надрах будь-якого соціуму поділу його на більш дрібні окремі частини. Однак слід зауважити, що Хюбчеяк помістив цю умову в опублікованому списку глобальних завдань, ніяк не пояснивши суті цього кроку. Якщо ж розглядати проблему у більш загальному вигляді, стає ясно, що лише суто позитивістське читання праці Джерзінські мало було привести Хюбчеяка до постійної недооцінки масштабів метафізичного перевороту, який неодмінно мав супроводжувати цю глибоку біологічну мутацію, що по суті не мала прецедентів в історії людства.

Таке грубе невизнання філософського сенсу проекту і навіть самого поняття філософського сенсу взагалі, однак, ніякою мірою не могло стати на перешкоді його реалізації чи навіть загальмувати її. Все це свідчить про те, наскільки широко у всій сукупності західних суспільств, так само як і в більш розвинутій їх частині, репрезентованій рухом *New Age*, поширилася ідея, що фундаментальна мутація стає необхідною для виживання людського суспільства взагалі — така мутація, яка переконливим чином відродить суть понять колективності, постійності, стабільності і святості. Це свідчить також про те, наскільки філософські питання втратили з-поміж людей всяку ґрунтовність. Вселенське осміяння, якому після десятиріч бездумного поклоніння і шанування раптом були піддані праці Фуко, Лакана, Деріда і Дельоза, не тільки не залишило на той момент місця для будь-якої нової філософської доктрини, а й

навпаки, вщент дискредитувало усе те співтовариство інтелектуалів, яке оголосило себе «гуманітаріями»; з того часу в усіх сферах мислення незворотної сили набули діячі науки. Навіть той випадковий, сповнений протиріч і невизначеності інтерес, який прихильники руху *New Age* час від часу проявляли до вірувань, що беруть початок у «традиціях стародавньої духовності», свідчить лише про їх болісну розгубленість, яка часом доходила до меж шизофренії. Насправді ж вони, як і інші члени суспільства, а, можливо, навіть і більше, не могли вірити нічому, крім науки, яка була для них єдиним і незаперечним критерієм істинності. У глибині душі вони, як і інші члени суспільства, вважали, що вирішення усіх проблем, включаючи психологічні, соціологічні і в більш широкому сенсі загальнолюдські, лежить у сфері технічної думки. Так що Хюбчєяк, власне, не ризикував зіштовхнутися із опором, коли в 2013 році виголосив свій знаменитий девіз, якому судилося справді стати початком перевороту у громадській думці, планетарного за своїми масштабами: **ЗМІНИ ЗДІЙСНЯТЬСЯ НЕ В УМАХ, А В ГЕНАХ.**

Перші кошти в результаті голосування були виділені постановою ЮНЕСКО у 2021 році, команда вчених під керівництвом Хюбчєяка одразу ж узялася до роботи. Правду кажучи, з наукової точки зору користі від нього було мало, зате він був надзвичайно ефективний у тій сфері, яку можна визначити як «зв'язки з громадськістю». Фантастична швидкість, з якою були одержані перші результати, не могла не вражати, лише пізніше стало відомо, що насправді багато дослідників з числа найпалкіших прихильників чи просто прибічників руху «людського потенціалу» у своїх лабораторіях в Австралії, Бразилії, Канаді та Японії почали цю роботу вже давно, не чекаючи, коли ЮНЕСКО дасть дозвіл.

Створення першої істоти, першого представника нової розумної раси, зробленої людиною «за своїм образом і подобою», здійснилося 27 березня 2029 року, день у день — рівно через двадцять років після зникнення Мішеля Джерзінські, і хоча у

складі групи не було жодного француза, синтез був проведений в лабораторії Інституту молекулярної біології в Палезо.

Природно, що телевізійна ретрансляція з місця події набула величезного резонансу, який залишив далеко позаду навіть ажіотаж, викликаний прямою трансляцією перших кроків людини на Місяці шістдесят років тому липневої ночі 1969 року. Упереджуючи репортаж, Хюбчєяк виголосив коротку промову, в якій з властивою йому жорстокістю заявив, що людство повинне пишатися тим, що воно стало «першим у межах відомого нам Всесвіту родом тварин, який самостійно підготував умови для власного витіснення».

Нині, майже через півстоліття дійсність достатньою мірою підтвердила пророче значення слів Хюбчєяка і зробила це з таким надміром, якого він і сам не передбачав. Деякі особини попередньої раси все ще існують, головним чином у регіонах, які тривалий час перебували під впливом традиційних релігійних доктрин. Але відсоток їх розмноження з року в рік зменшується, і нині їх вимирання видається незворотним. Всупереч усіляким песимістичним прогнозам таке згасання роду проходить мирно, незважаючи на окремі акти насильства, кількість яких весь час зменшується. Навіть дивно бачити, з якою покірністю, лагідно і, може статися, з таємним полетшенням люди сприйняли невідворотність свого зникнення.

Ми живемо, розірвавши останні зв'язки, які пов'язували нас із людством. За людськими мірками, ми живемо щасливо, ми повністю усунули сили, нездоланні в очах людей: егоїзм, гнів, жорстокість, ми живемо зовсім іншим життям. Наука і мистецтво все ще існують у нашому суспільстві, але гонитва за істиною і красою, не підхльостувана, як раніше, батогом власної пихи, вже не має такого животрепетного характеру. На людей стародавньої раси наш світ справляє враження справжнього раю. Втім, нам і самим іноді доводиться — правда, в дещо гуморис-

тичному плані — називати себе «богами», про що люди колись так мріяли.

Історія не зникла, вона настійно необхідна, вона владарює, і її влада не підлягає сумніву. Але крім неухильної відданості фактам історії, наш твір, запропонований читачеві, покликаний наостанок висловити повагу тому нещасливому і відважному роду, який нас створив. Цей багатостраждальний і підлий рід, не дуже відрізняючись од мавп, однак несе в собі благородні сподівання. Хворобливий, сповнений протиріч, ревнитель індивідуалізму, розбишкуватий, безмірно егоїстичний, здатний іноді на шалені вибухи насильства, рід цей уже ніколи не перестає вірити в добро і любов. Більше того, він уперше в історії знайшов у собі мужність сприйняти ідею можливості власного зникнення шляхом самоподолання, а через декілька років зумів здійснити на практиці цю ідею. І тепер, коли згасують його останні представники, ми вважаємо за доцільне висловити йому — роду людському — свою повагу, останню повагу, спомин про яку згодом теж зникне, і все ж таки необхідно, щоб така повага, принаймні хоча б один-єдиний раз, була висловлена. Цей твір присвячується Людині.

ЗМІСТ

Пролог	3
<i>Частина перша. Втрачене царство</i>	6
<i>Частина друга. Дивні миттєвості</i>	80
<i>Частина третя. Емоційна безвихідь</i>	242
Епілог	277

УЕЛЬБЕК Мішель
ЕЛЕМЕНТАРНІ ЧАСТИНКИ

Головний редактор *Н. Є. Фоміна*
Художній редактор *Б. П. Бублик*
Технічний редактор *Г. С. Таран*
Комп'ютерна верстка: *В. М. Амелін*
Коректор *А. М. Гоначенко*

Підписано до друку 12.09.2005. Формат 70×108^{1/32}.
Папір офсетний. Гарнітура Таймс. Друк офсетний.
Умови. друк. арк. 12,60. Умов. фарбовідб. 12,94. Облік.-вид. арк. 14,96.
Тираж 4000 прим. Замовлення № 5-922.

ТОВ «Видавництво Фоліо»
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції
ДК № 502 від 21.06.2001 р.

ТОВ «Фоліо»
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції
ДК № 683 від 21.11.2001 р.

61057, Харків, вул. Донець-Захаржевського, 6/8
Електронна адреса:
www.folio.com.ua
E-mail: realization@folio.com.ua
Інтернет магазин
www.bookpost.com.ua

Надруковано з готових позитивів
у ВАТ «Харківська книжкова фабрика “Глобус”»,
61012, Харків, вул. Енгельса, 11
Свідоцтво про реєстрацію
ДК № 1626 від 22.12.2005

Мішель Уельбек

Мішель Уельбек (1958) – французький поет, есеїст, прозаїк, кожний роман якого стає бестселером. Літературна кар'єра Мішеля Уельбека починалася, коли йому було 20 років. Вже перші твори принесли йому славу, а разом з нею і репутацію найскандальнішого письменника сучасності, якому вдалося зробити те, що вже доволі давно не виходило в жодного літератора, – збентежити широке коло читачів, нікого не залишивши байдужим.

Роман «Елементарні частинки», що отримав дві престижних премії в галузі літератури – Дублінську та Французьке національне Гран-прі, на сьогодні виданий майже 30 мовами світу.

У чому полягає щастя: кохати чи отримувати сексуальне вдоволення? – ось питання, що рано чи пізно постає в житті кожного.

А може, є третє вирішення проблеми?

Її розв'язання заслуговує на Нобелівську премію...

ISBN 966-03-3236-X

9 789660 332362